Cecile

Holokost'a bir ağıt

RAŞEL RAKELLA ASAL

Cecile
Raşel Rakella Asal
roman
280 sayfa

KAFEKÜLTÜR Yayıncılık © 2012, MEA Kitap
www. kafekitap. com
iletisim@kafekitap. com

© Raşel Rakella Asal, 2012

KAFEKÜLTÜR Yayıncılık
İslambey Cd. 44/13 34050 Eyüp İstanbul
0212 615 22 99

ISBN 978-605-5249-18-2

Baskı: Net Kırtasiye Tan. ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Taksim Cd. Yoğurtçu Faik Sk. No 3 Taksim Beyoğlu İstanbul

Cecile

Raşel Rakella Asal

RAŞEL RAKELLA ASAL: 1949'da İzmir'de dünyaya geldi. 1969'da İzmir Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi. 1969'da İngilizce ve Fransızca turist rehberi oldu. Lozan'da "Diavox Institut Moderne de Langues", Paris'te "Cours de Civilisation Française de la Sorbonne", Besançon'da "Universite de Frache-Comte Cours de Français", Royan'da "Centre Audiovisuel de Royan pour l'etude des Langues"da kurslara devam etti. Besançon'da sanat tarihi derslerine, Paris'te Louvre Müzesi'nin sanat tarihi seminerlerine katıldı. 1992'de Ministere de L'education Nationale Academie de Besançon'dan "Diplome Approfondi de Langue Française ile Fransızca yeterlilik sertifikasını, l995'de İspanya'nın Salamanca şehrinde "Escuela Salmantina de Estudios İnternacionales" den ileri düzey İspanyolca belgesini aldı. İki çocuk annesi olan yazar, çalışmalarını İzmir'de sürdürmektedir.

Eserleri

Volga Hüznü, Yeni Cep Kitapları, 2012
Duyuyor musun Kalbim, Yeni Cep Kitapları, 2012
Her Şey Sanki Bir Eski Zaman Düşünde Şimdi, Yeni Cep Kitapları, 2012
İşte Bizim Gül Sokak, Heyamola Yayınları, 2010
Tıpkı Hayat Gibi, Şenocak Yayınları, 2012

I

'Yaşamla aramda ince bir cam var.
Açıkça görmeme ve anlamama rağmen,
Dokunamıyorum yaşama'
Fernando Pessoa

12 Haziran 1986

Varşova'da iki gün geçti bile. Ne kadar yadırgatıcı, aşina, bildik, tanıdık ve yabancı, yakın ve o kadar uzak! Saksonya Bahçeleri, Krakow Bulvarı, Yeni Dünya Sokağı, Küdüs Caddesi, Meçhul Asker Anıtı… Ilık güneşli bir gökyüzünün altında gezinen Polonyalılar, otobüs duraklarında bekleyen memurlar, çocuklarını yönlendiren anneler… Sadece Lehçe konuşulan bir ülke. Çocukluğum, genç Kızlığım ve yitirdiğim düşler ülkesindeyim yine. Kentin görüntüsünü, evlerini ve havasını içime çekiyorum. Anılarımla kuşatıldım. Tüm benliğimle öylesine yakınım ki Varşova'ya. Kirpiklerimin gerisinde gözyaşlarım, boğum boğum düğümlenen boğazım. Ama burada, Saksonya Bahçeleri'nin girişinde, gözyaşlarım değişik akıyor. Bunlar çocukluğumun ırmağı…

Yakıcı olmayan, ısıtıcı, davetkâr haziran güneşinin altında her şey sanki eskiden olduğu gibi. Büyüdüğüm bu iklim benim bir parçam. Ansızın beni esir alan, en olağanüstü ve en gerçek olan o duygu. Savaştan önceki... Almanların gelişinden önceki. Tarih hoyratça yılları silmişçesine, bir sonsuz zaman. Ben buradayım. Ben hep buradayım. Ben burada doğdum. Babam burada doğdu, dedem ve onun dedesi... Ne

çok şey öğrendim onlardan. Yürümeyi, konuşmayı, anlamayı ve hissetmeyi... Babam ve onun dedeleri, annem ve onun annesi gibi neden ben burada yaşamadım?

Evet, işte tam burası. Evet, burası böyleydi. İşte tam da böyleydi. Ve tam burası. 45 yıl öncesi gibi. Bir yabancı gibi dolaştığım sokaklar sönük bir ezgi şimdi. İçimi titreten hüzünlü bir kavuşma türküsü esiyor benimle, her adımımda. Burası Saksonya Bahçeleri. Burada, ellerimden tutup oynadılar benimle. Öğrettiler ve gösterdiler bana çocuk oyunlarını, köşe kapmaları, sek sek atlamaları. Buradan, evet bu bahçeden ansızın patlayan fırtınadan kaçışımızı, aynı sokakları geçerek bir an önce eve sığınmaya çalışmamızı anımsıyorum. Bu duvarlar benim çocukluğumun duvarları. Bu gerçek. Bir kez daha aynı kaldırımları, aynı binaları, aynı yolları kat ediyorum. Çok uzun zaman geçti ama hâlâ net olarak hatırlıyorum, sanki beynime işlenmiş gibi.

Ne zamandı bütün bunlar? Varşova sokaklarında, anne ve babamın arasında, onların ellerinden tutarak yürüdüğüm yıllar. Parka birlikte giderdik. Annemle babam uyumlu yürürler, adımları sokakta yankılanırdı. Annemin elini sıkı sıkı tutardım, sanki benim yaşıtımmış gibi ve önümüzde bütün bir ömür varmış gibi.

Yapayalnızım. Onlar artık ne bu evlerde yaşıyorlar ne de bu sokaklardan geçiyorlar, ama onların sesleri her yerde. O sesler ki, o adımlar ki, o gülüşler ki, o uyarılar ki sessizliğe gömüldü. Çocukluğun tüm küçük zorunlulukları, en az iki saat sürecek öğle uykuları, bellenecek kısa şiirler ve yaşam bilgisi ev ödevleri. Annemin mutfakta çay hazırlaması. Çay masasının başına yerleşmem. Akşamları bir fincan şekerli sütümü içip, göz kapaklarımın uykuyla ağırlaşmasını beklerken büyüklerin konuşmalarını dinlemem. Annemim sesi öyle tatlı, öyle cana yakındı ki. Bu ses, yüreğime neler neler

söylerdi? Uyumamak için gözlerimi kırpıştırır, yerimden kalkar, etrafta gezinir, kendi çevremde döner, bir iki öğrendiğim bale pozisyonunu uygulamaya çalışsam da boşuna...Gider, bir koltuğa, ayaklarımı toplayarak rahatça yerleşirdim.

Annem: "Gene uyuyup kalacaksın, gidip yatsan daha iyi edersin, " derdi. "Uykum yok anneciğim, " diye yanıtlar, belirsiz, ama tatlı düşlere dalardım. Dinlendirici çocukluk uykusu göz kapaklarımı indirirdi, ben bir dakika sonra kendimden geçer, uyandırılıncaya kadar öylece kalırdım. Uykudayken ince bir elin beni yokladığını duyumsardım. Daha ilk dokunuşta onu tanırdım. O, pek narin eliyle saçlarımı okşar ve kulağıma fısıldardı: "Haydi kalk meleğim, yatma zamanı geldi. Canım, yaşamım, hadi artık uyu!"
Bana olan sevecenliğini ve sevgisini açığa vurmaktan çekinmezdi. Ben kımıldamazdım. "Kalk artık meleğim, " der, parmaklarını bedenimde çabuk çabuk oynatarak beni gıdıklardı. Gıdıklanma ve uyanmanın etkisiyle gerginleşen sinirlerim, yanı başımda oturup beni okşayan annemin sesi, kokusu ve gülümseyişi…

Annemin gülümsemesi, eski bir şarkıyı anımsamam gibi şu an... Eski şarkılar, özlem gibi, yavaş yavaş damıtıyorlar ezgilerini usuma. Zaten güzel olan annemin yüzü, gülümseyince, bir kat daha güzelleşir, çevreye neşe saçardı. Yüz güzelliği denen şey, bence tatlı bir gülümsemede toplanır. İnsan sevdiği kişiyi düşlerinde canlandırmaya çalışınca, geçmişten o kadar çok "an"ı topluyor ki! Onları buğulu mercek ardından görmüşçesine silik ve bulanık hatırlamamız, onların hayal gözyaşlarımız oluşundandır. Ne zaman annemi, anılarımla, çocukluğumla anımsamak istesem, bana karşı her zaman şefkatli ve sevgi dolu gözleri, işlenmiş beyaz yakalı elbisesi ve hep beni okşayan, ince,
Zarif elleri usumda canlanır.

Ağabeyimin doğum gününün yaklaştığını ve bizim ailece ona hepimizin ayrı ayrı birer armağan hazırlamamız gerektiğini annem haber verdiği zaman, ona bir şiir yazmak aklıma esmişti. Gerisini tamamlayacağımı umarak, hemen uyaklı iki dize tasarlamıştım. Bir çocuk için şaşırtıcı olan bu düşüncenin aklıma nereden estiğini hiç anımsayamıyorum, ama o zaman pek hoşuma gitmişti. Ağabeyime kesinlikle bir armağan sunacağımı, ama bunun ne olduğunu kimseye söyleyemeyeceğimi, soranlara anlatıyordum. Diğer dizeleri de yazdıktan sonra, yatak odama çekilip, şiirin tümünü yüksek sesle, el kol devinimleriyle ve tüm duyarlılığımı da katarak okuyordum.

Babam şiirin inceliklerini bilir ve çok severdi. Şiirlerin ancak yüksek sesle okunduklarında doğru dürüst anlaşılabileceği kanısındaydı. Bir şiir ancak seslendirildiğinde gerçek değerini ortaya koyardı, tabii iyi seslendirilmişse. Sanatın çok belirgin bir şekilde çocukların eğitiminde yer almasının önemini bilen ebeveynlerimiz vardı. Sanatçı olmamız şart değildi, ama kaliteli insan yetiştirmek için, sanat eğitiminin önemini kavramışlardı. Hele resim galerisi sahibi olan babam için sanat bir tutkuydu. Sanatsız bir yaşam düşünemezdi. Her resim bir serüvendir derdi.
Evimizde açılır kapanır bir kutu içinde şimşir ve abanoz ağacından oyulmuş taşlarıyla, babamın bir satranç takımı vardı. Babam her pazar, sanki kutsal bir emaneti tutarmışçasına, çok dikkatli bir şekilde satranç takımını çantasından çıkarıp açılır kapanır masanın üzerine koyduktan sonra taşları yine aynı titizlikle dizmeye başlardı. Başlamadan önce yaptığı son hareket cebinden şıngırdayan bozuk parayı çıkarıp satranç tahtasının yanına koymaktı. Bu onun sembolik bahsiydi. Amacı oğlu Halek'e satranç oyununu sevdirmekti. Pazar sabahları, o tatil gününün basit sevinciyle, satrancı

öğrenmek isteyen Romek için de bulunmaz bir fırsattı. Her Pazar, üçünün oyunlarını izlemek benim için çok zevkliydi. Hepsi de, sanki kâhinden bir kehanet beklermiş gibi o parlak kareye bakarlardı. Ama kendimi ne kadar zorlarsam zorlayayım o sahnede çözemediğim bir şeyler vardı. Olayları onların çökük omuzları ve eğik başları arasında ayırt etmem mümkün değildi. Gerçekte oyunun mantığından da oldukça uzaktaydım. Satranç tahtasının çevresinde gürültülü bir şekilde tartışan Romek'le Halek bu çok önemli heykelciklerin içinde saklı bulunan bir hazineyi toprak altından çıkarır gibi olurlardı. Babam ilk dersini verirken satranç oyununu şöyle özetlemişti:
'Bak! Satranç oyunu ya da daha iyi bir deyişle, satranç oyununda taşların yerleştirilmesi, çok uzun bir süreden beri yaşadığın bir evde mobilyaları yerleştirmeye benzer: Koltuk buraya, sandalye şuraya, masa odanın ortasına... Ama birden bu eşyalardan birinin konumu değiştiği zaman ya da çok eskiden beri belli bir yerde duran belli bir eşya oradan kaldırıldığı zaman, kendini zor bir durumda bulursun. Daha önceki haliyle dolaşmaya alıştığın mekânda, er ya da geç orada bulunmaması gereken bir konsola çarparsın ya da yeri değişmiş, artık orada olmayan bir koltuğa oturayım derken, ayakların havada, yere düşersin.'

Babam satrançta bir dahi değildi, ama kötü oynadığı da söylenemezdi. İyi bir teorisyendi ve açılışları her zaman kusursuzdu. Çok fazla yaratıcı olmasa da, yine de onlar için iyi bir rakipti. Babamı yenmek onlar için hiç de kolay değildi. Onlar her zaman tedbirli oynamayı tercih ederlerdi ve yalnızca güvenli, denenmiş hamleleri oynuyorlardı. Beraberlik onlar için memnuniyetle kabul edecekleri iyi bir sonuçtu. Bazen yalnızca bir oyun üzerinde uzun zaman harcadıkları olurdu, hatta bazen oynadıkları oyundan öylesine zevk alırlardı ki yarıda kesip oynanan bütün varyantları birlikte analiz ederlerdi. Yenildikleri zaman pozisyonlarının savunulmaz oldu-

ğunu kabul etmemek bütün satranç oyuncularının ortak bir özelliğidir. Romek için de aynı özellik göze çarpardı. Ne zaman kaybetse, nerede hata yaptığını görmek için her hamleyi inatla değerlendirmeye çalışırdı. Tercihleri, inançları ve tahammülsüzlükleri ile oyuncunun satranca olan yaklaşımı, kısmen, dünyaya olan yaklaşımıyla hemen hemen aynıydı. O kaybetmek nedir bilmeyen ve doğruluğuna inandığı şeylerden asla vazgeçmeyen insanlardandı.

Hala duygular ve sevgiler içimde sağlam bir halde duruyorlar. Şimdi burada, Varşova'da gezinirken duygular ve anılar gelişigüzel birbiri üzerinle yığılmaya, o ana kadar gerçekdışı ve benden kopuk olan bugüne doğru ağır ağır yuvarlanmaya başlıyor. Boğazıma düğümlenen 'kendime acıma duygusu' ve kaybettiğim her şeye karşı duyduğum o 'derin özlem' nedeniyle, birçok defa gözyaşlarımı tutmak zorunda kalsam da, yine de burada gelmekteki kararlılığımı cesaretime borçluyum.

Anneannemin bir zamanlar siyah olan saçları artık gümüş rengindeydi ve bu rengi kaybetmemesi için yalnızca yağmur suyuyla yıkanırdı. Tepesinde kocaman bir topuzla toplardı saçlarını. Kocaman, hülyalı, kahverengi gözleri vardı. Burnunun biçimi kusursuzdu; ömür boyu dudak boyası görmemiş küçük dudakları ise her an yumuşacık, biraz da hüzünlü bir gülümsemeyle bükülürdü.

Dedem uzun, ağır, ıslıklı bir iç çekişle yaşlı başını sallanan sandalyeye yaslar, olayları gazeteden izlerdi. Evde asılı duran, hiç yitmeyen o kaygılı anların farkına varsa da sakin kalmayı becerirdi. Ürpertili bir iç çekişin ardından yine durgunlaşırdı. Hatta sakinliği öyle bir hal alırdı ki sanki hiç yanımızda değilmiş, buhar olup havaya karışmış gibi olurdu. Ağabeyim Hilek dedemin büyük umuduydu, tüm sırlarını bir bir öğrettiği tek torunuydu. O tüm malvarlığının ve gerçek-

leşmemiş hayallerinin vârisiydi. Kuşaktan kuşağa gizemli bir şekilde ismimizi geleceğe aktaracak, ailemizin iziydi. Yaşamım boyunca elimden geldiğince iyi davranmaya çalıştım. Dürüst olmaya, çalışmaya, kendime bir aile kurmaya, becerebildiğim kadarıyla sevmeye uğraştım; işte hepsi buydu.

Polonya göğünün altında annemin, ailemin varlığını hissedebiliyorum. Şu an göz pınarlarımdan süzülen gözyaşlarım, onlar için akıyor. Varlıkları gözyaşlarımla çoğalıyor, bin değişik yüzle çıkıyor çocukluğum karşıma. Varlıklarının nağmeleri öyle doğal ve berrak ki! Burada sonsuza dek kalmayı öylesine arzuluyorum ki... Onları yanı başımda, yakınımda hissetmek eski günlerdeki gibi. Artık bilmiyorum. Kimim ben ve ben kime aitim? Yalnızım. Evim uzak. Bak ben ne hallerdeyim? Bir yabancı gibi kendi önümden geçiyorum besbelli.

Kendimi bildim bileli bizleri büyütmüş olan Katya, anımsayıp sevdiğim ev işlerine bakan yardımcımızdı; aynı zamanda eski bir aile dostumuzdu. Katya, ablam Pola ve bana hep kendimize çekidüzen vermemizi öğütlerdi. Yaptığımız bir davranışımızı onaylamadığını bir kaş oynatışı, bir bakışıyla anlatması; ona özgü bir mimik yapması, bizi hemen kendimize getiriyordu. Bana bir şey önermeye görsün, ne istediğini hemen anlıyordum. Yanında güzelliğimi söylediklerinde yüzünü buruşturur, gülerdi. Görünüşümde eksiklikler bulmayı sever, bununla beni kızdırdığı bile olurdu. Çok geçmeden onun bizden ne beklediğini anlardık. Genç kızlarda hoppalığı sevmezdi. Bunu fark ettiğimiz anda, kendimize fazlaca özen göstermeyi bri kenara bıraktık. Hatta yapmacıklığı hemen sırıtıveren bir sadelik züppesi oluvermiştik.

Katya'nın, çorba ve ıspanak kavurmanın yanına eklediği kaymaklı pastadan oluşan öğle yemeğinden önce, bir pazar

sabahı babamın gençlik arkadaşı Wilhelm Koch çıkageldi. Eve yaklaştığını pencereden görmüş, köşeyi döner dönmez misafir odasına koşmuştum. Onu beklemiyormuşum gibi bir tavır takınmak istiyordum. Fakat holdeki ayak patırtısını, gür sesini, Katya'nın onu karşılamak için koştuğunu işitince dayanamayıp ben de odamdan çıkmıştım. Yüksek sesle konuşuyor, gülüyordu. Beni gürünce selam vermeden bir süre baktı. Şaşırmıştım. Kızardığımı hissediyordum. Kollarını açıp bana doğru yaklaşırken kararlı, yapmacıksız tavrıyla; "Ah! Yoksa siz Cecile misiniz? Böylesine değişebilir mi insan? Ne kadar da büyümüşsünüz! Bakın hele şu menekşeye! Koca bir gül olmuş!"

İri elleriyle elimi tutmuştu. Acıtmadan, sert ama kibar bir biçimde parmaklarımı sıkmıştı. Beni öpeceğini sanmış, ona doğru eğilmiştim ki, elimi bir kez daha sıktı; içime işleyen, neşeli bir bakışla gözlerimin içine baktı.

Altı yıldır onu görmüyordum. Çok değişmişti. Sanki biraz yaşlanmış, esmerleşmişti. Ama içten davranışları, derin hatlı, buğdaysı, kibar yüzü, parlak zeki bakışları, çocuksu, can yakan gülüşü aynıydı. Beş dakika sonra Wilhelm Koch hepimiz için eve gelen bir konuk olmaktan çıkıp aileden biri olmuştu. Gerçekten de bu iyi yürekli, aile dostumuzun yakın ilgisi, hepimiz üzerinde hoş bir etki bırakmıştı. Bir ara salondan piyano tıngırtıları yükseldi.
-Pola! Buraya gel de bize bir şeyler çal.
Onun bu içten, dostça, azıcık da buyururcasına seslenişi hoşuma gitmişti. Yerinden kalktı, nota defterinden Beethoven'in 'Quasi una fantasia' sonatının 'adacio'sunu açtı.
"Şunu nasıl çaldığını dinleyelim bakalım. "

Elindeki çay fincanıyla salonun bir köşesine çekildi. Piyanoda pek iyi olmadığını ileri sürerek, isteğini geri çevirmenin olanaksızlığını görerek, ister istemez piyanonun

başına oturdu. Müziği sevip anladığını bildiğinden, olumsuz eleştirisinden çekine çekine, elinden geldiğince iyi çalmaya çalışıyordu. Bayağı duygulu anlar yaşıyorduk. Sanırım Pola da doğru çalıyordu. Ne var ki parçayı sonlandırmadı. Yanına giderek 'Müzikten anlıyorsunuz,' dedi. Pola, bu ölçülü övgüye sevinmişti. Yüzünün kızardığını hissettim. Babamızın bir dostunun bizimle böyle karşı karşıya, çocukluğumuzda olmadığı kadar, bizi önemseyerek konuşması hepimizi çok etkilemişti.

Babam, onunla tanışmalarını, ben daha oyuncaklarımla oyalanırken birlikte geçirdikleri neşeli günleri anlattı. Anlattıklarını dinledikçe, babam, o zamana kadar ilk kez, bilmediğim cana yakın, sevimli yanlarıyla gözümün önünde canlandı. İlgilendiğim konuları, sevdiğim kitapları, geleceğe ilişkin tasarılarımı soran Wilhelm Koch bana öğütler verdi. Artık o benim için oyuncak getiren, şakacı, neşeli bir insan değil; elimde olmadan saygı ve yakınlık duyduğum, ciddi, sevimli bir dosttu. Onunla konuşurken rahatlıyor, içim açılıyor, bir yandan da ister istemez kendimi zorlayıp sözlerimi ölçüp biçerek konuşmaya çalışıyordum.

Bir baba, bir amca gibi konuşuyordu bizlerle. Cıvıl cıvıl bir yaşamla aydınlanıvermiş gibiydik. Eve gelişiyle kocaman, neşe dolu bir yaşam yaratmıştı bize.

Alex Kranz babamın bir başka arkadaşıydı. Bankada idareciydi. Bir gün annemle sokakta yürürken onunla karşılaşmış, ayaküstü konuşmuştuk. Almanlardan ölesiye nefret ediyordu. Yüzünden öfkesini ve nefretini görebilirdiniz. Hırsından titriyordu. Aniden önümüzden geçen nöbetçiyi görünce süklüm püklüm olması beni çok şaşırtmıştı. Kentin her tarafı afişlerle kaplıydı. Hepsi de aynı öyküyü anlatıyordu. Sevimsiz, soğuk, sivri burunlu, fareye benzeyen iğrenç, çirkin bir

yüzün görüntüsü el aynasına yansımıştı. Resmin altında ise şu yazı vardı:

"Yahudi misiniz, yoksa değil misiniz? Bunu anlamak için aynaya bakın."

İnsanlar evlerinde eşyalarını topluyorlar. Kadınlar oradan oraya koşuşturuyorlar. Yangın yerine dönmüş evlerine baktıkça umursamazca ellerini ovuşturuyorlar. Pencereden boş bakışlarla denklerin arasında dolaşıyorum. Bu insanlar kısa süre sonra gettoya taşınacaklar. Biz şanslı olanlardanız. Bizim evimiz getto sınırları içinde bulunuyor.

Gözlerimin önündeki manzara bir Ortaçağ tablosuna benziyor. Gri-siyah üniformalılar, büyük denklerini taşıyan insanları itip kakıyorlar. Sıra bize de gelir mi? Darmadağın olmuş evlere, bohçalara ve şaşkınlıktan donup kalan, ümitsiz insanlara bakıyorum. Severek kullandıkları eşyalar yerlere saçılmış. Eşyalarını avluya taşıyan insanlar. Bizim sokağa yerleştirilecek olan Yahudiler kitle halinde gettoya taşınıyorlar. Şimdiden bir avuç Yahudi denklerini kapıya taşımaya başladı bile. Yahudi olmayan komşularımız gelen Yahudilere bakıp acımızı paylaşıyorlar. Bazı Yahudiler Polonyalı çocuklara para verip eşyalarını taşıtıyor. Bir ailenin denklerinden biri kayboldu. Birdenbire çevremde her şey ağlamaya başlıyor. Ne yapacaklarını bilmeyen insanlar, eşyalarına bakıp ağlıyor. Bir kadının bohçası açıldı ve içinden yumurtalar yuvarlandı. Güneş sanki insanların yaptıklarından utanmış gibi, bulutların arkasına saklandı ve yağmur yağmaya başladı. Sokakta sırtlarında yüklerini taşıyan insan selinden başka kimse yok. Kaldırımların üstünde bohçalarını sürüklemeye çalışan insanlar tökezliyor ve yere düşüyorlar. İnsanlar yere düşünce, denkler dağılıyor, içindekiler yerlere saçılıyor. Sırtındaki yükün altında iki büklüm yürüyen kadının bohçasından pirinçler yere dökülmeye başlıyor. Başla-

rında nöbet tutan Litvanyalılar durup dinlenmelerine izin vermiyorlar. Alacakaranlık çöktü. Yağmur hâlâ yağıyor. Böylece gettonun kapısına geliyorlar. Kapının önü çok kalabalık. Sırtlarında, ellerinde yükleriyle gelen insanlar getto kapısının önünde birbirlerini itiyorlar. Gelen Yahudilerin ardı arkası kesilmiyor. Bazısı gettodaki evlerine yerleştirildiler bile. Dört kişilik aile, on bir kişiyle pis ve havasız bir odayı paylaşacak.

Nasıl yakalanır cümleler? Sözlerin parçalandığı yerde yeniden doğan ve çoğalan şu satırlar. Ansızın el şaha kalkıyor, yazı tutuşuyor. Yüzüm geri gidiyor. Her an doğuyor, her an ölüyorum. Haydi, durma, savur ruhunu! Bugün içindeki her şeyi köpürt. Ses veren yüreğine sarıl. Geçmişin çağrılarına kulak ver. Belleğinin uçurumlarına gömülmüş o kırılgan genç kızı uykusundan uyandır. Uzakları duyuyorum, taa öteleri, belirsiz ve uzak ezgileri. Altımdaki toprağı duyuyorum; derinlere inen köklerimi. Köklerim yeryüzünün derinliklerine iniyor, tuğlalardan kupkuru toprağa, nemli toprağa. Lif lifim. Bütün sarsıntılar titretiyor beni, toprağın ağırlığı çökmüş kaburgalarıma. Afrika'dan, Asya'ya geçiyorum. Soluklanıyorum Mezopotamya'da, Vietnam'da, Hiroşima ve Afganistan'da. Altımda Karadeniz, Akdeniz, Dicle, Fırat, Hint Okyanusu ve Büyük Okyanus. Ezilişleri duyuyorum, titreyişleri her yanımda. Kimim ben ve nereliyim? Evladını yitirmiş Hiroşimalı anayım. Kızılderili babayım. Aborjinli dedeyim. Ben dünyalıyım ve dünyaya aidim. ABD'li siyah öğrenciyim. Güney Vietnamlı rahip Thich Quang Duc'um. Napalm bombasıyla yanan çocuğum. Nijerya'da kuraklık kurbanı bebeğim. Beyrut'ta Filistinli mülteciyim. Uganda'da barış misyoneriyim. Kosavalı'yım. Arnavut'um. Ruanda'lıyım. Çeçen'im. Angolalıyım. Cezayirliyim. Somali hemşireyim. Sürekliliğimi buluyorum yeniden. Yazı metninin bir parçası oluyorum. Sonunda beni bütünleyecek, dimdik yapacak bu koca metnin bir parçası oluyorum bura-

da. Karanlıktaydım; saklanmıştım, ama şimdi görebildiğim bir aydınlığa yükseliyorum. Ben bir öyküyüm burada. Güneşin de, evrenin de öyküleri var. Ben uçup gidiyorum cümleler kurarak. Balonun ipi gibi yükseliyorum, yükseliyorum. İncecik işlenmiş hazinelerimi sergileyeceğim bir yerlere. Söz veriyorum kendime. İşte böylece ağlamayacağım.

Ağlamıyorum anneciğim... Derdin ya, "Büyümeli, ayaklarının üzerinde durmayı öğrenmelisin... " Büyüdüm bir tanem. Gettoda kendimi uzak bir sabahta buldum birden. Yıllar önce bir sabah... Öylece dururduk, kaygılı, acılı. Bulanık bir su olurdu günler. Kimsenin anlamadığı sözcükler duyardık. Kafesin açılmasını bekleyen papağan gibi özgürlüğe çıkacağımız günleri can çekişerek beklerdik. Böylece günler geçerdi ve acımasızca egemen olurdu getto yasaları. Boyun eğmeyi biraz daha öğrenirdik. Öğrenirdi tenimiz günün rengine uymayı. Sabahı örülü, birbirine yaklaşan, bastıran, öldüren getto duvarlarından karşılamayı öğrenmiştik. Büyüklere sorgulu gözlerle bakardık biz çocuklar. Getto yaşantımızın kolay değişmeyeceğini anlardık. Geleceğin duvarlarını aşacağımız inancıyla yaşardık keskin bakışlı SS gözcüleri arasında.

Tiyatro çalışmasına hiç aksatmadan katılan Romek toplantıya gelmeden az önce karşılaştığı bir olayı bize şöyle anlatmıştı:

“Yolda gelirken jandarma çavuşuna rastladım. Belediye reisinin verdiği tebligatları duvarlara asıyordu. Bunlar tebligat değil Yahudilerin karikatürüydü. Birinci kâğıdın üstündeki resim, Yahudi kasabın et kıyarken, kıyma makinesinin içine fare attığını gösteriyordu. Diğerinde ise süt kovasının içine su dolduruyordu. Üçüncü resimdeyse bir Yahudi’nin ekmek hamurunu ayaklarıyla yoğurduğunu ve parmaklarının arasından hamurun içinle solucanların döküldüğünü gösteri-

yordu. Kâğıtların üstünde: 'Yahudi Hilebazdır, Yahudi Size Düşmandır', yazıyor ve şöyle devam ediyordu:

Sevgili okuyucular, işte gözlerinizin önünde Yahudiler sizi kandırıyor. Şayet onlardan süt alıyorsanız, gözünüzü dört açın, size içine pis su kattıkları sütü satarlar. Kıyma makinesinin içine fare ölüsü atarlar, sonra size kıyma diye yuttururlar. Evde yaptıkları ekmeklerin içinde kurt kaynar, çünkü hamuru pis ayaklarıyla yoğururlar.

Jandarma çavuşu bu karikatürleri astıktan sonra, onlara bakmaya gelen insanların, kahkahalarından öyle çok utanmış ki başına ağrı saplanmış. İşte o günlerde biz Yahudileri böyle aşağılıyorlardı. Hepimiz utanç içindeydik. "
Dağılan eski bir kitabın sayfaları gibi oraya buraya dağıldık. Kimse sevmedi gettoyu, ama tıpkı doğa yasaları gibi ağır ağır alıştık varlığına. Yalnız, kimsesiz, tüm tekmelere, yumruklara açık...
İşte, anılarımla baş başayım.

17 Kasım 1939

Güçlü olmak zorundaydık. Becermek zor olsa da. En ağır gerçekler üzerimize üzerimize geliyordu. İlk günler dayanılır gelen şeyler birden ağırlaşmıştı. Her şey öyle çabuk değişiyordu ki...

Almanlar hiçbir neden göstermeksizin Marszalkowska Caddesi'nin kuzeyindeki yan yollara dikenli tellerle barikatlar kurmaya başlamışlardı. Böyle bir şeyin olabileceğini aklımızın ucundan bile geçirmemiştik. Ayrıca hepimizi dehşete düşüren bir duyuru yapıldı. Biz, Yahudiler, 5 Aralık gününe kadar üzerinde Davut'un mavi yıldızı dikili beyaz kolluklar takmak zorundaydık. Böylece toplum içinde damgalanmış olacaktık.

Biz Yahudiler gönüllü olarak evlerimize kapandık. Hiçbir Yahudi kolunda o damgayla sokağa çıkmak istemiyordu. Evden çıkmamız zorunlu olduğu durumlarda gözlerimiz yerde, utanç ve korku içinde yürüyor, dikkat çekmemeye çalışıyorduk.

Almanlar Yahudi evlerini yağmalıyorlar; mobilyaları kamyonetlere koyup götürüyorlardı. Giden eşyaların yerini, kimsenin ilgisini çekmeyen, değersiz eşyalar alıyordu.
Giderek yoksullaşıyorduk.

Her türden insanın kaygısı taşınmıştı gettoya. Yüz binlerce insanın bir araya geldiği bu gettoda, demir kapılar kapandığında çeşit çeşit acılara, yenilgilere, korkulara, endişeye ve çaresizliklere tanıklık eder, gün boyu yaşadıklarının yorgunluğunu içlerinde taşır, sırlarını gizlerlerdi. Sırlar geceye kalırdı. Duvarlar sağır değillerdi, her şeyi duyarlar, dinlerlerdi. Dilsiz de değillerdi. Gece bekçisinin tiz düdüğü yankılandığında uğultular kesilse de yaşanan onca aşağılanma, taşınan onca kaygı sızardı duvarlardan.
Susmanın erdemine inanmış bir halk barınırdı bu duvarların koynunda. Sessizliğe bir adak gibi teslim olmuş insanlardık. Büyükbabam her zaman bana, "Gürültü yapma! Sokaktayken sakın hoplayıp zıplama ve çok sessiz ol!" diye tembih ederdi. Biz Yahudi'ydik ve dikkat çekmek Yahudiler için hiç akıllıca değildi.

Çok uzun bir yolculuktu bu. Çocukluğumdan hemen yaşlılığa ve ölüme. Geçmişi anımsamaya çalışsam da hissetmem öyle zor ki... Geçmişi hissedemiyorum. Çocukluğumun Yahudi Polonya'sını nasıl hissedebilirim! Polonyalılar arasında dolaşırken ve onlar benden habersizken? Ben buraya ait değilim. Fakat her şeye rağmen bu gökyüzü, bu haziran güneşi, bu bahçeler, bu sokaklar, bu evler... Onlar benden

eksik değil. Onları içimde taşıyorum, onlar benim bir parçam. İnkâr edebilir miyim? Bu yüzden çoğumuz
Geri dönmek istemeyiz. Hayır, hayır. Bu acıyı hissetmek güzel. Akan gözyaşlarım, boğazımda düğümlenen, yanaklarımda gezinen gözyaşlarım. Şu an yaşamayanları hissetmek ve onların geçtikleri yerlerden yürümek... Onlar ki sonsuza kadar buradaydılar. Bense uzaklara gittim. Evet çok uzaklara... Uzaklarda şekillendim ben. Ve bambaşka biri oldum. Köklerimi kaybettim ben. Gözyaşlarım yok benim. Ben, ben değilim. Her şeye rağmen, kısa bir süre için geri döndüm. Tekrar Varşova'dayım eskiden olduğu gibi. Yaşamayan ailemin küllerine basa basa geçiyorum.

Onların ve benim küllerimin... Anılarım... Arzularım... Gözyaşlarım... Ben Varşova'dayım... Ben Varşova'dayım... Defalarca yinelemeliyim. Ben Varşova'yım... İnanamıyorum. Ben buradayım.

Ben uzak diyarlarda ne arıyordum ki? Neydi beni buralardan alıp götüren? Başka ülkede işim ne? Yalnız burada, Varşova'da ancak anlayabilirim kendimi ve tarihimi.
Kalp atışlarımı hissediyorum, başım dönüyor. Nefessiz kaldım, sanki batmışım, ama neye batmışım? Suya değil, daha yoğun, daha kıvamlı bir şeye: Zamana... Eski ve soğuk zamana, eski üzüntülere, bir havuzun dibindeki kum ve çamur gibi kat kat birikmiş hüzünlere. Kendimi ne kadar da ağır, ne kadar kirlenmiş hissediyorum. Aynı zamanda yassı ve cisimsiz. Belli belirsiz kesik kesik çöken bir gün batımı gibi, batıya doğru yaklaştıkça gerilen, pembeden mora dönüşen gerisinde biriktirilmiş küçük ateşlerin, havadaki patlamanın kızıllığı ile soluk titrek bir gün batımı gibi... Kendi kitabının sayfaları arasında unutulan, kitabın kendisi gibi sararmaya, küflenmeye, buruşmaya terk edilmiş, hayalperest bir roman kahramanı gibi...

İşte yaşananlar alıp götürüyor yaşamı. Bir şeyleri yaşamışsak, gerçekten yaşamışsak onları hiç yitirmiyoruz. Artık istesek de istemesek de onlarla yaşar oluyoruz yaşlanınca. En önemsiz görünen sahneleri inatla bırakmayan hafıza ne garip!

Üzülüyorum ve gizliyorum kederimi. Dilimi yutmuş gibiyim, ama konuşuyorum hep içimden. Varım ve yokum, donuyorum ama yanmışım. Biliyorum bir şeyler değişti yüreğimde; çünkü biliyorum, ben, benden başka bir 'ben'e büründüm. Varım ve yokum... Her adımda saçlarına tokalar takmış kız çocuğunu arıyorum...

Çalışma masamda tamamlanmamış bir yazının verdiği huzursuzlukla oturuyorum. Birkaç haftadır bu yazıya son halini vermek için onunla uğraşıp duruyorum; ancak bu ona son halini vermeye kalkışıp da başaramadığım ilk sefer değil. Belki de bu tamamlanmamış yazı, yıllarca yeniden yazılacak, unutulacak ve tekrar keşfedilecek. Üzerindeki kontrolü kaybetmiş gibi gördüğüm bu yazı aslında benim kendi yaşamım. Kendi yaşamına son noktayı nasıl koyar insan! Belki de bu yazıyı hiç bitiremeyeceğim; çünkü o belki gerçekten de bitmek bilmez bir hikâyedir. Belki günün birinde 'son' yazmayı başarsam bile... 'Son' sözcüğünün anlamında bu yazının, bu anıların geçici olarak kesildiğini görebiliyorum. Belki yakın belki uzak bir zaman diliminde açıkça veya sinsice tekrar belireceğini anlayabiliyorum. Kuşkusuz bana alaycı bir ifade takınacağından da eminim. Her ne olursa olsun, dışarıda ışığın değişmekte olduğunu hissediyorum. Işığın akışını izlerken yazının insanı yalnızlaştıran belli belirsiz huzursuzluğuyla çalışma masasına mıhlanıp, yazının anlamını yakalamayı umuyorum.

1940 yazında dış dünya ile olan tüm bağlantımız kesilmişti. Geçici işler için her gün on binlerce erkek Judenrat (Yahudi

Bürosu) tarafından istilacılara teslim edilmek zorundaydı; bunun yanı sıra sokaklarda masumca dolaşan Yahudiler arasından yüzlerce erkek de yakalanıyordu. On altı ile elli beş yaş arası her Yahudinin her ay dokuz gün çalışmak üzere rapor vermesi gerekiyordu. Bu Judenrat'ın gelirini artırmak için şartsız ve mutlak bir koşul değildi; bu şart kapsamında olmak istemeyen kişi ayda 60 zlotilik bir rüşvet vermek zorundaydı. Bu Judenrat için garantili aylık gelir olarak iyi bir kaynaktı.

İstilacılar Yahudilerin sahip olduğu matbaaları da kapatmışlardı. Bu kapatma kararı sokaklarda kitap satan kitap satıcılarına bile uygulandı. Düzenli rafların olduğu bir dükkân yerine malları el arabalarında, kapıların dışında bir sokak köşesinde duruyordu. Daha önce 150 zloti karşılığında bir tezgâh satın alanların işlerine bir süre devam etmelerine izin verilse de, o yaz kitap ticareti Yahudilere tamamen yasaklandı. Varşova'ya kaçan on binlerce mülteci Yahudi mahallelerinde yaşayan talihsizlik içindeki kardeşlerinin yanına yerleşmişti. Nüfusu çoğalmayan hiçbir Yahudi avlusu kalmamıştı. Evleri yakılanlar, mülteciler, kaçaklar ve sürgündekiler hepsi aramıza katılmıştı. Bundan dolayı Yahudi mahallelerinin sokakları gürültü patırtı içinde ve aşırı kalabalıktı. Kaldırımlar kalabalık ve sıkışıktı; neredeyse geçecek yer bile bulmak olanaksızdı. İnsanlar caddenin ortasına itilmişlerdi.

Varşova'nın istila edilmesinden çok kısa bir süre sonra bir getto oluşturulması gündeme getirildi. Tüm hazırlıklar yapıldı. Judenrat, Yahudilerin yaşamasının yasak olduğu cadde ve sokakların ayrıntılı bir listesini yayınladı. Her karar ve resmi emir bizi şok ediyordu. Hepsinden daha önemlisi ve ciddi olanı gettonun kurulması kararı hepimizi yıkmıştı. Sonraki günler bu mesele gündemden çıkarıldıysa da, bu konu hâlâ belirsizliğini koruyordu. 24 Ekim 1940'ta Varşova gettosu son halini alıyordu. Herkes belirtilen günden önce daire-

sini boşaltıyordu. Yahudi bölgesindeki yeni dairesine taşınıyordu. Başka bir şüphe daha içimizi kemiriyordu: Bu kapalı bir getto mu olacaktı?
Biz bir mucize olmasını umuyorduk. Kapalı getto yavaş yavaş ölüm demekti. Açık getto ise sadece yarı felaket.

Sonunda getto emri yürürlüğe girdi. 31 Ekim'den önce duvarların dışındaki sokaklarda yaşayan Yahudiler duvarların içindeki sokaklara taşınacak, kilitlenecek, hapsedilecek ve burada yaşayan tüm Aryanlar (Polonyalılar) da Aryan mahallelerine taşınacaktı. Belli bir ölçüde, bu karar Yahudilerden çok Polonyalılara zarar verdi, çünkü, böylece Polonyalılara sadece gettodan değil aynı zamanda Alman mahallelerinden de taşınma emri verilmiş oldu. Yüz yirmi bin kişi evlerinden çıkarılacak ve duvarlar içerisinde kendilerine sığınacak bir yer aramak zorunda kalacaklardı. Yahudi olmayanlar da telaşlandı. Hiçbir tüccar veya dükkân sahibi yabancı olduğu bir yere taşınmak istemiyordu. İster Yahudi ister Aryan olsun yaşamını yeniden baştan kurmaya çalışmak herkes için çok zordu. 15 Kasım 1940'ta Yahudi gettosu resmen kuruldu. Yahudilerin belirlenmiş sınırlar dışına çıkmaları yasaklandı. Durum epey karışıklık yarattı. Sinirli bir telaşla hareket halinde olan insanlar birbirlerine değişik söylentiler fısıldıyordu.

Karanlık caddeden aşağı doğru bakarken yeni tahta çitleri aydınlatan projektörleri gördüm; ardında hapsedilmemiş, özgür Polonyalıların rahatça yaşadığını düşündüm. Uzunlukları üç metreyi bulacak getto duvarlarının örülmesine başlanmıştı bile. Nazi askerlerinin denetiminde Yahudi ustalar büyük bir hızla tuğla örüyorlardı.

O duvarlar bizim yoldaşımızdı. Bizden yana ve gözlerini bizim tarafa dikmişlerdi. Az biraz toprak ve kilden yapılmalarına rağmen, bizden yana durdular. Ve bize grilikleri içinde

masumiyetlerini ve suçsuzluklarını haykırdılar. Bizler için örülen duvarlar ışıltılı bir yalnızlıktan başka neydi ki. Biz duvarların dışında, zamanın dışındaki karanlığa gömülü bir yaşama evet demiştik...

Denetimciler yavaş olanları tereddüt etmeden kırbaçlıyordu. Bana Tevrat'ta anlatılan Mısır esaretimizi düşündürüyordu. Bizi esaretten kurtaracak Musa'mız neredeydi?
Kapanan getto kapılarının ardında herkes telaşlı; kafese konmuş, ama buna henüz alışamadığımızdan sağa sola koşuşturan hayvanlar gibiydik. Sokakların pisliğinden yavaş yavaş ıslanıp kirlenmeye başlamış yatak-yorgan çıkınlarıyla duvar diplerinde çömelmiş kadınlar feryat ediyor, çocuklar korku içinde ağlıyorlardı. Bunlar getto duvarlarının arkasına son dakikada zorla getirilmiş sığınacak bir yer bulma ümitleri olmayan Yahudi ailelerdi. Yarım milyon insan, yüz bin kişiyi ancak barındırabilecek bir bölgeye sıkışmıştı. Hepimiz dünya tarihinin en karanlık saatlerini yaşadığımızı seziyorduk. Ya şimdi bir şeyler olacak ya da yabancı olduğumuz bir şeyleri yaşayacağımızı sezinleyerek derinden sarsılacaktık. Hiç kimse bir şey bilmiyor, durum saat başı değişiyordu.

Dış dünyayla ilişkimizin kesilmiş olması içimizdeki huzursuzluğu artırıyordu. Korku dolu gözlerle sokakta ürkek ürkek yürüyen bir Yahudi kalabalığıydık.

Her evde olağanüstü toplantılar yapılıyordu. Gerginlik üst düzeydeydi. Kimileri genel bir protesto gerçekleştirilmesini uygun görüyordu. Bu, gençlerin sesiydi. Yaşlıların ise daha değişik görüşleri vardı. Onlara göre bu çok tehlikeli olurdu. Dünyadan koparılmıştık. Ne radyo, ne telefon ne de gazete. Yalnızca gettonun içinde olan hastane ve polis binasında telefon bulunduruluyordu.

Bizi dünyadan koparacak olan duvarlar gittikçe yükseliyordu. Duvarların görünüşü korku ve dehşeti de beraberinde getiriyordu.
Kapalı bir getto olacağına dair hiçbir şüphemiz kalmamıştı. Sokaklarda askeri güvenlik görevlileri kimin girip çıktığını izlemek için kol gezecekti. Yahudiler belli bir ücret karşılığı izin belgesi aldıktan sonra her gün birkaç saat için gettodan çıkabileceklerdi.

Her şey karneye bağlanmış olduğundan günün büyük bir bölümü gereksinmelerimizi sağlamak için normal mağazalarda sıra beklemekle, geriye kalanını ise taze süt, yumurta, kimi kez de dana ciğeri bulabilecek özel bağlantıları kovalamakla geçiyordu. Anneannemin karaciğeri rahatsızdı hiç yağı olmayan yemekler yemesi gerekiyordu; dana ciğeri ise hem yağsız hem çok yararlıydı.

1940 yılının sonlarına doğru, yiyecek bulmak gitgide daha vahim bir sorun haline geliyordu. Bir kişinin karneyle günde bir çeyrek pound ekmek, ayda bir yumurta ve ayda iki pound reçel (sakarinle tatlandırılmış) alma hakkı vardı. Patatesin poundu bir zlotiydi. Taze meyvenin tadını bile unutmuştuk. Her şeyin bol miktarda bulunduğu "Aryan" bölgelerden bir şey getirtmek mümkün değildi. Ama açlık ve kazanç hırsı kaçakçıları tehdit eden cezalardan çok daha ağır basıyordu. Dolayısıyla kaçakçılık yavaş yavaş önemli bir endüstriye dönüşmekteydi.

Gettonun sınırlarından birini oluşturan Sienna Sokağı onu kesen sokaklardan sadece duvarlarla ayrılıyordu. Avluları Zlota Sokağı'na -Sienna'ya paralel- yani "öteki" tarafa açılan evleri dış dünyadan geçici olarak ayıran dikenli teller vardı. Kaçakçılığın çoğu burada gerçekleşiyordu. Duvarın üzerinden, deliklerin içinden ve nöbetçi askeri atlatarak. Tellerin, yıkıntıların ve korkulukların arasından. Yürekli, aç ve

kararlı. Sıvışıyor ve kedi gibi atlıyorlar. Bizim pencerelerimiz böyle bir avluya bakıyordu. Bütün gece boyunca orada bir hareket vardı. Sabah olunca sokaklarda sebze arabaları görülüyor, dükkânlar ekmekle doluyordu. Hatta şeker, tereyağı ve peynir bulmak da mümkündü- tabii ki çok yüksek fiyatlara, çünkü insanlar bunları elde etmek için yaşamlarını tehlikeye atıyorlardı.
Bazen bir Alman nöbetçi askerine verilen rüşvetle çeşitli mallarla dolu büyük bir arabanın kapılardan geçtiği oluyordu.

Almanlar Yahudi cemaat yönetiminden kaçakçılığın durdurulması için adımlar atmasını istemişlerdi. Ayrıca Polonya polisine gettoda düzenin sağlanmasında yardım edecek bir Yahudi ordusu oluşturulmasını emretmişlerdi. Cemaat bedenen güçlü olan yirmi bir ila otuz beş yaşları arasındaki erkeklerden iki bin kişiyi toplamaya çalışıyordu. Savaş gazilerine öncelik veriliyordu. Yüksek bir eğitim düzeyi de aranan koşullar arasındaydı: En az lise diploması şarttı.

Birinci Dünya Savaşı'nı yaşayan annem bizi üzmek istemiyordu. 'Savaş, yumurta ve tereyağı bulamamaktır, ' diye bizi yatıştırmaya çalışıyordu. O günler, 'Ne yapalım. Biz de yumurta ve tereyağ yemeyiz' demiştim. Bu, yaşantımın en büyük yanılgısıydı! Sonradan savaşın, bunun çok daha fazlası olduğunu anladım.

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI BİR

Fiyat: Bir Sigara

Editörlerden

Sevgili okurlarımız, bugün Sığınak gazetemizin ilk sayısını çıkarıyoruz. Görevimiz size bu ufak, ama kargaşa içindeki devletimizin vatandaşlarına tüm önemli olaylar hakkında bilgi vermek olacak. Bu amaçla politik ve askeri durumun yanı sıra sosyal, ekonomik ve benzeri iç işler hususunda son bilgileri aktaracağız. Gazetemiz büyüdükçe bir reklam bölümü de ekleyeceğiz. Bu yazı itibariyle, yeni girişimimiz ile ilgili durumlar her yönüyle gerçekten ümit verici ve hayırlı görünüyor; bu gazete büyük olasılıkla dinine, cinsiyetine, milliyetine, yaşına veya eğitimine bakılmaksızın bir ülkedeki tüm vatandaşlar tarafından okunacak dünyadaki tek gazete. Şu anki tek şikâyetimiz haftalık olarak çıkan estetik formatımızı büyük ölçüde etkileyen ve sürekli devam eden bir kâğıt kıtlığıdır. İyi niyetli tüm insanlarımızı bulabildikleri her temiz kâğıt parçasını yazı işleri büromuza bağışlamaya çağırıyoruz. Yardımlar ve katkılar memnuniyetle kabul edilir. Bu ilk sayıyı size, sevgili okurlarımıza, takdim ederken, bu sayının aynı zamanda - hem kendimiz hem de sizin için - ilk ve son sayı olmasını içtenlikle diliyoruz.

Cephede Neler Oluyor?

Havada ya da karada büyük bir taarruzun ve saldırının başladığını gösteren hiçbir işaret olmadığından, raporumuzu geçen haftalarda vatandaşlarımız ve yerel haşaratlar arasında tekrarlanan çatışmalarla sınırlı tutmak zorunda kaldık. Şiddetli muharebeleri takiben, düşman tarafında ağır kayıplara yol açan pozisyonumuzu koruduk. Askeri sözcülerimizle yapmış olduğumuz röportajlardan edindiğimiz bilgileri ayrıntılı olarak aktarabileceğimiz yeterli yerimiz olmadığından, bu konuyu bir sonraki baskımıza dâhil etmeyi düşünüyoruz. Burada size, şu an için, savaşla ilgili hayali kehanetlerin hiçbirinin henüz tükenmediğini iletmek istiyoruz. Bununla beraber, daha ileri bir tarihte bile olsa, son günlerimizde böyle bir kehanetin sadık taraftarları olacağımıza ve gelecek nesilleri inançla yetiştireceğimize yemin ederiz. Tanrım bize yardım et. Amin.

Piyasa Raporu

Para sistemimizdeki değişimin bir sonucu olarak, küçük devletimizin resmi para birimi sigara olarak açıklandı. Para yerine çorba ya da

gözlemeleri kullanmak için sarf edilen tüm çabalar ve girişimler başarısızlıkla sonuçlandı.

Tehlikeli Salgın
Gelen raporlar sığınağımızın son zamanlarda tehlikeli, üzücü ve acıklı bir hemoroit salgını ile karşı karşıya olduğunu teyit ediyor. En kötü ve en belli başlı durum Dora'nınki. Editörlerin elinde ağrıyı dindirecek herhangi bir ilaç olmadığından, ilaç yerine, Heine gibi, bilinmeyen bir kaynaktan önemli bir yazarın şu küçük şiirini tavsiye ediyoruz:

Fitil ve Kaplumbağa

Fitil perişan ve endişeliydi
Kaplumbağa kabuğunun içinde diye.
"Oldukça zor olmalı" diye düşündü,
"Böyle sınırlı ve kapalı bir yerde yaşamak:
Nasıl yaşıyor? Nasıl dayanıyor? Cehennem gibi olmalı. "
Bunun üzerine kaplumbağa kardeşini ikna etti,
"Kendi kabuğumun içinde tıkılı olmayı tercih ederim
Başka birisinin kıçına sokulmaktansa. "

Macera Korsanları
Geçen Pazar, gecenin sessizliğinde, karanlık örtüsünün altında, korsan filikamız yağmalanmış ve iade edilmiş mallarla dolu bir mağazaya girdi. Yeterli yerimiz olmadığından daha fazla ayrıntıya giremiyoruz: ancak şu kadarını söylemek yeter ki tehlikenin tüyler ürperttiği anlar açısından zengin bir olaydı. Bu tip gizli görevlerin tiryakisi olan en cesur maceraperestimiz, Wandzia'nın, yeni ve daha da cesur maceralar için planlar yapıyor olduğunu da anımsatmak istiyoruz. İçinde bulunduğumuz durum bu planları gizlilik içinde saklamamız için bizi zorluyor, bu yüzden de okuru bir sonraki baskıya kadar umut ve korku dolu bir bekleyiş içerisinde bırakmak zorundayız.

Genç Ev Kadınları İçin
Vatandaşlarımızın kilo alma konusundaki eğilimi - sırf içinde yaşadığımız ortamdan ötürü ortaya çıkan bu genel eğilim - karşısında, Ev Kadınları Derneği Üst Komisyon ile görüştü ve lüks yaşam sürenleri günde iki öğün yemek ile sınırlandıran bir yönetim kurulu kararı çıkardı. Bu kararı uygulama konusunda tüm bayan okurlarımıza yiyecek hazırlamak için takvim formatında sunacağımız mükemmel bir haftalık diyet planı önermek istiyoruz:

Pazartesi

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Arpa çorbası

Salı

Arpa çorbası

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Çarşamba

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Arpa çorbası

Perşembe

Arpa çorbası

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Cuma

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Arpa çorbası

Cumartesi

Arpa çorbası

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Pazar

Kahve ile buğday unundan yapılan 2 adet gözleme

Arpa çorbası ve erişte

Resmi Bildiri

Kocam Kubus benim gazabımdan kaçmayı başardığı için, işbu bildiri ile kendimin artık onun görünüşünden sorumlu olmadığımı resmi olarak ilan ediyorum (bakınız resim A: kirli pijama üstü).

Helena

(Okuyun ama başkasına aktarmayın - bu editörlere bir sigaraya mal olmasın diye)

Romek de yeraltı gazetesinin editörleri arasındaydı. Direnmemiz gerektiğini ve her şeyden önce bu sorumluluğu ancak bizim 'Tiyatro Gençlik Kolu'nun taşıyabileceğine inanıyordu. Çıkış noktamız birlik olma fikrinde yatıyordu. Böylesi bir birlik sağlanmadığı takdirde, biz gençler nasıl bir gelecek bekleyebilirdik ki! Bizim tek umudumuz buydu.. Çok iyi donanımlı bir yeraltı şebekesi oluşturacaktık. O hüzünlü günlerde bir ilkbahar ışıltısı gibiydi bu çalışmalarımız. Yeşeren umutlarımız, ilkyaz çiçeklerinin habercisi, bizler de yaşayanı olacaktık. Nicedir böylesi mutluluklara hasretliğimiz vardı. Bizler inanmıştık... Önümüzde aydınlık yarınlar düşleyerek... Gettoyu her türlü olaydan haberdar edecektik. Bu öylesi bir birliktelikti, yazdıkça getto halkıyla var olacaktık. Yaşadığımız gettoya verebileceğimiz birliktelik ruhuydu. Gençtik. Baskılarla, korkutmalarla sindirilmeyecektik. Bizi yok etmek isteyen güce, bin bir engele karşı direnecektik. Bir maceraya giriyorduk, onun dışında daha başka pek çok şeyle uğraşacaktık. Sık sık dibe vuracaktık, ama ayağımızı yere vurup yine suyun üstüne çıkacaktık. Unutulmaması gereken, bu uğraşların tümünde güvenlik önlemlerinin en üst düzeyde tutulması gerekliliğiydi. 'Arkanızda kimse olmayacak, ' demişti Romek. Yani yola tek başına çıkar gibi hazırlıklarınızı ona göre yapın' derdi hep. O çok iyi bilirdi ki kendine acımakla geçmeyeceğini, bu ömrün. Hepimiz bir ölüm dansında buluşurcasına yazgımızla el tutuşmamış mıydık? Böylece o ortamda bir yazar takımı da 'Tiyatro Gençlik Kolu'nda yerini almış oldu.

II

'Başkalarının özgürlüğü benimkini sonsuza dek genişletir. '
Mihail Bakunin

13 Haziran 1986

Polonya toprağının kökünde filizlendim ben. Polonya göğünün ışıltılı damlalarından oluştum ben. İşte bu da benim hikâyem...

Bazı yıllar, bellekten neredeyse tamamen siliniyor. Bazı olayların bıraktığı izlerden yararlanarak onları anlatmak, kimi zaman çok zor ve acı verici oluyor. Ancak bazı olaylar belleğimde olanca şeffaflığıyla, her şeyiyle, bütün ayrıntıları ve girdi çıktısıyla yer etmişti. Bu öyküyü kronolojik sırayla anlatmaya karar vermiştim. Gerçeklik kaygısıyla da değil; çünkü kronolojik sıradan daha gerçekdışı bir şeyin olmadığını artık öğrenmiş bulunuyorum. Getto yaşamı anlatılması kolay olan bir şey değil. Ben de bu işin içinden nasıl çıkacağımı pek bilemiyorum. Anıların hücumuna uğradıkça, anlatım da karmaşıklaşıyor. Ve ben kendimi onları anlatır buluyorum. Öylesine, planlamadan. Bunları o günden 39 yıl sonra anlatıyorum. Düşüncelerim, duygularım, yargılarım, bugünkü görüşlerim tarafından kurulmuş kronolojik bir tabakanın üzerinde üst üste yığılı dursalar da ben o ben değilim. Bu yüzden sanki şu an oradaymışım gibi anlatmaya çalışmayacağım; çünkü artık orada değilim. Bir daha o günkü halimle orada hiç olmayacağım. 0 kız öldü. En azından 17 yaşındaki o genç kız, o geçmişte kalmış hayalet, öldü;

ancak 39 yıl sonra her şeyin bu kadar basit olmadığını anlıyorum.

Dünyaya nasıl mı geldim ben? Geldim mi? Bir gün her yanım ışık oldu. O vakit doğdum işte. Karanlığın içinde buldum kendimi bir gün. O vakit ikinci kez doğdum. Dünyaya yeniden doğdum. Yıpranmış ve tüm. Yaşamım sonundan başladı. Tek ölümü öğrenmem gerekti. Ölümden yaşamı doğurdum. Nefretin içinde, yıkım imparatorluğunda büyüdüm. Böyleymiş kaderim. Karanlığı solumak, yıkıcı ateşi hissetmek, duyguların yıpranması ile başlayan çocukluk ülkemde yaşamım sonundan başladı. Yani ölümden- yaşamak için ölümü öğrenmem gerekti. Ancak sonra ışığı, çiçeklenmeyi ve sevgiyi tadabildim. Çok uzun bir yolculuktu bu. Çocukluğumdan hemen yaşlılığa ve ölüme. Ölümle çok uzun zamandır bakışmıştım. Sonunda yaşama dönmüştüm, ama özgürlük müydü bu? Özgürlük müdür sizce bu? O kadar insan gözünüzün önünde capcanlı yakılmışsa. Özgürlük müdür korku ve kaygı ile donanmışsan? Onların sesleri ve görüntüleri ile hapsedilmiş bir dünyada yaşıyorsan?

Ölüyordu çocuklar. Oysa bir başka ölüm yaraşırdı onlara. Devriliyorlardı yarı çıplak, soluksuz, tükenmiş. Bedenlerine vahşi hayvanlar gibi düşmanca saldırırdı yağmur, kar, fırtına...

15 Şubat 1941

Birbiri ardından kapanan getto sokakları. Şimdi ise sadece Polonyalılar bu iş için kullanılıyordu. Yahudi sıvacıların ördüğü duvarlarda maksatlı olarak birkaç tuğla örmeyişleri Nazileri böyle bir önlem almaya itmişti hiç şüphesiz.

Getto duvarlarımız uzadıkça uzuyordu ve artık hiçbir maksatlı bırakılmış gevşek tuğla da bulmak mümkün değildi. Üste-

lik duvarın üst sırasının harcına küçük cam kırıkları da atılmıştı. Gettodan kaçanların ölümü de böylece garantiye alınmış oluyordu.

Nazilerin gettoyu küçük alana sınırlama çalışmaları da bir yandan sürüyordu. Daha büyük ve daha modern apartmanlar getto sınırından çıkarılıp "Aryan" tarafına dâhil ediliyordu. Böylece sokağın ortasına yeni bir elektrik yüklü tel örgü de eklenmiş oldu. Ya sıra bizim oturduğumuz sokağa gelirse düşüncesi ürpertiyordu beni.

Getto giderek küçülüyordu. Almanlar gettonun alanını sokak sokak daraltıyorlardı. Biz buraya kapatıldık.
Gettonun duvarları yol boyunca kesintisiz bir yükseklikte devam etmiyordu. Belli aralıklarla zemin seviyesinde geniş delikler vardı. Yolun Aryan kısmından gelen su, bu aralıklardan Yahudi kaldırımının yanındaki mazgala akıyordu. Çocuklar bu açıklıkları kaçakçılık yapmakta kullanıyorlardı. O kürdan gibi bacaklarının üstünde, korkulu gözleriyle sağı solu kolaçan eden, her yönden bu deliklere doğru koşuşan minik siyah siluetler görebilirdiniz. Sonra küçük siyah pençeler, duvar diplerine bırakılmış malları deliklerden sürükleyerek çekiyordu. Mallar, çoğu zaman kaçakçıların kendisinden daha büyük oluyordu.

Kaçak mallar içeri alındıktan sonra, çocuklar bunları sırtlarına atıyor ve yükün altında kamburlaşıp sendeliyor, gösterdikleri gayretten şakaklarındaki masmavi damarlar atarken, ağızları açık, zorla nefes almaya çalışarak, korkmuş küçük fareler gibi her yöne dağılıyorlardı.

Romek onlardan temin ettiği astım ilacını babama getirirdi. İlacı alırken o elin dokunuşunu hissederdim. O kuru bakımsız elin hafif dokunuşunu üzerimde hissederdim. Bir yara izi olan sert bir el olmalıydı. O günler sır saklamak en büyük

korunma yöntemimizdi. Sır saklamanın da bir bedeli vardı. Sır saklamak ve para birbirine bağlıydı. Gören ama görmeyen gözler, duyan ama duymayan kulaklarla bir korunma yöntemi geliştirilmişti. Bu olayın ardındaki sessizlik hepimize korku verirdi. Korkunun sessizliğini ölümün sessizliğinden ayırt edilmediğini öğrenmiştik. Tuğlaların arasından birbirine dolanan eller...

Almanların acımasızlığının günden güne arttığı yetmediği gibi genç kızlar ve delikanlılar eğlence dünyalarında köleleştirilmek için kaçırıldığını Romek'ten öğreniyoruz. Beş ile on çifti bir odaya kapatıp onlara soyunmalarını emredip gramofondaki müzik eşliğinde dans etmeleri istenmiş. İşte Romek'in kuzenlerinden Ruth böyle bir olayı kendi dairesinde yaşamış. Birkaç Nazı onların apartmanlarına girip her bir odayı ayrı ayrı aradıktan sonra, Ruth'a piyanonun bulunduğu salona yönlendirmişler. Ebeveynleri Ruth'a eşlik etmek için salona doğru yönelince de başlarına sopalarıyla vurmuşlar. Sonra salon kapısını kapatıp kıza soyunmasını emretmişler. Piyanonun sesi ile dışarıdaki ebeveynlerin ağlamaları birbirine karışmış. Ruth dayanamayıp bayılmış. SS subayları istediklerini yaptırmanın keyfiyle evden çıkıp gitmişler.

Mayıs 1941'de elektrikli tel örgünün gerisinde bahar tüm coşkusuyla hüküm sürüyordu. Penceremden "Aryan" tarafından leylak demetleri ile geçen kızları görebiliyordum. O taze, narin çiçek kokusunu bile koklayabildiğimi söyleyebilirdim. Burada, gettoda ise baharın hiçbir işareti yoktu. Ağır gri getto duvarları güneş ışınlarını adeta emmişti. Benim eski bahar günlerim neredeydi? Neredeydi o neşeli park gezintileri, nergisim, leylağım, manolyam? Onlar ki benim odamın konukları idiler bahar süresince...
Sokaklardaki sebze arabalarında sadece pis şalgamla ve geçen yıldan kalma havuçlar vardı. Onların yanında ise vagon-

lar dolusu çürümekte olan kokuşmuş küçücük balıklar vardı. Bir poundu bir zloti ediyordu. O günlerde bu balıklar gettodaki en önemli yiyecek maddesiydi. Almanların serbestçe satılmasına izin verdikleri tek yiyecek buydu.
Cemaatin aşevlerinde otuz grosziye sıcak suyun içinde yüzen tek bir patatesten oluşan bir kap çorba almak mümkündü. Cemaat yönetiminin kendi çalışanları için ayrıca bir mutfağı vardı. Orada yulaflı çorba veriliyordu ama fiyatı bir zlotiydi.

Gettonun bir başka yönü ise yeni açılan café'ler ve her şeyin bulunabildiği pahalı marketlerdi. Sienna ve Leszno Sokaklarında en iyi terzilerin elinden çıkmış elbiseler ve zarif paltolar giymiş kadınlar görülüyordu. Gettonun kendine has bir modası bile vardı. Kadınların çoğu "Fransız bleyzer"i denen yakasız uzun ceketler ve bol etekler giyiyordu. Şapkalar küçük, yuvarlak ve yüksekti. Yüksek mantar topuklar da çok modaydı. En gözde renkler gri ve koyu kırmızıydı. Hava güzel olduğunda Fransız ipeği üzerine büyük çiçek baskılı elbiseler de dikkati çekiyordu

Şık insanlar Leszno Sokağındaki Café Sztuka'da buluşuyordu. Burası gettonun en popüler mekânıydı. Yüksek sosyete özenle kurulmuş masalarda, harika bir orkestranın müziği eşliğinde orada boy gösteriyordu. Tıpkı savaştan önce yaptıkları gibi dedikodu yapıp son modayı tartışıyorlardı. Çok başarılı şarkıcı Vera Gran'i orada dinlemek mümkündü. Leszno'da başka caféler de vardı. Gettonun ünlü piyanisti Wladislaw Spielman Café Pod Fontanna'da çalıyordu.

12 Haziran 1941

Yeni gelen mültecilerle beraber her geçen gün getto daha da kalabalıklaşıyordu. Sağır göklere açılıyordu avuçlarımız. O günler kırık bir cam parçasıydı. Suskunluk duvarının ardına sığınarak yaşıyorduk. Huzursuzluğun yerini sıkıntılı bir bekleyiş alıyordu. Bir karabasandı bu! Alıştığımız her şeyden uzaklaştırıldığımızı hissediyorduk. Nereye götürüleceğimizi henüz bilmiyorduk.

Lublin'den, Radom'dan, Lodz'dan ve Piotrkow'dan olmak üzere Polonya'nın her yerinden insanlarla doluyordu getto. Hepsinin anlatacak değişik tecavüz ve toplu katliam hikâyeleri vardı. Almanların 1941 Haziran'ında 400 bin Yahudi yığılmış Varşova gettosunu doldurmaktaki ısrarlarını anlayabilmek mümkün değildi.

Ölüm oranları artıyordu. Yalnızca açlıktan günde kırk-elli kadar insan ölüyordu. Her gün yeni gelen yüzlerce mülteci ölenlerin yerlerini dolduruyordu. Yahudi cemaati aciz durumdaydı. Sıhhi olanaklar kötüydü. Sabun bulunmaz maddeler listesindeydi. İhtiyaca tabi olan ve karnelerimize işlenen sabun niyetine dağıtılan yapışkanımsı madde suyla temas halinde elimizde hemen dağılıyordu. Temizlenmekten öte kirleniyorduk.

Gettoda gittikçe çoğalan dilenciler başımıza bir başka kâbustu. Yokluk ağır basınca, fakirlik de gettoya girdi. Gettoya yeni gelen mülteciler arasında kimsesiz olanlarla cemaatin onlar için yaptırdıkları barınaklarda yer bulamayanlar dilenmek durumuna düşüyorlardı. Geceleri kapı önlerinde yani sokakta uyuyorlardı. Gündüz ise kendilerine iş arıyorlardı. Yorgun ve bezgin, ayakları yürümekten şişmiş insanlar çaresizlik içinde kaldırımın köşesine çömelip ilk kez ellerini dilenmek üzere uzatıyorlardı. Çekingen ve kapalı gözlerle uza-

tılmış bir el. Çaresiz bakan gözler, uzanacak bir el bekliyordu. Bir iki gün sonra sadaka dileniyorlar, ama açlık bastırınca da avaz avaz bağırıyorlardı. Bir iki zloti toplasalar bile bu ufak yekun hiçbir şey almalarına yetmiyordu. Düzinelerce dilenci, zengin bir vatandaşla karşılaştıkları bu kısacık anı iple çekiyor, giysilerinden çekiştirerek, yolunu kapatarak, yalvararak, ağlayarak, bağırarak, tehdit ederek üzerine hücum ediyorlardı; fakat herhangi bir insanın acıma duygusuyla dilencilerden birine bir şey vermesi büyük aptallıktı; çünkü o zaman bağrışmalar ulumaya dönüşüyor, bu sinyal dört bir yandan daha da kötü durumdaki dilencilerin oraya toplanmasına neden oluyordu. Yardımda bulunan kişi kendini üzerine tüberkülozlu tükürükler saçan üstü başı perişan siluetlerle, önüne doğru itilen, yüzü gözü akıntılı yaralarla kaplı çocuklarla, sağa sola sallanan bir sürü kolla, kör edilmiş gözlerle, dişsiz, kokan ağızlarla çevrilmiş buluyordu.

Bu yeni oluşan dilencilerin ev ev, kapı kapı dolaşarak evin artıklarını istediklerine de tanık oluyorduk. Evlerdeki kısıtlı olanaklar ev sahibini de zor durumda bırakıyordu. Evler fazlasıyla kalabalıktı. Çoğunda diğer gettolardan gelen akrabalar da kalıyordu.

Bir gün avluda uzun boylu, iyi giyimli bir delikanlıyı çöp bidonunu karıştırırken buldum. Mali olanakları iyi olan bir ailenin savaştan önce Eski Yunan ve Latin Edebiyatı okuyan oğluydu. Gözetlendiğini görüp bana arkasını döndü. Paltosunu yırtık, gömleğinin de düğmeleri yoktu. Ürkek, korkak, yılgın ve bitkindi. Bu dünyadan değil gibi bir hali vardı. Gözlerini benden kaçırdı, baktığımı görünce kâğıt torbayı almak için eğildi ve hızlıca gözden uzaklaştı. Ben ona yardım edemiyordum. Sadece izliyordum. Hiçbir şey yapamamak... Solgun yüzüyle öyle çaresizdi ki! Utancımdan yerin dibine geçtim. O gün karnımı doyurmuştum, ama bu çocuğa bir

lokma ekmek veremiyordum. Onun gözlerinin içine bakmaya cesaret edemedim ve hemen yanından uzaklaştım.
Korkudan tüylerimiz ürperiyordu; pencereden dışarıyı seyrediyor hiçbir şey konuşmuyorduk. Derin derin soluk alan, farklı seslerle ancak aynı şeyi sürekli yineleyen dilenci -Ya Tanrım! Duaları mırıldanarak evin duvarına dayanmıştı. Kocaman ellerini göğsüne kavuşturuyor ve başını önüne eğip durmadan derin derin soluk alıyor, bir ara sessizleşiyor; sonra güçlükle duaya başlıyordu. Önce yavaş yavaş bazı sözcükleri uzatarak sonra daha yüksek, daha coşkun bir sesle bildiği duaları yineliyordu. Sesi hırıltılı, devinimleri kesik kesik sözleri anlamsızdı. Bu sahne öyle dokunaklıydı ki onu dinlerken acıma, dehşet ve üzüntü duymamak olanaksızdı. Nereliydi? Kimin nesiydi? Dilencinin tam evimizin önünde olması, sözleri ve davranışları hepimizin bozuk olan sinirlerini fark edilir bir biçimde daha da bozuyordu.

Sienna sokağının avlusunda ise gündüz saatleri Leıpzing Konservatuarından Profesör Kellerman keman çalıyordu. Büyüleyen parmakları kemana dokununca gettoda açılmayan pencere kalmazdı. Her nota bir iç çekiş, bir ağlama hıçkırığı, dehşet verici bir kederin iniltisi gibi yayılırdı sokağa...

Kapı önünde ise çok sık şarkı söylemeye gelen genç bir kadın vardı. Çıldırmış olduğu söyleniyordu. O kendi yazgısına katlanmayı daha doğuştan benimsemiş, kendisi için başka bir yol olamayacağına inanmış biriydi... Bu dünyaya küskün bir bakış içinde şarkı söylerdi. Aşığına hüzünle yakaran sesi odamı doldururdu.

"Lokomotifin düdüğü,
Hoşçakal sevgilim,
Mutlu ol!"

Şarkı, peronu terk eden tren ve sevgilisini bekleyen kızla bitiyordu.
Bu kız, Varşova'da tanınmış varlıklı bir tüccarın kızıydı. Bombardıman sırasında evleri yanmış, erkek kardeşi ise alevlerin arasında kül olmuştu. Genç kız kendini üçüncü kattan atmıştı. Ağlara düşmesi sonucu yaşamı kurtulmuş olsa da sinir krizi geçirmişti. Annesi ile mucize eseri kurtulmuştu. Sienna Sokağı'ndaki bu şarkıcı kızı tanımayan yoktu. Herkes onun anlaşılmaz sözcüklerini, kalkan treni ve geri gelmeyen aşığını biliyordu. Çok şey yaşamışlığın izleri okunuyordu yüzünde. Genç kızlığın tazeliği, yeniliği, bilinmezliği nerede saklıydı? Ne sevinç, ne mutluluk, ne de gerçek bir gülüşü olacaktı. Geleceğe, sadece karanlık duygular, korkular ve acı yazgısının götürdüğü bir yaşama doğru sürükleniyordu.

17 Haziran 1941

Avluya bir bakış, bölünmüş bir dünyada yaşadığımızı bize söylemeye yeterdi. Balkonumuz Alman tarafına bakıyordu. Beşinci kattaki bir daireden piyano seslerini genellikle aynı ezgiyi, Schumann'ın Travmerei*'ni duyabiliyordum. Dinleyenlerin ayaklarını yerden kesen bir yorum olmasa da gençlik ateşi ve derin müzik tutkusuyla çalınıyordu. Bu uzak piyano sesini duyunca adanmışlık üzerine kendimce yorumlar geliştirmiştim. Adanmışlık sadece müzik sevgisi değildi. Adanmışlık müzik sevgisiyle beraber piyanoya özel bir çocuk sevgisiyle yaklaşmayı içeriyordu. İnişli çıkışlı uzun bir yoldu müzik eğitimi. Sonuç maviliklere de götürebilirdi sizi. Hüsran içinde yamaçlarda kaybolup gitmek de vardı. 'Peygamber sabrı' türünden bir kontrollü bekleyişti. Sabahı, gecesi olmayan, bir uğraştı piyano öğrencisinin gelişmesi. Bilgi, disiplin ve emek sürecinin ürünüydü. Gösterdiği ufuk sonsuzdu. Bu ezgi, bir dere gibi hüzünlerden, sevinçlerden geçerek bize ulaşıyordu. Tuşların ve seslerin dünyasında müzik dinlemek gökyüzünün katlarına çıkmak gibi bir şeydi. Durmaksızın iki*

saate yakın çalınanlar o günler bizler için baş döndürücü bir mutluluktu. Yıllar önce yaşamış bir dâhinin o gün biz getto insanlarına ses aracılığıyla bir haberleşmesiydi. Genelde bu çalanın çok asil bir ruh olduğunu ve bu duyarlı ezgiyle biz getto sakinlerini teselli ettiğini belki de bir tür başımıza gelen bu beladan halkının adına özür dilediğini hayal ederdim. Schumann'ın bu melodisi hepimizi değişik dünyalara taşırdı. Müziğin özgürleştirici bir gücü olduğunu düşünürüm. Bizi yalnızlıktan, içe dönüklükten, yaşamın tozundan kurtarır. Ruhumuzun kapısını açıp bizi dünyaya adım atmaya ve yaşamla dost olmaya çağırır. Müzik ilkyazda akan derelerin şırıltısı gibidir; yumuşak, hafif, uçucu, aynı anda her yerden geliyormuş izlenimini veren bir ezgidir. Sanki gizemli bir dildir; notalar kayar, duraksar ve yeniden yollarına devam eder. Müzik bütün eve, bahçeye, sokağa yayıldı; gücüyle her yeri doldurdu. Müziğin dilini dinliyordum, bana anımsayamadığım hoş öyküler anlatıyordu, düşlerdeki gibi. Bu öykülerde, insanlar özgürdü; savaş yoktu; korku salacak ya da yaşamı durduracak hiçbir şey yoktu. Müzik yavaşlıyor, sorguluyordu. Notaların tatlı akışında kederli bir şeyler varmış gibi bir duyguya kapıldım. Her şeyin birbirini parçaladığı, kırdığı anlar vardır. İşte öyle bir andı bu. Sonra sessizlik.

Uykusuz gecelerimde, kendimle iç hesaplaşmalarımda, yaşamın ekseninde bana eşlik eden hep müzik olmuştur. Müzik çaldığı sürece, bestecisinin duyduğu heyecanı, onun umut, kuşku, duraksama veya zevk gibi ruh sarsıntılarının kendi ruhumda da belirdiğini hayretle yaşarım. Müzik dediğimiz şeyin, aşk gibi, olayların en ilgisiz yerinde, acımasızca yana doğru kayarak parlak bir cisimden daha parlak bir cisme geçmeye eğilmiş gibi, insanı ansızın, kendine çeken bir gücü vardır. Birden her şeyimle o ezgiye doğru yöneldiğimi, aramızda bir birleşme noktası oluştuğunu hissederim. O 'an'ın odağı oluveririm. Daha ne kadar müzik dinleyebileceğim? Kim bilebilir? İşte insan ölümlü olduğunu anlayabiliyor.

Bir sabah erkenden, yağmur altında, Almanlar götürmüşlerdi Bay Natan'ın piyanosunu. Üstünde bakır şamdanları olan parlak, kara, kocaman büyülü mobilya, üniformalı dört Alman askerinin sırtında, sokağa inmişti. İri bir tabut gibi sallanan, öne arkaya doğru gidip gelen bu piyanoyu, sarsıntılarla kamyona yüklemişlerdi. Birçok kez, soluk almak için, askerler durmak zorunda kalmışlardı. Piyanoyu kaldırım taşlarına her bıraktıklarında, teller sızlar gibi titreyerek çınlıyordu. Bay Natan'ın gergin ve asık yüzünü kaygıyla izlemiştim. Birden savaşın ne olduğunu anlayıvermiştim.

Yaşamımız bitmek bilmeyen bir kâbusa çevrilmişti. Tüm varlığımızla her an korkunç bir şeylerin yaşanacağını hissediyorduk. Sadece bizi henüz hangi tehlikenin tehdit ettiğinden ve onun ne taraftan geleceğinden habersizdik.
Getto, büyük getto ve küçük getto olarak ikiye ayrılmıştı. Büyük getto kapısını iki nöbetçi sürekli bekliyordu. Biri Alman askeri, öteki getto polisiydi. İğrenç şeyler hepsi, hatta insan bile değillerdi, yeşil üniformalı aşağılık hayvanlardı. Onların bakışını sırtımda duyumsayarak yürüyordum. Tepeden tırnağa onların bakışlarını duyumsuyordum üzerimde. Binlerce göz delip geçiyordu beni.
Getto iyice küçültüldükten sonra, Wielka, Sienna, Zelazna ve Chlodna caddelerinden oluşan küçük gettonun büyük gettoyla tek bağlantısı kalmıştı: Zelazna Caddesi'nin köşesinden, Chlodna üzerinden. Büyük getto Varşova'nın bütün kuzeyini kaplıyordu ve orada yoksulluk içinde, kötü koşullarda yaşayan Yahudi kalabalıklarıyla dolu birçok dar, ölüm kokan sokaklar ve geçitler vardı. Küçük getto da kalabalıktı, ama akıl almaz derecede değildi. Oda başına üç ya da dört kişi düşüyordu ve sokaklarda dikkat edip becerikli manevralar yaparsanız, diğer yayalara çarpmadan yürüyebiliyordunuz. Fiziksel temasta bulunsanız bile çok tehlikeli değildi, çünkü küçük gettoda yaşayanların çoğu entelektüeller ve zengin orta

sınıftan kimselerdi. Küçük gettoda bit olma ihtimali daha düşüktü. Onlar da büyük gettodakilere bulaşan bitleri yok etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Mayıs 1940'dan itibaren iyi günler inişe geçti; önce savaş, sonra teslimiyet, Almanların gelişi ve biz Yahudiler için sefaletin başlaması. Bir yasayı diğeri izliyordu ve özgürlüğümüz çok sınırlandırılmıştı. Yahudiler bir Yahudi yıldızı taşımak zorundaydılar, Yahudilerin tramvaya binmeleri yasaktı. Yahudiler yalnızca Yahudi olan bir berbere gidebilirlerdi, Yahudilerin akşam saat sekizden sabah altıya kadar sokağa çıkmaları yasaktı. Yahudilerin yüzme havuzuna, tenis kortuna, hokey veya diğer spor yapılan alanlara gitmeleri yasaktı, Yahudiler kürek çekemezlerdi, Yahudilerin kamuya açık alanlarda herhangi bir sportif faaliyette bulunmaları yasaktı. Yahudiler akşam saat sekizden sonra ne kendi bahçelerine çıkabilirler ne de tanıdıklarının evlerinde oturabilirlerdi. Yahudilerin Hıristiyanların evlerine gitmeleri yasaktı. Yahudiler Yahudi okuluna gidebilirlerdi ve buna benzer şeyler... Yaşantımız "şu yok bu yasak"la devam ediyordu. Arkadaşım Romek hep "hiçbir şey yapmaya cesaretim yok, yasak olduğunu sanıp korkuyorum" diyordu.

Anlıyordum. Her şeyi anlıyordum. Bu eylemler ne ilk ne de son eylemleri olacaktı. Anlıyordum. Güçlerini göstermek istiyorlardı. Biz, sizden daha güçlüyüz, demek istiyorlardı. SS subayı dünyanın bütünüyle kendisine ait olduğunu sanıyordu. Bütün dünyanın mı? SS subayı dünyayı aklından geçen her biçime sokabilir miydi?

Garip bir dönem yaşıyorduk. Bunun hepimiz bilincindeydik. Ortada bir kavga yoktu ki. İşte bunu anlamıyordum. Niçin'ini, Neden'ini. Anlayamıyordum. O karışık günlerde bir karara varmak çok güçtü; durum her an değişiyordu.

1 Temmuz 1941

Gettoda son kalan Hıristiyan kapıcıların bir an önce gettoyu terk etmeleri emri verildi. Birçok Yahudi onlardan boşalan işleri kapmak için can atıyordu. Babam hepimiz için bizim binadaki kapıcılık görevinin iyi olacağını düşündü. Bu işi almak pek kolay değildi. Tüm kiracıların kabul etmesi gerekiyordu. Bu da yetmiyordu, cemaat yönetiminin onayı da lazımdı. Çok şükür müracaatı kabul oldu.
İlk kez kapıcı ailesi olarak bize verilen yeni dairede pencereden dışarı bakıyordum. Pencere Sienna Caddesi'nin her zaman hareketli olan Sosnowa Sokağı'na bakan kısmını görüyordu. Sokağın köşesinde bir gazete bayii bulunuyordu. Söylemeye gerek yok satılan gazeteler gettoya gizlice getirilenlerdi. Resmi Yahudi gazetesi olan Zydowska'nın dışında herhangi bir gazetenin gettoya girmesi yasaktı. Nowy Kurjer Warszawski, Das Reich, Krakaver Zeitung ve Voelkische Beobachter gibi gazeteler Polonya'nın değişik bölgelerindeki gettolardan ilginç haberler veriyordu.

Gazete bayiinin yanında sigara ve şekerleme satan bir sokak satıcısı vardı. Entelektüel görünümlü yaşlı bir adamdı bu. Arkasındaki duvara yaslanmış yarı uyuklar bir hali vardı. Şeker pekmezinden ve sakarinden yapılan bu şekerlemeler gettodaki küçük bir imalathanede yapılıyordu. Şekerin kilosu 30 zlotiydi. Şekerlemelerin bazılarında Davut yıldızıyla beraber "Yahudi Semti" etiketi yapıştırılmıştı.

Onun hemen yanında yaşlı bir kadın değişik kalitelerde fiyatları 50 groszi ile 2 zloti arasında değişen kolluklar satıyordu. En ucuzları Davut yıldızlı baskılı kâğıttan olanlardı. En pahalılar ise keten üzerine işlemeli olanlardı. Lastikten olanları da vardı. Kolluklar gettodaki en büyük ihtiyaç listesinin başında geliyordu. Almanlar Yahudilerin kolluk takma-

sına öyle duyarlılardı ki takmayanı gördüklerinde, takılan kolluk kirli veya yırtıksa anında şamarı atıveriyorlardı.

Gettoda uygulanan değişik kısıtlamaların yanında bir de yasaklar vardı. Bu yasakları çiğneyenler ölüm cezası ile tehdit ediliyorlardı. Aslında her şey yasaktı. Nazilerin denetimi olmadan gazete basmak yasaktı. Milli marşlar söylemek yasaktı. Dini törenlere veya dini okullara katılmak yasaktı. Milli parklara gitmek yasaktı. Trenle seyahat, radyo, plak, telefona sahip olmak yasaktı. Kısaca, yaşamak yasaktı! Her şeye rağmen, Nazi rejimine ve köleliğe rağmen yaşıyorduk.

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI İKİ

Fiyat: Bir Sigara

Askeri Tebligat
En son gözlemler Varşova cephesinin bir derece renklendiğini göstermektedir. Kendi konumumuz henüz Mokotowska Sokağı'na ulaşamadı için bunun durumumuza birazcık bile katkısı olmadığından, savaşın tek kişilik siperlerden açık muharebe alanlarına kaydığı aşikârdır. Bu durum da beklentilerimizi önemli bir ölçüde artırmaktadır.

Piyasa Raporu
Tütün mevcutlarının donması ile sigara piyasadan kaldırılmıştır. Şu an için başka bir para birimi henüz belirlenmemiş olup; devletimizin feci mali durumundan ötürü herhangi bir para birimine gereksinim duyulup duyulmayacağı bile belli değildir.

Gezginin Köşesi
Hey gezgin! Bugün size ne yazık ki gerçekleştirdiğiniz sayısız seyahate ve maceralara rağmen hiçbir zaman ziyaret etmeyi düşünmediğiniz ya da bir kere bile hakkında bir şeyler öğrenmeye kalkmadığınız eşi benzeri olmayan bir ülkeden söz edince utancınızdan moraracaksınız. Panoraması Napoli'den yüz defa daha güzel, anıtları ve harabeleri Pompei'den yüz kere daha eğitici ve öğretici ve genel atmosferi Venedik'ten yüz kere daha romantik olan bir ülke daha biliyor musunuz? Öğüdüme kulak verin, büyük gezgin, size tarif edeceğim ülkeyi ziyaret edin ve sizi temin ederim ki edineceğiniz deneyim oldukça ilginç, aydınlatıcı hem de romantik olacak.
Özellikle Edfu'daki kazıları ve taşları görmek için Mısır'a seyahat etmiş olan siz, elinizin tersi gibi Atina manzaralarını ve olasılıkla kendi boş cebinizin yanı sıra Pompei'nin sokaklarını bilen siz ansızın daha önce hiç görmediğiniz harabeler tarafından çepeçevre sarılacaksınız. Burada monoton ve tekdüze mırıldanmaları ile sizin hayallerinizi bölecek hiçbir Parisli rehber ya da Romalı rehber bulunmaz. Paralı tur rehberlerinin köpek gibi peşinizi bırakmadığı yerlerin aksine biz zekânız, tarih, sanat ve mimarlık bilginiz için size saygı duyarız. Böylece harabelerini gezdiğiniz şehrin tarihini ve kültürel başarılarını kendiniz hesap edebileceksiniz.

Öncelikle deneyimsizlikleri ile yerlilerin bir barınak olarak kullandıkları mimari yapısı hemen Akropolis'i anımsatan bir tapınağın harabeleri ile karşılaşırsınız. Derhal göze çarpan şey ise atalarımızın bu özel alanda bizden daha az ileri olmadıklarını kanıtlayan tuvaletin antik şeklidir. Daha da risk alıp ilerlerseniz, tapınağı kirleten ve nazik burun deliklerinizi rahatsız eden bol bol insan dışkısından ötürü şok olabilirsiniz. Gözlerinizi başka yöne çevirmek ve kaçırmak için eğilebilirsiniz; ancak nereye bakarsanız bakın hep aynı şeyi göreceğinizden buna gerek yok. Kendi göğsünüze vurun ve hatasız olup olmadığını kendinize sorun.

Yine de devam edelim. Şimdi deniz seviyesine doğru inen dar bir geçide ilerliyoruz. Bu sarp yerde, bilgelik ve arkeolojik sağduyu yeterli değildir; aynı zamanda başarılı bir dağcı da olmanız gerekir. Zaten bu Giewont, Mont Blanc ve kim bilir belki de Everest gibi yüksek zirvelere tırmanmayı başarmış sizin gibi bir dünya gezgini için ne ki? Evet, şimdi aşağı inin ve geçidi geçin, ancak bekleyin. Belleğinizi geri sarın ve sadece güçlü sinirleri olanlar için diye reklamı yapılan Boris Karloff'un oynadığı filmi izleyip izlemediğinizi anımsayın. Kendi sinirlerinizin buna dayanıp dayanamayacağına karar verin; şayet dayanamayacaksanız, geri dönmelisiniz; eğer dayanacaksanız, karanlığın tamamlandığı hiçbir zaman gün ışığını görmeyen bu yere doğru ilerleyebilirsiniz. Biz bu şehre 'Citta della notte eterna' yani 'sonsuz gecenin şehri' diyoruz. Yeterince cesur olduğunuza eminim; yolundan sapmış başıboş bir sıçan yüzünüzü sıyırıp geçtiğinde, panik yapmayacak ya da bazı şapşal kadınlar gibi çığlık çığlığa feryat etmeyecek; başınızın üzerinde yarasa kanatlarının seslerini duyduğunuzda, sadece kahraman bir beyefendi gibi büyük bir soğukkanlılık ile şapkanızı düzeltecek kadar cesur olduğunuza eminim.

Şimdi dikkatlice tavsiyemi dinle, gezgin: Giriş yapmış olduğunuz bu şehir her yerde petrol ve gazın bol bol aktığı bir yer, ancak yerlilerin gazabına ve öfkesine maruz kalmak istemiyorsanız bu zenginlikleri araştırmak için sakın durmayın! Çünkü onlar alınmadan önce yağmaladıklarını bölüşen korsanlardır.

Şimdi şehri çevreleyen esasen sağladığı nimetlerden ve lütuflardan ötürü yaşam tüneli diye adlandırılması gerekirken sahip olduğu nahoş kokudan ötürü Ammerdante Kanalı (bok kanalizasyonu) adını almaya hak kazanmış olan hendeğe yaklaşıyorsunuz.

Politik Haberler

Ülkemizde çok yakında diplomatik bir av partisi gerçekleşeceğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bu avın hedefi ne ayılar ne de bizonlar ancak bitler, pireler ve büyük olasılıkla sıçanlar.

Konukların arasında Hitler, Göring, Himmler, Goebbels, tüm Alman personeli ve diplomatik heyetlerin olacağı söylentileri dolaşıyor. Bu olayın bir yönü de dost ve sıcakkanlı ev sahiplerinin bu hususta belirgin bir duyarlılık sergileyecekleri ve konukları için mümkün olabildiğince fazla yaşam alanı bırakarak dikkat çekmeme siyaseti izlemeye karar vermiş olmalarıdır.

Burada oturuyorum. Haziran ayının ılık güneşini topluyorum. İnsanlarla konuşuyorum. Özlediğim Polonya'ya bakıyorum. Her sokak benim değil mi? Her ev. Her insan. Her Polonyalı ben değil miyim? Her insan ben değil miyim?

"Acı derinleşecek sevinç olacak", der İncil. Katherine Mansfield de bir öyküsünde bu söze şöyle açıklık getirir: "Yaşam bir sır. Korkunç acı silinecek. Acımı bir şeye koymalıyım. Değiştirmeliyim o acıyı. Acı, değişecek sevinç olacak. Acı çekmek, daha derinden sevmek, yaşamdan ayrı değil, onun bir parçası olduğunu duymak." Kendime bir armağan vermeye karar verdiğimde, zamanın en büyük armağan olduğunu artık bugün biliyorum.

Anımsıyorum yine, o öğleden sonra, o parkta yürürken annemle babam arasında geçen konuşmaları ve gülüşleri işitir gibiyim şimdi. Bulutlar yuvarlanıyor, gökyüzünün maviliğinde kıvrımlar çiziyorlardı ve ben, babamla annemin kahkahalarını işitiyordum. Babamın sesini, gülüşünü işitiyordum, onun yüzünü, güneşte parlayan saçlarını, gömleğini ve ona yaslanan annemi görmem için başımı çevirip bakmam yeterliydi, bunu anımsıyorum.

Şimdi, burada, Varşova'da, 39 yıl sonra, her şey sanki başka bir dünyada, bir başkasının başına gelmiş gibi uzak görünüyor. Anılar, evlerin çatılarında dolaşan sis bulutları, kış günlerinde vadiyi kaplayan gölgeler gibi, parçacıklar halinde gözümün önüne geliyor.

Bellek bir okyanus ve o, derin yüzeyde batıp çıkıyor, bana öyküsünü anlatmak istiyor. Aradan geçen bunca yıldan sonra yığınla doldu içime, tepeleme, karmakarışık, yere boşaltılmış bir çekmecenin içindekiler gibi! Tüm onların içinde anlamlar çıkarılmak, öyküler anlatılmayı bekliyor...

Yıl 1939. On beş yaşındayım. Savaş. Varşova'nın işgali. Varşova gettosunun kurulması. Annemin 'Cesaretinizi yitirmeyin, toparlanın, bu durumda olan yalnız biz değiliz ne yazık ki, ' diyen sözleri. Majdanek'e götürülüşümüz,
oradan Auschwitz'e, oradan Ravensbrück, oradan Neustadt-Glewe'deki toplama kamplarında yaşayışım. Gettoda ve daha sonra götürüldüğüm toplama kamplarında sık sık bu korkunç günlere ait izlenimlerimi ve gözlemlerimi kaydedişim. Boş çimento torbalarından arta kalan ufak kâğıtlara gözlemlerimi kaydetmem. Hayır, bu yazıları saklamam mümkün olmadı. Yalnız onların da bir işlevi vardı. Yaşama tutunmama yardımcı oldular. Ölümüm benim içimde. O günlerin önemi Nazi gizeminin üzerinde. Müttefik orduları Almanya'nın üstüne dalga dalga geliyorlar. Kızıl Ordu muzaffer biçimde Güney'e ilerliyor, Dresden geçildi. Tüm cephelerde ilerliyorlar. Almanya kendi içine çekildi. Ren aşıldı. Kimsenin karşısında ölmeyeceğim. Yaşayacağım. Çaba göstereceğim, insan her şeyin üstesinden gelebilir. Feci şekilde yorgunuz. Birçoğumuz gücünün sınırına dayanmış. İyi değilim. Titriyorum. Üşüyorum. Duvara yaslanıyorum. Derken bir ses: 'İşte geldiler!' Çok üşüyorum, dişlerim birbirine vuruyor. Çok yorgunuz, yere uzanmak istiyorum. Şimdi üniformalı kadınlar biz tutsaklara karavanalar getiriyorlar. Yiyoruz. Bir yandan yerken öte yandan da bizlere sorulan sorulara yanıt veriyoruz. Artık bilmiyorum. Çok yorgunum. Çok pisim. Yıkanma düşüncesi bile içimi titretiyor, sanki sürekli ateşim var da hiç düşmüyor. Kendimi düşünüyorum. Kendimden daha ürkek bir kadınla hiç karşılaşmadım. Benim gibi kadınları düşünüyorum da hiçbiri bu kadar ödlek değil. Çok yüreklilerini tanıdım. Olağanüstü olanları. Korkaklığım o derece ki artık üstüne konuşmaya bile gerek yok. Bir an cesaret göstermeye ne gerek var diye düşünüyorum. Sürdürdüğüm mücadeleyi kimse bilemez. Kara hendeğin imgelerine karşı savaşıyorum ben. Bazı anlar imgeler daha güçlü oluyor, o zamanlarda şakaklarımda gitgide artan bir zonkla-

ma hissediyorum. Her yerde, tüm yollarda, bizlerden var, upuzun dehşete kapılmış insan dizileri, bizleri götürüyorlar, nereye gittiğimizi bilmiyoruz, kapolar (gardiyanlar) da, subaylar da aynı şekilde. Bugün Buchenwald'den sağ kurtulan yirmi bin kişi kamptaki elli bir bin ölüyü selamlıyor. Onlar müttefiklerin gelişinden bir gün önce kurşuna dizildiler. Öldürülmek. Neden? Şöyle deniyor: Anlatmasınlar diye. Başımı artık taşıyamıyorum. Kollarımla bacaklarım ağır ama başım kadar ağır değil. Başım baş olmaktan çıktı sanki bir çıbana dönüştü. Gözlerimi kapıyorum. Her şekilde öleceğime inanıyorum. Kurtulsam da öleceğim. Öleceğim, başka türlüsü olamaz, bu benim sırrım. Birçok konuşmalar duyuyorum, sonra sesler gittikçe azalıyor. Konuşmalarında uzun sessizlikler var, derken birdenbire sesler geri geliyor. Birinin beni omzumdan tuttuğunu hissediyorum. Yaşıyorum. Saniye saniye yaşam bizi terk ediyor, tüm şanslar yitiyor, derken yaşam geri döndüğünde tüm şanslara kavuşuluyor. Bir şeyler yerinden sökülüyor, eziliyor, sona doğru uzanır gibi açılan, ardından yok olan, neredeyse ölüme dayanan uzaklıklar doğuyor; her yerde acı var, kan ve çığlıklar. Kalbimi hissetmiyorum artık. Dehşet yavaş yavaş bir su taşkını gibi yükseliyor, boğuluyorum. Nerede olduğumu da bilmiyorum. Bu yerin adı ne? Bu yer ne böyle? Tüm bu olanlar ne? Uyumuşum. İnsanlar savaşın sonundan söz ediyorlar. Savaş çığlıklarla içimden çıkıyor. Toplama kampından kurtulanlar için bir dinlenme merkezinde kalıyoruz. Tarih Ağustos 1945. Hiroşima'yı orada öğreniyoruz. Ölmeyince saçlarım uzamaya başlıyor yeniden. Yaşamın direnişi. Gece gündüz, durmadan uzuyor saçlar. Usul usul başımı okşuyorum. Elime daha yumuşak geliyor. Artık batmıyor parmaklarıma. Bir yıl sürdü saçımın uzaması.

Varşova'ya geri dönüşüm. Yahudi cemiyeti ile irtibata geçişim. Gece okuluna gitmeye başlamam. 1947'de Yahudi cemiyetinden bir grup gençle birlikte İsrail'e göç edişim.

1950'de evlenene kadar kibbutz'da (kolektif çiftlik) çalışmam. Daha başlangıçta görülemeyen, tamamlanmamış siluetler var. Güçlükle ayrılabilen şekillerden oluşmuş kumdan bir piramit ya da yanlamasına inşa edilmiş bir dünya gibi. Bu karanlık dünyanın gizinde koridorlar ve yankılar boyunca ilerliyorum. Onlara dikkatlice bakmalıyım; mademki yazmak istiyorum. Onlar ancak karanlıkta ortaya çıkıyorlar; çünkü güneşten korkuyorlar, çünkü gündüzleri korkudan görünmemek için dışarı çıkmıyorlar, içeri kapanıyorlar. Ne bunlar, Cecile?

Geçmişe uzanıyorum. Başımdan geçmiş olan her şeyi yenden ele alıp düzene koyuyorum. Uzaktan uzağa dokunuyorum geçmişe. Hikâyeye şöyle bir dokunduğumda bir anılar dizisi çıkıyor ortaya. O zaman gözlerimi kapıyor ve hâlâ içinde yaşadığımı tasarlamaya çalışıyorum. Kendimi bir nokta üzerinde toplamaya çalışıyorum. Geçmişin solgun lekesini zar zor seçebiliyorum. Kişiler karanlığa karışıyor. Hiçbir şey düşünmeden, içinde biraz çay bulunan fincanımı tutup dudaklarıma götürüyorum. Çay soğumuş. Ne yazabilirim?

Biz kibbutz'da toprağı sevmeyi öğrendik. Toprağın uçsuz bucaksızlığını, genişliğini ve yaratıcılığını yaşadık. Toprağın yüreğini, kardeş yüreğini içimizde duyumsadık. Söyler misiniz dünyada bir başak kadar güzel şey var mıdır? Ya da saçak saçak, apak pamuklanmış bir pamuk fidanı? Ne güzeldir değil mi? Bundan daha güzel şey olur mu? Hele kış portakalları... Yeşil... Yeşil arasından çıkı çıkıveren turuncu yuvarlaklar…

Biz hemen her yere her koşula uymaya alışkınız herhalde. Her gittiğimiz yerde biraz da değişiyoruz. Kök saldığım, damarlarımın ulaşıp yaşayabildiği her toprak yurdum benim. Sabah güneşi gezinmiş yapraklarımda, öğle güneşi bir yerlerden sızıp ışınlarını ulaştırmış bana kuytularda, akşam

güneşi ısıtmış beni köklerime kadar, hangisi olursa olsun öyle algılıyorum gerçeği. Korkmuyorum... Öğrenip bildikçe, zorlukları daha kolay aşıyorum, kendime, çevreme karşı sorumluluğu kavradıkça yeni bir aydınlanmanın ışıklarını tadıyorum içimde, daha korkusuz olduğumu hissediyorum.

İsrail topraklarına l947'de ayak bastım. Hayfa'daki Göçmen Bürosu'ndayım. Her şey çok yeni, her şey çok güzel, her şey geleceğin dünyasını vaat ediyor. Bir ay Gençlik Çalışma Semineri'ne katıldım. Bundan önce, Varşova'da savaştan sonra kurulan Göçmen Bürosunun düzenlediği bir başka kursa da katılmıştım. Etrafımda yeni bir yaşam çiçekleniyor. Artık her gün güneş daha da parlayacak.
Yürüyoruz ve yaşam çığlık atıyor.

Yıl 1947. Gözümü açıyorum, deniz ve ışık tüm bedenimi yakıyor, hoşuma gidiyor bu. Soluk alıyorum, özgürüm. Şimdiden rüzgâr ve dalgalar beni alıp götürüyor. Yolculuk başlıyor. Geçmişimiz yok artık. Yeni yüz, yeni doğmuş gibi. Kudüs'e bin yıllık bir uykudan yeni uyanmış gibi... Dünyanın tüm çığlıkları benim yüreğimden geçiyor. Doğuyorum. Satırlar yaklaşıyor, uzaklaşıyor benden ve yenileniyor. Ruhumda yangın, ruhumun gizi uyarılmış. Bu benim yüreğim. Dinle! Şimdi demir atma vakti, bilinmeyen bir limana doğru. Uzun bir yolculuk bu ve düşler gerçek olacak. Bakıyorum, bakıyorum geniş dünyaya, geniş ve uzak dünyaya.

Hep aynı yerde, öylece büzülmüş, bekleyiş içinde, hiçbir şey yapmadan duruyorduk. En önemsiz bir hareket, bu durgunluk içinde önem kazanıyordu. Donmuş sessizlikte, denizin ani sesi sanki bir işaret, bizlere doğru bir seslenişti.

Beklemek... Gereken tek şey buydu.

Deniz köpük köpük oldu. Sürekli renk değiştiriyor. Bulutlar gökyüzüne yeniden yayıldığında, deniz grileşiyor, kararıyor ve mor bir renge dönüşüyor. Üşüyorum şimdi. Öbürleri ne yapıyor acaba? Gemi her an geri dönebilir, rüzgâra karşı savaşmayı bırakıp geri dönebilir. Yüreğim hızlı ve güçlü bir biçimde çarpıyor, boğazım kurudu, çünkü yaşamımızın bu ana bağlı olduğunu, bu geminin herhangi bir gemi olmadığını çok iyi biliyoruz. Yazgımızı o taşıyor.

Burada, gemide, her şey sanki başka bir dünyada, bir başkasının başına gelmiş gibi uzak görünüyor. Kuzey rüzgârı sert esiyor geceleri. Uyuyamayalı o kadar çok zaman oldu ki. Tüm bedenim ağrıyor, gözlerim yanıyor. Fırtınalı olmasına karşın, denizin gürültüsü beni rahatlatıyor. Yaşamımda ilk kez deniz kıyısında yatıyorum. Gemiye binmeden önce, vagonun koridorunda, alacakaranlıkta, rüzgârın dalgalandırdığı denizi, parıldadığı bir anda pencereden gördüm. Daha sonra, dönemeçlerde sarsılan trende alnımı cama yapıştırıp denizi görmeye çalıştım yine. Ancak karanlıktan, arada bir çakan ışıklardan ve gemi ışıkları gibi oynaşan uzak lambalardan başka hiçbir şey görünmüyordu.

Tren istasyonunda bizleri bekleyen bir adam vardı. Gidecek olanları topladı ve pilli el fenerinin ışığıyla limana kadar yürüdük. Sahilde, yıkık dökük kulübeye sığınıp, sabahın olmasını bekledik. Başkaları da benim gibi, ayağa kalkıp, camdan, karşıya denize bakıyor; insanlar, denizin gürültüsü arasında tayfaların seslerini işitmeye çalışıyorlar. Dev çam ağaçlarından çıtırtılar geliyor rüzgârın etkisiyle, iğnelerden çıkan ses, gemi direklerine vuran dalga seslerini andırıyor. Gelecek olan gemi İtalyan bandıralıymış. Adı *Sette Fratelli*. Bilmem neden yeni bir ürperti beliriyor içimde. Doğan günün çarptığı ilk cam gibi kaygılarımın içinde buluyorum kendimi, anlaşılmaz bir şekilde. Her ayrılışın ve her varışın gizini içimde taşıyorum. Toprağından çıkarılıp başka yere

dikilen ve yeniden kök salan küçük bitkiler gibi başka bir yere gidip yeni bir yaşama başlamamız gerekiyor.

Babamın Kudüs'ten söz ettiği günleri anımsıyorum, akşamları uyumadan önce bir masal anlatır gibi bu kentten söz ederdi. Kral Davut zamanındaki Kudüs'ü anlatırken olağanüstü şeylerden söz ederdi. Masallar gece anlatılırdı. Karşıma oturur, gözleri tuhaf parıltılar içinde bana şöyle derdi: 'Dinle bak! Sana Davut'un öyküsünü anlatacağım. ' Dünyanın en büyük ve en güzel kenti olduğunu düşünürdüm. Kudüs çok farklı olmalıydı. Nasıl bir yerdi acaba? Düşümde canlandıramıyordum tam olarak; kubbeleri, çan kuleleri ve minarelerle donatılmış bir kent, çevresindeyse portakal ve zeytin ağaçları dikili küçük tepeler. Zamanın dua ederek, düşler kurarak geçtiği bir kent.

Kudüs bizleri bekliyor. Yarı karanlıkta zar zor seçilen yüzler, siluetler, mantolarına sarınmış kadınlar, sıkış tepiş oturan erkekler. Hepsinde de iplerle sağlamlaştırılmış aynı bavullar, Kızılhaç'ın ya da Amerikan Ordusunun verdiği aynı battaniyeler var. Geri dönmemek üzere binlerce insan bu gemiyi bekliyor. Başka bir dünyaya. Yeni bir yaşama. Denizi geçip öte yana, Eretz İsrail'e ve Kudüs'e gitmeliyim. O gücü bulmalıyım. Soğuk ve yorgunluk, başka şeyleri düşünmemi engelliyor. Dev ağaçlarda esen rüzgârı, kayalarda sesler çıkaran denizin gürültüsünü, er geç bitecek olan geceyi, sabahın ilk ışıklarını düşünebiliyorum yalnızca. Sahile vuran dalgaların bitmek bilmeyen gürültüsünü dinleyerek uykuya dalıyorum. Gözlerimi açtığımda, pırıl pırıl parlayan denizin üstünde kendimi gemide düşlüyorum. Ailemin şu anda yanımda olmasını ne kadar çok isterdim!

Bir ara, yasağa karşın, biri çakmağını yakıp saate bakmış ve haber kişiden kişiye yayılmıştı. Kırık dökük konuşmalar... Havada uçuşan Fransızca bir cümle. Almanca, Almanca-

Yahudice kırması ve Fransızca olarak 'Gece yarısı olmuş... Kıbrıs'ı geçtik. ' seslerini işittim.

Kendimi hiçbir zaman böylesine özgür hissetmemiştim. Başım dönüyor ürperiyorum. Ufuk çizgisine baktım. Düşüncemde, dünyanın öbür ucuna gitmiştim bile, o kara yığınını, tüm boğazları, körfezleri, koyları, ada ve burunları geride bırakmıştım. Güneş dolaşıyor, gölgeler kayıyor, birbirlerinin içine geçip, incelip çözülüyorlar. Bir kuş gibi, rüzgâr boyunca, tuzun ve ışığın altında denizin tam üzerinden kayıyordum. Zaman ve uzam yoktu, dünyanın öbür ucuna, her şeyin yeni olduğu yere, özgürlüğe ulaştım. Sarhoş olmak gibi bir şeydi. Bir düşte yürür gibi. Güneş ve deniz içime girmiş, her şeyi temizlemişlerdi.

Deniz o gün gök mavisine bezenmiş, sayısız köpükle karşıladı beni. Işık! Güzel olan ışıktı burada. Sanki şimdiye kadar böyle bir şey görmemiş, hep karanlıkta yaşamıştım. Işık, çocukluğumdan beri beklediğim kentin adıydı, uyumam için babamın bana her akşam tekrarladığı sözcük. Gökyüzünün maviliği baş döndürücüydü. Kayalar beyaz alevle yanıyordu. Şiddetli ışık gözleri yaşartıyordu. Sonra, herkes aynı sözcüğü yinelemeye başladı: 'İsrail! İsrail!' İtalyan denizciler bile kımıltısızdı. Onlar da kıyı çizgisini izliyorlardı.

III

'Birbirinden farklıdır yaşamın çizgileri
tıpkı yollar ve dağların sınırları gibi'
Hölderlin

13 Haziran 1986

Lublin Yahudi Teoloji Okulu'ndan ve şimdilerde tıp eğitimi verilen okuldan henüz yeni döndük. Ağlamak isteğiyle boğuldum. Sebebini bilmiyorum. Oysa dindar değilim ben. Yıllar önce Yahudi dini eğitimi alan o çocukları düşündüm. Onların yüzleri, siyah satenden cüppeleri geçti gözümün önünden; onların sesleri, adımları ve Alman askerleri binayı kuşattıklarındaki çığlıklarını, iniltilerini, feryatlarını, ayak patpatlarını, sağa sola koşuşturmala-rını, silah seslerini… Bugün hiç biri yaşamıyor. Bir zamanlar onlar için bir tapınak olan bu bina artık onlara mezar oldu. Şimdi Polonyalı öğrencilerin konferans salonu olarak kullanılan bu alanda geleceğin tıp doktorları yetişiyor.
Dua odası hâlâ ayakta. Kapı kirişindeki sökülmüş mezuzaların* izlerini görebiliyorum.

* Kapı pervazına çakılan bir dua. Önünden geçen her Yahudi'ye, Tanrı'yı, ona olan sevgiyi ve bağlılığı hatırlatır.

İzlerimiz...
Biz bu binada yaşıyoruz.
Bu bina...
Bu sokaklar...
Her şey yerli yerinde ve bizsiz.
"Benim genç fidanım," diyordu, annesi ona. Bir çam ağacı kadar yakışıklıydı. Öyle yumuşaktı ki teni... Ona sarıldığında ve her seferinde öyle yumuşaktı ki teni...
"Benim genç fidanım," diyordu onu kollarına aldığında.
Bir kez daha ağlamak isterdim, şımarık bir çocuk gibi yerlerde yuvarlanarak gözlerimde yaş kalmayıncaya kadar ağlamak, ama artık gözlerimde yaş yok, tek damla yaş yok. Bir zamanlar içimde olan, ama çoktan çekip gitmiş o kızın anısına ağlayabilmeyi ne çok isterdim!

Yalnızım...
Saatlerdir boş olan otel odamdaki koltuğuma gömülüyorum. Bir tren katarı geçiyor göz bebeklerimden. Trenin kükremeleri ve vınlayan sesleri dolaşıyor sanki odada. Penceresinden beyaz bir mendil sallanıyor. Giden kim, yolculuk nereye belli değil, ama bir şeyleri geride bırakmış olmanın buruk, hüzün dolu damgasını taşıyor içimdeki titreşimler... Ağlıyorum. Üzgünüm... Neden... Neden böyle olduğu... Neden... Birdenbire içimden ağlamak geldiğini... Anlayamıyorum... Her neyse... İşte burada... Kanepede oturuyor düzinelerce Cecile yazıyorum. Yanlamasına, uzunlamasına, her biçimde boyuna ismimi yazıyor, kafamda kopuk kopuk düşünceler uçuşuyor, üzerime günün duyarlılığı, hüznü çöküyor. Cecile, Cecilia, Cecile...

Çocukluk anılarımdan kırık dökük sahneler anımsıyorum. Dışarıda yağmur şiddetle yağarken hepimiz evde otururduk. Herkes eline bir kitap alırdı. Dedem kitapla aynı fikirde

olmadığını, okurken çıkardığı homurtularla ve ıslığa benzer seslerle belli ederdi. Çok geçmeden yazarla hâlâ kavga ediyormuş gibi sinirli horultularını duyardık. Büyükannem sessizce kendi hikâye kitabını okurdu. Annem bilimsel kitaplarından birinin üzerine eğilirdi. Her baktığımda onu eğilmiş, hevesle bir şeylerin altını çizerken görürdüm. Onun kitapların üzerine yazabilmesi ve benim aynı şey için cezalandırmam ne büyük haksızlıktı! Tuhaf bir sessizliği var o çocukluk anılarının. Yaşanmışken öyle değilken, yıllar içinde gitgide çoğalan ağır bir yalnızlığı da beraberinde getiren.

Annemin arkadaşı Emma Teyze'ye yaptığımız ziyaretlerde kenarları buruşuk deriden yapılmış yüksek koltukta oturmama ve bir zamanlar Emma Teyze'nin dedesine ait olan dolma kalemle resim yapmama izin verilirdi. Uzun, hafif paslanmış tahta saplı dolma kalem sihirliydi. Kâğıt üzerinde ya incecik çizer ya da belirgin lekeler yapar, biraz uğraştıktan sonra ismimi yazmayı başarır, hatta kenarına süs bile yapardım. Kısa ayaklı olan kocaman maun kitaplıktan istediğim kitabı almama da izin vardı; fakat ben genellikle deri kaplı kitaplara bakıp parmaklarımla sayfaları çevirmeyi tercih ederdim. Çoğu zaman da sadece odada dolanır; her ayrıntıyı aklıma kazırdım. Emma Teyzenin evine defalarca gittikten sonra bile heyecan verici bir sürpriz bulurdum. İnce porselenden yapılmış açık mavi renk, altın çizgili bardaklara, ağzında gümüş bir süzgeç olan kobalt mavisi çaydanlıktan çaylarını dökerlerken taburemde sabırsızlıkla sallanmaya başlar, Emma Teyze'nin sunacaklarını beklemeye başlardım. Emma Teyze'nin ne sunacağını hiçbir zaman bilmezdik. Her seferinde yeni bir şey olurdu, daha önce hiç tatmadığım bir lezzet.

Çay içerken annem ve Emma Teyze ortak tanıdıkları hakkında konuşurlardı. Ve konuşurlardı, sürekli konuşurlardı, aynı şeyleri tekrar ede ede, evirip çevirerek, bir bu yönden,

sonra öbür yönden, aynı şeyleri tekrarlıya tekrarlaya. Yaşam diyorlardı buna. 'Yaşam!', 'yaşam!'... Harfleri yuvarlaya yuvarlaya, bir çekip, bir uzatarak... 'Yaşam!' 'Yaşam!'... Ben bir taraftan konuşulanları dinlerdim, oburca, keyfini çıkara çıkara, emerdim hepsini. Bir taraftan da diğer taraftaki parmaklarımın siluetini bile görebilecek kadar ince olan fincanımın içine bakar, kendi kendime eğlenirdim. Emma Teyzenin ellerini seyretmeyi de severdim. Küçük ve solgundular, derisi kaygandı. Uzun ve ince parmakları konuşurken havada nazik hareketlerle dalgalanırdı.

Anılar geçiyor içimden. Her biri yüreğime, beynime, bedenime saplanan, beni paramparça eden anılar. Dağılan parçalarımı nereden, nasıl toplayacağımı bir bilebilsem! 'Geçmişte yaşıyorsun', demişti bir gün kızım Dora. Sert bir yanıt vermek üzereydim ki, duraksadım. Sonuçta haklıydı. Yaşam bitmez tükenmez bir eylemden ve mücadeleden ibaretti. İnsan, yaşlanınca ister istemez kendini doğrulamaya yöneliyordu. Bu, şaşırtıcı, sarsıcı demiyorum, bir farkında varış. Yaşlanınca istediğim tek şeyin korunmak, savunulmak ve insanların meraklı bakışından uzakta, ana rahmi sıcaklığında bir yere yerleşip orada öylece kalmak. İşte, belki de bu yüzden çocukluğum isteyerek gittiğim bir sığınak. Ama yine de geçmişin üzerimizdeki varlığını kim yadsıyabilir? Aslında geçmiş bir zamanlar içinde bulunduğumuz ve çoktan geçip gitmiş olan bir andan başka bir şey değil. Geçmiş yaşamın o çok yönlülüğünü, her şeyin içe işleyecek derece tanıdık gelişini, kendimin hem ben, hem de bir başkası oluşuşumu anlatıyor bana.

Gelecek ise bu anıları hatırladıkça yaşamım dediğim olayları arkamda bıraktığımı, onlardan uzaklaştığımı söylüyor. Geçmişim sanki ayağımın altında ufalanıyor ve ben geçmişimi izlemek dışında anılarıma bir müdahaleden de yoksunum. İleriye baktığımda bomboş bir zaman parçasından baş-

ka bir şey göremiyorum; orada gündüz yok, yalnızca koyulaşarak geceye dönen akşam karanlığı ve ta uzakta, kestirilmesi imkânsız, silik, beni sabırla bekleyen bir şey. O şey, gölgeler arasından şekillenip benle yol alıp, benim geleceğimi oluşturacak. Beni beklemede.

Aynaya baktım. Üstüme çöken şaşkınlık dolu yabancılaşma duygusu ile ürperdim. Sağ gözümün altında üç adet ince kırışık oluşmuş. Sol gözümdeki ise biraz daha uzun ve belirgin; onun üstündeki daha kısa ve daha silik bir kırışık çizgisi. Güzellik uzmanı bir arkadaşımın şöyle dediğini anımsıyorum. Yüzünüzdeki kırışıklıklar belli bir mesafeden görünmezler. Ancak yaş ilerledikçe uzaktan fark edilebilen kırışıklıklar... İşte onlar tam yaşlılık belirtileridir. Bu tanıma göre evet, işte yaşlandım. Bir aynanın içinde adım atıp her şeyin bir yandan tıpatıp eskisi gibi olduğu (göz rengim, oval çenem, sağ dudağımın üstündeki benim), bir yandan da bütünüyle başkalaşmış kendimi bulduğum bir dünyaya nasıl da geçmiştim!

Küçükken evi sinsi sinsi dolaşmaya bayılırdım. Davetsiz bir konuk gibi. En sevdiğim saatler öğle sonralarıydı; öğlenin bana verdiği gizemli bir atmosferi vardı. Bana bir dalgınlık, düşteymişim gibi bir uzaklık duygusu verirdi. Evin büyükleri tarafından yakalanmanın tedirginliğini de yaşasam da yine de büyülü saatlerimdi. Evi çepeçevre saran sonsuz saklı nesneler arasında kendimden geçerdim. Bir çekmecenin içinde gizlice saklanmış annemin bir broşu, babamın evlilik yıldönümlerinde anneme aldığı topaz yüzük, beni hep büyülerdi. Annemin düğünlere giderken taktığı violet, renkli cam şişelerde ambalaj kâğıdına sarılı bir parfüm şişesi... Annem cüzdanında az para bulundururdu. Belli amaçlar için ayırdığı bir parayı başka bir yere harcamamak için şifoniyerindeki çekmecelerden birine koyardı. Babamın yılların etkisiyle cilalanmış ve kaba etin biçimlendirmesiyle kıvrılmış deri bir

cüzdanını para biriktirmek için saklamıştı. Yine aynı şekilde kıvrık, parlak yüzeyi ince ince çatlamış, gri tonları solmuş birkaç fotoğraf... Kim bilir hangi kadın dergisinin sayfalarından koparılmış elbise patronları ve kumaş kesikleri... Annemin odasına sessizce girer, ipucu arayan hevesli bir dedektif gibi suskun, düşünceli, eşyaların altına bakar, köşeleri didikler, çekmeceleri ve gizemli bir şekilde havasız kalmış dolapları araştırırdım. Yan odadan bir ses gelince korkudan titrer, beynimden bir an yakıcı alevler yükselirdi. İçimde kabaran korkuyla yatak odasının kapısını aralayarak yan odadan gelen kısık sesi işitmek için kulak kabartırdım. Annemin odasında kendi dünyama çekilmişliğimi ele vermeyen bir sesle 'Kim o' diye seslenirdim. Odaya girenin yardımcımız Katya'yı görünce rahatlardım. 'Bu odada ne yapıyorsun' diye gözlerini ne yapabileceğime dair tahmin yürütür bir ifadeyle üstümde gezdirse de, etrafa göz gezdirdikten sonra kapıyı kapatıp çıkardı. Yakalanmaktan korksam da kendimi kaptırırcasına annemin gardrobunda saatlerce oyalanır, kendimi boşalmış, canlanmış, arınmış hissederdim. İçimde bir yerlerde gelecekteki kadınlığımın senaryolarını tasarlar olurdum. Annemin tuvalet masasının aynasında kadınlığın bin bir hallerinin fantezilerini oynar, kendimden geçerdim. Bazen annem gelir, 'Eee, neler çeviriyorsun', diye sorar. 'Yani burada?' demek ister gibi, gelir beni yoklar... Bir silkinmeyle, kendimden sıyrılıp kendime gelirdim. Annem başıyla onaylardı. Birisi ona benim hakkımda bir şey söylemiş olmalıydı. Tanrım! Yoksa Katya mı? Yerimden fırlayıp anneme gitmesini söylemek isterdim, gidip beni kendi oyunlarımla, kendi seslerimle yalnız bırakmasını. Yalvaran ve yaralı bakışlarımla anneme beni yalnız bırakmasını... Asılı kaldığım düşle, hülyalarımla, fantezilerimle... Annemin gözleri önce odada, sonra benim üstümde, sonra yine odada gezinirdi. Dudaklarını dişleriyle bastırır, her zamanki kuşkucu haliyle hiçbir şey söylemeden, gülümse-

mesini bana belli etmemeye gayret göstererek odadan çıkar giderdi.

Bir çocuk için annenin yatak odası onun gizemli dünyasıydı ve o yaşlarımda bana cazibeli görünmesinden doğal ne olabilirdi ki? Ben anneme tapardım. Çekiciliğine ve kişiliğine hayrandım. O kadar sadeydi ki, bende büyük bir izlenim bırakırdı. Son derece içtendi. Çok güzel olmadığını sanırdınız, ama sonra ondaki ruhsal güzellik sizi etkisi altına alır ve onu hayranlıkla izlerdiniz. Pek konuşkan değildi. Ama bir şey söylemek isteyince de olağanüstü bir güzellikle söylerdi. Benim için gerçek kadınlığın büyülü çekiciliğine sahipti. Bir anne olduğu kadar, bir eş, bir hanımefendi ve ev sahibesiydi. Gözü kamaşmış çocuksu sevgimle anneme hayrandım ve onu seviyordum. Kim sevmez ki? Yatak odasındaki eşyaların ardında bir yerlerde gizlenmiş muhteşem hikâyeler olmalıydı. Hepsi de kadınlığa ve aşka dair gizemler salkıyor olmalıydılar. Tüm etkilere açık çocukluk çağımın kendine özgü gizemi içinde, ruhumun en uzak köşelerinde gezindiğini hissederdim. Bir yüzükte aşkın şiirselliğini barındırdığını anlayabiliyor, kendi ruhumun karmaşasını bir kenara bırakıp, istediğim kişi olduğumu hayal edebiliyordum. Evet, evet, örnek bir çifti annem ve babam. Geleceğin kadını Cecile'i kim bilir neler bekliyordu? Hiç kuşkusuz benim prensim de bana böyle bir yüzük alacaktı. Fantezilerde yaşamak ne özgürlüktü! Yaşam tüm çeşitliliğiyle, fethedilecek uçsuz bucaksız bir alana yayılıyordu.

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI ÜÇ

Fiyat: Bir Sigara

Hava Durumu
Zor ve çetin bir kış geldi çattı mı diyorsunuz? Soğuktan mı yakınıyorsunuz? Çok şükür kömür madenleri elimizde. Savaştan önce hazırlanmış ve depolanmış olan akaryakıt da depolarımızda bulunuyor. Kömürü sokaklarda Polonyalılar tarafından getirilen el arabalarından satışa çıkardık. Her bir kömür parçasının da ağırlığı kadar altın değerinden satılacağını sizlere övünçle duyururuz.

Yeni Ferman
Hükümetimiz bizlere ait özel eşya ve malları (nakit parayı, eşyaları, malları ve emlakı) kaydettirmeye yönelik bir kararname ile 19 Ocak'a kadar süre vermişti. Formlar 1 Ocak'a kadar halka bedava dağıtıldı. Ancak, insanlar senet ödemede olduğu gibi son dakikaya kadar geciktiler. Şu anda üzüntüyle bildiririz ki bugünden itibaren bu formlar 10 zlotiden satışa sunulmuştur. (Düşünün! Matbu yarım sayfa kâğıt için on zloti nedir ki?) Çeşitli mülkiyet ve iş kategorilerine göre her bir form için birçok ekstra sayfa eklenmeli. Böylece beyannamesini doldurmakta geç kalan bir Yahudi birkaç parça kâğıt form için toplam otuz veya kırk zloti ödeyecek.
Ve tabii ki paniklemeye gerek yok! Büyüyen, artan, zorlayan, zahmetli ve gereksiz birçok harcamanın yanında bu tutar nedir ki?

Aranıyor!
Dün bildiriler sokaklara asıldı: "Andrzej Kot" isimli bir vatandaşımız bir yeraltı direniş grubunun lideri olmakla suçlanıyor. Naziler tarafından daha önce tutuklanan Kot her defasında kaçmayı başardı. Onun hakkında bilgi sahibi olan kişiler polise haber vermekle yükümlüler ve bunun karşılığında da 2. 000 zlotilik bir ödül alacaklar. Artık gözünüzü dört açıp her tarafta Kot'u aramaya başlayın.
Bu Kot isimli şahıs Hıristiyan bir babadan Hıristiyan olarak doğmuş ve öyle yetiştirilmiş. Sadece bu da değil: Baba tarafından üçüncü jenerasyon, büyükbabası bile Hıristiyan'mış. Babası tarafından tüm aile ağacı da Hıristiyan. Yahudiliği ona tüm soyu sopu uzun süredir Hıristiyan olan büyükbabasının âşık olup gelen diğer tüm jenerasyonları da saf Hıristiyan olarak yetiştiren büyükannesinden geliyormuş. Ancak sersem istilacılar onların bu mutlu yollarını kabul ettiler. Bu sefer kendileri kendi koydukları kurala - yani her şey babaya dayanır; üçün-

cü jenerasyon Nazilerin cemaatine girebilir ve her halükârda saf ve katıksız Aryan olarak ele alınır kuralına - dikkat etmediler.
Kot'un büyükannesi üç jenerasyondan beri bir Yahudi'ydi ve tüm Yahudiler Yahudiliklerinin günahını çekmelidirler. Buna bağlı olarak, istilacılar elit ve yüksek zümrenin yanı sıra aydın kesim ve varlıklı tüccarlar arasından da yüzlerce Yahudi'yi tutukladılar.
Tabii ki tutuklamaların ardı arkası kesilmiyor. Hiç kimse sıra ne zaman kendisine gelecek bilemiyor; bu yüzden de herkes korku içinde. Özellikle aydınlar tutuklanıyor. Hapishane hücreleri hiçbir suçu olmayan tutuklu genç avukatlar ve doktorlar ile dolu; ne herhangi bir suç veya günahla suçlanıyorlar ne de haklarında herhangi bir şikâyet var. Kot'un suçunun ve günahının kefaretini ödüyorlar.

Mobilya Çalma Sezonu Açıldı
Geçen birkaç gün mobilya çalma sezonuydu. Geliyor ve bomboş odalar bırakarak en son eşyaya kadar tüm mobilyaları alıp götürüyorlar.
Bugün de Nowolipki sokağındaki birçok Yahudi'nin dairesinden pahalı mobilyalar ve eşyalar alındı ve oradan geçmekte olan masum Yahudiler bunları taşımaya ve kamyonlara yüklemeye zorlandı.
Sahibi Yahudi olan bir tesisatçı dükkânının bulunduğu Bagno sokağında iğrenç bir cinayet işlendi. Günün birinde kendisine gelmiş ve ertesi gün sabah saat dokuzda daha erken kapanmış olan dükkânında olması için emir vermişler. Katiller ile olan buluşma saatinde neler olduğunu hiç kimse bilmiyor. Tek bilinen, bir saat sonra dükkânında ölü bulunduğu. Bazıları beş dakika geç kaldığı bazıları da dükkânını boşalttığı ve hırsızlara alacak hiç bir şey bırakmadığı için öldürüldüğünü söylüyor. Gerçeği belirlemek ise çok zor ve her halükarda gereksiz. Tüm bu olanlar sadece Yahudilerin hayatının değersiz olduğunu ispatlamak için. Önünde masumca akıtılan bu kanın ardından bağırıp çağırabileceğin hiç kimse de yok.

IV

'Düşünmeye başladım mı, her şey yitip gidiyor. '
Cézanne

14 Haziran 1986

Majdanek hakkında hiç yazmadım. Oraya yaptığım ziyaret hiç silinmeyecek benden. İçimde çılgınca bir ağlama isteği var. Günlerdir ağlıyorum oysa. Bittiğini zannettiğim gözyaşlarım bir kez daha göz pınarlarımda. Evet, sonunda oradaydım. Birileri vardı orada. Birileri vardı, burada, bana yakın benim içimde benden parçalanan... Hem bende hem dışımdaydılar. Akıyordum onlara... Kendime...

Uzaklar çağırıyor beni. Durup bakıyorum. Nasıl oluyorsa oluyor işte. Unutmakla anımsamak arasında kıvrandıkça anlıyorum büyüdüğümü. Buradayım işte anne. Yanındayım. "Ölüm nedir anne?"

Bir öyküyü yeni baştan okur gibi Madjanek'i okuyorum. Boş barakalar ardım sıra, kendimi sürüklüyorum. Bir istiridye kabuğundan uzaklara açıldım. Sesi, sesim. Duydum. Öyle yan yanaydık ki. Yağmur damlacıkları olabilirdi ancak o kadar. Benzer ve aynı. Gözleri, penceremdi. O an, benimleydi. Yeryüzüydü. Adı, adımdı. Elinde bir tutam kır çiçeği. Benden güçlü ayaklarıyla geldi. Mağrur adımlarıyla ince ellerinde çiçek tozları taşıyarak. Us karışıklığı, bilinç bulanıklığında gövdesinde yontulduğum günleri unuttum. Beni ışısın diye rahminde uyuduğum günleri unuttum.

Ağlamaktan geldim. Koynundan yaşamın gözbebeğine ürkmüş atlar gibi fırladığım günleri unuttum. Yeniden gidilen yolsun annem...

Parmaklarımı gözlerimden alıyorum ve gözyaşlarımda yüzen bir dünya tekrar beliriyor. Öyle büyük bir şükran duygusuna kapılıyorum ki acıyı hissetmez oluyorum. Kalabalığın arasından çabucak sıyrılıyorum.
Şükran duygusu, ardında rahatsızlık verici bir tortu bırakıyor.

Beni konuşmaktan alıkoyan belki de sözlerin anlamsızlığıydı. Bu düşüncelerin yankılarını duymak için kendimi dikkatle dinliyorum. Uzun bir günün sonunda iç geçiriyorum. Bir dünya dolusu düşünce beraberinde anıları da getiriyor. Beynimin peteklerinde bir yerlerde o anıların sökülmemecesine harçlandığından artık eminim.

Geçmişe dönmek upuzun, bitip tükenmek bilmeyen bir koridordan geçmek gibi... Orada görmeye alışık olmadığımız insanların olduğu uzun bir koridor gibi. Ölümle pençeleşen yaşlı adamın yaşanmış tüm günlerine tek tek dokunması, günleri anımsaması, hayal etmesi. Belki de yaşanmamış günlerinin eksik kalmış yanlarını düşünde harmanlaması gibi.

Annemin ölüm haberini aldığımda içimden bir şey dışarı akmıştı. Ölen benim diye düşünmüştüm. Daha doğrusu ben ölmüştüm, ama ölümüm bana gelmemişti. Kalbim uzun zamandır çarpmaya devam etse de insanlara ait zamandan çekilip alınmış hissi ile yaşıyordum. Ölü sular taşıyordu beni, ölü bir ırmaktım artık...

Hayır! Ama yapmalıyım. Anlatmak istemiyorum! Ama anlatmak için yazıyorum. Hayır, geri alıyorum, bunları anlata-

mam, bazı şeylerin anlatılmaması kuşkusuz daha iyi. Özellikle anlatmalısın. Ama nasıl yapabilirim? Bana bir bak. Kendimi parçalıyorum kendimle uzlaşamıyorum. Bellek gidiyor, evet bellek çatlaklarla dolu, bellek yarıklara akıp karanlık tarafından yutuluyor. Parçalandım. Ama kararından vazgeçmemelisin. Sadece devam etmelisin. (Madem başladın) Sonuna kadar. Haydi başla. Hayır. Evet. Hatırladığın şekilde olabildiğince hatırlayarak. Haydi başla.

Üzüntülerini bastırmak için nakış işleyen, örgü ören kadınlar gibiyim. Anneannem, sonu gelmez akşamlarda örgü örüp dururdu. Yaşamöykümü anlattığım bu satırlar da benim nakışlarım. Rengârenk bir yumak gibi kendimi açıyorum ya da çocukların ipleri açık parmaklarına dolayıp sonra da elden ele geçirdikleri ip oyununu oynuyorum kendimle. Yazmak, örgü örmek gibidir. Dağınık, ilintisiz gibi görünen anıları birbirine nakışlayarak yaşamöykümü anlatmaya çalışıyorum. Nereye kadar? Dikkat ettiğim tek şey, başparmağımın altına denk gelen düğümü kaçırmamak. Sonra ellerimi ters çeviriyorum ve ortaya yeni bir şekil çıkıyor. Arkasından yeniden başlıyorum. Anılarla, duygularla, düşüncelerle, kişilerle ve nesnelerle yapılan bir tığ işi... Arallıklar... Bir motif... Bir boşluk... Ve tekrar yeni bir motif... Şaşkınlık ya da sıkıntı yaratan her konu her defasında farklı biçimde ele alınarak yenileniyor.
Zaman! Geçmiş! Ansızın herhangi bir şey... Bir şarkı, bir resim, çok önce izlenmiş bir film... Anıların tıpasını çekiveriyor... Bir vakitler olduğum, bir daha asla olmayacağım her şey! Benim olmuş, gelecekte asla olmayacak şeyler! Ve ölüler! Çocukluğumda beni onca sevmiş olan o ölüler! Adlarını andıkça ruhumun buz kestiğini, kendimle yapayalnız kaldığımı, hissediyorum. Zamanı derin bir acıyla, olanca duyarlılığımla duyumsamak, beni sarsıyor. Ruhumda bir uçurum açılıyor, geçmişin soğuk nefesi tüm bedenimi yalıyor. Arada

hiç fark yok. Eğer yaşıyorsam bunu bir başkasının ölümüne borçluyum. Bu nedenle her hatırlanış, bir iç savaş...

O kapıdan girdim, Majdanek. O sınırsız boşlukta gezindim, Majdanek. O gözle görülmez uçurumu seyrettim, Majdanek.

İnsanlığın ölüm kamplarında ölülerin çenelerinden sökülen altın dişleri fabrikalara gönderildiği, kadın saçlarından denklerin yapıldığı, insan cildinden abajur yapıldığı ve milyonlarca insanın boğulup öldürüldüğü gaz fırınlarının olduğu yer burası. Bu labirentin bir yerlerinde kaybolmuş hissiyle, Majdanek uçurumunun elle tutulmaz kıyısında, körcesine ilerliyorum.

Majdanek'e girdiğimde tanımsız bir tedirginlik ve kaygı duygusuna kapıldım. Tedirginlik her zamanki gibi var. Büyüyor. Küçülmüyor. Arka arkaya gelen ölümlerle daha güzel yaşamlara duyulan özlem ve beklentiyi onlarla beraber gömmedim mi? Oldukça tedirgin olduğumu söyleyebilirim. Bu kasvetli ve vahşi kampta elektrik yüklü, gergin tellerle çevrili kampta, büyük bir çölün ortasında kafeste yaşar gibi yaşadığımı, zincir seslerini ve silah seslerini nasıl unutabilirim ki!

Benim kişiliğimin şekillendiği yer burası. Yaşamın tam ortasına atılmıştım. Majdanek bana bir dil vermişti. Bu dil ve onunla birlikte ikinci bir dünya... 17 yaşımda çıldırmanın kıyılarında ve çıldırmanın sınırlarında gezindim. Akıl ve çılgınlık arasındaki küçücük, yıldırım hızına sahip o atlayışı sözcüklerle anlatabilir miyiz sizce? Beynin, düşüncenin özgürleşmesini, fırlamasını... Bir roket gibi evrene, boşluğa... Sonsuz boşluğa. Ürküten bir şey bu! Hem de nasıl ürküten. Denizin nerede bittiği, gökyüzünün nerede başladığının belirlenmediği sınır çizgisi gibi...
Bin beş yüz kişiden oluşan biz tutuklular, birkaç gündür trenle aralıksız seyahat ediyorduk. Trenin düdüğünün, yok

oluşa taşıdığı havada yayılan acı dolu bir imdat çığlığını andıran esrarengiz sesi kulaklarımızı tırmalıyor. Derken trenin hızı kesildi. Bir ana istasyona yaklaştığımız anlaşılıyordu. Ansızın, kaygılı yolcuların arasından sesler yükseldi: "Bir işaret var, Majdanek". Birkaç sıralı uzayıp giden dikenli teller, gözetleme kuleleri, tarama lambaları ve ıssız yol boyunca sürüye sürüye yürüyen, nereye gittiklerini bilmediğimiz uzun sıralar halinde pejmürde insan figürleri. Arada bir insanın kulağını sağır edercesine duyulan emirler, uzun uzun çalınan düdükler, haykırışlar, ağlama sesleri... Ne anlama geldiklerini bilmediğimiz komutlar. Adım adım korkunç ve sonsuz bir dehşete alışmak zorunda kalacağımızı nasıl bilebilirdik?

Her şey boyutsuz bir boşlukta... Neredeyim? Kimim? Her şeyi unutuyorum. Çiçeklerle dolu bir çayıra gitsem... Otların arasına otursam... Bizden başka kimse olmasa... Bunu istiyorum. Olanaksız. Gettonun çevresinde duvar var. Bir kapı var. Kapıda nöbetçiler var. Olanaksız. Her şeyi unutmalıyım. Hiçbir şey yok, ne evren, ne insanlar. Düşünmek gerek, belki de düşünmemek. Yaz mevsimindeyiz. Gece gri-mavi bir cam gibi belli belirsiz bir saydamlıkta. Daha koyu görünmesi için gözleri kısılı bakmak gerek. Ay parlıyor, gökyüzünde sayısız yıldız var. Ay, bir yanından öte yanına dönüyor, daha rahat olmak istermiş gibi. Sonu gelmez eğlencesinden başka ne kaygısı var ki! Dönüyoruz! Dünya, dağlar, gökyüzü, her şey dönüyor! Yıldızlar. Yanar döner yıldız kümeleri. Kırmızı, yeşil, mavi, altın yıldız ve rengini seçmekte zorluk çekeceğimiz birçok yıldız. Onları da unutabilirim. Yapacağım tek şey yalnızca gözlerimi yummak. Ve hop! Ne yıldız, ne de ay!

O yıllar ne akıllı, ne de çılgındım. Bu ikisinin ötesinde olup bitenleri izliyordum. Herkesin kendi yalnızlığını, kendi sessizliğini yaşadığı yerde, dünya geçti önümden. Kavrayabileceğimden daha çok şey geçiyordu önümden. Çok şey bilme-

nin bir mutsuzluk olduğunu düşünebiliyordum. Bu, olgunluk olarak geri gelse de...

Şimdi ben de bir anıyım. Ben de ölüyüm burada...
Ah, duygularımın derinliğinde aramaya çalıştığım yaşamın anlamı benliğimden de ötede, benliğimden de büyük... Ulaşabilir miyim?

Şimdi ben, ölü bir anı olmak istiyorum. Benliğimin başka sınırlarını arıyorum. Daha derinlere inmek istiyorum. Geçmişime. Çocukluğuma. Dünyayı algıladığım Majdanek'e...
Ayaklarım yürüyor. Ben değil. Majdanek'te değilim. Hiç bir yerdeyim. Yönüm yok. Bırakıyorum ayaklarım gitsin bir yere. Hiç bir şey algılamamaya çalışıyorum. Birden bir turist kafilesinin önümden geçtiğini görüyorum ve her şey birden beliriyor. Bütün yaşamımı çağrıştırıyor. O an, söyleyebileceğim kadarını söylemeye karar veriyorum.

Anlatmaya...
Haykırmak için dünyaya...
İşte haykırıyorum.
Kendi çığlığımın sınırsızlığını.
Beni duyan gene ben miyim?
Geldin ve geçip gideceksin.

Evet sonunda oradaydım Majdanek'e girdiğimde, çok güçlü bir kaygı duygusuna kapıldım. Burada hiçbir şey değişmemiş. Çamur vardı, evet çamur ya da boğucu toz; barakalar (geri çekilme sırasında yakılmamış olanlar) oldukları gibi kalmışlar: Sertleşmiş toprak zeminiyle, basık, kirli, derme çatma tahtalardan inşa edilmiş barakalar; yataklar yok, tavana kadar tahtadan düz divanlar var. 1. 80 m'ye 2. 00 metrelik her divanda dokuz kadının yattığını düşündüm.
Birbiri ardına sıralanmış her bir barakaya girdim. İçeride karanlık vardı, boşluk, cehennem-tıpkı tabutlar gibi, ölümün

kara yılan gibi bir köşesine büzülmüş yaşadığı mağarasına artık adım atmıştım... Sayısız, adsız, biçimsiz, çıplak, çengel gibi eğri hayaletler görüyorum. Mağaranın derinliklerinde kaydıklarını, uçtuklarını, tırmandıklarını, yüzdüklerini seziyorum. Kaçıştıklarını, tısladıklarını işitebiliyordum. Homurdanmalar, iç çekişler, iniltiler, mırıltılar, hep birlikte, sonu gelmez, derin ve kısık bir uğultu oluşturuyor. Yarı hayvan, yarı insan uğultusu. Bu büyük ve karışık koroya, sesi kısılmış ihtiyar, gücünü yitirmiş kadın, korkuya kapılmış çocuk, tedirgin delikanlı, hep tetikte duran genç kız kendi sesinde katılıyor. Gerçekten de ölümün sesiydi bu. Etleri çürütüp dağıtan, kemikleri ufalayıp yok eden, yaraları iğrenç bir irine dönüştüren korkunç, tırtıl: ölüm.

Ölüm besili yüzünün ifadesini sık sık değiştirirdi. Eriyormuş, etleri kemiklerden ayrılıyormuş görünümü verirdi. Şehvet dolu, hayvanca bir hayalete dönüşüyor gibi olurdu. İntikam almak için olacak bizden gözlerimizin önünde kıvrım kıvrım kıvrılan, kendi pullarını dişleyen, taşı toprağı kemiren gövdesi gün ışığına çıkardı.

Ölüm gün ışığına çıktığında kamp komutanını seriverirdi gözlerimizin önüne. Öylece olduğu gibi. Onun varlığı her şeyin kötürümleşmesini sağlardı. Kaçınılmaz emirleri, amansız bir ateş, bir afetti. Besili tipik bir ayyaş göbeği, dudaklarının baygın ifadesi, burnunun iki yanındaki kırışıkları, kâbuslarda gördüğüm pis ve korkunç bir hayvanın kuyruğu gibi kendi kendine sallanan çenesiyle karşımda dururdu. Kalın dudaklarından arada sırada sızıveren gülümsemesi bile ağır bir küfür, bir hakaretti. SS'lerin kesin kuralı: "Merhamet bir lükstür. " Komutan bununla da yetinmez ve eklerdi: "Merhamet bir cinayettir. Bir korkaklık, bir tabansızlıktır. İşte bu tek kuralla kampı idare ederdi.
Geldiğimizde kimse Majdanek'in ne olduğunu bilmiyordu. Oraya gittiğimizi bilsek bile ne fark ederdi ki... Bu korku-

muzu artırmazdı; çünkü bu isim o zamanlar kimseye bir şey çağrıştırmıyordu. Oraya vardığımızda sürekli pusudaydık, etrafı gözlüyor, elimdeki küçük çıkınımla her taraftan çığlıklarla gelen emirleri anlamaya, dimdik durup olup bitenleri kaçırmamaya çalışıyordum. Yürüyorum. Kayboluyorum. Rüyadayım. Ne dünü, ne bugünü arıyorum. Kendimden uzağım. Nereden mi geliyorum? Bilmiyorum. Nereye mi gidiyorum? Bilmiyorum. Kendimi arıyorum, bulamıyorum. En basit, gerçekten en basit şeyler arapsaçına dönüyor. Hiçbir şeye sahip değilim, çünkü kendime sahip değilim. Hiçbir şeyim yok, çünkü hiçbir şey değilim. Hangi elimi uzatayım, hangi evrene doğru... Kocaman bir evrende kaybolmuş, küçücük, savunmasız, yapayalnız kalmış hissediyorum kendimi. Hüzün çöküyor içime, alabildiğine derin bir hüzün. Çok yorgunum, çok bitkinim. Her şeyi dert ediyorum kendime, basit şeyleri bile. Bazen günaydın demek bile... O sözcüğü yüksek sesle söylemek ayıpmış gibi, sesim sönüveriyor. Var olmaktan duyulan bir tür utanç bu-başka bir ifade şekli gelmiyor aklıma!

Bütün gün evde anneannemin çevresinde dolaşırdım. Onunla birlikte komşulara giderdim. Orada çay veya kahve içilir, masallar anlatılırdı. Etrafta çıt çıkmaz, sanki her şey masalı dinlemek için susar, yerinden kıpırdamazdı. Büyükannem anlattıkça daha bir güzelleşirdi. Gülen koyu gözleri herkesi ısıtan bir ışık saçardı. Neşeli bir sesle, pencereden sarkar, dışarıya bakar. "Tanrım! Tanrım! Her şeyi ne güzel yaratmışsın! Baksanıza çevrenize ne güzel, ne hoş!" diye herkesi pencerenin önüne getirtirdi. Bu, yüreğinin çığlıkları ve yaşamının ta kendisiydi.

Hikâye anlatırken anneannemi dikkatle ve hissederek dinlerdim. Anlatırken, mimikleriyle anlatımını zenginleştirmeyi ihmal etmezdi. Acıklı ya da korkulu bir sahneyi anlatırken sanki kötülükleri itiyormuş gibi, ellerini öne uzatırdı. Sık sık

gözlerini yarı yarıya kapar, yanaklarının çizgileri arasında belli belirsiz, tatlı bir gülümseme gezinir, gür kaşları hafifçe kıpırdardı.

Bizi uykuya yatırırken yatağımıza ellerini başının arkasına bağlayarak çakırkeyif bir şekilde uzanır, dinlenip dinlenmediğine hiç umursamadan, devamlı anlatır dururdu, ama her zaman öyle bir masal seçerdi ki geceyi hem daha anlamlaştırır, hem daha da güzelleştirirdi

İlk kez âşık olmuştum; ancak annemin söylediği gibi, içimde çan seslerini duymuyordum. Böylesi bile güzeldi. Adı Romek'ti... İkimiz de utangaç olduğumuzdan fazla konuşmazdık. Sessizlik ilişkimizin bir parçasıydı.

Romek kurmuş olduğumuz tiyatro grubunun bir üyesiydi Değişik café'lerde oynamak üzere tiyatro grubumuz birkaç gösteri teklifi almıştı. Kendi binamızda da haftanın 3 günü öğleden sonraları sahneye çıkıyorduk. Hiç de iyi olmayan ününe karşı Panska Sokağı'ndaki dans okulunun salonunu bu amaçla kiralamıştık. Söylentiye göre savaş öncesi yeraltı dünyasının buluşma yeri olan bu salon artık bizimdi. Hiçbirimiz bu kötü ününe aldırmıyorduk. Ne de olsa belirli bir seyirci kitlesi oluşturmuştuk. Hem küçük getto bölgesinde bu salondan daha iyi bir salon yoktu.

O pazar günü öğleden sonra saat dörtte, tiyatro grubumuz geleneksel Pazar gösterisini yapıyordu Weismann Salonunda. Misha gösterisini bitirmişti. Sıra bendeydi. Ellerim titriyordu. Sesimin de titrek çıkacağı kesindi. Nedense ilk kez sahne korkusu duydum. Sahnede korkarım, insanların karşısında korkarım ve o gün her zamankinden daha çok korkuyordum. Piyanoda oturan Romek, sıkıntımı sezdi ve her zamanki yumuşak sesiyle "Korkma, sadece notayı hatırla!" diye fısılda-

dı. Bakışı bana cesaret verdi ve ilk melodiden sonra sahne korkum geçti.

İkinci şarkıya başlamıştım ki birden korkunç bir patlama sesi duyuldu ve bütün sahne sarsıldı. Ne olduğunu anlayamamıştım. Pencereden karşı sokaktaki yıkık binanın parçalandığını gördüm. Ne olabilir diye düşündüm bir an. Yeniden bombalanıyor muyuz? Bombaları kim atıyor?
İzleyiciler huzursuz olmuştu ama Romek çalmaya devam etti. "Bir şey yok. Şarkıya devam et", diye bana fısıldadı. Dizlerim titriyordu. Aklımdan türlü türlü düşünceler geçiyordu.

Yine de şarkı söylemeyi sürdürdüm. Patlamalar devam etti. Ama sesler uzaklaşmıştı. Şarkım bitince izleyiciler çıkışa doğru koşuşturdu. Harry onları durdurmaya çalıştı, ama boşuna. Birkaç dakika içinde salon boşalmıştı. Birisi Rusların istasyonu bombaladığı ve bizim oturduğumuz Sienna Sokağı'nın sağ tarafındaki evlerin isabet aldığı haberini getirdi. Çıkışa doğru koştum; ancak Romek beni durdurdu. Patlamalar kesildiğinde birlikte çıktık. Sienna ile Sosnowa Sokağı'nın kesiştiği yerde evimizin ayakta olduğunu görünce derin bir nefes aldım.

Tiyatro çalışmalarımın bana yaşama sarılmayı öğrettiğine inanıyorum. Sahne önünde sanat yapmak zorlu getto koşullarımıza katkıda bulunmak oluyor. Tiyatro benim için gizemli bir dünya. Bana halka halka yaklaşan, yüreğimin derinliklerinde yer etmiş, bütün bedenime yayılan bir karmaşaya neden olan ve bir girdap gibi usul usul ve karşı konulmaz bir şekilde beni kendine doğru çeken, tüm boyutlarıyla beni kendine hapsetmiş bir dünya. Sürekli tekrar yapıyor, sahnede sınırlarımı deniyor, kendimi yeniden yaratıyorum. Rolümü öğrenmek için elimden geldiğince araştırıyorum. Araştırma yapamazsam karakteri düş gücümde canlandırıyorum. Rol yapmak büyük bir sorumluluk, oynadığım rolü incelerim, ama

onun da ötesine geçmem gerektiğini bilirim, düş gücümü işte o noktada devreye sokarım. Kitaplar okur, o karakter gibi konuşmaya, davranmaya, onu taklit etmeye başlarım. Kendimi bir portre ressamı olarak düşünüp sorarım, 'İyi bir portreci ne yapar?' Portreci, karaktere kendi algılama becerisini katarak onu yeniden kendi kişiliğinde, psikolojisinde üretir, ben de öyle yaparım.

Günler, aylar geçti. 1941 sonları olmalı. Tiyatro çalışmalarımız sırasında yaşadığım bir olay hiç silinmedi benden. Gettonun büyük kapısında iki nöbetçi sürekli beklerdi. Biri Alman askeri, öteki gettonun Yahudi polisiydi. O gün de öyleydi. Ama o gün durum her zamankinden farklıydı. Nöbetçi Alman değil, Çek olmalıydı. Adını, soyadını aklımda tutmak istediysem de tutamamıştım. Polonyalı adına benziyordu. Her neyse, önemli değil diye düşünmüştüm. Önemli olan, Çek'in bir saatliğine kente gitmeme izin vermiş olmasıydı. Nereye, niçin gideceğimi sormamış olması da önemliydi tabii ki. Ama gene de heyecanlıydım. Kalbim küt küt atıyordu, avuçlarım sırılsıklamdı, sanki yaşamımın en zor rolünü oynamak üzere sahneye çıkıyordum; çünkü oynamam gereken karakter kendimdim ve sözler ezberimde değildi. Ben hep böyleyimdir zaten. Ellerim titrer, sesim de titrek çıkar heyecanlanınca. Sahnede korkardım, insanların karşısında hep tedirginimdir, özellikle bir şeye başlarken. Ve şimdi her zamankinden daha çok korkuyordum. Dün anlaştığımızda Çek başını benim önümde saygıyla eğmişti. Bizim Yahudi polisi ona tiyatro sanatçısı olduğumu söylemişti kuşkusuz. Artık gettoda tanınır olmuştum.

Dört aydır aralıksız süren bir çalışma; okuldan dönüşümüzde gizlice buluşuyor, prova yapıyorduk, öyle ki kimse bizi ne görüyor ne de işitiyordu. "Aida"yı hazırlıyorduk. O gün, o gece genel prova yapmayı kararlaştırmıştık. Hepimiz gücümüzün son sınırındaydık. İnsanüstü güç ile çalışıyorduk.

Gerçek bir tiyatroda olduğu gibi her şey eksiksiz düşünülmüştü, yedek oyuncular bile. Ya da hayır, yedek oyuncular, aslında en önemli olan onlardı. Tiyatroda yalnızca başrollerin yedeği olur, oysa burada her rolün yedeği vardı; başrollerin ve öteki rollerin, figüranların ve koronun. Herkesin yedeği vardı, orkestradakilerin bile. Zaman öyle gerektiriyordu, tek çözüm buydu.
O gün gettodan çıkmam gerekliydi. Maria Blazewska, ses sanatçısı... O gün beni beklemesi söylenmişti ona. Bizimkiler aranması gereken her yerde aradılar, ama "Yahudi Kızı"nın partisyonunu bir türlü bulamamışlardı. Maria'da bir örneği vardı. Maria'ya bunun için, "Yahudi Kızı"nın partisyonunu istemek için gidiyordum. İşte kapısı, yaklaşıyorum. İşte eşik, aşıyorum. İkinci kata çıkıyorum, kapının önünde durup zili çalıyorum. Telaşlı, kaygılı adımlar duyuluyor. Kapı açılıyor, Maria Blazewska karşımda... Tanrım, heyecanlı, tek bir söz çıkmıyor ağzından ama gözleri alev alev ve beni içeri buyur ederken mutlu olduğunu görüyorum onun.

Pek az konuştuk, ya da bana mı öyle geldi? Çek bir saat süre vermişti. Geri dönme zamanı gelmişti. İşi çabuk bitirmeli ve dikkatli olmalıydım. Birçok şeye dikkat etmem gerekiyordu, ama en önemlisi, Yahudilerin göğüslerinde ve sırtlarında sarı yıldız olmaksızın dışarı çıkma yasağıydı; özellikle akşam saat altıdan sonra. Gelişimin nedenini söylüyorum ona. Maria bana bir an baktı ve hemen yandaki odaya geçti. Partisyonu getirdi. Ayrıldık.

Şimdi kimse bakmıyor bana, kimse geri dönmüyor. Kimseden korkum yok, sakınmam gerektiğini bildiğim halde.
İşte o dar sokak. Gettonun kapısı çok yakın. Çek hâlâ nöbette, demek ki gecikmedim, ne var ki adımlarımı açmalıyım. Daha çabuk, daha çabuk. Gidilecek yolun sonunda zaman yavaşlayıp uzar hep. Koşuyorum, kapı orada, çok yakında. Birden duruyorum ve adımlarım çok yavaşlıyor. Şimdi acele eden

ben değilim, zaman. Rollerimizi değiştik, tiyatroda olduğu gibi.

1 Ocak 1942

Tiyatro grubumuzla iyi bir dayanışma içindeydik. Adeta birbirimize kenetlenmiştik. Neredeyse hiç ayrılmaz olmuştuk. 1942 yılına girdiğimiz yılbaşı gecesi de ailemin Chlodna Sokağı'ndaki arkadaşlarına gitmelerinden yararlanıp gösteriden sonra tiyatro grubumuzun üyeleri Harry, Anka, Dolek, Stefa, Bronek, Romek ve birkaç arkadaş daha bizim evde toplandık.

Saatler çabuk geçti. Gece yarısına doğru gaz lambasının sönmek üzere olduğunu görünce paniğe kapıldım. Çünkü gaz almayı tamamen unutmuştum. Harry bu loş ışığın yeni yılı karşılamaya daha uygun olduğunu söyleyerek beni yatıştırınca biraz rahatladım. O an Dolek saatine bakıp yeni yıl yaklaşıyor diye bize haber verdi. Birkaç dakikalık sessizlikten sonra Romek piyanonun başına geçti. O anda kilisenin çanları 12'yi vuruyordu.

Buğulu karanlıkta Romek'in ellerinin piyano tuşlarına gittiğini görebildim. Piyanoda Chopin'in Cenaze Marşı'nı çalmaya başlayınca hepimiz sustuk. Anka, Harry, Dolek, Stefa, Todek, Bronek bir grup oluşturmuşlardı. Ben onlardan uzakta, yalnızdım. Kötü düşüncelerin istilasına uğradım. Bütün bu yaşananlar simgesel değil miydi?

Ansızın aramızdan biri; "Romek başka bir parçaya ne dersin?" diye sordu. Romek hiç yanıt vermedi. Parmakları başka notalarda gezindiyse de hiçbir ezgi yakalayamayınca piyanonun başından kalktı. Hepimizdeki umutsuzluğu anlayabiliyordunuz...

Bir zaman sonra Harry, grubumuzdaki üyelerin artık aramızda olmadıklarını, tiyatro gösterilerinin yapılamayacağını söyledi. Kimse bu karara karşı olamazdı. Hepimiz onun görüşünü paylaşıyorduk. O akşam son gösterimiz olduğunu sezinleyebiliyorduk.

Yiten zaman benim bir parçam şimdi. Yeniden var olmayacak o kıza bakarken, bir boşluğa bakar gibiyim. Oysa o boşluk benim! Yiten o genç kız... Peşinden gidemediğim o genç kız. Artık anımsamadığım acılar, benim parçam olmayan sevinçler... İnsan anlatmaya başlayınca, dil nereden taşındığını bilinmeyen şeyler doğuruyor. Birdenbire sanki her şey bir anda toplanıyor: kokular, düşler, coşkular, duyumlar...

Pencerenin önüne oturmuş evin karşısındaki bahçeye bakardım. Sevgilimle bir ağacın altında geçireceğim bir günü düşler, gülümserdim.

Koşuyorum geçmişin anılarına doğru. Kapıyorum gözlerimi. Bir kızın altın saç örgüleri, duygulu, kırılgan çocukluk günleri. Derken evlilik, ardından annelik... Tertemiz ve yanan bir susuzlukla bağrıma bastığım torunlarım, canımın canları. Sevgilerin en sonsuzu. En derini...

Çocuksu bir heyecan ve coşkuyla torunum Arie'yi beklerim. Bir sevgiliyi bekler gibi. Ne çok şey sığar bir güne. Yaşama bağlanmanın sarsıcı güzelliğini ve sevincini bana yaşatan torunumu derin bir özlemle, telaşlı bir koşuşturma içinde beklerim. Evim onunla cıvıl cıvıl bir yaşamla aydınlanıverir. Çevremde suskun duran varlıklar canlanıverir. Arie eve adım atar atmaz her şey beni sevince boğan bir anlam kazanır. Onun yaldızlı gözlerinde bütün bir dünya vardır. Vapurlar, sandallar, dalgalar hep onundur. Gökyüzü, uçurtmalar onundur. Her kuşun, her böceğin, her ağacın adı ondadır.

Gülücükler savurur eve, öyle içten. Bana nefes alıp verdiren, güldüren, konuşturan, gözyaşlarımı tebessüme boğan odur. Şarkılar söyleten, skeçler oynatan yine odur. Saklambaçlar, köşe kapmacalarımız. O, var oldukça ben de yaşarım. Yaşamın kendisidir o. İçimde öylesine sınırsız bir sevgi hissederim ki! Torunumu korumak, kötü şeylerden uzak tutmak ve onlar için yaşadığımı hissettirmek isterim. Onlar da istendiğimi, faydalı olabileceğimi hissettirirler bana. Torunumun yanında çiçekler açarım. Arie yanıma yaklaşır yaklaşmaz güzel bir nergis kokusu yayılır benden. Hani bilirsiniz, bahar kokan, baharın habercisi capcanlı nergisler vardır ya işte o kokudan. Biliyorum. Artık eskisi kadar genç değilim. Kırışıklarım var, cildim de hiç eskisi gibi değil. Ben hiçbir zaman çok güzel olmadım, daha doğrusu klasik güzellerden değildim, ama çok güzel bir tenim ve çok güzel saçlarım vardı.

Arie, yolda. Arie geliyor. Hele bir gelsin yanağına ateşli öpücükler konduracağım. Beklerim Arie'yi, dünyadan kopmuş, uzaklaşmış. Yıllardır yaparım bunu. Yıllardır torunlarımı ağırlarım. Hiç şikâyet etmem. Belim ağrır. Sırtıma kramplar girer, kollarım uyuşur, bacaklarım karıncalanır. Kalkarım. Bir aşağı, bir yukarı. Yine de beklerim Arie'mi.

Kimi geceler, suskun öylece otururken, sessizlik sese dönüşür, onun küçük ve biçimli ayaklarının çıkardığı o yumuşak sesi duyarım. Gözlerimi herhangi bir noktaya dikerim, dalıp giderim. Arie'nin silueti belleğimde silinmesin, bir fotoğraf karesi gibi iz bıraksın isterim.

İşte orada. Başı öne eğik, oturuyor. Dizlerimin üzerine yerleştirdiği kâğıda bakıyor. Bir elinde kalem, ama çizmiyor, sadece bakıyor. Düşünüyor gibi. Beni gördü sonunda. Yüzünde şaşkınlık ve sevinç arasında gidip gelen bir anlamla. Tek ayaklı bir adam çizdiğimiz, bir göz, bir ev çizdiğimiz,

koşan bir çocuk çizdiğimiz, evet bir bulut, bir ağaç, bir kuş çizdiğimiz günleri torunumla iç içe yaşarım.
Bir tebeşir ve taşın bizi oyaladığı saatler çabucak geçer; biriktirdiğim gazoz kapakları ile yere çizip oynadığımız yılan oyununu oynarken masallara özgü bir düş âleminde yürürüz. Sinderella'nın ünlü şatosunun kulelerini çizeriz. Sonra, beyaz perdeden tanış olduğumuz Miki Fare, sevgilisi Mini, arkadaşları Goofy, Pluto ve cüceleri ile Pamuk Prenses konuğumuz olurlar. Hayvanlar âleminde gezinirken kurbağa vıraklamalarına, aslan kükremelerine, kuzu melemelerine, at kişnemelerine, köpek havlamalarına, kedi miyavlamalarına kadar her çeşit ses harmonisi arasında dolanırız. Kalemler, defterler, yap-bozlar, oyuncak bebekler, holahoplar arasında dolanırız. Her şey ne kadar rahat, ne kadar olağan görünür bana. Yaşamın kendisine dolanıyormuş gibidir onunla oynamak. Arie bir küçük dünya taşıyor sırtında. Buram buram insan, sevgi kokuyor. Bir küçük dünya gibi varlığı.

Yaşamın dürtüsü ulaşır bana. Ne günü bilirim, ne saati tanırım. Ne erkeğim ne kadın, ne genç ne de yaşlı. Neşe, havailik, canlılık içinde, göz kamaştırıcı sevinçler içinde, çocuk dünyasının gizemli patikalarında dolaşırız. "An"ı yaşarız. Arie'nin başını ellerimin arasına alırım, alnına bir öpücük kondururum, başını başıma yaslarım, gözleri gözlerime kilitlenir. Dünyalar benim olur. Ona şöyle seslenmek gelir içimden: Yaşam eldeyken yaşa onu. Can sıkıcı insanlara kulak vererek, yaşamını bilgisiz, sıradan, kaba şeylere adayarak değerli günlerini boşa harcama. Yaşa! İçindeki o olağanüstü yaşamı yaşa. Kendinden hiçbir şey yitirme. Gelecek yıllar önünde, upuzun, anlatılmaz bir biçimde uçsuz bucaksız uzanıyor.

Onun mutlulukla parıldayan gözlerini yakalayınca dünyalar benim olur. Yaşamla, kendimle, çevremle barışık olmayı öğrendim sanırım. Hoplayıp zıplayıp, koşturarak yaşama bir

oyun gibi bakmayı öğrendim. Çilelerin, bilmecelerin eziyetli güçlüklerin dünyasından çıktım artık ve işte gülmeyi öğrendim.

Çocuk şarkıları arasında, yaşamın basitliğini öğretiyor bana torunum. Nereye gideceği bilinmez, sınırsız, haritasız ebrulî bulutların dur durak bilmez gezintileri gibidir onunla yaşanan saatler. Gençliktir, güzelliktir, gülümseyiştir, kıpırtıdır, gelecektir, her şeyimdir, bana kalandır, benim canımın canıdır... Onun gözlerinde yarınların aydınlığı... İkimizin de yüzünde doyumsuz bir coşkunun gülümseyişi. Bir lokma bana, bir lokma sana, bir lokma... Arie'nin bir sandalye üzerindeki kazağı, yün kumaşa sinmiş kokusu. Su samuru kadar kıvrak bedeni. Arie bir kâbusun ortasında beni uyandırdığında... Arie'le yatakta, battaniye yana kaymış, üşüyorum. Asla ısınmayan bedenim. Sonra Arie'nin diri, pürüzsüz bedeni, bacağı böğrümde, yatak başına doğru tırmanışı, yüzümde onun soluğu.

Arie sürekli olarak ışıkları yakıyor. Akşamüstünün loş ışığında oturuyorum, birden kocam Tsvi dalıveriyor içeriye, bütün ışıkları açıyor. 'Niçin hep karanlıkta oturuyorsun' Niçin hiç ışıkları açmıyorsun, Cecile? Işıkları aç!'
Tsvi, benim sevgilim, tapılası erkeğim, yakışıklım, yaşamımın kaynağı, tek gerçeğim, muhteşem hazinem, sonsuzluğum Tsvi. Gerçekten de bir evliliğimiz boyunca birbirimize karışmıştık. Tsvi ben, ben Tsvi olmuştum. Evliliğimiz sevgi akışının giziydi. Aşkın ötesinde bir şeydi bu; insanın, birbirini sevgide yaratması gibi bir şey... Tsvi, kendisine, yaşama o kadar saygılı ve sevgi dolu bakardı ki! Çünkü Tsvi kitap okuyan, yaşamı sorgulayan, gözlem yapan, düşünen, hem coşkulu hem kederli bir dünya insanıydı. İnsan duyarlılığı taşırdı. Acıları oldu herkes gibi elbet. Herkese kısmet olmayan sevinçleri de.

Anıların içinden geçtiğim an, oynak bir takım hareketli lekelerle Tsvi siliniyor. Gölgeler bir sonraki sefere kadar kayıp gidiyor, Arie yine arlanmaz canlılığıyla dalıverdiğinde içeri. Hiç anlamıyor, elbette, bana iyilik ettiğini düşünüyor, beni dünyaya döndürerek, umutsuzluğun pençesinden beni koparıp alarak, beni kurtararak. Sevgi değiştiriyor insanı.

Tsvi'nin soyunuşunu izliyorum. İnsanı çaresiz bırakacak kadar kusursuz bedenini. Pantalonunun fermuarını aşağı indiriyor ve yumuşak siyah flanel ayrışıyor, solgun bir tenin izi açılıyor. Islak soluğunu duyuyorum, yumuşak kepçe kulağını.

Ve dinlerdi, ne çok dinlerdi Tsvi beni, Tanrım. Ben yaşamımda dinlemeyi bu kadar bilen, bu kadar saygıyla ve yüreğiyle dinlemeyi bilen bir başka insan tanımadım. Bazen dakikalarca suskun kalırdık. Ve bu sessizliğe rağmen içimizde varolan sesi duyabilirdik.

Son gecesinde Tsvi, eve geç dönmüştü. Saat on buçuk civarıydı. Genellikle o günle ilgili görüşlerini dile getirir, hatta arkadaşlarından söz ederdi. Ayrıntılardan söz etmesi gerekmezdi, yorgundu da. Ben ona bir bardak sıcak süt ısıtıp yattım.

Sabahleyin onu salondaki koltukta buldum. Her zamanki gibi görünüyordu, gazetesinin ortasında uykuya dalmış. Onu bütün gücümle sarstım, bir daha bir daha sarstım, ama uyanmıyordu. Ölümü sessiz oldu. Tsvi'nin ölümünden sonra ev bomboş kaldı, büyük bir yankı odasına dönüştü.

Yanımda bir mum dingince yanıyor, altın renkli bir çiçeği andırıyor. Çok uzun yakarsam onu, alevi gittikçe küçülecek, ufalacak, sönecek. Yaşam da böyle. Belli belirsiz, geçici, kaçıcı bir şey. Torunum şimdi yanımda, günün sonunda gi-

decek. Günlerim düzenli, tekdüze sürüp giderken, içsel yaşamım onunla birlikte zenginleşiyor. Kıpır kıpır, coşkulu Arie'yi sevmek, tasarlanabilecek bütün duygu aşamalarını yaşatıyor bana. Benim güneş ışığım, benim yaşam şarkım Arie'mle çarpıyor yüreğim. Sınırsız, geniş, dipsiz bir mutluluk bu. Gün silinip geçecek, parçalanıp binlerce parçacığa dönüşecek. Nereye dağılacak? Yaşamın uçsuz bucaksızlığı içinde savrulacak.

Evde yalnızız, Tsvi ve ben. Odalar sessiz ve sıcak. Birlikte yaşadığımız bu eşyalar, sandalyeler, sepetler, kitaplar, kullanılmamış zarflar, yastıklar, lamba, bu yatak, bu yer. İşte biz burada yaşıyoruz. Birazdan uykuya dalacağız. Tsvi ve ben. Bir zamanlar her şeyden mahrum yaşadığım geçmişimi anımsıyorum. Şimdi mutfağımda güzel şeyler, kırmızı soğanlar, patatesler, sirke şişeleri, tuz ve şeker var. Kediler kapı eşiğinde, açıkta güneş altında uyuyor, içimde çocuğumuz sessizce büyüyor. Dışarı çıkıyorum. Açık havada, güneşte olmak hoşuma gidiyor. İçimde bulantı var. Bedenimin içindeki bu varlık çok ısrarcı, beni derin sulara, sıcak yeryüzü sularına doğru çekiyor, bedenimden haberdar. Bu armağan benimle kalacak her zaman, sessizce. Bir ay, iki ay, dokuz ay hamile olmak! Uzun bir süre. Şimdi zamanın ne olduğunu daha iyi anlıyorum. Günler tıpkı bir örtü gibi sarıyor beni. Zaman benim.

Banyo yapıyorum. Bebeğimle birlikte. Bebeğim içimde, hâlâ küçücük, sessiz. Buharlar yükselirken şarkılar söylüyor, sonra söylemiyorum. Sıcak su kaslarımı gevşetiyor, rahatlatıyor bizi. Buharlar yükseliyor, bir sisin içinde sürükleniyoruz. Ben ve bebeğim. Bir su çemberinde birbirimize dokunuyor, şarkılar söylüyoruz. Lavanta sabunlu ellerimle onu yıkıyorum. Ona bakıyorum. Her seferinde onu ilk kez görüyorum sanki. Artık yaşamımın vazgeçilmez bir parçası.

Bacaklarımın arasında sevgiyle çırpınıp duran kan ve güller içindeki çirkin, harika bu ufacık cenin sonunda kendiliğinden kopuvermişti benden. Ve düşüvermişti kollarıma haykırarak doğumunu. Haykırarak acıyı, haykırarak direnci. Ah, güm güm atmıştı yüreğim, güm güm oğlum için, güm güm kızım için, en biriciklerim, en sevgililerim, en mini minilerim, en eşsizlerim. Avuçlarımda ısıttığım, okşadığım, ona masallar anlattığım oğlum, tapılasım. Köşeye sıkıştırıp onu öpücüklerle kuşatıyorum. Sonra kızım, uğurlum benim, baş meleğim derdi ona babası, denizlerin köpüğü derdik ona. Biçimim benim derdi ona babası, ama her şey bir yana buram buram güzellikti o. Kızım, sevecen öpücüğüm! Ve işte başlıyor küçücük yaşamı. Merhaba, minicik kızım benim. Kendi bolluğumu taşıyan saf varlığım. Bana sunulan bütün armağanlar bu çıplak ayaklarla geliyor.

Kızım Dora'nın bebeğinin adı Daisy idi. Kocaman mavi gözleri, düz sarı saçları, minik bir burnu vardı. Hareket eder gibi duran ufak elleri ve ayakları Dora kadar canlıydı. Dora onun annesiydi. Ben de anneyim artık der onun altını değiştirir, onu oynatır, uyutur, konuştururdu. Tsvi'yle beni onunla konuşmaya zorlardı. Nohut, bezelye gibi şeyleri karıştırır, suya koyar, kendince yemek yapar, Daısy'yi doyururdu. Ağladığında susturur, sütünü içmezse kızardı. Daisy'yi Dora'yı düşünerek eve getirdiğime göre Dora kadar değerliydi, fakat asıl önemi, onu kendi hayal dünyasına götürebilmesiydi.

Dora uzun süre oynadı Daisy'le. Evde, yatak odasında, rafın üstünde, diğer özel oyuncaklarının yanında otururdu Daisy. Üzerinde Dora için örülmüş, Dora bebekken giydiği koyu yeşil bir hırka. Daisy'nin de her yapma bebekte olduğu gibi güzel mavi gözleri vardı. Güzel gözler. Güzel mavi gözler. Güzel, büyük mavi gözler. Koş, Dora, koş. Dora koşuyor. Daisy'nin gözleri mavi. Dora koşuyor. Ben de koşuyorum.

Koşuyoruz Daisy'nin mavi gözleriyle. Mavi gözler. Çan çiçeği mavisi gözler.

Gördüm seni. Çık. Sobe. Mızıkçılık ediyorsun, arkana bakma. Şurda şu duvara yaslan. Duvara kollarını dayayıp, başını da üstüne yasla. Tamam mı? Ha! Şöyle. Evet. Gülüşüyor. İtişiyoruz.

Arie'nin resimli kitapları var. Resimlerinin arasında sayılar var. Sarı, kızıl, mavi sayılar. 1, 2, 3... 8, 9, 10. Bir sayısının üstünde bir kuş var. Kuşlar bu saatte uçmazlar ki diyor Arie. Öyleyse ne zaman uçarlar, hadi söyle bakalım, ha bilmiyorum, sabah uçar kuşlar, Arie'ciğim. Bak yarın sabah kalkınca, uçan kuşlar penceremize gelecek, bize günaydın diyecekler...
Elindeki kalemle boyamaya başlıyor resimleri. Kalemin ucu çok kalın, çizgileri kalın yazıyor. Silgi silmiyor.
La, la, la, dans ediyorduk, dönüyorduk, tek ayak üstünde dönüyorduk, bir parça espri, biraz zekâ katarak, dans ediyor, dönüyorduk. Haydi tekrar başlayalım! Öne ah! hayır, olmuyor! Arkaya! Arkaya! Tabii ya, neşeli bir tonda, parmak uçlarında kalkarak, biraz alay, biraz şaka katarak. Evet, evet, bu tarzı deneyebilirdi. Oluyor işte. Çocuksu bir ifade takınmak gerekirdi, Dora bayılırdı bu oyuna. Ha! Dikkat, orada yavaşlanacak, çok yavaş, denemek fena olmaz, belki de figürü değiştirmek hoş olabilirdi... Şimdi de sıra hikâye anlatmada. Bu ilgisini çeker, genellikle hoşlanır bundan... Ne gezer! Deli olur insan, hiç mi hiç sarmadı onu hikâye, ya da hoşlanmadı bundan: birden suratı asılıveriyor. Allah'ım şimdi ne bulmalı? Hangi oyunu? Dora'nın tükenmeyen sıçramaları: arkaya, öne, öne, öne, yeniden arkaya, şimdi benim etrafımda dönme hareketi, gözden ondan ayrılmamalı hiç... Ve yana ve öne, gene arkaya, sadece zevk alsın diye Dora.

Oğlum David yedi yaşında, tam da çocukluk hakkını kullanıp, sokaklara kendi gökkuşağını çizeceği günler girdi yaşamına ve renkleri avucuna aldı. Boyama defterlerinde renk renk boya katmanlarından, yer yer serpiştirilmiş sarılardan, kırmızılardan, yeşillerden çözülen, eriyen ve teslim olan renkleri de ayırt etmesini öğrenmişti. Artık karıştırabiliyor turuncuyla kırmızıyı, çivit mavisiyle mor rengini, ya da kahverengiyle siyahı. Şimdi ayırt edebiliyor açık yeşille koyu yeşili, sarıyı, maviyi. Kızılımsı bir parıltıyı, renk gölgelemelerini. Öğrendi; harfleri, heceleri, mevsimlerin dört, günlerin üç yüz altmış beş, dünyanın çok büyük bir evren olduğunu... David konuştukça gözlerindeki ışıltı çoğalıyor. Sevinci sevincim oluyor. Kısa konuşmalarla gözlerindeki ışıltıyı çoğaltmaya çalışıyorum... Okulunu sevdin mi? diye soruyorum. Utanıyor. Sevdim diyor. İki küçük pembelik gelip yanaklarına oturuyor. Öğretmeni bir gün sınıfın ortasına kartondan bir elma ağacı dikti. Üzerindeki her bir karton elmada sınıftaki her bir çocuğun resmi vardı. "Bunlar" dedi, "Kızaracak. Kızarabilmeleri için okumayı sökmeniz gerekiyor." İşte böylece öğrendi okumayı David.

Birlikte sokağa çıkıp gezmeye gittiğimizde, sokakta yürürken, küçük eli avucumda. Biricik kızım Dora, yaşamının sorumluluğunu taşıdığım Dora'm. O minimini parmaklarıyla, o sıcak yapışkan ve kavrayıcı eliyle bir yürek olduğum kızım. Karşıya geçerken nasıl bekleneceğini, hiçbir taşıtın gelmediğinden emin olması gerektiğini, çok dikkatli olmayı, dikkat, dikkat, yaya geçidinden geçerken... Özellikle herhangi bir işi yaparken de son derece dikkat etmesi gerektiğini öğrettiğim Dora'm, çiçeğim benim.

Yaşlanınca, insanın bakışları içeri dönüyor artık, eskiden yaşadıklarını yeniden görmeye başlıyor. Evet, en başta çocuklarım. Anımsama bir kez başladı mı arkası geliyor. Yeni şeyler hatırlanıyor, her konuda rasgele söylenen sözler gibi,

anılar birbirine karışıyor. İşte onlarla yaşıyor, onlarla mutlu oluyordum. Yüreğime yerleşmişlerdi. Bir aşk gibi içime işlemişti. Anılar olmazsa ölgün düşeriz biz. En iyisi içten olmak. Bu da bir niteliktir ve bu niteliğe sahibim çok şükür. Yaşam dolu bir insanım ve yaşama bağlı insanlarda yalana fazla yer olmaz; çünkü yalan da ayrıca taşınması gereken bir yüktür insan için.

Oğlum David'in kurşun atlardan küçük bir maneji vardı. Bunu, bir kola basılınca, atlar birden fırıl fırıl dönmeğe başlarlardı. Hangisinin kazanacağı belli olmazdı; herkes atını önceden seçerdi; fakat ortaya para yerine ödüller koyardık. Daha sonra, bize diabola oyunundaki ustalığını gösterirdi. Bu, bir çeşit ince makaraydı. İki sopaya bağlı ince kaytanla, onu kendi ekseninde itip çıkaracak kadar hızla döndürüyor sonra, birden kollarını çekerek, makarayı havaya fırlatıyordu. Fakat bu diabola, tekrar kaytanın üzerine düşüyordu; hem de, adına yakışır eksiksiz bir şeytanlıkla.

Bu sanatı bana öğretmek istiyordu. Ne yazık ki, fırfır makara, iki kez alnıma, birinde de burnuma düşünce, ben bu oyunda seyirci kalmayı seçerek kendi köşeme çekilmeyi uygun bulmuştum. Daha sonraları diabola ve kurşun atların yerini Tsvi'nin icat ettiği bir oyun aldı. 'Kraliçenin Şövalyesi'.

Beş duyumuzu harekete geçirip, tüm hayallerimizi Kraliçe'nin Şövalyesi'nin kurmaca dünyasına uyarlıyorduk. Biz de kahramanlıkları dilden dile dolaşan Güneş Şövalyesi, gezgin Don Quıjote gibi, serüven peşinde koşuyorduk... Ben de derdim ki, 'bir yalan, gerçeğe ne kadar benziyorsa, o kadar hoşa gider. '

Kraliçe Dora, Şövalye de David'di, tabii... İşe onların kostümlerini hazırlamakla başlamıştık; Dora bütün kızlar gibi

kraliçe olmaya bayılıyordu. Altın saçaklı, eski bir perdeden ona kuyruklu bir elbise yapmıştım; kumaşın deliklerini de çiçeklerle maskelemiştim. Çikolatanın yaldızlı kartonundan, kraliçelere has bir taç yapmayı da başardım. Asa'ya gelince; bu da uzun bir kumaştan yapıldı; kırmızı bir kurdeleyle, helezon şeklinde sarıldı; ucuna da, bir elmas yontucusunun elinden çıktığı muhakkak olan bir sürahi kapağını geçirdim. Asanın elması pırıl pırıl göz kamaştırıcı ışıklar saçıyordu. Ve nihayet benim incili bir kolyem de ortaya çıktı.

David'i hep yakından izleyecek kadar ona yakın olamayacağımı biliyordum. Özgürlüğünün içinde bir gün benden kopup, ayrılacağını bildiğim gibi. Ona her zaman erişemesem de onu sevdiğimi hissetmeli. Birbirimizden uzaklarda da olsak, uzaklığın ve sessizliğimizin bir yerinde yatan ortak bir yüreğimizin olduğuna inanıyorum.

Oğlum, karabasanlar görüyor. Ağlayarak uykusundan uyanınca doğru bizim yatağımıza süzülüyor. Yetişkinden çok daha farklı uyanan bir çocuk. Ne erkek ne de kadın olan bir göğüs yalnızca bir deri bir kemik, küçük bir kuşun göğsü adeta. Ağzının çevresinde yüzünün tümünü kaplayan bir gülümseme. Onunla beraber yattığımda göz kapakları mutluluktan titriyor. Uykuya dalıyor, dönüyor, içini çekiyor ve düş görüyor David.

Dokuz, on yaşlarında olmalıyım... Ablam Pola, ayağının ucuyla karyolaya dokundu. Ürpertiyle uyandım. Gülerek: "Uyan artık, haydi gel!", dedi. "Kaydırak oynayalım!"
Beni öğlen uykumdan uyandırmış olmasına hiç kızmadım. Aksine; benim üstün olduğum bir oyun teklif ediyordu. Okulda, artık kaydırak oynamıyordum; çünkü bana rakip olacak kimse yoktu. Ne var ki, ablamın müzikteki başarısına duyduğum saygıdan dolayı ilk kaydırak partisini onun kazanmasına göz yummağa karar verdim.

Şaşırıp kaldım: Kaydırak taşını ayağımın ucuyla ustaca iterken, adeta ayı yavrusu gibi patpat, hopluyordum. Oysa sıra ona geldiğinde, küçük kuşlar gibi dans etmeye başladı. Kaydırak taşı önünde büyülenmiş gibi bir sonraki dama hanesinin tam ortasına kadar kayıyordu; ne bir santim eksik ne de fazla...

Dört parti kaybettim arka arkaya. Hayal kırıklığımdan dolayı üzülmüş, kızarmıştım. Ablam olgunlukla yaklaştı. Başarısına rağmen benimle alay etmedi, aksine şöyle seslendi: "Artık yoruldum. Bu kez koşmasız bir oyun oynayalım! Küçük Kibritçi Kız'ı bir kez daha anneanneden dinleyelim, ne dersin?"

Kızım Dora'nın torunum Arie'yi bir ana kucağına koyup onunla ilk kez dışarıya çıkışımızı anımsıyorum. Dora kaldırımın yol kenarında bense iç yanında yürüyorduk. Derken Dora birden durdu ve bana şöyle dedi. "Yer değiştirebilir miyiz?" "Elbette." "Şimdi, anne olunca anladım" dedi Dora. Ve devam etti anlatmaya: "İnsanın dünyaya bakışı ve bu bakışla beraber davranışları da değişiyormuş. Ansızın kendinden daha kırılgan birinin varlığını ve bu varlığı onu koruman gerektiğinin bilincine varıyorsun."

İşte Dora ile Arie'nin ilk sokağa çıkışlarını böyle yaşamıştık.

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI DÖRT

Fiyat: Bir Sigara

Salgın Hastalık Kapıda

Hiç yabancısı olmadığımız sıkıntı ve dertlerle dolu yeni bir dönem başlıyor. Salgın hastalıklar ile savaşmak için kurallar kondu. Her talihsizlikte alışılmış olduğu üzere, Yahudi halkı iki kere mağlup. Bulaşıcı hastalık durumu ortaya çıkan avlunun sakinlerini acı ve sıkıntı bekliyor. Hasta kişi götürüldükten sonra bile, avlu iki hafta için kapatılıyor. Karantina döneminin sonunda tüm daireler dezenfekte ediliyor. Ayrıca, hastalık görülen avluya komşu olan iki avlu da dört gün için kapatılıyor. Ve bu dönemin sonunda, iki "şüpheli" avlu da dezenfekte edilmek zorunda. Bu hâlâ yaşayan mevcut mikropları yok etmek için sıradan normal bir dezenfeksiyon değil de, daha çok tüm ev eşyalarına zarar vermeye yönelik bir dezenfeksiyon işlemi.

Bir şeyleri, daha doğrusu insanları, canlandırmak için olduğu gibi onlar da henüz suçlarından ve günahlarından arınmadılar. Dairelerin temizlenmesinden sonra, orada oturanlar vücutlarını ve giysilerini dezenfekte etmek amacıyla istekleri dışında zorla hamamlara ve banyolara sokuluyor. İşte size arınma fırsatı! Daha ne isteyebilir ki insan? Bakın sırayla hangi işlemlerden geçiriliyorsunuz? Bu normal bir banyo değil, daha ziyade buhar banyosu. Vücutların dezenfekte edilmesi sırasında, kadınların saçlarını ve erkeklerin sakallarını, bıyıklarını kesiyorlar. Giysiler dezenfekte edilirken de, giysiler artık giyilemeyecek durumda buruşuk, kırışık ve ayaklar altında çiğnenmiş olarak sahiplerine geri veriliyor. Giysiler artık kullanılamayacak şekilde sökülmüş, lime lime olmuş ve buruşuk paçavralar haline geliyor. İşte size yeni giysiler almak için kaçırılmayacak bir fırsat!

Yüz kişilik bir grup banyoya veya hamama sokuluyor ve orada on beş ile yirmi saatten ne daha fazla ne de daha az olmayacak şekilde kalıyor. Yapılan işkence ve eziyet akıllara sığmaz. Herkes her birinde dört veya beş saat kaldığı çeşitli aşamalardan geçmeye zorlanıyor. Çıplak, zayıf ve aç, herkes bir sürü formalitenin tamamlanmasını beklemek zorunda.

Bazen "seve seve" tüm işkenceleri, acıları ve eziyetleri kabul ediyor ve eve "temiz" olarak dönüyorsunuz. İki ya da üç gün sonra yeni haberler alıyorsunuz, sizinkinin sağındaki (ya da bir önceki olay sağda meydana gelmişse, solundaki) avluda başka bir bulaşıcı hastalık durumu ortaya çıkıyor ve en son dezenfeksiyon işleminden beri on gün geçmiş

olsa bile, temizliğiniz bozulmuş oluyor ve siz yeni bir temizlik için aday haline geliyorsunuz.

Yahudi İntikamı

Yahudi Karmelicka Sokağı'nda birdenbire bir gürültü koptu: Biraz psikopat bir Nazi, her gelen geçenin kendi şerefine şapkasını çıkarmasını istiyor. Bazısı kaçtı, bazısı tecavüz edilmek üzere yakalandı ve dövüldü. Bazısı da kahkahadan çatladı. Küçük "akıllı adamlar", sokağın gerçek efendileri, neler olup bittiğini fark ettiler ve Nazi'ye itaat etmekten ve tüm gelen geçenin gözünde "büyük efendi"den bir maskara yaratmak için hesaplanmış bir şekilde ona saygı göstermekten büyük eğlence çıkardılar. Şapkalarını onun şerefine çıkararak onu yüz bir defa selamlamak için koşuşup durdular. Suratlarında sahte bir huşu bakışı ile toplandılar ve şapkalarını çıkarmayı kesmediler. Arkadaşları arkalarında durup gülerken bazısı bunu düzgün ve ifadesiz bir surat ifadesi ile yaptı. Sonrasında bu kişiler gitti ve kafaları açık halde Nazi'nin önünde eğilen diğerleri ortaya çıktı. Kahkahaların ardı arkası kesilmiyordu. Bu muzır ve haylaz gençlerin her biri büyük bir saygı ile onun önünde eğilerek önüne çıkıp duruyordu. Hepsi bu değildi. Ayaktakımı eğlence için toplandı ve hepsi de Nazi'nin şerefine büyük alkışlarla gürültülü patırtılı bir gösteri yaptı. İşte bu Yahudi intikamıdır!

Ticaret Sokaklara Taştı

Tüm ticari faaliyetler durdu. Ticaretin yerini seyyar satıcılık aldı. Satışın yeri şimdi sokaklar. Böylece mağaza ve dükkânlar kapanmış ve evler tahrip edilmiş de olsa, eski güzel günlerde olduğu gibi sokaklar erkekler, kadınlar ve ufak çocuklarla dolu. Satıcılardan ve alıcılardan oluşan bu kalabalık, aynı zamanda politikacı kalabalığı. Her türlü tuhaf haber, duyan kulakları buluyor ve haber öyle hızlı yayılıyor ki bir saat içerisinde "Varşova'nın tamamı" bunu konuşuyor oluyor. Yalanların sınırı yok...

Dış Dünyaya Açılıyoruz

Dış dünya ile olan tüm bağlantı kesildi. Çeşitli geçici ve tesadüfi işler için her gün on binlerce erkek Judenrat (Yahudi Bürosu) tarafından istilacılara verilmek zorunda; bunun yanı sıra sokaklarda masumca dolaşan Yahudiler arasından yüzlerce erkek de yakalanıyor. On altı ile elli beş yaş arası her Yahudi'nin her ay dokuz gün çalışmak üzere rapor vermesi gerekiyor. Bu Judenrat'ın gelirini arttırmak için şartsız ve mutlak bir koşul değil; bu iş şartından muaf olmak isteyen kişi ayda

60 zlotilik bir fidye (rüşvet) vermek zorunda. Bu Judenrat için garantili aylık gelir olarak iyi bir kaynak.
İstilacılar Yahudilerin sahip olduğu basımevlerini ve matbaaları kapattılar. Bu kapatma fermanı bundan böyle sokaklarda satış yapan tüm kitap satıcılarına uygulanacak. Düzgün ve muntazam rafların olduğu bir dükkân yerine malları el arabalarında, kapıların dışında bir sokak köşesinde duruyor. Bunların çoğu Yahudi. Önce istilacılar 150 zlotilik bir fiyata stantları için izin belgesi satın almalarını emrederek işlerine devam etmelerine izin verdi. Onlar da bu parayı ödediler. Şimdi ise kitap ticareti, bu şekilde bile olsa, Yahudilere yasaklandı.

V

'Özgür olmak istiyorsan, sise dönmeye ihtiyaç duyacaksın. Şekilsizlik daima bir şekil arayışıdır. '
Halil Cibran

15 Haziran 1986

Otele döndüğümde, güneş görünmez olmuştu ama ışıltısı hâlâ sürüyordu; serviler, çamlar, meşeler sadece birer karaltıya dönüşmüştü. Gökyüzü değişimin tüm renklerini sergiliyordu. Ufukta altın rengi bir şerit, sonra saydam bir mavi, derken daha yoğun bir mavi, açık mavi, derken gecenin laciverdi, birer birer yanan yıldızlar ve sonunda henüz solgun ama her şeyin üzerinde parlayan bir ay görünmüştü. Bu gösteri her gün yinelense de seyretmekten ve hayranlık dolu bir şaşkınlık duymaktan hiç bıkmamışımdır. Yatağa uzanmış öylece pencereden seyrediyorum inen geceyi. Bedenimden çıkıyorum, geceye giriyorum. Karanlık odamda şaşkın gençliğimi arıyorum. Ah, nasıl da arzuluyorum genç olmayı. Karanlıklarda mı sakladım gençliğimi? Zamanın iniltisi içimde. Düşten düşe, örgülü saçlarımdan tuttuğum çocukluğumun nehrine akıyorum.

O gece bir türlü uyuyamadım. Gözkapaklarımın arasından günün kırıntılarını topladım. En sonunda kalkıp giyindim, dışarıya otelin terasına çıktım. Ayaklarımı korkuluk duvarına uzatarak şezlonga oturdum. Sisin içinden, zifiri karanlığı önleyecek kadar bir ay ışığı süzülüyordu. Gecenin nabzında ay ışığını okşamayı ah nasıl da isterdim!

Dingin bulutsuz gökyüzünde ay ışığı olmasaydı her taraf kapkaranlık olurdu. Sonra, orada öylece oturmuş dalgın dalgın bakarken, birden büyük bir ışık yolu gördüm. Bu ışığın huzmeleri yuvarlak bir yelpaze gibi genişliyor; geniş kısmı bana doğru uzanıyordu. Benim bulunduğum yer sürekli genişleyen bir ışının ortasındaymış gibi görünüyordu. Her bir ışın, dünyanın bir bölümünü aydınlatana dek kendi yolu üzerinde ilerliyordu sanki. Her biri dünyanın bir bölümünü aydınlatıyor; hepsinin birleşiminden de bir büyük beyaz ışına dönüşüyordu. Bu saydam ve kristal berraklığında görünecek kadar yoğun, beyaz bir ışıktı. O beyaz ışına derin derin bakarken, bütün bir evrenin yürüyüşünü, giderek artan sayılarla, ama birbiriyle iç içe saflar halinde ilerlemelerini, belli bir noktada birleştiklerini ve devrelerini tamamladıklarını; her bir ışın huzmesinin yoğunluğunu sezebiliyordum. Her biri yalnız başına yürüyerek geniş bir çapta yayılıyor ve tüm ışık yollarını işgal edip beni aydınlatıyorlardı. Görünüşe göre; onlar ilk başta bir merkezî beyaz ışık noktasından ortaya çıkmışlardı. Bu merkezî noktadan ilk önce tek olarak çıkmışlar; sonra hemen önlerinde iki varlık belirmiş; sonra onların hemen önünde dört varlık belirmiş; onlar, aşağı yukarı yüzlerce varlık olarak yan yana sıkı bir yelpaze düzeninde dizilmiş, yayılmış, en sonunda benim bulunduğum alanı kaplamışlardı.

Derin düşüncelere daldığım benzersiz bir zaman geçirmiştim. Bir an durup, derin bir biçimde düşündüm. Kumsallardaki sayısız kum tanesini; dünyanın tüm sularını oluşturan sayısız su damlasını; dünyadaki sayısız kaya parçacığını, yeryüzündeki sayısız ağacı, kucak dolusu çiçeği, dünyadaki sayısız yaprak yaprak açan ilkyazı, yaprak yaprak yağan güzü, yaşam formlarını ve bu dünya üzerinde doğan sayısız ruhu düşündüm. 0 anda, yeryüzünün kusursuz bir dünya olduğunu ve o dünyanın bizi çevrelediğini ve bizden içsel gözümüzü açmamızı beklediğini düşündüm. Evren ile bilinç-

li bir temas kurmanın bizi, içimizdeki ışığı bulmanın bir yolu olduğunu sezebiliyordum. Heyecanlandım. O an'ın biricik gerçekliğiyle sarsılmış, ruhumun en derin yerinde yoğun hislerle donatılmıştım. Ay ışığının tadını çıkardım. O anda yaşadığım yumuşak, dingin sessizliği sözlerle ifade edemem. Doğa görkemini, evrenin dilinin güzelliğini bir kez daha kanıtlıyordu. Çocukluğun saflığına ulaşmak için müthiş bir özlem duydum. Anlamaya çalışmak, sormak, yaşamın dar kapılarını zorlamak, sırlarla diyalog kurmak, kendi çağrışımlarımın özgür alanında savrulmak istedim... Kendi düşüncelerimin içinde erimek, kendi içimde kaybolmak... Her şey çok engin, her şey derin. Sessiz gece, her şeyin en derininde. Sessizliği geçiyorum, evren yanımda akıp gidiyor. İnsana özgü her şey gibi.

O andan itibaren yeniden doğdum; ya da daha doğrusu içimde, daha saf ve daha güçlü bir insan doğdu. Gözlerim iri iri açıldı, aydınlığı içtim yudum yudum...

Yaşadıklarımı yüce bir aşamaya çıkış değil de, bir iç uyarı ve teşvik gibi algıladım. Bu bir çağrıydı. Bana bağışlanan bu mutluluğu başkalarına da armağan etmem için bir buyruk almış gibi algıladım. Böyle bir anı yaşamak bir şanstı. Bu çağrı, çekilen acıların bir anlamdan yoksun sayılmayacağını sezinletmişti bana. Artık yaşamda başımıza gelen her şeyin bir sebebinin olduğunu öğrendim. Acı kaçınılmaz bir şekilde içinde birçok armağanı da barındırdığı gibi beraberinde, yaşamımızı bir üst seviyeye taşıyabilmemiz için ihtiyaç duyduğumuz dersleri de getiriyor. Bir Hint atasözünü, 'Başkalarından üstün olmakta herhangi bir asalet yoktur. Asıl asalet, eski senden daha üstün olmaktadır' der.

Yaşamak için bana ikinci bir şans verilmişti. Bu kez daha bilgece, daha alçakgönüllü ve daha meziyetli bir yaşam sürecektim. Bir çocuğun gülümsemesindeki büyü ya da gündo-

ğumunun olağanüstülüğü gibi yaşamın küçük zevklerinin en önemli şeyler olduğunu anlayabiliyordum. Benim gönlümde yaşattığım canım günlerdi. O günler belleğimden çıkıp gitmedi bir daha, bana küçük bir yaşantı armağan etmişlerdi. Yaşamımın itici gücünü bulmuştum. Evet, yaşantımın kendine özgü bir büyüsü vardı işte.

Geleneksel özyaşam öyküleri hep doğumla açılır. Ben de bir doğumla başlayacağım. Ama başka, gerçek olmayan bir doğumla. Beni yazın serüvenine sokan doğumla. Polonya gezisi izlenimlerimle. Nasıl yazmaya başladığımı, nasıl buna karar verdiğimi anlatmalı. Bu gizemli durumla benim aramda olan belirli, açık ve beni aşan bir çizgiden, bir sınırdan bahsetmeli. Polonya'ya geri dönüşümüm yaşamımda kesin bir çizgi olduğunu anlatmalı. Uçurumlarımı anlatmalı. Yazdığım her metinde beni saran o baş döndürücü, külrengi ışığı anlatmalı. Kulaklarımdaki o korkunç çınlamayı. Önceleri gizli ve boğuk olan sonra yavaş yavaş hızlanan o vızıltıyı, o sersemliği anlatmalı. Evet, yüz kez ölüp ölüp dirildiğimi... O şehrin beni sersem eden serüvenini.

Sözcüklerle, tümcelerle yazmaya başlayan yazarlar vardır. İlk satırlarını yazmadan önce, metnin hâkimiyetini ellerinde tutan yazarlar vardır. Ben onlardan olamam. Acemiliğimden tabii ki! Her şey vız geliyor. Başlıyorum yalnızca... Nereden mi başlıyorum? Boşluklarla başlıyorum işte... Evet. Boşluklarla... Beyazlıklarla başlamalı. Boş sayfanın yüzeyine sözcükleri yerleştiriyorum. Bir tümcenin ötekine binmesi, bir düşüncenin ötekini kovması... Bir yığın düşünce. Yeniden tutuklanan sözcükler... Konuşan metnin kendisi değil mi? Oysa bunlar benim sözcüklerim, benim sesim. Bu sözcüklerin, bu sesin ardından, başkalarını, kendimi anlatacağım. Duygularımı, düşüncelerimi, anılarımı. Herkesi... Evet, evet... Emekleyerek elbet; annesine dayanarak da olsa yürümeye çalışan bir çocuk gibi.

Gökyüzünden cennet yere iniyor. Ve yaşamımdaki en unutulmaz anlardan birini yaşadığımın farkındayım, genellikle tam da o büyülü an geçtikten sonra hissettiğimiz bir tür sezinleyiş bu. Ben bütünüyle buradayım, geçmiş olmadan, gelecek olmadan, bütünüyle sabaha, bedenimi okşayan rüzgârın yumuşaklığına, dikkatle izlediğim gökyüzünün, yeryüzünün, insanların beklenmeyen zarafetine odaklanıyorum. Bir tür tapınma ve kendinden geçme duygusu içindeyim. Yaşadığım için minnettarım. Sessizce dua ediyorum, doğanın sesini dinleyerek ve görünmeyen dünyanın gizini anlamaya çalışarak. Her taraf öyle sessizdi ki, bir bitkinin devindiğini duyabilirdiniz, hiç devinmemesine karşın.

Psikologum, "Eğer bir hikâyeyi anlatıyorsan o zaman hâlâ ondan kurtulamamışsın demektir", dediğinde haklıydı. Ve şöyle devam etmişti: "Daima bazı 'yarım kalmış' hikâyeler vardır. İşte bunlar yüzeye en yakın olanlardır ve öyle oldukları için bugün hâlâ sürerler; ancak o hikâye ya da bölüm bittiğinde bir sonrakine başlayabiliriz."

Buna benzer bir şey okuduğumu hatırlıyorum. "*Bazı şeylerin gitmesine izin vermek işte bu nedenle çok önemlidir. Onları serbest bırakmak. Gevşek olanı kesmek. İnsanların hiç kimsenin işaretli kâğıtlarla oynamadığını anlaması gerekiyor; bazen kazanırız ve bazen de kaybederiz. Hiçbir şeyi geri almayı bekleme, yaptıkların için takdir edilmeyi bekleme ya da aşkının anlaşılmasını. Daireyi tamamla. Gururlu, yetersiz ya da kibirli olduğun için değil, sadece artık onun senin yaşamında yeri olmadığı için. Kapıyı kapat, plağı değiştir, evi temizle, tozdan kurtul. Geçmişte olduğun kişi olmayı bırak ve şu anda kimsen o ol.*"

Bu yaşadığım olaydan neler çıkabileceğini, bu deneyimin yaşamımda ne gibi sonuçlar doğurabileceğini ilkin düşünecek durumda değildim. Olayın bendeki yankısı yüreğimi

fazlasıyla doldurmuş, zihnimi meşgul etmişti. Daha sonraki günler, eskisinden daha güçlü solumaya başlamıştım. Serpilmeye başlamış körpecik bir fidan gibi, üzerimde sihirli bir elin dokunuşunu hissetmiş, büyük bir şevkle yaşama sarılmıştım. Değiştiğimi duyumsuyordum, büyüdüğümü, kendimle dünya arasında uyum sağladığımı anlayabiliyordum. Kendimi her işi başaracak güçte görmeye başladım. Kimi saatler vardı ki her şeyi unutabiliyor, o zamana kadar bilmediğim bir yumuşaklık ve teslimiyetle düşlere dalıyor, rüzgârın ya da yağmurun sesinle kulak veriyor, bir çiçeğe, bir yaprağa gözlerimi dikiyor, hiçbir şeye akıl erdiremeyerek, her şeyi sezgilerde yaşayarak, içim paylaşma, merak ve anlama isteğiyle dolup taşıyordu. Kendi ben'imden alınıp başka ben'lere, gizlere, kutsanmalara taşınarak. Besbelli bir değişimden geçiyordum. Bu bir çağrıydı, bir iç uyarıydı. Ruhumun yüce bir aşamaya çıkışıydı. Böyle bir çağrının sezgisini içimde sürekli taşımamış mıydım? Yüzlerce kez içimde bunu duyumsamamış mıydım? İşte şimdi olgunlaşmıştı bu çağrı. Çekilen acıların bir anlamdan yoksun sayılmayacağını anlayabiliyordum. Tanrı'nın bir armağanıydı. Bir şanstı. Göğüslerimi kabartan bir ödül, büyük bir mutluluktu. Bu çağrı yaşamımın itici gücü olmuştu. Benim gönlümde yaşattığım benzersiz anlardan biri olmalıydı, çünkü belleğimden çıkıp gitmedi bir daha. O an bana küçük bir yaşantı armağan etmişti. Yaşamla doluydum. Çevremde her nesne yaşam taşıyordu. Islak toprak kokusunu, çürümüş toprak kokusunun, körpe filizlerin kokusunu, leylak kokularını başka türlü algılıyordum. Oysa henüz açmış bir leylak yoktu. Sanki doğanın tüm kokuları içimde toplanmış, benimle birlikte çoğalmıştı. Evet, evrenin kendine özgü bir büyüsü vardı; doğanın sesiydi bu. Evren yanımda akıp gidiyordu. İnsana özgü olan her şey gibi.

Önemli bir şeyin beni beklediğini sezebiliyordum. Güzel bir şeydi bu, ufkumun genişlemesini sağlayacak bir keşif, bir açıklama, en azından yüz yüze gelmem gereken bir şey.

Bundan böyle yaşamıma damgasını vuracak bir sorumluluğu da beraberinde getirmişti. Artık yaşamımdan söz edebilir, o güne kadar korumuş olduğum suskunluğumu bozabilirdim. Tarihi bir bilim dalı değil, gerçeğin, yaşamın kendisi olarak görüp yaşamıştım; karşılığında kişisel yaşamım da kayda değer anılar toplamına dönüşmüştü. Tarihi yaşamıştım. Ve bu yaşam öyle bir gelişim çizgisi izlemişti ki, iç özgürlüğüme, tüm kirden pastan arınmışlığa götüren bir yol olmuştu. Artık kendime geçmişin acımasız gücüyle aşınıp hırpalanmış bir varlık olarak bakmamaya başladım. Kendi kabuğuma çekmektense, dış dünyayla canlı bir iletişim içinde kalıp, yaşama açık biri olmalıydım. Tarihin önemli bir dilimini yaşamış olsam da, tarihin yalnızca bir parçası, küçük parçalarından yalnızca birini oluşturduğumu asla unutmamalıydım. Biz, politikayla ilgilenmeyenlerin de dünya tarihi içinde yer aldığımızı ve onun yaratılmasına bizim de katkıda bulunduğumuzu hatırdan çıkarmamalıydım. Dünyaya uyum sağlamanın, onunla bütünleşmenin artık zamanı gelmişti.

Arınma ve özgürleşme yolunda vermem gereken bu çaba beraberinde zamansızlığa bir geçişi de getirmişti. Dünya tarihi zaman içinde bir yarıştı, kültürel ve sanatsal eylemlerde ise durum tam tersiydi bunun. Geçmişin üzerimdeki köleliğini üzerimden silkip atmam, daha yüce bir aşamaya tırmanmam için zamansızlığa, tümüyle tarihin dışına doğru yol almalıydım. Yaşam her an biraz daha çok kendi gözlerimin bakışında toplanıyordu. Bundan böyle, yüzüm bir ıstırap ifadesinin damgasını taşımamalıydı. Üzerimde hüznün gölgesi düşmüş bir yüzle yaşamı kucaklayabilir miydim?

Yaşamım bir yön kazanmıştı, bir hedefe, bir misyona kavuşmuştu. Az şey değildi bütün bunlar, ama bana pahalıya mal olmuştu. 'Uyanış' diye nitelediğim bu çağrı yaşamımın çok önemli bir anıydı; beni diriltip canlandıran, öte yandan acı veren bir duyguydu, bir veda ve yola düşüş karışımıydı,

bahar fırtınalarıydı bilinçaltımın derinliklerini silkip sarsan. Ansızın aklıma gelen bir şiir dizesi eşlik etti bana:

'... Çünkü bir büyü içerir her başlangıç... '

Kendi kendime mırıldanıp durdum dizeyi, onu hangi şairden okuduğumu anımsayamadan, ama dize gönlümü okşadı, hoşuma gitti, yaşadığım anın havasına uygun düşmüştü.

Diyeceğim bir esin, bir sezgi, bir iç görü yaşamıştım. Küçük bir yaşantıydı benimkisi. Dünya içinde bir dünyacıktım.

Çok garip bir duyguya kapıldım o aralar, kendimi geniş bir işin ortasındaymışım gibi hissettim; kalkıştığım şeyin görkeminin -yaşamın: ölümlü olmanın- bir sonsuzluk duygusu ile sarılmıştım. İkinci Dünya Savaşı sırasında, sonsuz el yazması -günceler, anılar, yazıya geçirilmiş tanıklıklar- kaybolmuş ya da yok edilmişti. Bu anlatılardan bazılarını bilerek saklamıştı insanlar: arka bahçelere gömdüler, duvarlara ve döşemelerin altına yerleştirdiler, ama onları ortaya çıkarmaları, yaşamlarını yitirdikleri için, olağansızdı artık. Ben ise anılarımı anlatabilirdim artık.

Bir akşam tahtakurusu denilen şeylerle de tanışmış olduk. Önce annem fark etti onları. Birden yatağın içinde doğrularak her tarafının kaşındığını söyledi. Bir de ışığı açtık ki ne görelim! Çarşafın üstünde, döşekte karyola başlığının arasındaki ince boşluğa doğru koşturan birçok kırmızı nokta! Daha başka kırmızı noktalar da duvarda koşuşturuyorlar, kimileri duvar dibinde, kimileriyse yer döşemelerinin kıyılarına sığınmaya çalışıyorlardı; ancak ısıran ama zıplamayan bu yeni böceklerin adını bulmakta zorlandı annem. Işıktan hoşlanmadıklarını anladığımızdan elektriği söndürmeden uyumaya karar verdik. Almanların eline henüz düşmemiştik, ama bitlerinkine düştüğümüz besbelliydi.

Salgın hastalık tüm şiddetiyle devam ediyor. Son zamanlarda günde beş yüz kişi ölmeye başladı. Tifüs hastalığına yakalanan herkesin evi dezenfekte ediliyor. Tifüsten ölenlerin daireleri veya yaşadıkları odalarda aynı işlem yapılıyor. Cemaatin sağlık bölümü salgın hastalığa karşı bütün gücüyle mücadele ediyor. Fakat ilaç kıtlığı ve hastanelerde yatak sayısının yetersizliği ölüm sayısının artmasına sebep oluyor. Naziler tıbbi yardım konusunda büyük zorluklar çıkartıyorlar. Nazilerin gettoya tifüs mikrobunu bulaştırarak, İngiltere ve Rusya'ya karşı hazırladığı mikrop savaşını, bizlerin üzerinde denediğine çoğu insan inanıyor. Nazilerin, Fransa'dan, Belçika'dan ve Hollanda'dan dünyanın en ünlü Yahudi bakteriyoloji profesörlerini toplayıp buraya getirdiklerini, gösteren kanıtların cemaatin elinde bulunduğuna dair söylentiler var. Böylece salgın hastalığın elverişsiz sağlı koşullarından veya gettonun çok kalabalık olmasından kaynaklanmadığı anlaşılıyor. Belki yarın, sağlık koşullarının örnek gösterildiği, gettonun en temiz bölümüne bile Naziler mikrop bulaştırırlar.

Sokaklarda yürümeye devam ettim. Ruhum kıpır kıpır. Gün ışığı ve beyaz bulutlar altında her şey kayıtsızım. Avare yürüyor, bir sokak başında sebepsiz duruyor, hiç işim olmayan bir yan sokağa sapıyorum. Her şeyi oluruna, kendimi, gün ışığına bırakıyorum. Yaşamla kaynaşıyorum. Her yerden umut topluyorum. Henüz yitmemiş umutlar mutlaka var. Sevinçli, neşeli yüzler, gülüşler, bir yerlerde açmaya hazırlanan bir menekşe ve bir sürü şeyler işte...
Yaşamımın ikinci yarısında neler mi olmuştu? Kendi benliğimi şekillendirmiştim ve bundan hoşnuttum. Çocukluğumda duyduğum yoğunluk ve dengeyi yeniden buluyordum. Dilerseniz iç huzuru diyebiliriz buna. Ya da yaşam bilgisi. Neyin önemli, neyin önemsiz olduğunu biliyordum artık. Sevgi önemliydi. Bir kır lalesinin yaşamımızdaki yeri de.

10 Ekim 1939'da 15 yaşımdaydım. Ailem hakiki bir doğum günü kutlaması için öylesine çok çırpınmalarına rağmen kendimi yalnız ve çok yaşlı hissetmeme engel olamıyordum. Hatta annemin doğum günü pastası pişirmesi bile yaşadığımız o günler için oldukça lükstü. Babam da bana bir buket dağ menekşesi almak için kendini sokağa atmayı göze almıştı. Bütün bunları görünce de ağlamamak imkânsızdı.

16 Ağustos 1940

Yahudi cemaati kendi sosyal yaşamını organize etmeye başlamıştı. Perişan durumumuzu düzeltebilmek ve cemaate biraz refah sağlamak için para fonlarını arttırmak gerekiyordu. Kurulan heyetler her akşam değişik bir dairede toplanıp alınacak acil kararları ve her aileden istenilecek yardım miktarını görüşüyorlardı. Bu heyetler aynı zamanda eğitime ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınan önlemler için de yardımda bulunuyordu.

Biz gençler ise haftada bir kez toplanıyorduk. Toplantıların ilk bölümü edebi ve bilimsel tartışmalarla sonraki saatler de gramofondaki plaklar eşliğinde dans etmekle geçiyordu. Bu eğlence gecelerine katılanlardan az bir miktar alınıp cemaatin yardım fonuna veriliyordu.
Biz Varşova Yahudi gençliği olarak bir eğlence programı düzenlemeye karar vermiştik. Hem böylece herkesin yeteneği de ortaya çıkmış olacaktı. Örneğin başkanımız Harry'nin çok güzel bir sesi vardı. Ona piyanoda eşlik eden 19 yaşındaki Romek de cazda çok yetenekliydi. Aramızda en gencimiz 16 yaşındaki Stefan da taklitte çok başarılıydı. Milek ise dünyaya dansçı bir ruhla doğmuştu. Fred Astaire'a öyle benziyordu ki! Ama ondan daha yakışıklıydı. O da 20 yaşındaydı. Hayatta hiçbir akrabası kalmamış olmasına rağmen, bunu çok önemsemiyor gibi görünüyordu. Aklı fikri dans etmekteydi. Dolek, Edek ve Bolek de şarkılarıyla geceye renk katanlar-

dandı. Bu gecelerin favorisi ise Misza'ydı. Bu 19 yaşındaki genç, hiçbir hazırlık yapmadan doğaçlamasıyla sunuculuğu üstlenip, herkesin hayranlığını kazanmış durumdaydı. Olga klasik piyano eğitimini çocuk yaşlarında almıştı. Ailesinin yetersiz olan maddi olanaklarına rağmen tanınmış bir piyano öğretmeninden hâlâ piyano derslerini sürdürüyordu. Bu sayede benim de sesimin güzel olduğunu arkadaşlar keşfettiler.

Edzi ve Tadeusz ise hiçbir gösteriye katılmıyorlardı. Onların görevi bekçilikti. Böylece aramızda neşeli saatler geçirmeye çalışıyorduk, ama pencereden dışarıya bir bakış, bizi gerçekle baş başa bırakıyordu. Şehrin üzerinde korku her an egemenliğini sürdürüyordu. İnsan avı kesintisiz devam ediyordu. Toplantılardan toplu halde ayrılmıyorduk. Herkes teker teker evlerine dağılıyordu. İlk çıkan biz kızlar oluyorduk. Her şey yolunda giderse arkamızdan erkekler çıkıyorlardı.

4 Nisan 1941

Gettodaki profesyonel okul ve kursların sayısı artıyordu. ORT organizasyonu yurt dışına kaçan Yahudi Sosyalist lideri olan avukatın karısı Roma Brandes'in yönetiminde kızlar için özel bir kurs açmıştı. Bu kurslar şu konularda veriliyordu: kadın terziliği, çocuk elbiseleri, eldiven yapımı, kadın çantaları ve yapma çiçekler. ORT bu kurslar için iki yer ayırmıştı: Leszno Sokağı 13 numara ve Nalewki sokağı 13 numara. Ablam Pola çocuk elbisesi dikimi kursuna yazıldı. İki ders vardı. Biri sabah, biri de öğleden sonra. Birçok genç kız bu kurslara katılıyordu. Neredeyse bütün çocukların yalınayak olduğu yetimhaneler için ayakkabı üretiyorlardı. Deri bulmak imkânsız olduğundan gettodaki eski fötr şapkalar toplanıp okula getiriliyordu. Bunlar temizlenip ayakkabıya dönüştürülüyordu. Ayakkabı tabanını ise iki üç tabaka keçe ya da gettodaki daha varlıklı ailelerin verdiği eski pabuçlardan yapıyorlardı. Kızlar büyük bir istekle çalışıyordu çünkü

çalışmalarının meyvesini bekleyen yüzlerce donmuş küçük ayak olduğunun bilincindeydiler. Hiçbiri yaptığı iş için para almak istemiyordu.

Genelde çocuklar büyük ilgi görüyordu. Birçok evde fakir ve yetim çocuklara yardım sağlamak için özel komiteler vardı. Bizim evde her Cuma Sienna Caddesi'ndeki Mattias Berson Çocuk Hastanesi için özel olarak bir tencere çorba pişiriliyordu. Çocuklar için çeşitli başka kuruluşlar da vardı. En popüler olanı 'Kaşık Komitesi' diye adlandırılan haftada iki kez bir evde oturan tüm kiracılardan birer kaşık şeker, un ya da yulaf lapası toplayan kuruluştu. Patates, havuç, pancar, lahana ve başka yiyecekler de toplanıyordu

Sienna Sokağı 14 numaralı binamızdaki gençler grubu Dr. Janusz Korczak'ın Çocuk Yuvası'na yardım topluyordu. Her gün üyelerden ikisine yardım toplama görevi veriliyordu. Herkes hatta kendileri yardıma muhtaç olanlar bile Dr. Korczak'ın koruması altındaki bu küçüklere isteyerek bir şeyler veriyordu.
Çocuk Yuvaları şimdi yalnızca bu toplanan yiyeceklerle besleniyordu. Çünkü çeşitli cemaat kuruluşları her gün gettoya gelen binlerce evsiz mülteciyle uğraşmakla meşguldü.

Yürürken, giyinirken, konuşurken beynimin içinde binlerce küçük imge dolaşıyor, sonra yitip gidiyor. Bir kitap yazmak istiyorum, ama başarabilecek miyim? Bilemiyorum. Belki de... Tanrım, Tanrım! Ruhum kıpır kıpır!

Yazacaktım. Yazacaktım, çünkü kendimi anıların mezarına gömmemeliydim. Her sözcükte kök salar gibi yazmalıydım. Yazacaktım, yazarken dünyaya ve insanlara açılan kapılar aralanacaktı. Yazacaktım, çünkü yaşam hâlâ güzeldi. Bir şeye inanmam, bir amaca bağlanmam gerekirdi. Doyurucu olmalıydı yaşamım. Çiçek dolu bir vazo gibi.

Gerçekte inandığım bir şey var ve ben buna 'Bir gün gelecek' diyorum. Çünkü eğer inanmazsam, artık yazamam. Ah, yaşamımın en önemli şeyi gelip çattı şimdi. Güçlü olduğunu kanıtla. Şimdi yaratmanın sancısına katlanmalısın. Göster kendini. Güçlü ol, istediğini elde edersin. Son anda cesaretini yitirme. Sağduyuyla, serinkanlılıkla düşün. Bu sancılar bitecek, önün açılacak, senin olabilecek cenneti düşün. Gelecek yıllar, ellerini uzatmış seni bekliyor.

Kafam fikirlerle dopdolu. Ne pahasına olursa olsun, üremeli bu fikirler. Çok güzel bir şey yazmak istiyorum.
Gerçekten de yapabilir miyim bunu? Ah, bir yazabilsem, gerçekten iyi bir şey yazabilsem, bir şey tasarlayıp işleyebilsem. Ah, Tanrım, ne olur yazabileyim. Acaba herkes benim gibi bu zorlayıcı dürtüyü, bu hiç dinmeyen susuzluğu, bu doymak bilmez isteği duyuyor mu? Bir zamanlar durdurabilirdim kendimi; günler, hatta haftalar geçip giderdi, ama şimdi tek bir saatin bile boş geçmesine katlanamıyorum. Havada soluyorum yazma isteğini. Cecile ile dopdoluyum. Peki, istediğin ne? Böylesine tutkuyla erişmek istediğin şey?

Gelişigüzel yazıyor, notlar alıyorum. Yazarken bile ne anlama geldiğini bilmediğim şeyler oluyor. Ne anlam ifade ettikleri ya da ifade etmeleri gerektiğini bilmediğim şeyler. Bunların bir şekil alması ve bana anlaşılır gelmeye başlaması zaman alacak, biliyorum.

Dilediğim, arzuladığım bir şeydi yazmak. Arzulamak her zaman acı verir. İç sesim kendi sınırlarımı aşabileceğimi, benim daha iyi olabileceğimi, insanlık adına savaşmam gerektiğini söyleyen biri gibi. Onunla her an birlikteyim. Onunla yaşamam gerektiğini anlamak zaman aldı. Onun dayanılmaz baskısı devamlı öten bir cır cır böceği gibi! Bazı zamanlar iç sesime katlanmak tahammül edilemez olsa da gece, gündüz çalıştığını, benim gelişmem, evrimim için ça-

lıştığını, beni daha iyiye, daha ileriye götürme yolunda olduğunu anlıyorum. Benim karşı gücüm gibi görünse de sahip olduğum tek gerçek dostum. Ana babalarımız bizi güçsüz düşünürler. Arkadaşlarımız kısıtlar, eşlerimiz sınırlarlar. İyiliğimize çalışan tek oluşum varlığımız bizim iç sesimizdir, diyordu okuduğum bir kitap. Sıradan bir insanın sıra dışı yaşamını yaşayan sıradan bir insanın sıradan düşünce yapısıyla yazacaktım. Kararımı vermiştim.

28 Nisan 1942

Dün gece altı kişi daha öldürüldü. Çoğu yeraltı örgütüne mensup gizli bültenlerle para desteği yapan zengin insanlardı. Yeraltı gazetesinin basılmasına yardımcı olduklarından şüphelendikleri matbaacıları da öldürdüler. Ertesi sabah sokaklar yine cesetlerle doluydu. Kurbanlardan biri, yeraltı gazetesine en fazla para yardımı yapan, fırıncı Blajman'dı. Erkek kardeşleri de idama mahkûm edilmişlerdi, ama onlar kaçıp yakayı kurtarmayı başarmışlardı. Şimdi gizleniyorlardı.

Bahçemiz yeşerdi. Taze soğanlar büyüyor. Bugün ilk kırmızı turplarımızı yedik. Fidanlardaki domatesler güneşin altında gururla kızarıyor. Hava harika. Bahçedeki yeşillikler ve güneş bize keyfini çıkarmamız yasaklanan doğanın güzelliğini anımsattı. Bu nedenle küçücük bahçemiz bizim için çok değerli. Bu yıl ilkbahar olağanüstü güzel. Penceremizin altındaki leylak ağacının üstü çiçeklerle kaplı.

4 Mayıs l942

Hava iyice ısınmıştı. Ben de okula gideceğim yerde, bir battaniye ve yastık alıp sık sık evin damına güneşlenmeye

çıkıyordum. Bu getoda çok yaygın bir eğlenceydi; düz damlı evler kent plajına dönüşmüştü.

Chlodna Sokağı'ndaki 20 numaralı evin teras gibi damında güneşlenmek bir buçuk ziloti. Açılır kapanır koltuklarda soğuk içkilerini yudumlarlarken insanlar Varşova'yı kuşbakışı seyredebiliyor. Bizim damda ben her zaman yalnızdım. Burada güneş banyosu yapmak çok hoş. Ayrıca duvarın arkasındaki mahalleleri de görebiliyorum. Elimi uzatsam sanki kilisenin beyaz kulesini tutabileceğim. Ihlamur ağaçlarının mis kokuları dama kadar ulaşıyor. Biraz ilerdeki özel evler Almanlar tarafından baraka olarak kullanılıyor. Güzel havalarda damın üstünde uzaklardaki manzarayı seyrederken, bu koca dünyadaki, uzak ülkeleri ve özgürlüğü düşünüyorum.

1942. Aylardan Mayıs'tı. Gettoda bile birkaç küçük bahçeden leylaklar fışkırıyor, akasyalardan sarkan tomurcuk halindeki çiçek demetlerinin rengi günden güne açılıyordu. Çiçekler tam olarak açacakları sırada, Almanlar bizi hatırlamışlardı. Ama bu kez bir değişiklik vardı, bizimle kendileri uğraşacaklarına insan avlama görevini Yahudi polisi ile Yahudi Çalışma Bürosuna devretmişlerdi.

Yahudi polisi resmi şapka giymeye başladı. Sokağa çıktığım zaman gördüm. Polisler deri ceket, çizme ve ortasında sarı David Yıldızı parlayan yeşil yuvarlak şapkalar giymiş. İşte sarı David Yıldızlı lacivert şapkasıyla Smilgovski önümden geçiyor. Hepsi büyük bir uyum içinde yürüyorlar. (Ceketleri sokaklarda yaptıkları zorbalıkla ele geçirmişler) Bana göre hırsız Litvanyalılar'dan hiç farkları yok. Onları görünce içim bir tuhaf oluyor. Yağmaladıkları evlerden ele geçirdikleri çizmeleri ayaklarına geçirip, gettonun içinde çalım atan üniformalı Yahudilerden ölesiye nefret ediyorum. Onlardan iğreniyorum. Onlarla alay etmek istiyorum, ama korkuyorum.

Gettoda birkaç Gestapo ajanı var. Bunlar Gestaponun pis işlerinle yardım eden Yahudiler. Bu üzücü şartlar aramızda çeşitli dedikodulara, esprilere, café'lerde tiyatrolarda söylenen şarkılara, parodilere konu oluyor.

Leszno sokağındaki Sanat Kafesinde her gün polis, ambulans servisi, köhne yaşam koşulları ve hatta Gestapo hakkında üstü kapalı taşlamaları ve şarkıları dinliyoruz. Tifüs salgını bile gülmece konusu. Kahkahalar gözyaşlarına karışıyor, ama yine de gülebiliyoruz. Gettodaki yaşamımızın tek silahı gülebilmek. Bizle ölüme ve Nazi kararlarına gülüyorduk. Nazilerin anlamadığı tek şey gülmece.

Gettoda garip bir olay meydana gelmişti. Alman film ekipleri gettoya gelmişlerdi. Bakkal dükkânlarının sahiplerini önce büyük bir özenle dükkânlarının vitrinlerini dekore etmeye, oldukça nadir bulunan pahalı mallar vitrinleri doldurmaya zorladıktan sonra bakkal dükkânlarının vitrinlerinden görüntüler çektiler. Daha sonra, Judenrat'ın bazı üyelerinin ve genel olarak varlıklı kişilerin oturduğu Chlodna Sokağı'nda yer alan gayet iyi ve pahalı döşenmiş apartman dairelerini filme çektiler. Güzel ve şık giyimli genç bir kadının yer aldığı pahallı ve zevkli döşenmiş odaları seçtiler. Bu olay Yahudi halkının tepkisi olmadan gerçekleştirildi. Ancak görevlendirilmiş birinin kendi bölümünü oynamayı reddettiği bir olay olmuştu. O zaman da yeri bir başkası, daha uzlaşmacı bir kadınla değiştirilmişti.

Almanlar gettodaki yaşam hakkında bir film yapmaya karar vermişlerdi. Bu sabah erkenden Chlodna Sokağı 20 numaranın önüne güçlü bir kamera yerleştirip sokağın resmini çektiler. Daha sonra en şık apartmanlardan birine girip salona bir masa kurulmasını emrettiler. Yakındaki bir restorandan en mükemmel et yemekleri, pastalar ve meyve-belki de gettoda bulunabilen tek meyve- dolu tabaklar getirttiler. Yoldan ge-

çen en iyi giyimli kadın ve erkekleri masaya oturtup, konuşarak yiyip içmelerini emrettiler. Sonra da muhteşem filmlerini çektiler. Filmi getto halkının bolluk içinde olduğunu hatta Almanya'da bile bulunamayan yiyeceklere sahip olduğunu ispatlamak için mi göstereceklerdi? Bu ziyafete katılmış olan birkaç Yahudi içeri girdiğinde, babam Nowolipki Sokağı'ndaki Yardım Derneği binalarını ziyaret ediyormuş. Bize büyük bir şaşkınlıkla olanları anlatmıştı. Gettoda hâlâ kaybedilmemiş olan espri ve mizah anlayışı ile Judenrat gerçekten de ilk defa açları doyurmaya zorlandı diye aramızda şaka yapmıştık.

Birkaç gün sonra gettoyu filme çekme olayları son bulmuştu; ancak bizi endişelendirmeleri sona ermemişti. Bu filme çekme olaylarının ne anlama geldiği, bütün bunların niçin yapıldığına dair çeşitli varsayım ve tahminler yapılıyordu. Hiç şüphesiz ki, Almanlar gettonun ahlaksızlık ve sosyal adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir yer olduğunu göstererek gettodaki yaşama sahte, düzmece ve yanlı bir görünüm vermek istiyorlardı.

Hertz diyordu ki: "yakında her şey bitecek ve hepimiz öleceğiz. "Ama çoğu kişi Lublin'deki gibi bir soykırımın Varşova'da gerçekleşmeyeceğini düşünüyordu; çünkü buranın nüfusu çok kalabalıktı. Resmi rakamlara göre gettoda 450. 000 kişi yaşıyordu. Aslında sayı çok daha fazla çünkü bu rakam kasabalardan gelip de kayıtlı olmayanlar ile Almanya, Çekoslovakya ve Avusturya'dan gelen binlerce Yahudi'yi kapsamıyordu. Rakamın 500, 000'den fazla olduğu tahmin ediliyordu. Bu kadar kişiyi yok etmek imkânsız, akıl almaz görünüyordu. Yine de gece yapılan katliamlar sürerse savaş bitmeden getto nüfusunun yarısının ölmesi muhtemeldi.

Temmuz 1942'de getto bir cehenneme dönmüştü. Erkeklere hayvan muamelesi yapılıyordu. Herkes sınır dışı edilmekten ancak bir adım gerideydi. İnsanlar ormandaki hayvanlar gibi caddelerde ve sokaklarda kovalanıyordu. Yakalandıkları

yetmiyormuş gibi, Yahudi polisi de mahkûmlara ve tutuklulara zalimce davranıyordu. Bazen sadece belli bir ev, bazen tüm blok abluka altına alınıyordu. Yok etmek için işaretlenen her binada önce apartman turları yapılıyor, bu arada kişilerden belgelerini göstermelerini istiyorlardı. Gettoda kalmalarına izin veren belgeleri olmayanlar ile rüşvet için parası olmayanlara en fazla 15 kilo olacak şekilde bohçalarını hazırlamaları ve ana giriş kapısının yakınındaki araca binmeleri söyleniyordu. Bir ev abluka altına alındığı zaman hayallerin ötesinde korkunç bir panik yaşanıyordu. Ne evrakları ne de parası olan sakinler kuytu köşelere, kilerlere, bodrumlara, çatı katlarına ve tavan aralarına saklanıyorlardı. Bir avlu ile diğer bir avlu arasında bir geçiş imkânı olduğunda, kaçaklar yaşamlarını tehlikeye atarak çatıların, damların ve çitlerin üzerinden atlamaya başlıyor; panik anında, tehlike yakın olduğunda, insanlar metotlar hususunda çok da titiz ve dikkatli olmuyorlardı. Ancak bu metotların hepsi de sadece kaçınılmaz olanı geciktiriyor. Sonunda polis erkekleri, kadınları ve çocukları almayı başarıyordu. Kimsesiz ve yoksul olanlar ilk sınır dışı edilecek olanlardı. Kamyonlar anında doluyordu. Hepsi birbirine benziyordu: yoksulluk hepsini eşit hale getiriyordu. Ağlamalar, çığlıklar ve feryatlar kalpleri dağlıyordu. Aman vermez bir yaşama kavgası vardı. Herkes yalnızdı. Gerçek dünyadan oldukça uzaklaşmış, kendi iç dünyalarımıza kapanmıştık.

Zamanın nasıl geçtiğini insan fark etmiyor. Zaman, fark etmeden akıp gidiyor. Günler, aylar nasıl da geçmiş. Getto yalnızca bir anda düşlerimiz yitirdiğimiz, acıyla kıvrandığımız bir yer değil, aynı zamanda günlerimizi, haftalarımızı yitirdiğimiz geniş bir bataklık. Bugün uzun uzun düşündüm. Gettoda zamanımı bir an bile boş geçirmemeye karar verdim. Çalışmalarıma devam edeceğim, kitap okuyup, kendimi geliştireceğimi düşününce, bu kararıra çok mutlu oldum. Ben normal biçimde ilerlemeye devam ettiğim sürece,

zaman uçup gitmeyecek. Gettodaki günlük yaşantımı normal sürdürmek güç bile olsa. Bunu yapmalıyım. Her gün etrafı duvarlarla çevrili gettonun kapısını gözlemek zoruna mıyım?

Özellikle çocukların feryatları ve çığlıkları sokakları yırtıyordu. Yaşlılar ve orta yaşlılar ise sessiz bir itaat içindeydiler. Yahudi cemaati o gün içerisinde ablukaya alınacak olan evlerin günlük listesini hazırlıyordu. Gettoda yaşam tamamıyla altüst olmuştu. Sokaklarda panik, yüzlerde korku. Ticaret bitmiş; pazarlıklar susmuş; ve en önemlisi kaçakçılık durmuştu. Ve ölüm, her adımda öylesine yakın, her yerde karşımızdaydı.

Takvim 30 Temmuz 1942'yi gösterdiğinde sınır dışı etmenin yedinci günüydü. Canlı cenazeler pencerenin önünden geçiyordu - kollarının altında ufak bohçalar! Ağlamalar, feryatlar ve çığlıklar artık durmuştu. Sınır dışı edileceklerin çoğu kaderlerine boyun eğmiş görünüyorlardı.
Evlerin ablukaya alınmasının ve sokaklardaki kovalamaca ve insan avının yanı sıra üçüncü bir sınır dışı etme metodu daha vardı; ödül. Avlulara sınır dışı edilmek için transfer noktasına gönüllü olarak geleceklere seyahatleri sırasında yanlarına almak üzere üç kilo ekmek ve bir kilo reçel verileceğini söyleyen büyük afişler ve ilanlar asılmıştı. Temmuzun otuz birine kadar süre verilmişti.

Evden dışarı hiç çıkmıyordum; çünkü sınır dışı etme eylemi gettonun tüm sokaklarında büyük bir hızla ilerliyordu. Ellerine geçirdikleri herkesi - süslü ve şık giyimlileri veya kötü ve paçavralar giyinmiş olanları - herkesi ama herkesi topluyor ve vagonlara tıkıyorlardı. İzin belgeleri olup Alman fabrikaları için çalışanları bile. Canımı acıtan, içimi parçalayan görüntülerdi. Ölüm hep içimizde, pusuya yatmış, saatini bekliyordu.

Sınır dışı etme temposu saat saat artıyordu. Her taraf SS subayı kaynıyordu. Üniformalı Yahudi polisinin ve üniformasız yardımcı polisin yanı sıra sade Alman vatandaşları da bu görev için gelmişlerdi.

Tüm gün boyunca getto ölüm sessizliğindeydi. Fabrikalardaki çalışma saatleri esnasında yoldan gelip geçenlerin sayısı oldukça azalmıştı. Herhangi bir fabrikaya kabul edilmeyi henüz başaramamış olanlar yakalanma korkusundan, burunlarını dışarı çıkarmaktan bile korkuyorlardı. Bu öfke ve gazap geçene dek saklanacaklardı.

Sınır dışı edilmeye karşı "sigortalı" olanlar arasında gözlerinden korku okunan, evrak ve izin belgelerine rağmen hiçbir zaman evlerinin kapısından dışarı çıkmayan, evlerinin içerisinde bile içerideki odalarda saklanan bir sınıf mevcuttu. Bunlar felaket patlak verdiğinde sayıları iki binin üzerinde olan "Jewish Self-Aid" (Yahudi Yardım Derneği, Kendine Yetme Derneği)'nin "yetkilileri"ydi. Felaket ve yıkım zamanlarında hiçbir şeyden bir şeyler icat etmeleri, kâğıttan köprüler inşa etmeleri Yahudilerin gücüdür. İşlerse, işler; işlemezse, ne kaybedersiniz? Sınır dışı etme olayından önce, Yahudileri Koruma Derneği iş ve işçi bulma kurumuna kayıtlı yaklaşık dört yüz kişiyi işe aldı. (Kendi bünyesinde devlet memuru kanunlarına uygun çalışma kartına sahip görevli memurlar çalıştığı halde) Ve birdenbire facia patlak verdi! Böylece binlerce kişi yasal olarak korumasız bırakılarak sürgüne mahkûm edildi. Dolayısıyla derneğin yöneticileri, Yahudi cemaatinin onayı ile arkadaşlarına üzerinde "filanca kişi derneğin görevlisidir" diye yazan "meşrulaştırma" belgeleri şeklinde yasal bir imtiyaz sağlamaya karar verdiler. Yahudileri Koruma Derneği'nin görevlileri Yahudi Derneği (Judenrat) görevlilerinin sahip olduğu ayrıcalıklara benzer ayrıcalıklara sahip olacaktı. Kuruluşundan günümüze dek derneğin faaliyetleri ile bağlantısı olan bir kişi, ister ücretli bir çalışan,

isterse gönüllü olsun, görevlilerden biri olduğunu gösteren onay belgesini böylece aldı.

Meşrulaştırma işlemi için gerçek bir imalathane kuruldu. Üç gün içerisinde iki binin üzerinde sertifika hazırlandı ve dağıtıldı. Gözlerinde ölüm korkusu olan yüzlerce kişinin hücum etmesi, akın akın gelmesi ve itişip kakışması korkunç boyutlara ulaştı. Çığından çıkmış kalabalık görevlilerin ofislerine hücum ediyor ve daha hızlı çalışmaları için onları zorluyorlardı. Hiç kimse böyle bir belgenin yasal olarak kabul edileceği güvencesine sahip değildi. Ancak dayanacak yazılı bir şeye sahip olmak iyidir düşüncesiyle insanlar şu an için teselli arıyorlardı. Herkes "Bu belge gerçek bir garanti taşımıyor. Sonunda bu belge uygun bulunmayacak ve iptal edilecek. Ancak şu an için bu belge Yahudi polisinin gözünde geçerliliğe sahip ve bu benim için yeterli. En azından gidebilir ve saklanmak için daha güvenli bir yer arayabilirim. " diyordu. Biz de bu sertifikanın sayesinde sığınacak bir yer bulduk. Yahudileri Koruma Derneği'ne şükürler olsun!

1942 Ağustos'unun sonunda Dr. Janusz Korczak'ın çocuk yurdu artık bomboştu. Hepimiz pencereden Almanların yurdun etrafını sarışını izledik. Sıra sıra çocuklar minik elleriyle tutuşarak kapıdan dışarı çıktılar. İçlerinde iki üç yaşında olan bebekler de vardı. En büyükleri belki on üçündeydi. Her çocuğun elinde küçük bir bohça vardı. Hepsi beyaz önlükler giyiyordu. İkili sıralar halinde sakin sakin hatta gülümseyerek yürüdüler. Kaderlerine dair en ufak bir önsezileri yoktu.

Dr. Korczak yıllar önce, kariyerinin başlarında, boş zamanlarının hepsini ve verebileceği her kuruşu çocuklara adamıştı; ölümüne kadar da onlara adamış olarak yaşadı. Yetimhaneler kurdu, fakir çocuklar için türlü kampanyalar düzenledi, radyoda kendisine 'Yaşlı Doktor' olarak ün kazandıran konuşmalar yapardı. Gettonun kapıları kapanırken içeri girdi,

oysa kendini kurtarabilirdi. Orada duvarların arasında, dünyanın en yoksul ve ihmal edilmiş çocukları olan bir düzine Yahudi yetimine babalık yaparak misyonunu tamamladı.

Janusz Korczak, ünlü bir Polonyalı öğretmen, hekim ve yazardı. Eğitim felsefesi, çocukların onurunun korunmasını savunuyordu; yetişkinlerin çocuklara adil ve sevecen davranması için ısrar ediyordu. Varşova gettosunda bir yetimhaneyi yönetti. Amacı çocukları acımasız gerçeklikten tecrit etmek ve onlara normal bir yaşam sunmaktı.

O gün Dr. Korczak alayın arkasında yürüyüp çocukların kaldırıma çıkmamalarına dikkat ediyordu. Bazen babacan bir şefkatle bir çocuğun başını okşuyor ya da koluna dokunuyor ve hizaya girmesini sağlıyordu. Pantolonunun üzerine uzun çizmeler, alpaka palto ve Maciejowka beresi denen denizci mavisi bir bere giymişti. Emin adımlarla yürüyordu. Çocuk yurdunun beyaz önlük giymiş bir doktoru da ona eşlik ediyordu. Bu hazin alay Dzielna ve Smocza sokaklarının köşesinde gözden kayboldu. Gesia sokağı yönünde mezarlığa doğru gittiler. Mezarlıkta bütün çocukları vurmuşlar. Dr. Korczak'ın katliamı izlemeye zorlandığı ve daha sonra öldürüldüğünü istihbaratçılarımızdan öğrendik.

İşleri çocuklar için kolaylaştırmak için yetimlere kırlara gittiklerini onun için neşeli olmaları gerektiğini söylemiş. Hepsine en güzel kıyafetlerini giymelerini söylemiş, böylece çocuklar ikişer ikişer, gayet mutlu ve çok güzel giyinmiş olarak bahçeye inmişler. Gesia Caddesi'nde onlarla karşılaştığımda gülümseyen çocuklar koro halinde şarkı söylüyorlardı. Korczak yüzleri keyifle parlayan en küçük iki çocuğu kucağına almış, onlara komik şeyler anlatarak yürüyordu.

Yetimhanenin çocukları, Korczak'ın arkasından dörder kişilik sıralar halinde yürüyordu. Korczak gözlerini gökyüzüne kal-

dırmıştı... Vagonlara doğru bir yürüyüş değil, ölüm saçanlara karşı sessiz bir protesto idi.

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI BEŞ

Fiyat: Bir Sigara

Ölüm İlanları

Gazete çıkmadığından, ölüm ilanlarını yayınlayacak bir yer de yok demeyin. Artık Sığınak Gazetemiz her hafta hizmetinizde olacaktır.

Bazen ilan evin kapısına asılıyor - özellikle zengin ve varlıklı Yahudi olmayan kişiler bu adeti uyguluyorlar - ancak Yahudiler arasında sadece çok az kişi bu uygulamayı kabul etti ve Yahudi matbaalarının kapatıldığı günden beri bu istisnai durumlar da sona erdi. Bu nedenle, Varşova gibi büyük bir şehirde hiç kimse tanıdıklarından kimlerin hâlâ hayatta olup olmadığını ve kimlerin öldüğünü bilmiyor. Biz kayıp ilanlarınız için de sizin hizmetinizdeyiz.

Müjde! Öğretmenlerimiz Hizmetinizde!

Despotlar Yahudi öğretmenlerin yasal olmayan çalışma gruplarına ders vermek suretiyle kendilerini desteklediklerini öğrendiler ve şimdi gerçekten yasal olmayan yollardan ders verilip verilmediğini araştırmak ve bulmak niyetindeler. Ama cesur öğretim kadromuz korkusuzca görevlerine devam ediyor.

Biraz da Gülelim!

Bugün size bir Yahudi fıkrası anlatmak istiyorum:

Führer, Frank'a sorar: "Polonyalı Yahudilere ne gibi kötülükler ve talihsizlikler yaşattın?"

"Geçimlerini, rızıklarını ellerinden aldım; haklarını ellerinden aldım; çalışma kampları kurdum ve buralarda onları oldukça zor şartlar altında çalıştırıyorum; tüm varlıklarını ve mallarını çaldım. "

Ancak Führer tüm bu yapılanlardan memnun kalmaz.

Bunun üzerine Frank ekler: "Tüm bunların yanı sıra, Judenrat'ları (Yahudi Bürolarını) ve Yahudilerin Haklarını Koruma ve Yardım Derneklerini kurdum. " Führer şimdi memnundur, Frank'a gülümser. "Judenrat'larla hedefi on ikiden vurdun. Yardım dernekleri de onları tamamen mahvedecek. Böylece Yahudilerin hepsi yeryüzünden silinecek!"

Artık Yahudilerin Kendilerine Ait Tramvayları Var

Dün Yahudilerin ister asker isterse üniformalı devlet memuru olsun her Alman'a yol vermek zorunda olduklarını belirten bir emir yayınlandı. Yol vermek, Almanlar kaldırımdan inene dek Yahudilerin kenar-

da beklemeleri demek. Bugün emirden ötürü dövülen ilk kurbanlarımızı verdik.
Yahudi tramvayıyla çok keyifli bir yolculuk yaşayabilirsiniz! Yahudi tramvayının içindeki kalabalık ve itiş kakış nefes almayı bile imkânsız hale getiriyor. Ayakta duran hiç kimse oturamıyor ve oturan hiç kimse de ayağa kalkamıyor. Yolcular ne oturabiliyor ne de ayakta durabiliyor; ancak asılabiliyorlar - bu Mısır ülkesindeki karanlık vebası gibi bir şey. Her şeyin mikroplu olduğu, hasta insanların terlerini ve salyalarını üzerinize akıttığı Yahudi tramvayından başka bulaşıcı hastalıkların yayılabileceği daha pis bir yer daha yok. Anlayacağınız tam bir cennet!

Yom Kippur (Büyük Oruç Günü) Duası
Büyük Oruç Günü arifesinden bir gün önce topluca ibadet etmemize izin verildiğini sizlere duyurmaktan büyük bir onur duyuyoruz. Bu izin yine de koşulsuz değil. Sinagoglarda topluca ibadet ve dua etmemiz hâlâ yasak ve sinagoglar kilitli kalacak. Yasa, sadece evlerde küçük gruplar halinde gürültü yapmadan ve fazla kalabalık olmadan toplu ibadete izin verecek şekilde esnetildi.

Sabırsızlıkla Beklediğimiz Getto Emri Yürürlüğe Girdi
31 Ekim'den önce duvarların dışındaki sokaklarda yaşayan Yahudiler duvarların içindeki sokaklara taşınacak, kilitlenecek, stoklanacak ve duvarların içindeki sokaklarda yaşayan tüm Aryanlar (kızıl Polonyalılar) da Aryan mahallelerine taşınacak. Belli bir ölçüde bu ferman Yahudilerden çok Polonyalıları düşündürüyor; çünkü böylece Polonyalılara sadece gettodan değil aynı zamanda Alman mahallelerinden de taşınma emri verilmiş oldu.
Yüz yirmi bin kişi evlerinden çıkarılacak ve duvarlar içerisinde kendilerine sığınacak bir yer aramak zorunda kalacaklar. Yahudi olmayanları da karalar bağladı. Burası Aryan kesimi de olsa hiçbir tüccar veya dükkân sahibi, bilmediği, yabancı olduğu bir kesime taşınmak istemese de, ister Yahudi ister Aryan olsun yaşamını yeni baştan kurmaya çalışması herkes için hiç kuşkusuz çok keyifli bir macera olacak.

Yeni Gettomuz Hayırlı Olsun!
Sonunda Varşova'da Yahudi cemaati için, içinde yaklaşık yarım milyon Yahudi'nin yaşadığı bir getto yaratıldı.
Bugün getto hakkında resmi bildiri yayınlandı. Ortaçağa özgü bir kavram olan "getto" yerine "Yahudi mahallesi, Yahudi tarafı" adı verildi.
Kapalı gettoda daha korunaklı olacağımızdan hiç kimsenin kuşkusu olmasın! Tüm Yahudi mahalleleri duvarlar içerisine alınarak çitle çev-

rilecek ve kapılarda mahkûmların dışarıya kaçmasını engellemek için silahlı askerler bekleyecek. Bu, herkese nasip olmaz! Kapalı gettoda her şey kilit ve sürgü altında olacağından, güvende olacağız! Hiç kimse içeri giremez ve hiç kimse de dışarı çıkamaz. Kaçmaya çalışan hayatını da riske atmış olur. Gettonun bekçileri köylerden gelen çiftçilerin kapılardan içeriye yiyecek sokmalarına da izin vermeyecek. Artık bebekleriniz ekmek sorsa "yok!" demeyeceksiniz. Çünkü, artık her ihtiyacınız gettoda elinizin altında!.. Hiç kimse artık sıcak içecek bir şeylerimiz ya da pişirilmiş yiyeceğimiz yok diyemez; hiç kimse yakmak için odunumuz yok diyemez. Bir kilo soğan için artık 10 zloti ödemeyeceksiniz!

Resmi bildiri yayınlandıktan ve Yahudi bölgesinin sınırları ayrıntılı olarak belirlendikten sonra bile, ertesi gün değişiklikler yapıldı. Ve böylece binlerce Yahudi ailesi sevinç içinde ve umutla yaşamaya başladı!

Bu uygulamada bazı aksilikler de yaşanmadı değil. Aryan tarafındaki evlerini boşaltıp Yahudi tarafındaki yeni dairelerine taşınanlar, ertesi gün ise yeni dairelerinin de sınırların dışında olduğunu öğrendiler. Böylece buraları da boşaltmak ve yeni yerler aramak zorunda kaldılar. Şüpheli sokakların sakinleri umutsuzluk içinde Judenrat'lara koşuyorlar. Judenrat'takiler de onlara beklemelerini tavsiye ediyor. Ancak onlar beklemekten korkuyorlar. Bu durumdaki Yahudiler eşyalarını taşımayı son dakikaya bırakmak istemiyorlar. SS subaylarının denetimi altında evlerinden çıkarılıyor ve yanlarına hiçbir şey almalarına izin verilmiyor. Varşova sokakları mobilya ve eşya yüklü el ve yük arabaları ile dolu. Judenrat sadece zor kullanmak için güce sahip. Zaten bize de Judenrat'ın emirlerine itaat etmek ve onların işlerini kolaylaştırmak yakışır!

VI

Yaşamak bir ölümdür, ölüm
de bir yaşam'
Hölderlin

16 Haziran 1986

Her şey tam bir belirsizliği yaşıyor. Görünmeden genişliyor, uzuyor, derinleşiyor. Tüm cesaretimi toplayıp içeri daldım o tahta zemine... Birini uyandırmak ister gibi... Ölümü saklandığı köşesinden sobeler gibi... Özgürlüğün bana verdiği tüm gücümle. Yaşamım ve acımla... Önümde titreşen kıpırdayan, canlanan, tükenen binlerce yüz. Hepsi durmuş benimle konuşur gibi. Yalvarırcasına. Feryatları yanı başımda. Onlara sevgi dolu bakışlar yolluyorum. Bir ayrılık bakışı. Gözlerim sorularımla, şikâyet dolu bakışlarımla birleşiyor. Nefes alamıyorum. Sanki solumaya hakkım yok. Boğazım düğüm düğüm... Nefesim daralıyor. Burada işkence gördüm ben, burada gömüldüm. Bugün karşıma çıkan ölüm, içimde konuşan yankım, sözcüklerle anlatamadığım sözüm, bana yanıt vermeyen sessizlik. Bugün karşıma çıkan ölüm...

Polonya'dan ayrılışımdan 39 yıl sonra geri geldim buraya. Bu toprağı, bu çamuru, bu barakayı 39 yıl kanımda taşıdım, canımda. Sürüklendiğim, işkence gördüğüm, çırılçıplak bedenimle kimliksizleştirildiğim yer burası. Her bir baraka bir ayna beni yansıtan. Her biri bir ağıt. İşte ben korkunç suskunluktan çıktım. Artık barakalar, tel örgüler, bu sis ve sisin

içindeki bu küllü dünya benim adıma konuşuyor. Bitmeyen bir gidiş yolculuğu bu. Her yol, yeni bir kayboluş.

Yalnızca içinde bulunduğum kalabalığın sanki bir komut almışçasına ansızın hareketlendiğini ayrımsıyorum. Neler olup bittiğini anlamama fırsat kalmadan bir sürükleniş içine giriyoruz. Bedenim birbirinden ayrı yöne giden parçalara ayrılmış gibi. Yer mi sallanıyor, yoksa birileri mi iteliyor beni arkamdan, kavrayamıyorum.

Bugün dünya Majdanek "ölüm fabrikası"nı tanıyor. Biz henüz bilmiyorduk. İlk gelişimizde mutluluğumuz okunuyordu gözlerimizden. Treblinka cehennemine götürülmemiş olmamıza sevinmiştik. Şimdi artık biliyoruz.
Majdanek istasyonuna varıyoruz. Gelenin kalıp gideninin olmadığı uğursuz bir istasyon. Her yerden geliyoruz. Günler ve geceler sonra varıyoruz. Kentler kat ederek buraya çocuklarıyla geliyorlar. Yolculuğa çıkamayacak kadar küçük olanları bile getiriyorlar; çünkü çocuklar geride bırakılamaz. Altını olanlar altın getirmişler, işlerine yarar diye. Herkes en değerli nesi varsa getirmiş; çünkü uzaklara giderken değerli şeylerini de geride bırakamazlar. En önemlisi yanlarına yaşamlarını getirmişler.

Annem! Her şeye rağmen bana gülümseyen annem! Sabırlı, temkinli, dertli, telaşlı ve yorgun... Nasıl da oradan oraya koşuşturuyor. Upuzun, tedirgin günler yaşıyor. Tekrarı bitmiyor adımlarının... Sendeliyor. Gözleri gözlerime kilitlenmiş. Elleri ellerime kenetlenmiş. El yordamıyla bir şeyler yakalamaya çalışıyor. Dudaklarında kuruyor sözcükler.
Şafakta, askerler demiryollarına bakan kapıları açıp erkekler ve kadınları pencereleri olmayan vagonlara doldurdular. Hava soğuktu, lokomotifin buharı bulutlar halinde yayılıyordu. Çocuklar annelerine sarılıyorlar, şöyle soruyorlardı: 'Nereye gidiyoruz biz? Bizi nereye götürüyorlar?' Sabah sessizdi

ve bitmek bilmiyordu; çığlıksız kuşlar ve köpek sesi de yok, yalnızca lokomotiflerden çıkan buharın sesi, demir gıcırtıları, daha sonra da, sonu olmayan bu yola gitmek üzere kalkan trenin demiryolunda ilerleyen tekerleklerinin gürültüsü. Annelerine sarılmış çocuklar, ter ve idrardan gelen keskin koku, göz gözü görmeyen vagonlardaki duman, kapı aralıklarından sızan sabahın ilk ışıkları, tekerleklerin gürültüsü, çocuk ağlayışları, kadınların kısık sesleri, tren durduktan sonra ortaya çıkan sessizlik ve yine soğuk bir gece, baş döndüren kımıltısızlık, bekleyiş...
Annemle beraberim. Annem bütün tedirginliğine rağmen beni rahatlatmaya çalışıyor. Barakaları işaret ederek ve çizgili mahkûm elbiselerini giyinmiş adamları göstererek: "Bizi öldürmeyecekler" diyor. "Biz genç ve gürbüzüz. Biz tarımda çalışıp yaşayacağız. Özgürlüğe kavuşanlardan olacağız. "

Anımsıyorum şimdi çoktan unuttuğum yüzünü. Canlanıyor silik ayrıntılar. Beni ısıtan mantosunun sıcaklığını hissediyorum. Ona sarılıyorum. O burada. Nerede olduğunu bilmediği bir yere bırakılan yaşamıyla ve hatıralarıyla küçük sıkıntılarıyla, büyük şaşkınlıklarıyla, soru soran bakışlarıyla yanımda. Sesleniyor mu? Birden ölüm yerleşiyor yüzüne. Burnunun kenarında mor bir ölüm. Göz çukurlarının dibinde ölüm. Ölüm anlamadığım bir dilde duymadığım sözler söylüyor ve konuşuyor. Bir bir olayları, isimleri sayıyor inanılmaz çevikliğiyle belleğinin.

Annemin bedeni biçimden biçime giriyor. Eriyor. Uzuyor yüzü. Bir çığlık bulutu yükseliyor. Ürpertici bir takırtıyla çığırından çıkmış yarasa gibi dönüyor, dönüyor... Takılıyor sorduğu soruya: "Neden buradayım? " ve sordukça, yanıtsız kaldıkça sorular kavruluyor. Kavruluyor elleri ve gözleri.

Yolun kenarına oturmuş ağlar buluyorum kendimi. Önümden bir grup turist geçiyor. Müze bekçisi yanıma yaklaşıyor:

"Böyle ağladığınıza göre yakın biri olmalı... "Sesi kulaklarımda hâlâ çınlıyor. Başka bir dünyadan... Başka gezegendeki insanların sesi ile kuşatıldım. Annemin hayaliyleyim hâlâ. Sisli boşlukta bir gölge gibi. Birden başım dönmeye başlıyor. Hafif hafif gözlerim kararıyor, gözlerimin önünde yıldızlar uçuşuyor. Yer sallanıyor durmaksızın. Boğazıma bir yumru takılıyor. Hızlı hızlı nefes alıp veriyorum. Göğsüme bir ağırlık çörekleniyor. Kulaklarım uğulduyor. Nefes alamıyorum... Boğuluyorum! Yorgunum, bitkinim! Boğazımda demirden bir pençe. Her şey uzaklaşıyor benden. Toprak dönmesin dursun. Bir boşluğa doğru çekiliyorum simsiyah.

Geçmişin bazen insanı yok edecekmiş gibi bir gücünün olduğunu hissettiğim anlardan birini yaşıyorum. Neden korudum belleğimi? Bu haksızlık niye? Ve belleğimde öyle imgeler uyanıyor ki, çaresiz hüzünleniyorum. Neden sadece bana bağışlandı bellek? Ve benim belleğim neden belli klişeler bulup çıkartıyor?

Sonra - sanki saçımı alnımdan çekmiş, sanki sesini duymuş gibi - birden annemin içimde olduğunu hissettim. İliklerimde, derimin altında dolaştığını, tıpkı geceleri evde dolaştığı gibi, etrafta bırakılmış şeyleri kaldırıp, ortalığa çekidüzen vererek. Elveda demek için durmuş ve yakalanıvermişti, o acıyla, havaya yükselmek isterken, benimle kalmak isterken. Gitti. İçim onun sessizliğiyle dolu.

Anlattıkça kabullenmem gereken bir gelişme ortaya çıktı. Etrafımdaki insanlar değişmişti. Ben değişmiştim. Bütün dünya değişiyordu. Yaşamımdan insanlar çıkmış, yaşamıma insanlar girmişti. Evim değişmişti. Ülkem bile değişmişti. Yaşam bana dokunmuştu. Aynadaki görüntüm için aynayı suçlayamam. Yüzümdeki ifade olup biteni söylüyordu. Ayna da yansıtıyordu. Kimse dokunamaz gözyaşlarımıza. Zaman

gerçekten saklar gizini. Durur, bakarsın geriye, ararsın yaşamın anlamını, oysa sendedir anlam.

Birileri vardı ülkemde. Birileri vardı, burada, bana yakın benim içimde benden parçalanan. Hem bende hem dışımdaydılar. Akıyorum onlara... Kendime... Uzaklar çağırıyor beni. Durup bakıyorum. Nasıl oluyorsa oluyor işte. Unutmakla anımsamak arasında kıvrandıkça anlıyorum büyüdüğümü. Buradayım işte, anne. Yanındayım.

"Ölüm nedir anne?"

Bir öyküyü yeni baştan okur gibi Majdanek'i okuyorum. Boş barakalar ardım sıra arkamda. Kendimi sürüklüyorum. Neden o kadar güçlü olduğu halde Viva öldü, ben değil. Anlatmalı neden Suzet? Canlı ve gururluydu o öldü, ben değil... Neden Yvonne? Ki kararlı biriydi, o öldü ben değil...

Sabah otelden ayrılırken Varşova'da gökyüzü masmaviydi. Aydınlık bir gün ışığı akıyordu. Bahar uçuşuyor, şarkı söylüyor, yazı müjdeliyordu. Yanı başımda neşeli çiçekleri, çığlıkları, ağaca sıçrayan yemyeşil cıvıltı ve sabahın ilk ışıkları gülümsüyordu bana. Oysa burada Majdanek'te...

Yıl mı? Sanırım 1942 Ağustos'uydu. Eminim diyebilirim. Zamenhof ve Pawia sokaklarında katliam yapmışlardı. Evlere el koymamış, ancak binada yaşayanları sınır dışı etmek üzere bloğun tamamını ablukaya almışlardı. S. S. 'ler Yahudi polisi avlularda çalışırken onlara gözcülük etmişti. Bu uygun tarzda bir katliamdı - küçücük çocuklara ve emzikli bebeklere bile acımadılar.

Henüz yakalanmamıştık; dairemizden henüz tahliye edilmemiştik; oturduğumuz binaya el konmamıştı; ancak tüm bu talihsizliklerden sadece bir adım gerideydik. Gün boyunca

dolaşıp, ablukanın başlayıp başlamadığını görmek için avluya bakan mutfak penceresinden dışarı bakıp durmuştuk. İnsanlar deli gibi bir yerden bir yere koşuşup duruyorlardı.

Gettonun sınırları gittikçe küçülüyordu. Ne paramız ne de fabrikada işimiz vardı ve bundan dolayı yakalanırsak sınır dışı edilmek üzere en iyi adaylardık. Tek kurtuluşumuz saklanmaktaydı. Bu bir sürgün yaşamıydı. Ne yazık ki hiç bir insan yasa dışı yaşamaya çok uzun süre dayanamaz.
Gün boyunca gettonun sokaklarında ölüm sessizliği hâkimdi. Penceremizin karşısındaki kaldırımdan gelip geçen insanların gözlerinde ölüm korkusu vardı. Mecburen evden dışarı çıkanlar, sokakta olduklarını fark ettirmeyecek şekilde kendilerini iyice duvara yaslayıp görünmemeye çalışıyordu.

O gün oturduğumuz blok Nazilerin de katılacağı bir abluka için programa alınmıştı. Yetmiş Yahudi polisi avluya girdi. "Sonumuz geldi!" diye düşündük, ama bir mucize gerçekleşti ve abluka iptal edildi. Destroyerler Nalewki-Zamenhof bloğuna geçtiler.

Tehlike geçtiğinde kaçmak için telaşlandık. Panik duygusu bir insanın aklını başından alabilir ve ortada artık bir tehlike olmasa bile tehlikeyi daha da arttırabilir, ancak oturduğumuz bloğun ertesi gün de ablukaya alınacağına dair bir korku düşmüştü içimize. Bundan ötürü şafak sökerken kaçmak için bir plan yapmaya çalıştık, ama nereye kaçacaktık? Hiçbir blok güvenli değildi ki!

Nalewki-Zamenhof bloğunda oturan binlerce kişi zorla evlerinden çıkarıldı ve transfer noktasına götürüldü. Otuzdan fazla kişi katledildi. Öğleden sonra, bu öfke ve hiddet bir nebze yatışmış ve sakinlemişti. Abluka tehlikesi geçince etrafta dolaşan kişilerin sayısı da artmıştı. Öğleden sonra saat dörtte, kota doldurulmuştu: 13, 000 kişi yakalanmış ve sür-

gün için yolcu edilmişti, bunlardan 5, 000'i sürgüne gönderilmek üzere kendi hür iradeleri ile gelmişlerdi. Açlık dolu bir yaşam ve ölüm korkusu ile yaşamaktansa pes etmişlerdi. Tuzaktan kaçtılar. Onların yaptıklarını yapmaya cesaret edebilir miydik?

Dilim sert, katı, çenem kilitli ve hep ölü olma hissi. Ölü olma ve ölü olmadığımı bilme hissi. Her şey kararıyor. Her şey kaçıyor. Bilinç kontrolünü kaybediyor. Ben burada gaz odalarında tutuldum. Bir sonsuz zaman öncesi. Bir bütün gece. Ve ertesi günü gördüm. Şans eseri kampın DZ ziklon gazı stoku bitmişti. Ah nasıl anlatsam?

Dışarı attım kendimi. Sesler en uzaklara çekildi! Sessizlik önümde uzandı.

Yaşlanınca anladım. Yaşamımda deneyimlerin ağırlığı gibi, karşılaştığım insanların da ağırlığı var. Hafif şeyleri tatlı anıları bıraktım uçsunlar. Mavi bir çam ormanı. Sokağıma vuran güneş. Hafif şeylerdi bunlar. Geçici ama tam mutluluklardı. Yaşamımda ağırlığı olan en önemli anılarsa, tanıdığım insanlarla ilgili.

Yanı başımda, Lily'nin yeri boştu. Taburesi, masanın çıplak ahşabı, soğuyan çorbası. Kimse çanakta gittikçe katılaşan ne çorbaya ne de her zamankinden daha durgun bir şekilde çorbasını içen yeğeni Eva'ya bakabiliyordu.

Herkes yemeğini bitirince masalar toplanıyordu. Düdük çalınca yemekhaneden çıkıyorduk. İşe gitmek için sıralar oluşturuyorduk. Acı çektiği için kendisine iyi davranıldığını düşünmesin diye, kimse Eva'nın yanına yaklaşmıyor, onunla konuşmuyordu.

Laboratuardan İki SS görevlisi sabah Lily'yi almaya gelmişlerdi. SS'ler kapının eşiğinden adıyla seslenmişlerdi. Çok iyi Almanca konuşan Lily, Almanca olarak "Ben mi?" diye sormuştu. "Komme!" demişti SS'lerden biri.
"Şimdi mi? "
"Ja schnell!"
"Evet sen, çabuk."

Lily yirmi yaşındaydı. Lily kısa bir vedalaşmadan sonra gitmişti. Pencereden iki SS'in arasında dimdik yürüyüşüne, görebildiğimiz son noktaya kadar bakmıştık. Polis kimseyi boşuna çağırmazdı. Öğlen olduğunda Lily hâlâ geri dönmemişti. Akşam da. Kendi aramızda, "onu sorguya çekiyorlar" diye düşünüyorduk. Sorgular uzun sürerdi. İkinci gece ise, artık Lily'nin dönmesinden umudu kesmiştik. Üçüncü gün öğrendik. Artık biliyorduk. Bir daha hiçbirimiz Lily'den söz etmemişti. Kimse bir şey söylemediği halde hepimiz biliyorduk.

Lily geniş kanatlarını ağır ağır oynatarak göğün derin yumuşaklığını okşuyor; sisli kayalara, koyu mavi gölgelere uçuyor. Sonsuzda donmuş gibi gözleri; kımıldayan bir dal, solgun bir yaprak, ışık rengi küçük bir kuş görüyor. Göğün aydınlık, ürpertici sonsuzluğunda erircesine yükseliyor, çemberler çiziyor gittikçe büyüyen. Tüylerinde dolaşan ürkek esintiden sarhoş olmuşçasına duruyor sonra; kanatların oynatmıyor; boşluğa konmuş, dinleniyor; geniş bir seğirmenin, ağır bir ışığın içinde artık; iri, güçlü, tek.

'Yıllar kilometrelerdir/yalnızca bellekte/kat edilecek'
R. S. Thomas

Anımsadıkça geçmişte yaşadıklarım çeşitleniyor. Sanki anılar hiç bitmiyor. Sanki bellekte gömülü anılar tükenmiyor, daralmıyor, yok olmuyor gibi geliyor bana. Tam tersine gelişip, zaman içinde yoğunlaşarak derinlik kazanıyorlar.

O arada bir şey yakalamışımdır. Bir kozalak, bir portakal ağacı, bir salkım üzüm, bir çocuk, bir ışık huzmesi, bir yusufçuk, bir yürek... Derken telefonun zili çalar. Bir anda her şey değişmiştir. Orada hiçbir şey aynı olmayacaktır artık. Orada, imge, şaşmaz bir zariflikle döner odada, unutulur. Zaman akar, burgaçlanır, zikzaklar çizer. Yaşamın zengin nesneleri durmaktadır çevremde; yatak, tuvalet masası, koltuk, kül tablasındaki dökülmesi gereken kül, kapı tokmağı, pazen gecelik, tırnak cilası, geceden kalma buruşuk çarşaf...

Siyah, çirkin el yazım sayfa üstünde karanlığın kavislerini çizerek ilerliyor, düğüm olmuş yine de okunabiliyor sözcükler. Her şeye rağmen altına adımı, imzamı atmak istiyor muyum? Cecile'in gömülen anılarının yeniden belirmesini istiyor muyum? Kendi yaşantımı anıtlaştırmak adına mı? Alkış, saygınlık adına mı? Yoksa yalnızca ilgi mi çekmek istiyorum, ne tür olursa olsun ilgi mi istiyorum?
Yazacaklarımdan incinebilir miyim? Savunmasız kalabilir miyim?

Korkuyorum. İçimde ölmek istemeyen genç bir kız var, biliyorum. Yaşıyorum. Seviniyorum. Üzülüyorum. Büyümek için

sürekli mücadele ediyorum. İçimdeki "ölmek istemeyen genç kız" hâlâ büyümek için çırpınıyor.

Bir zamanlar istemediği kadar zamana sahip olduğuna inanan on beş yaşındaki genç kızın birden büyümesi neden böylesine ürkütücü? İnsan, zamanın katlanan bir artışla, hızla ilerlediğini neden bilemiyor?

Ne zamandan beri böyle yazıyordum? Silinip gitmiş sözcüklere sormalıydım. Hangi düş? Hangi heves? Dinmek bilmez bir anlatma susuzluğu mu? Geliyor, gidiyor, yıllar hep öyküler getiriyor. Her yerde yepyeni, bir öykü çıkıyor karşıma.

Aşk kedi gibi sessizce yanaştı. Onun gelişini ne gördüm, ne de duydum. Kibbutz'daki bahçede dolaşıyoruz. Bahçenin dibindeki yaşlı armut ağacından yuvarlak, taş gibi sert bir armut düşüyor yere. "Duydun mu, Cecile? Bulabilir misin onu? Ah, bak... Bakışıyoruz. Kendi kendimizin seyircisiyiz biz. Duygular, içimizdeki bilmediğimiz bir gözün önünden, dışarıya ait şeylermiş gibi dizi dizi geçiyor aramızdan.

Elleri nemli otlarda geziniyor. Armudu yerden alıyor, bilinçsizce pantolonuna silip parlatıyor. Bahçedeki sıraya oturup armudun ucundan lokma lokma umarsızca çiğniyoruz. Bir ucundan ben, bir ucundan Tsvi, bir ısırık Tsvi, bir ısırık ben. 0 çiğneme ve yutma anında aramızda uzun sessiz bir kavuşma geçiyor bir de garip bir gülümseme. O bahçe sırasını hiç unutmayacağım. Benim için ondan güzeli yoktu. Şimdi neredediır kim bilir? Sıraya oturur, bacaklarımızı sallayarak armut yerdik. Mutluluğumuz ne derindi! Katıksız, derin, pırıl pırıl, sıcacık... Olağanüstü bir şeydi bu. Tsvi ile yaşarken yaşam saydamlığıyla capcanlıydı, alabildiğine değerliydi. İlişkimizi olağanüstü yapan da buydu.

Sevgili bağışlanandı, seçilmiş olandı. Etrafında tökezlenendi, etrafında acemileşendi. Birlikte geçirilmemiş gün kayıp bir gündür derdi Tsvi. Birbirimize bakıp nasıl da gülerdik. Bir gizi bölüşürdük. İkimiz tek bir varlık gibiydik. Hep birlikte dolaşır, çevremizdeki şeylere aynı gözlerle bakar, tartışırdık; gözlerimin önüne geliyor. Ah, o bahçe! Onun omzuna yaslanarak bir aşağı bir yukarı yürüyüşümüz. Elimden tutuşu. Bir kez daha dolaşalım, sonra içeri gireriz deyip birden kolunu boynuma dolayıp sımsıkı sarılıyor bana, öpüşüyoruz; uzun, sıkı, ıslak bir öpüş.

İşte Tsvi'ye yazdığım bir şiir:

Kocaman bir çocuk bahçesi yüreğin
Sakın elimi bırakma.
Sevginin ısısıdır duyumsanan...

Ne kadar şiirsel, değil mi? Siz ne dersiniz? 'Yüreğimin ölçülemeyecek kadar derin okyanusları. ' Bir keresinde Tsvi'nin aynen bu sözleri söylediğini duymuştum: 'Ah, Cecile, bunlar, yüreğimin ölçülemeyecek kadar derin okyanuslarından kopup gelen gerçekler. ' Böyle konuşarak baştan çıkarırdı beni. Gıdıklanıyor gibi olurdum. Ne zamandı, bakayım, 1949'un sonları olmalı. Evlenmemizden bir yıl önce.

Takvim Kasım l942'yi gösterdiğinde Aryan tarafından bazı kimseler gettodakilere dağıtılmak üzere patates, havuç gibi çeşitli sebzelerden oluşan paketler yollasalar da bunların kime dağıtılacağına kararı veren yine Naziler oluyordu. Her hafta Polonyalı vefalı dostumuz Wilhelm Koch'dan ekmek, patates ve soğandan oluşan bir paketi bizim aileye ulaştırabiliyordu.

Günler bekleyiş umuduyla, geceler ise sessizliğe gömülü geçiyordu. Bize ulaşanlar arasında okumamız için kitaplar da

oluyordu. Bu kitaplar getto halkı arasında dolaşımda oluyordu. Tıpkı yiyecekler gibi, bu kitapların da bize ulaşmasını büyük bir sabırsızlıkla bekliyorduk. Adrienne Thomas'ın, 'Catherine', 'Dünya Yanıyor' ve 'Catherine Şimdi Asker' adlı kitaplarını karşımda görünce sevincimi anlatamam. Bu kitabı birkaç kez okuduysam da tekrar tekrar okumak büyük zevkti. En gözde kahramanım Catherine'in hikâyesinden çok şey öğreniyordum.

Bu kitap beni eski günlerime götürmüştü. 1938 Münih Konferansı açıklamalarından sonra gösterilerle çalkalanmıştı. Anne-babamın birbirleriyle fısıldaştıklarını hatırlıyorum.

Bir güz akşamı görkemli ışıklandırılmış Varşova'daki evimizde, kasvetli bulutlu ve yağışlı Varşova akşamlarında koltuğa kıvrılıp, sayfa sayfa bu romanı yutarcasına okumuştum. İşte gözde kahramanım Catherine ile tanışmak böyle gerçekleşmişti. Tüm gerçeklik silinmiş, dünyam Catherine olmuştu. Onun gözleriyle dünyayı görüyor, kendimi bu yürekli kahramanla özdeşleştiriyordum. Ben de Catherine gibi yaşlanınca kimbilir dünya ne kadar değişecekti. Belki bir gün harp çıkabilirdi ve benim de Catherine'in gibi Lucien Quirim olurdu. Savaşta tabii ki bombardımanlar olacaktı. Ben de onun gibi yaralı askerlere yemek dağıtacaktım, ama hayır, hayır, ben ölmek istemiyordum. Ertesi sabah buruk kalktım; böyle bir kitabı bir gün yazmış olmayı arzuladım.

Bir yeraltı okullar ağı kuruldu; kültürel ve siyasi konularda ders veriliyor, düzenli olarak konser ve tiyatro gösterileri düzenleniyordu.

Açlığın şiddetli boyutlara ulaşması üzerine, Yahudilerin 'Jewish Self Aid' çorba mutfakları zincirini genişlettiler. Umumi mutfak, bir kâse çorbadan oluşan on binlerce yetersiz öğün sunmanın dışında, kültürel ve siyasi faaliyetler için

toplanma yeri görevi de görüyordu. Çocukların mutfağında ise aynı zamanda gizlice eğitim veriliyordu.

Benim lisem de eğitimine gettoda devam ediyordu. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu gettoda bulunuyordu. Evimizde de haftanın iki günü dersler verilmeye başlandı. Tüm dersleri görüyorduk. Evde kullanılmayan boş şişe ve kapkacaktan kimya ve fizik laboratuvarı bile kurmuştuk. Yabancı dil eğitimine, özellikle İngilizce ve İbranice öğrenimimize özel ilgi veriliyordu. Polonya edebiyatı biz Polonya Yahudi'lerinin vazgeçilmez tutkusuydu. Öğretmenlerimiz, Mickievvicz, Slowacki, Wyspianski'den dizeler okuyorlardı. Öğretmenler eğitimi yürekten yapıyorlardı. Öğrenciler de örnek bir çaba gösteriyordu. Aramızda hiçbir kötü öğrenci yoktu. Öğrenimin gayri resmi konumu, her an yakalanma korkusu, bizi azimli yapıyordu. Öğretmen öğrenci mesafesi kalmamıştı. Aramızdaki yoğun ruh birliği bize, hepimize büyük bir sorumluluk yüklemişti.

Kitap satışları resmi olarak yasaklandığından, ders kitapları edinmek oldukça güçtü. Öğretmenlerimizin anlattıklarından notlar alıyor, onlardan çalışıyorduk. Bütün bu olağanüstü zorluklara karşı, okulumuz bize lise diploması bastı. Mezuniyet sınavı ve tören okulumuzun müdürü Dr. Michael Brandstetter'in evinde yapıldı. Bir öğleden sonraydı. Tüm perdeleri sıkıca kapattık. Öğrencilerden oluşan bir grup da gözcü olarak binanın önünde görevlendirildi. Öğrenciler sırayla öğretmenlerin bulunduğu odaya alındılar. Hepimiz sınavı geçtik. Diplomaları Eğitim Bakanlığı'nın onayı olmaksızın, gayri resmi okulumuzun lise öğretmenlerince tasdik edildi. Hiç bir özelliği olmayan bir kâğıt üzerine yazılan diplomalar öğretmenlerin ayrı ayrı isimlerini ve imzalarını taşıyordu.

29 Temmuz 1941

Tifüs salgını kasıp kavuruyor. Dün bu hastalıktan ölenlerin sayısı iki yüze yaklaştı. Doktorlar umarsızlık içinde ellerini havaya kaldırıyorlar. Hastaları tedavi edecek ilaç yok, ayrıca hastaneler tıklım tıklım dolu. Koğuşlara ve koridorlara sürekli yeni yataklar ekleniyor, ama bu, sorunu çözümlüyor, kurbanların sayısı her gün biraz daha artıyor.

Leszno ve Rymarska Sokağı'nın köşesindeki hastane kapısına 'boş yer yok' levhası asılmış. Sienna Sokağı'ndaki Berson Çocuk Hastanesinde, her yaşta tifüs hastası var. Leszno ve Zelazna Sokağı'nın köşesindeki hastane, kapılarını kapattı; bir hasta daha yatıracak yeri kalmadı.
Birkaç gün önce, Lesno Sokağı'nda, bir babanın oldukça büyük oğlunu kucağında taşıdığını gördüm. Çocuk da babası da paçavralar içindeydi. Genç hastanın yüksek ateşten yüzü kıpkırmızı kesilmişti ve saçma sapan sayıklıyordu. Lesno ve Zelazna Sokağı'nın köşesine yaklaşınca, adam hastanenin kapısının önünde durdu be tereddütle etrafına baktı. Bir süre orada durdu. Herhalde ne yapacağına karar vermeye çalışıyordu. Sonunda, talihsiz adam hasta oğlunu hastanenin merdivenlerine bırakı, birkaç adım geri çekildi. Hastalıktan bitkin düşen çocuk, yüksek sesle inleyerek, çırpındı. Birdenbire kapı açıldı ve beyaz önlüklü bir hemşire dışarıya çıktı ve üzüntüsünden başını öne eğip ağlayan babayı bir güzel azarladı. Bir süre sonra hasta çocuğun çırpınmadığını fark ettim. Sanki uykuya dalmıştı. Gözleri kapalıydı ve yüzüne huzur dolu rahat bir ifade yayılmıştı.

Birkaç dakika sonra, ağlayan baba yan gözle oğluna baktı ve hıçkırıklarla ağlayarak çocuğunun üstüne kapanıp, sanki onda yaşam belirtisi ararmışçasına, uzun uzun onun yüzüne baktı. Fakat her şey sona ermişti. Biraz sonra, cemaatin bedava cenaze arabası geldi ve çocuğun henüz soğumamış cese-

dini diğer sokaklardan topladığı cesetlerin üstüne koydu. Kederli baba cenaze arabası gözen kaybolana dek arkasından baktı ve sonra ortadan yok oldu.

Ölümsüzlüğe inanıyorum; çünkü Tsvi burada değil, ama yaşamıma katılıyor. Önce, ikimiz için yapmak istediğim şeyler var. Onunla birlikte yaşıyorum. Öteki insanlar yakında, ama bana Tsvi kadar yakın değiller. Yalnızca ona aidim ben, tıpkı onun bana ait olduğu gibi. Onunla ne denli sık birlikte olduğumu kimse bilmiyor. Gerçekten de hep onunlayım. Bunu onun da bildiğini duyumsamaya başlıyorum-bu evden, bu dünyadan ayrılmış olsa da benimle her yerde. Onunum ben. Yalnızca yanımda değil, kanımda, kızımda, çocuklarımda, torunlarımda. Sevgili Tsvi, sana sevgimi veriyorum, en derin sevgimi veriyorum.
"Anımsıyor musun Cecile? "Sesini ağaçlarda, çiçeklerde, kokularda, ışıkta, gölgede işitiyorum. Bugün güneşin doğuşunu izledim. Yer yer alevlenen kayısı rengi bir gökyüzünün ağırbaşlı bir pembeye dönüşmesindeki o sarsıcı ânı seninle yaşadım. Tanrım ne güzeldi. İçimin sevgiyle dolduğunu hissettim. Şu an masanın başında oturup yazıyorum. O günleri yazmak istiyordum. Tsvi de isterdi bunu yapmamı, biliyorum. Bunu konuşmuştuk onunla. Şöyle demiştim. İlk sayfaya yalnızca şöyle yazacağım: "Tsvi'ye."

“Sence olağanüstü değil mi” dedim, “İnsanın her şeyi anlatabileceği bir kişinin olması?” Başını kaldırıp bana baktı: “Yoksa çocukça mı davranıyorum? Böyle bir şeyi söylemek saçmalık mı?” Gülümseyerek geriye koltuğun arkalığına yaslandı. “Çocukça da olsa, olağanüstü bir şey bu. Ne olağanüstü bir mutluluk bu!” diye heyecanla bağırdı. “Yaşamın doruk noktasına gelmiş olduğunun bir işareti değil mi, bu sence?” Ayağa kalktı, pencerenin yanına gitti, belirsizce dışarıya baktı, güldü.” “Biliyorsun, biz... Birçok sevgiliden oldukça farklıyız. Demek istediğim... Gülme... Birbirimizi

çok seviyoruz. Gerçekten, benim için dünyadaki tek insan sensin." Gülmesini durdurmak istiyormuş gibi gözlerini yumup "Uğraşıyorum, elimden geldiğince sana layık olmaya uğraşıyorum... Bir giz var hep... Tek bir giz... Hiçbir zaman söylenmeyen..." Sonra bir an kımıldamadan, söylediklerini belleğine yerleştirmek istercesine durdu. Öyle bir erinçti ki o an, yerde sıçrayan bir yün yumağı gibi benim omzumdan onun kucağına saçıldı. Kocaman, kırılmaz bir dalga yayıldı odaya, bir gülümsemeye dönüştü.

İki yıldır o güne kadar hiç bilmediğimiz bir ilişkiye doğru sürüklenmiştik. Birbirimize karşı çocuklar gibi davranıyorduk. İkimizin de genç oluşumuz, yaşamla sınırsızca oynama şansını veriyordu bize. Evet, sanırım bu dünyanın gördüğü en olağanüstü, en sıcak sevgiydi.

Bir küçücük martıydım. Özgürlüğe uçan, bir küçücük dalgaydım. Akdeniz'e kanat açan. Bir küçücük yürektim.
Tsvi'ye Polonya'daki tiyatro çalışmalarımdan söz ederdim. Ezberlediğim replikleri okurdum. Yok, bu da değil söylemek istediğim... Ne diyordum? Sahneden söz ederdim, evet. O günlerde gerçek bir aktristim, zevk duyarak, coşkuyla oynar; kendimden geçer ve sahnede çok güzel olduğumu hissederdim. O günlerde tiyatro bana sabretme yeteneğimi geliştirmişti... Kuliste sıramı beklerken korkuyla, sarsıntıyla, terli bir dehşetle sindiğim akşamlardan bahsederdim. Evet, elbet böyle tedirginliklerim olurdu, ama bir dakika sonra kusursuz bir hazırlıkla ileri çıkar, hiç sesim titremeden veya dilim sürçmeden repliklerimi gümbür gümbür okurdum. Duruş ve ses. Bunlar önemli şeyler. Sesi ve duruşu tutturdunuz mu rol kendiliğinden gelir. Böyle anlarda bir şamandıra gibi yüzeye çıktığım duygusuna kapılırdım. Ne çok okurdum Tsvi'ye ezberlediğim replikleri. Hemen oracıkta duran bir kitabı kapar başlardım rolümü oynamaya:

‘İşte gerçek yetenek geliyor. (Yürüyüşüm Hamlet gibi, elimde bir kitapla!) *‘Sözcükler... Sözcükler... Sözcükler... ’*

Biz yaşıyorduk bunu. 0 iki yıl boyunca gençliğin tatlı çılgınlığı vardı bizde. Bu çılgınlık büyüdü, büyüdü, kocaman bir sevgi oldu, yaşama bunca sıkı tutunmamızın nedeni bu sanırım. O derin yalın beraberliğimizde öylesine sınırsız bir sevgi hissederdik ki! Birbirimize tüm ilgimizi eksiksiz verirdik. Sevmek sonsuz bir masumiyetti. Birbirimiz korur, kötü şeylerden uzak tutar ve birbirimiz için yaşadığımızı hissettirirdik. Sevginin sırrı bu değil mi? Sevildiğini bilmek, istendiğini bilmek... Fışkırmak… Kendimi onunla yek vücut olmuşum gibi hissederdim... Etkileyici bir sesi vardı ve elleri, ne kadar da güçlüydüler. Usuldan, ağırdan, okşayarak keserdi budadığı ağaçların dallarını.

“Bak güzelim, önümüzdeki yıl daha da güçlü çıkacak bu dallar, kaygılanma sen.” Coşkun birer ağaçtık. Budandıkça gürleşen, yenildikçe toparlanan, doruklara doğru yol alan, dur durak bilmeyen...

Kibbutz yaşamı topraktı. Topağın verimiydi. Bereketi duyumsayarak yaşardık. Toprak güneşimiz, her şeyimizdi. Bilerek, bilinçle, sevgiyle ekerdik. Her ekinde daha bir güvenle, yanılgılardan kurtulmuş olmanın kıvancı ile, deneyimlerimizden almış olduğumuz öğretilerin övüncüyle ekerdik. Öfkeyi, isyanı geride bırakmış, umudun burçlarında aydınlığa bakar olmuştuk. Sabırsızdı adımlarımız. İvedi ve çok önemli işi olan birisi gibi... Bir gövdenin sağ ve sol eli olmuştuk. İki kişiydik ama tek bir kişi gibi yaşıyorduk. Dünyanın tüm düşlerini taşıyorduk. Nice kibirli, soylu ve parıltılı hedefler belirlemiştik. Evet, gerçekten kibirli, soylu ve parıltılı, belki de ulaşılabilir. Dünya bizimdi. Bir düşün gölgesinin peşinden koşanlardık. Gün, bizim adımızdı, her şeye yeni başlamak için.

Ekerdik toprağı duyumsayarak. Durmaksızın devinen, üreten toprağı. Toprağın kalp atışlarını dinlerdik. Yüreğimizle konuşurduk ona. Çünkü o korunmak, paylaşılmak, sevilmek isterdi. Toprağın o ılık tenini, körpe ellerini, çiçek kokusuna vurulmuştuk. Ve dans ederdi ağaçlardan sarkmış meyveler, filizlenen sümbüller, kızaran domatesler. Toprak yaşamımız, coşkumuz, onurumuz, mücadelemizdi.

Dünyanın hüznünü içmiştik.

Her birimiz Rodin'in 'Yaratıcı Eller'inden fırlamış figürlerdik. Derin ve adeta zorlu düşüncelere dalmış insanlardık. Kendimizi tüm varlığımızla toprağa ve kibbutz yaşamına adamıştık. Yaşamımız bir trajedi olsa da, kendi kaderimizi yenebilmemiz ancak kendi içimizdeki yaratma gücünün o yakıcı alevi ile mümkündü. Tıpkı 'Düşünen Adam' gibi, ezilmiş ve parçalanmışlığımızı ancak düşünce ve yaratma gücümüzle aşacağımız inancıyla yaşıyorduk. Toplumun alt yapısını oluşturan toprak emekçileriydik. Karanlığı ancak yaratma özlemi içinde delebilirdik. Kökleri sonsuza uzanan ağaç kümeleriydik. Yaratıcı gücün sınırsızlığında sınırlarımızı deneyerek yeşerecekti yarınlar.
Tsvi'yle o gün yaşadıklarımızı ileride anımsayacağımı nasıl bilebilirdim ki! Bir anlık anımsayış gün boyu ışıldadı usumun kıvrımlarında. İnsanı yaşamın dışına fırlatan, geriye savuran, gelgitin bir parçası olan o ânı tüm ruhuma sığdırmaya çalıştım. Duygulandım. Kendi kendimle barışık, dingin, içsel mırıltılarımın seslenişleriydi. Akıp giden, kayan zaman bazen nasıl da havada asılı kalıyor. Zaman dışıdır o an. O ana ruhun tüm yaşamı sığıyor. Beni bütün bütün bırakıp giden tüm o yaşananlara ait olduğumu hatırlatan bir an'ı yaşamıştım. Ve bu duygu tüm varlığımı ele geçirmişti. Solgunlaşıp, gölgeye karıştığım sandığım anların hücumuna uğramış olarak yaşadıklarımdan olağanüstü tat alarak güne

el uzattım. Gübreli toprağın arasından yeşil bir mızrak gibi filiz süren pul pul tomurcuk fışkıran çiçeğin çiçeklenmesi gibi, kendimin çiçeklenişiydi beni allak bullak eden. Tsvi'nin arkasından tatlı tatlı sürüklenmeye hazırdım artık.

Düğünümüzü geciktirmek için hiçbir neden yoktu; ikimiz de böyle istiyorduk. Doğum günümden iki hafta sonra, sessiz sedasız, çeyizsiz, konuksuz nikâhlanmaya karar verdik.

"Tsvi şimdi sağ olsaydı" diye düşlerim. Onun kocaman koluna yaslanarak yürüdüğümü düşlerim. Ev yolunda sıralanmış kayın ağaçlarının arasından yürürken, Tsvi'yi öyle canlı bir biçimde hayal eder, onun ruhunun da beni anladığına, anlattıklarımı onayladığına öylesine inanırım ki! Sanki nemli gözleri yüzümde, göğsümde, boynumda dolaşıyor, varlığıyla beni destekler. Anılarım, umutlarım, mutluluğum, üzüntüm, görkemli bir duygu şeklinde, hepsi iç içe geçer. Kol kola yürüdüğüm insanın da beni anlayıp duygularımı paylaştığını görürüm. Ağır ağır konuşmadan yürüruz; ara ara başımı çevirip baktığım yüzünde ne acı ne sevince benzeyen bir ifade vardır. Sadece içimdeki eksikliği tamamlayan duygular vardır.

O kadar sevgi doluyduk ki! Birbirimize duyduğumuz aşk o kadar büyüktü ki! Sevgi içimize sığmaz, bizden taşardı... Tsvi'yi korkutan ölüm değildi asla... "Ölüm sonsuzlukla düğün" der, öldükten sonra gözyaşı ve üzüntü ile değil sevgi ve mutlulukla, neşe içinde anılmak isterdi. "Ben öldükten sonra sana bırakacağım armağanı buldum... Sana beni anımsatacak bir şey değil sana kendimi bırakacağım... Bunu daha önce neden düşünemedim ki? Cecile? İyi misin?"

İhtiyarlamıştık artık. Ilık ilkbahar akşamlarında, birlikte gezmeye çıkardık. Artık gençlik gitmiş, tutkular sustuğuna göre, gidip sakin sakin dolaşabilirdik. Yatmadan önce biraz

serinlemek için bir kahvede oturabilirdik, şundan bundan konuşarak, vakit geçirebilirdik. Kendimize güzelce korunmuş bir köşe seçmede ustaydı Tsvi. Titiz ve tedbirli davranırdı. 'Burası olmaz: cereyan yapar, orası da iyi değil; tam kasanın yanı, sonra otururduk. Ah! Ah! Bu ihtiyar kemikler! İhtiyarlıyor insan!

Garsonlar ilgisiz, biraz kaba bir tavırla ve sabırsız bir ivedilikle geliyorlardı. Aynalar da yıpranmış yüzlerimizi ve kırışmış çizgilerimizi acımasızca göstermekten geri kalmazlardı. Bir fincan çay veya kahvenin ötesinde istediğimiz bir şey yoktu, hepsi buydu işte. Bir şey beklememek, bir şey istememek gerekti. Bunun ötesinde bir şey yoktu. Buydu işte 'yaşam' denen.

Ne başka bir şey, ne de bundan fazla bir şey, ha burası olmuş, ha şurası... Anlamıştık artık bunu. Yaşamayı çok şey beklemeden benimsemek. Yaşamı geldiği gibi kabul etmek gerekti. Yaşam nedir ki! Dün, bugün ve yarın... Mutluluklar ve acılar peş peşe sıralanır gider. Acıların ve sevinçlerin toplamı yaşanmışlık değil mi?

Bertolucci'nin 'Çölde Çay' filminde, erkek kahraman şöyle der: "Daha ne kadar günbatımı izleyecek, kaç sabah kahve kokusunu içime çekebileceğim? Kim bilebilir?" İşte insan ölümlü olduğunu anlayabiliyor. Belki de yaşlılık dedikleri bu.

Yaşam büyük bir hazine. Güneşin ilkbaharda nasıl parladığını bilir misiniz? Ben şimdi ilkbahar güneşinin nasıl parladığını biliyorum. Irmak yüzeyinin tatlı tatlı ürperişini, tarlalardaki olgun buğday başaklarını, çana benzer biçimleriyle şakayıkların salınıp başlarını sallayışlarını, zambakların göğe uzanmasını, yaseminlerin keskin kokusunu... Gözlerimi yumduğumda çok uzaklarda yüksek otların arasından büyük

bir tarlaya varırım. Ne çok çiçek olur baharda. Her yanı doldurup taşan, coşan çiçeklerdir bunlar. Cömert bir el tarafından serpiştirilmiş, bize sunulmuşlardır. İnce bir sapta, nazik bir taç yaprağında, bir papatyada dünyayı bulurum.

Zamanın belleğime gömdüğü küçük, parlak imgeler, dumanlar arasından, bir sis perdesinin ardından çıkıp geliyor. Ardından diğerleri. Başka başka dönemlerde yaşanmış zamanlar ve olaylar birlikte geliyor. Onları nereden yakalamak gerektiğini bilmekten yoksunum. Yüzeye çıkarmak ve düzene koymak için bir ipucu bulmak da olanaksız. Çoğu zaman onları anlamak olası değil. Bir kördüğümü çözmek gibi, karmakarışık bir yumak gibi. Ve ben, onları anlamaya çalıştıkça saçma bir denklemi çözmeye çalışır gibiyim. Çok sıradan görünen imgelerin aslında sır dolu ve anlaşılmaz olduğunu fark ediyorum. Bazen çok iyi tanıdığım birinin adını unutuveriyorum. Gün olur yıllar yılı yaşadıklarımı hatırlayamıyorum. Geçmiş geçmiştir. Ondan kopmalısın diye kendi kendime yinelesem de kopamıyorum geçmişten, hayır kopamıyorum. Hayır anılarımdan kopamıyorum. İçimde bir yerde saklı duruyor hepsi ve bazen ansızın ortaya çıkıveriyorlar. Anılar gerçekten yaşanmış zaman parçaları... Onları yok edemiyoruz. Üstelik geri dönmelerini de engelleyemiyoruz. Acıları yüreğimizden silemiyoruz, unutamıyoruz. Janek'in şu anlatısı hiç çıkmaz aklımdan.

*"Benim, Janek.**
Yolun kıyısındaki hendeğin içinde yatıyorum. Gökyüzüne bakmama ve düşünmeme kimse engel değil.
Her şey çok çabuk oldu.
Gettoya iki kamyon girdi. Askerler ellerine kim geçerse yakalamak üzere çevreye saldırdılar. Enselenenler arasında ben de vardım.

Kamyonlardayız.

Bizimki ikinci kamyon, birinciyle arayı açmamaya çalışıyor. İçerde çok insan var, hepsi üst üste; çoğunlukla yaşlı erkekler, gettoda kalıp çalışmaya gitmeyenlerden. Konserve kutusundaki sardalyeler gibi yapışık duruyoruz. Askerler iki yandaki sıralarda oturuyor.

Ben ön taraftayım, sürücü yerine yakın, ayaklarım eziliyor ama bunun hiç önemi yok. Yolun bir şerit gibi aktığını görüyorum ve bulut gibi toz kalkıyor.
Beni itip kaktıkları için kızmıyorum onlara. Belki rahatsızdırlar, içlerinde en genç ben olmama karşın en önde durmam hoşlarına gitmiyordur belki de. Kasislerde fena halde sarsılıyoruz. Neden bu yaşlı insanların ortasına doğru kayıyorum acaba? Tuhaf- herkes yerinde duruyor, yalnızca ben kamyonun arkasına doğru kayıyorum. Arkada ne olup bittiğini artık göremiyorum. Buna karşılık, önde olanları görüyorum. Birinci kamyonun motoru homurdanıyor ve ormanın dantel gibi çizgisi görünüyor. Yakında ormana gireceğiz.

Ne var orada, ormanda? Neden ormana doğru gidiyoruz?
En uca kadar ittiler beni. Sırtımın kenar tahtalarına dayandığını duyumsuyorum. Kamyon kasasının en arka bölümü burası. Sakallı bir yüz yaklaşıyor, göz kırpıyor bana. Adını soyadını anımsayamıyorum ama gettodan olduğunu biliyo-

rum. Neden göz kırpıyor? Beni eğlendirmek mi istiyor acaba? Benim canım falan sıkılmıyor ki!

Konuşuyor. Söylediği sözcükleri seçemiyorum. Vay canına, Polonya dili konuşuyor! Elbette, askerler Polonya dilinde tek sözcük bile anlamaz. Duraklayarak konuşuyor, birkaç sözcük, duraklıyor, sonra birkaç sözcük daha, aramızda konuşmak yasak çünkü ve ben bu sözcükleri teker teker kapıp cümle haline getiriyorum.

"Ormana vardığımızda yol yokuş aşağı inecek. Arabalar hızlanmış olacağından, birdenbire duramaz. Kendini yola atarsın. Ben peşinden geleceğim. Korkma, bir tarafını kırmamak için usturuplu atla yalnızca".

Yeniden sessizlik ve ormanın uğursuz çizgisi üzerimize düşüp bizi altına alacak koca bir dalga gibi acımasızca yaklaşıyor. Sakallı büyüledi beni. Söylediklerini yapmam gerektiğini biliyorum. Kendimi bu adama teslim edip başka hiçbir şey düşünmüyorum, ne yaşamı, ne de ölümü.
"Atlayayım mı?"
"Henüz değil."
Beni itiyor.
"Atla!"
Sıçrıyorum, yüzüm kamyona dönük, havada uçuyorum; gördüğüm şey, önümde ufku kaplayan geniş bir sırt. Silah sesleri işitiyorum, bir insanın yanıma yığıldığını duyumsuyorum ve sonra yine silah sesleri.

Kalkmak istiyorum ama kafam sisler içinde, gözlerimin önünde her şey dalgalanıp dönüyor. Başımıza insanlar dikiliyor ve bizi yerde sürüklüyorlar. Karanlık bir uçuruma dalıyorum. Nedir bu? Neden düşüyorum? Son saatim bu uçurum mu? Son anımı mı yaşıyorum?

Yolun kenarındaki hendeğin içinde yatıyorum. Gökyüzüne bakmama ve düşünmeme kimse engel değil.
Bu kadar yatmak yeter.
Ayağa kalkıyor ve bana göz kırpan o sakallı adamı görüyorum, neden göz kırptığını anlayamamıştım, askerler anlamasın diye Polonya diliyle konuşmuştu.
Yüzünde ve giysilerindeki kanlar pıhtılaşmış.
Ölmüş, sakallı adam ölmüş.
Gitmem gerek ama onu burada bırakamam. Düzgün yatmıyor, kolu çıkmış.

Ceketini güçlükle çıkarıyorum. Sarı yıldızlar. Onları sökeyim mi? Bir an elimde tutup, buruşturduktan sonra atayım mı? Yıldızlar artık gereksiz, ne var ki beni rahatsız etmiyor. Ceketimi yere yayıp sakallı adamı üstüne çekiyor, hendek boyunca sürüklüyorum. Başım hâlâ dönüyor ama işimi çabuk bitirmeliyim.
Böylece ikimiz birlikte ormana kadar sürükleniyoruz. Ormanın girişinde bütünüyle bozulmamış bir boy siperi buluyorum. Sakallı adamı çukurun içine indirip kollarını göğsünün üzerine koyuyorum. Yüzünü ve ellerini ceketimle örtüyorum. Uyuyor sanki.

Yaşamımda ilk kez içimi korku sarıyor.
Uyuyan bir adamı gömmem gerekiyor.
Çam dalları topluyor, kucak kucak yeşil yapraklar getirip siperin içine atıyorum, adam artık görünmüyor ama ben korkuyorum.

Bir insanı toprağa gömmek ürkütücü.
Yan tarafta siperden çıkmış kumlar tepecik oluşturmuş. Kumu avuçlarımla atıyorum ve aşağıya bakmaya korkuyorum. Sonra yatıyor, ayaklarımla çalılardan güç alarak göğsümle, yüzümle, ellerimle kum tepeciğini sipere itiyorum. Bitti. Gömdüm adamı.

Biraz önce bana göz kırpıyordu, sonra geniş omuzlarıyla önümde ufku kapattı ve ben bu sipere sürüklendim, yapraklarla, dallarla, sonra da kumla örttüm onu.
Bir insan gömdüm ben."

**Oyun Asla Berabere Bitmez - Icchokas Meras - OM Yay, 2002*

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI ALTI

Fiyat: Bir Sigara

Emlakçılardan Haberler

Birkaç gün önce Judenrat tüm avlu komitelerine verilmek üzere bir anket düzenledi. Bu ankette dairelerin sayısı, her bir dairedeki oda sayısı, kiracı sayısı ve dairelerin fiyatları gibi ayrıntılı sorular bulunuyordu. Bu bilgilere dayanarak boş odalara el koyacak ve buralara evsizleri yerleştirecekler. Her bir odaya kaç kişi yerleştirilecek? Bazıları dört, bazıları ise altı diyor. Böylece insanlar acilen kendi istedikleri kiracılara odalarını kiralamaya başladılar. Sırası gelmişken, kiraları uçuk seviyelere çıkarıyorlar. Judenrat'ın yanlış ve istemedikleri insanları getirmesinden ve kendilerini saptanan kiralara zorunlu bırakmalarından kimse şüphe etmesin!

Emlakçılar Yahudi kesimindeki yüz kırk bin Aryan'ın dairesini boşaltacağını ve yaklaşık yüz elli bin Yahudi'nin de Aryan tarafındaki dairelerini terk edeceğini hesaplıyor. Ancak Yahudi tarafında yaşayan Aryanlar çoğunlukla yoksul kesimden ve kiraları da düşük. Diğer yandan, Aryan tarafında yaşayan Yahudilerin çoğu yüksek kiralar ödüyor. Diğer tarafa geçen Aryanlar bu yüksek fiyatları karşılayacak durumda değiller. Evlerinden zorla çıkartılan Yahudiler, kirası düşük de olsa karanlık ve dar yerlerde yaşamak istemiyor. İki taraf için geçerli olan tek şey şu: Kimse kendi payına düşenden hoşnut değil. Doğduğu güne lanet okuyor.

Müjde! Açık Getto Kuruldu!

Hem Aryan tarafında yaşayan Yahudiler hem de Yahudi tarafında yaşayan Hıristiyanlar için evlerin boşaltılması için son gün! Açık getto kuruldu bile. Yarım milyonluk insan sürüsü sıkıştırıldı ve hiçbir gelirleri olmadan korkunç bir kalabalıkta onur kırıcı yaşamlarını sürecekleri küçücük bir alana tıkıldı. Daha önceleri beş veya altı odalı dairelerde yaşamış olan zengin aileler şimdi tek bir oda ile yetinmek ve memnun olmak zorundalar. Herkes sığınacak bir yer bulmak için acele ediyor.

Bugün tehditlerin ve verilen gözdağının sadece sadistlikten ileri geldiğini öğrendik. Kural koyucular, dairelerin boşaltılması süresini iki hafta daha uzattılar. Bize armağan olarak sunulan bu iki haftalık süre için teşekkürlerimizi buradan iletmeyi görev biliyoruz.

Yeni Tramvay Fermanı
Tam da süre bitimi konusunda rahatlamışken, yeni bir ferman eklendi. Bugünkü yeni bir tramvay fermanı. Tramvayı kullanmak isteyen her Yahudi, bilet ücretine ek olarak aylık beş zlotilik bir vergi ödemek zorunda. Unutmayın, vergi herkesin vatandaşlık görevidir! Diğer bir deyişle, Yahudilerin kullandığı tramvayda bile, tramvayla yolculuk etmek için izin belgesi almak gerekli ve bu izin belgesi için de yıllık olarak 60 zloti ödemek zorundasınız. İzin belgesi olmayan bir kişi, tek sefer için dört kat para ödemek zorunda; yani 25 groszy yerine tam bir zloti. Böyle bir ayrıcalık için bir zloti nedir ki?

Milli Yiyeceğimiz: Patates
Bizim değişmez daimi şarkımız - patatesler! Bu kelime her dakika yüz kere tekrar ediliyor. Bu bizim tüm yaşamımız. Kilerinde patates stoklamış olanlar şanslı olarak görülüyor ve herkes onları kıskanıyor. Gettoda patates bolluğundan geçilmiyor!

Self-Aid Yardımlaşmanın En Güzel Örneğini Sergiliyor
Yahudi Haklarını Koruma ve Yardım Derneği ayda 100. 000 zlotiden daha fazla kazandıran geniş kapsamlı bir yardımsever organizasyon oldu. Sosyal faaliyetleri toplumun tüm seviyelerine yayıldı. Yaşadığı avluda toplumsal bir görevi olmayan on yaşın üstünde hiçbir erkek çocuğu bulunmuyor. Komitelerin üyeleri arasında olmayan ya da avluda herhangi bir görevi olmayan hiçbir kiracı yok. Her avlu komitesi finansal, mali, temizlik, eğitim ile ilgili işler, politik işler, daireler, giyim, yiyecek tedariki vb. gibi çeşitli alt raporlama komitelerine bölünmüş durumda. Ve bu alt komitelerin her biri de daha alt komitelere bölünmüş. Bu şekilde, herkese bir görev düşüyor. Self-Aid yasal bir organizasyon olduğundan tüm çalışma kollarına toplantı ve konferanslar düzenleyebiliyor. Ayrıca kendi kararlarını uygulamak üzere onlar için çalışan Yahudilere yasal haklar da tanıyor. Her toplantıda politika, söylentiler ve her çeşit dedikodu ve iftira hakkında geniş kapsamlı görüşmeler yapılıyor. İstilacının kulağına gidecek korkusu olmadan, söylenenlerin odanın dışına çıkmayacağından emin, herkes aklına geleni söylüyor.
Self-Aid avlu komitelerinin özel projelerden ve eylemlerden edinilen gelirle "tebaaları" düzenli aylık ödemeler ile destekliyor. Hemen hemen her ay farklı bir kurtarma projesi ile ilgili bir şeyler çıkıyor. Bir keresinde çocukları kurtarmak için bir eylem yapıldı ve "çocuk ayı" sloganları oldu; daha sonra "bayram ayı"; üçüncüsü "göç ayı"; şu

anda yürütülen ve dördüncüsü ise “sosyal gelişmeler” ile ilgili parayı arttırmak için “vicdan fidyesi” projesi. Bu tip projelerin organizasyonu her zaman başarılı olmuyor; çünkü, şu an kriz zamanı. Teknik araçlar olmadan her şey süratle gerçekleştirilmeli. Ancak yüzde yüz başarılı olmasalar da, insanlar yüzde altmış başarıdan bile hoşnutlar. Zorunlu olarak bir şeyler verme bizi eğitmeye yardım etti. Kardeşliğimizde eksik olan toplu sorumluluk bilinci herkesin içine işledi. Herkes kendisinin bir bütünün organik bir parçası olduğunu anladı. ‘Herkes için iyi olan bir şey kendisi için de iyi’ şeklinde bir bilinç yerleşti. Bu kavram bize istilacılardan bir armağan. İyi olan nereden gelirse gelsin kabul edilmeli.

“Tüm Yahudiler diğer Yahudilere karşı sorumludur” kavramı sadece bir slogan veya istiare olmayı durdurdu. Bunu içimizde kabul ettik.

Avlu komiteleri kendi avlularının işleri ve sorunları önceliklidir prensibine göre çalışıyorlar. Ve böylece “tebaalarına” biri gettodaki çorba mutfaklarını destekleyen Self-Aid’in yararına, diğeri de avlunun gereksinimleri için olmak üzere iki kat aylık ödemeyi şart koşuyorlar. Bu ödemenin nakit olması da gerekmiyor. Yiyecek, hazır gıda ve kullanılmış giysi şeklinde de olabilir.

Getto kurulurken ve insanlar istifçilik olacağından endişeliyken, avlu komiteleri orta sınıf ve zenginler de dahil olmak üzere istisnasız avlunun tüm sakinlerine bakmaya başladı. Tüm şahsi istiflerin ve stokların bitip de avlunun tüm sakinleri için çorba pişirilecek ortak bir mutfağın kurulmasının gerekeceği bir günün gelmesinin olası olduğu düşünüldü. Böylece avlu komiteleri “çorba mutfakları”nın kurulması için alelacele “daimi ihtiyat akçesi” diye bir şey ortaya attı. Belli bir miktar yiyecek malzemesi satın alabilecek kadar gereken para toplanır toplanmaz, bunlar avlu komitesine ait özel kilerlerde depolanıyordu. Böylece herhangi bir sorun yaşandığında her şey hazır olacaktı.

Tarihçiler Yahudilere karşı yapılan Nazi savaşı günlerinde avlu komitelerinin hikâyesini yazmaya geldiğinde, yazılarını şu teselli şükranı ile bitirmelerine izin verin: “Tanrı onları iyilik ile hatırlayacak!”

VII

'Söz bende, şimdi, onu hüznün
elinden aldım. '
Ingeborg Bachmann

17 Haziran 1986

"Geri dönersem eğer" diye anlatırken, dönünce konuşmak istediğimiz yaşam, büyük, görkemli, yaşamaya değer olmalıydı. "Eğer geri dönersek hiçbir şey eskisi gibi olmayacak," demişti Laura. Ve her şey eskisi gibi. Sadece içlerimiz, eskisi gibi olmayan. İçimde daha önceki halimden farklı olanın, beni başkalarından farklı kılanın ne olduğunu biliyorum.

Tüm o yüzler. Sıska suratlarda büyüyen gözlerimiz... Renkleri yitip sönen gözlerimiz... Yalvaran ve boyun eğen gözlerimiz...

Kırık anılara dökük imgeler yapışıyor üzerime. Hepimiz ana rahminde ölen ceninler gibiydik; kaygan, kokuşmuş ve nefessiz. Ölümle yaşam arasındaki kayganlık; canlı ile cansız arasındaki o nefessizlik, çürümüş etteki kokuşmuşluk. Kabuklanmış ama içten içe iltihaplanmış cıvık yaralara benziyordu umutlarımız. Kendisine katılan her insanı dev bir yaratık gibi yutuyordu. Auschwitz, bataklık gibi çekiyordu yakaladığı her insanı. Dibe, daha dibe, iyice dibe, en dibe hiç yukarı çıkamasın diye. Katlanarak, çoğalarak battılar dibe. Artık Raskolnikov gibi ölüm cezası giymiş hükümlülerdik. Artık ne düşünebiliyor, ne de hiçbir şey üzerinde

yorum yapabiliyorduk. Sanki bir makinenin dişli çarkına kapılmış da, oraya bütünüyle kıstırılmışız gibi, korkunç bir kuvvetin etkisiyle sürüklenmekteydik.

Zaman geçiyordu. 1942 yılı olmalı. Zamanla birlikte biz de geçiyorduk. Ay kımıldıyordu. Ayla birlikte biz de kımıldıyorduk. Hep birlikte ilerliyorduk. Belki nefis bir yaz akşamı bir yerlerde yaşanmaktaydı ve belki de hızlı akan bir ırmak, akşam karanlığını kıvrımlarına çekerek uzayıp gitmekteydi... Evet, bir yerlerde, uzaklarda, yaşamın ritmi atıyordu... Ne var ki bütün bunlar bize çok uzaktı. Yaşlı bir insanın görmüş geçirmiş gözleriyle yaşama baktığımı anlayabiliyordum. Zaman, katı ve acımasız damgasını vurmuştu üzerimize.

Belleğimde imgeler, çağrışımlar dalgalanıyor. Su yüzüne çıkan, bastırılmış, unutulmuş hikâyeler, yazılmak için sıralanıyorlar önümde bir bir. Birden beni yaralayan bir imge belirdi. İmgeden korunmak için gözlerimi yumsam da yararı yok. İçimden yükselen imge, bedenimdeki kaslar sinirleri düğümleyerek, yırtarak, parçalayarak patlak veriyor. Kül rengi bir imge üzerinde hastalıklı, iğrenç beyaz pırıltılar.

Sözcükler... İlk tümce dökülüyor kâğıda. Damla damla kâğıda akan, sıçrayan damlalar, kutsal serpintiler... Sözcükler uzun bir ağıtı yeryüzüne ulaştıracak.

Kimi imgeler, belleğin en silinmez yerlerinde direnir zamana. Eskimez... Bazen yorgun deniz dalgalarında, bazen ilkyaz rüzgârlarının ıslığıyla yeniden bulurum çocukluk imgelerimi. Ben o ıslığın sesiyim bu sabah.

Kendi kendime 'Bu sabah her zamanki saatte kalktın' dedim. Bu tanımlamanın altını çizerek: Her zamanki saatte.

Artık yaşlanınca uykuya da fazla gereksinim mi duyulmuyor bilmem; sabahın çok erken saatlerinde kalkmış oluyorum. Zamanın sinsice, karşı konulmaz bir biçimde bizi kendisine bağladığının farkına varıyorum.

Masmavi bir gökyüzü ve beyaz bulutlar karşımda. Engin denizleri ve onun tertemiz kıyılarındaki çakıl taşlarını öptüğümü düşlüyorum. Kırmızı, sarı, turuncu, yeşil... Rengârenk çiçek bahçelerinde gezinerek soluk aldığımı düşlüyorum. Düşlüyorum, uçsuz bucaksız ağaçların gölgesinde sere serpe uyumayı, kuş sesleriyle uyanmayı. Bereketli toprağı, yaşam veren suyu, pırıl pırıl güneşi düşlüyorum. Böyle bir doğada alabildiğince yaşamayı... Yüreğimin penceresinden dünyaya bir avuç sevinç, bir demet mutluluk, bir salkım umut serpiyorum. Sıcacık bir coşku kaplıyor içimi. Özgürlüğe koşuyorum.

Yoksa Picasso'nun Guernica'sındaki Özgürlük Anıtı'nı anımsatan 'Lambalı Kadın' mıyım? Üzerinde konuşulamayacaklar hakkında susulmalıymış. Öyle mi? Tükenmeden yeniden var olunamazmış. Öyle mi? Bu yürek benim!

Birbirimize sarılmışız, metnim ve ben; fakat nereye gidiyoruz böyle? Bu ruhsal sarhoşluğumla yok olmaya mı yoksa? Birbirimize sarılmışız; metnim ve ben... Ruhum genç, yaşam dolu, ama metnin üzerimdeki örtüsü bir kefen gibi adeta. Nereye gittiğimizi bilmiyorum. Ölüme mi, hiçliğe mi, ama bildiğim tek şey, benden çarpıcı bir hüzün yükseliyor ya da ıstırap verici hüzünlü bir yaşamdır yaşadığım... Kim bilir?

Daha şimdiden evimi özledim. Bir yandan da hep burada kalmak isteği ile boğuşuyorum. Ne istediğimi bilemiyorum. Yalnızlığımı arıyorum. Barakalara koşmak, kampın külleri ile düşlerimi, duygu ve düşüncelerimi harmanlamak... Yalnızlık ve sessizlik istiyorum... Burası benim ölümüm...

Kızgınlığı, kırgınlığı, sevgiyi, hıncı, kargaşayı, utancı, dayanışmayı özgürlüğü ben burada adım adım yaşadım. Çocukluğum uzaklarda... Yaşlılığım uzaklarda... Yerim yurdum uzaklarda...

Burada öldüm pek çok kere ve burada yeniden doğdum ben... Kaç ruh yandı? Kaç göz hüzünlendi? Kaç minik el geleceğe kapandı? Kim gözü yaşlı bir anıda duruyor şimdi? Ey Majdanek bana ne verdin? Bu külden ve ölümün yankısından başka? İşte bana armağan ettiğin yüzüm. Ben doğdum senin çamurundan. Ben ölüm ve yaşamım.

Sonradan bana verdiğin gölgenle bana püskürttüğün dalgaları temizledim. Bedenimde yol açtım suskun yarama. Majdanek, burada yaşamın atmayan nabzında yaşam buldum. Bu sonsuz devinimde yeniden başlayan yolumda azar azar su yüzüne çıkan en içimindeki itici gücümsün, Majdanek.

Şarkı söylerim. Bir an için coşar, dans ederim. Ah, Tanrım! Bu sabah güneşin doğuşunu gördüm. Yer yer alevlenen kayısı rengi bir gökyüzü, sonra ağırbaşlı bir pembeye dönüştü. Bugün, güneşin doğuşunu gördükten sonra, içimin sevgiyle dolduğunu duyumsadım. Ah, Tanrım! Gökyüzü güneşle cıvıl cıvıl, dopdoluydu. Güneş müzik gibi yayıldı, bir gülümseme oldu içimde. Öyle bir erinçti ki! Sonra, ne bileyim bir sürü ıvır zıvır. Gökyüzü müzikle doldu. Bu kocaman ışınlardan sel gibi akarak yayıldı müzik her yöne. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Gün ağır ağır, bir çiçek gibi açıldı. Rüzgâr bir arpın telleri gibi ağaçlara değip, küçük müzik püskürtmeleri fışkırttı onlardan - çiçeklerden küçük sarsıntılar, küçük ürpertiler saçıldı her bir yana. Ben de ürperdim. Omurgam, kemiklerim her yanım sarsılıyordu. Müzik sürüp gitti, neşeli, yatıştırıcı, güven verici. Yaşam yaşamaya değerdi. Kulaklarımda hafif, karmaşık bir uğultu, kırık cam

gibi, yeşilimsi bir parlaklık duygusu. Şiddetli bir yer sarsıntısı olmuşçasına. Oysa her şey kımıltısızdı. Ah, Tanrım! Karanfiller, çançiçekleri, papatyalarla düğünçiçekleri. Küçük, parlak frezyalar. Beyaz ısırgan otları ve binlerce başkaları-ve doğa - tümü de selamladılar beni.

Anıları birer birer çıkarıp almak için gizlendikleri yerlerden onları bulmak ve olayları serinkanlı bir bakışla aktarmam gerekiyor: Orada Cecile var, o geçmişte yaşamış Cecile. Ve ben şimdi Cecile'in geçmişindeki ruh haline geri dönmekte zorlanıyorum. Geçmiş bana öylesine uzak ki. Öylesine yabancıyım ki. Düşündükçe her şey gözümde büyüyor, ürküyorum. Belleğinden o çocuğu, o genç kızı, gündüz ortasında rüya gören o yeni yetmeyi, o nasılsa kurtulmuş kazazedenin izlerini yakalamaya izin ver. O "Cecil", insanca duyguları koruyabilen Cecile. Ne var ki Cecile geri döndüğünde, ona baktığımda ve onu dinlediğimde karşı çıkamadığım bir hüzün doluyor ruhuma.
Bir kez daha Tsvi'nin anlattıklarını anımsamak?

"Kuryelik görevi hesap kitap işiydi; tüm komutlar beyne yerleşirdi; sabit ve kalıcı bir şey yoktu, her şey gelip geçiciydi, çoğu kez içgüdülerimizle hareket ederdik. İzlerin parlamasıyla sönmesi bir olurdu; hafif sesler, fısıltılar, oluşturulan eylemin temposunu gösterirdi. Eylemin tam ortasındaydım ve bir daha asla dışına çıkamayacaktım; aramızda korkunç bir sır paylaşırdık, uğruna yaşamımızı tehlikeye atmıştık, bu büyük sorumluluk yaptığımız eyleme hem bir ağırlık veriyor, hem de onu ölümsüz yapıyordu. Kimsenin beni izlemediğinden emin olmak için yolun tüm dönemeçlerini gözden geçirirdim; yorgunluğumu ve sırtımdaki yaraları hissederek... İnsanları ve olayları anımsayışım, bir biçim olarak belleğimde yer eden devinimleri anımsayışıma bağlı olmuştur her zaman. Tırabzanın üzerinden eğilmem, yolu gözetlemek için başımı kaldırmam, indirmem, kaldırmam,

indirmem - bu devinimi anımsayışım aklıma sözler, renkler, resimler çağrıştırdı hep. Moshe'nin görünüşü değil, evet, evet - hayır, hayır, demek için başını hafifçe kaldırması, Yitzhak'ın alnındaki kırışıklıklar, omuzlarının kıpırdanması... Ve yaşlı adamın başını kaldırıp gözlerini kısarak bana bakışı ve şöyle demesi: "Evlat, o yukarıdaki yol hiçbir yere çıkmaz." Rengi değişen, eğimi değişen, yönü değişen şifreler hepimizin yüzünden, bedeninden fışkırırdı. Sokak köşelerinde karaborsacılar dururdu. Aniden bir ıslık sesi duyulurdu. Onların kendi uyarı ıslığıydı bu. Ardından polis düdüğü duyulurdu uzaklardan. Düdük sesi iliğime kadar beni ürpertmeye yeterdi. Sonra? Sonra adlarını ve adreslerini bardak altlığına yazdıklarımız; bardak altlıklarında en önemli mesajları aktarmamız: 'Edith'in erkek kardeşiyle ilgili bir şey duyarsan, bana haber ver. Yaşıyor mu?'

Bana sahne kimlikleri uzatırken, solgun, dost canlısı o yüz, beni tanımış gibi parlamaz mıydı? İşte o beklenmeyen o gülüş o anda beni mutlu ederdi, çünkü zamanın ve yaptığımız eylemin gerçek olduğunu kanıtlardı; demek ki o gün, o an gerçekten vardı; bunun kanıtı, gerçekten merdivenden inmem, yolun karşı tarafına geçmemle beraber, bunun kanıtı, o bilinmeyen yüzün başını kaldırıp bana bakması, sonra utanarak, sır saklamayı anımsayarak yeniden başını çevirmesi, bunun kanıtı dostça gülümsemesiydi bana. Ben kâğıtları onun elinden alırken şöyle fısıldaması; 'İyi şanslar... ' Eylemimizin gerçekliğini bana anımsatan ilk sözlerdi bunlar. Her günün bir adı olduğu, her saatin bir sorumluluk içerdiği zamana fırlatılırdım. İşte o an gelecek zamana dönüşürdü birden, tıpkı çocukken okuluma koştuğum gibi, geleceğime koşar gibi. Gelecek sonsuz bir sessizlikle, o tanımadığım dostça gülümseyişinin ardından bana şöyle seslenirdi: "Kaygılanma, seni koruyacağım, bak göreceksin, yüzün gülecek, mutlaka, sana söz veriyorum, ama bunun için beklemen gerek, birkaç sene. Yolculuğa çıkacağız, dünyayı göreceğiz, sana çocuklar

armağan edecek eşin olacak, iki, üç, beş; çocukların sana torunlar armağan edecek, üç, dört, beş torun. Bana inan, elimden gelen her şeyi senin için yapacağım. Gökyüzünü vaat ediyorum sana. Yüzüne yapraklar ya da çimenler düşmeli, bir sonbahar akşamının kokusunu tatmalısın... Bana izin ver yalnızca. Geçmişin kalıcı olmadığını kokla, duy, hisset."
Şanslıydım, bir el hareketinin insanın yaşamına mal olduğu, deli olarak ilan edilmenin seni kurtarabildiği ya da öldürebildiği bu dünyada gerçekten şanslıydım. Artık binlerce anıyla ilgili devinimler, renkler, kokular birbirine karıştı, üst üste yığıldı. Bölük pörçük anılar, üst üste yığılmış onlarca anı şimdi bana sonsuzluk gibi sunulan saniyeler, saniyeler olarak geri dönüyor.

Kaçış planını Paskalya tatilinin ikinci gecesi için yaptık. Biliyorduk ki o gün Pawiak hapishanesinde daha az Alman olacaktı. Bir kısmı izne çıkmış, geri kalanlar ise içki içip bayram havasına girmiş olacaktı. Kaçış için o gecenin çok uygun olacağını öngörebilmiştik.

Gerekli tüm malzemeyi ve yatıştırıcı etkisi olan Luminal adlı ilacı temin ettik. Projektörleri söndürmenin bir yolunu bulduk. Bize iki tabanca ve üç el bombası vaat edilmişti. Atölyenin anahtarını edinip kaçış için gerekli parayı da sağlamıştık. Tek engelimiz kalmıştı. Üçüncü kattan kendimizi iple aşağı salarken muhafızlara nasıl olup da görünmeyeceğimizi henüz çözememiştik. Bir de tabii gecenin karanlığında gettonun içinde yapacağımız zorlu yolculuk vardı. Jandarmaya yakalanmadan sabaha karşı şehrin Aryan bölgesine geçmiş olmamız gerekiyordu. O tarafa geçtiğimizde kalacak güvenli bir yer bulma sorunumuzu hâlâ çözmüş değildik.

Bayram tatilinden birkaç gün önceydi, o yüzden yapacak çok işimiz vardı. Polonyalı arkadaşlarımıza evlerinden hediye paketleri yağıyordu. Mahkûmlara yardım derneğinin de

gönderileri geliyordu. Kısacası bayram telaşının tam ortasındaydık.

O sıralarda iki tane yeni Yahudi mahkûm geldi- biri Krakow'dan, diğeri de Varşova'dan bir terzi. Son günler geçmek bilmiyordu. Kaderimizi belirleyecek, yaşam ya da ölüm fermanımız olacak o geceyi sabırsızlıkla bekliyorduk. Hazırlıklar gücümüzü tüketmiş, sinirlerimizi yıpratmıştı. Tüm enerjimizi ve dikkatimizi kaçışımıza yöneltmiştik. Son birkaç geceyi dikkat çekmeden grubumuzdan iki-üç kişiyle son ayrıntıları gözden geçirerek geçirdik.

Kaçıştan önceki gün iş bölümü yaptık. On kişiydik. Evet, Pawiak'tan kaçmaya karar vermiş on kişi. Kaçış saatini gece yarısından sonra saat bir buçuk olarak planladık. İpleri atölyede saklamıştık. "Bölge savcımız" hamamdan makas getirecekti. Makasın sorunsuzca oradan alınması için dua etmekten başka yolumuz yoktu. Her birimizin görevi vardı. Aramızdan biri kahveyi dağıtacak olan, fıçının içine Luminal katacak, tadının fark edilmemesi için de fazladan şeker ekleyecekti. Tatlandırılmış kahve hapishanede ender olduğundan çabucak paylaşılacaktı. Diğerleri uyuyunca fark edilmeden hücrelerimizi terk edebilecektik. Ertesi gün görevli Ukraynalının ve o geceki hapishane görevlisinin kullanacağı kaba da aynı tozdan konacaktı. Hiç kimse 2 numaralı atölyeye girilip çıkıldığını görmemeliydi. İçimizden en güçlü üç kişi bizden on dakika önce atölyeye girip, demirleri keserek ipi daha sonra çekip alabileceğimiz şekilde bağlayacaklardı. Arkamızda iz bırakmak acemilik olurdu. Bir diğer kişi birinci kattaki nöbet odasına gidip sokağı aydınlatan lambayı söndürecek, bir başkası da sönük kalıp kalmadığını kontrol edecekti.

Hücreden ayrılma işaretini dikkati çekmeden vermemiz gerekiyordu. Son derece sessiz olmak şarttı. Menteşeleri yağlamak, istediğimiz sonucu vermemişti. O yüzden koridoru göz-

leyen biri oradaki saat 01. 20'yi gösterdiğinde sifonu çekecekti. Bu da bizler için harekete geçme sinyali olacaktı. Giysilerimizle yatağa girecektik. Gürültü yapmasın diye ayakkabılarımız boynumuza asılı olacaktı. Hücreden birer birer ayrılmak gerekiyordu. Her çıkan, koridorun boş olduğuna, kimsenin tuvalete gitmediğine emin olmalıydı. Yüz elli mahkûmun olduğu yerde haliyle bu çok sık olan bir şeydi. Merdivenleri sessizce çıkıp, merdiven boşluğundaki pencereden avluda hiçbir Ukraynalının dolaşmadığını kontrol ettikten sonra atölyeye gizlice sızmalıydık. Konuşmak hatta fısıldaşmak bile yasaktı. Karışıklık olmasını önlemek için hangi sırayla kendimizi aşağı salıvereceğimizi de belirlemiştik. İlk inen bekleyip ikinci kişinin inişini kolaylaştırmak için ipi tutacaktı. İkinci kişi iner inmez, birincisi karşı kaldırıma geçip molozların arasında saklanacaktı. Sonra üçüncü kişi dördüncü için ipi tutacaktı... Son inen, ipi çekip almakla görevliydi. Bunu başardıktan sonra gettoda durumun sakin olduğundan emin olduğumuzda gettoyu şehrin Aryan bölgesinden ayıran duvara yönelecektik.

Grubu, yolları en iyi bilen yönetecekti. Arka arkaya tek sıra halinde hareket edecektik Ayak sesleri duyacak olursak panik yapmadan sessizce yere yatacaktık. Tehlike ile karşı karşıya kalırsak elimizdeki imkânlarla karşı koymaya çalışacaktık. (Vaat edilen tabanca henüz bize ulaşmamıştı.) Bir terslik durumunda canlı olarak Almanlara teslim olmayacaktık. Duvara vardığımızda durum sakinse birimiz duvara çıkıp diğer tarafta kimse olmadığından emin olacaktı. Eğer Polonyalı bir polis nöbetçiyse onunla anlaşmaya çalışacaktık. Bu iş için Aryan görünümlü yakışıklı bir delikanlı seçtik. Çapulcularla baş etmesini bilen, kaçakçılıkta usta kurnaz bir gençti. Polisle hatta jandarmayla anlaşmayı biliyordu. Sokaktaki herhangi bir delikanlıdan farkı yoktu. Gerekirse grubun diğer üyelerinin Yahudi olmadığına bile inandırabilirdi birini. Diğer tarafta kimse yoksa teker teker atlayacaktık.

Sonra saklanacak bir yer bulmalıydık. Gün ilerledikçe saklandığımız yerden çıkabilecektik. İlk çıkan Aryan görünümlü delikanlı olacaktı. Durum sakinse bize işaret verecekti. Bir sorun olmadığı takdirde herkes kendi yoluna gidecekti.

Geride bırakacağımız yüz kırk mahkûmun durumunun ne olacağını da düşünüyorduk. Hapishane yönetimi daha da sertleşir hatta işi bazılarını öldürmeye kadar götürür müydü? Ama sonunda gardiyanları güçlendirmek, hücreleri kilitlemek gibi emniyet tedbirlerini artırmayı tercih edeceklerine karar verdik. Hapishane yönetimi büyük olasılıkla kendi ihmalinin fark edilmemesi için olayı örtbas etmeye çalışacaktı. En ince ayrıntısına kadar tasarlanmış iyi bir plandı. Bizlerse kararlı ve istekliydik. Sonuçta hayatta kalma isteğinden daha güçlü neyimiz kalmıştı ki? İşte bu nedenle kaçış planımızın başarıya ulaşacağına inanıyorduk. Aynı zamanda en ufak bir ihmalin hayatımıza mal olacağının da bilincindeydik. Her şeyi ayrıntısıyla gözden geçirdikten sonra birbirimize iyi geceler deyip ayrıldık. O gece kaderimizin belirleneceğinden emindik. Başaracak mıydık yoksa bu hayattaki son birkaç saatimiz mıydı? Akşama doğru gardiyanların sayısının azaldığını fark ettik. En büyük engel kuledeki nöbetçiydi. Bu, grup içinde fikir ayrılığına neden oldu. Aramızdan dört kişi kaçışı ertelemek istiyordu. Aralarında benim de olduğum altı kişi ise planı değiştirmemekten yanaydı.

Tam o sırada kaçmak için henüz çok erkendi. Bir kere sadece parmaklıkların birini kesmek yetersizdi. Ayrıca her ne pahasına olursa olsun Wiezienna Sokağı kapısında duran nöbetçiden kurtulmamız gerekiyordu. Yoksa kesin ölüm riskiyle karşı karşıya kalırdık. Bu dört arkadaş acele ettiğimizin farkındaydı ve kaçışı ertelememizi istiyorlardı. Öte yandan bizim grubumuz öbürlerinin bizsiz kaçmasından endişe duyuyordu. O yüzden pür dikkat kesilmiştik. Geçirdiğimiz son birkaç uykusuz gecede her grup diğerini izliyordu.

Bir süre sonra bu dört arkadaş da planı uygulama zamanının geldiğine karar verdiler. Sonuçta Wiezienna Sokağı'ndaki nöbetçi hariç bütün engellere bir çözüm bulunmuştu. Ama bu aşılması imkânsız gibi görünen engelin üstesinden o cehennemden kaçma arzumuz sayesinde geldik. Bunu uzun zamandır izlediğimiz ve konuştuğumuz bir muhafız başı sayesinde akıllıca hallettik. Bu adamın Nazi rejimine karşı olduğunu ve onların acımasız yöntemlerini eleştirdiğini konuşmalarımız sırasında öğrenmiştik. Kurtuluştan bahsederken kendisi bize kaçmamızı önermiş, bize cesaret vermişti. Güvenini kazanınca da ona planımızdan bahsetmiştik. Wiezienna Sokağı'ndaki nöbetçi sorununu ona anlattık. Yardım teklifine şaşırdık. Onunla konuştukça umutlanıyorduk. Ona o gece gardiyanları votka içmeye çağırmasını önerdik. Söz konusu nöbetçi uyuklayınca kendimizi rahatça iple aşağı salabilirdik. Adam kabul etti ve biz de ona votka için para verdik. Anlaşmamıza göre muhafız başı nöbetçiyi gece yarısı bir ile iki arasında bölük odasında içkiye davet edecekti. İşte o sırada biz de önceden tasarladığımız sinyal ile kaçacaktık.

Ondan sonraki iki gece muhafız başı kulede görevli muhafızları tanımadığı için votka içmeye çağıramadı. Daha samimi olduklarının 12: 30-3: 00 nöbetini almasını beklemek zorundaydı.

Nihayet bir hafta sonra akşamüstü saat altıda uzun zamandır beklediğimiz haber geldi. Muhafız başı bizim çite yanaşıp yere bir izmarit attı. İçinde gizli bir mesaj vardı: "Bugün 12: 30-3: 00 arası kaçabilirsiniz. " Demek ki muhafız başının tanıdığı bir muhafız kulede görevliydi ve onu votka içmeye çağıracaktı. Bu noktada şunu belirtmeliyim ki muhafız başı bizden votka ücreti dışında para almayı reddetti. Bize sadece insanlık adına yardım ediyordu.

Grubumuz kısa bir toplantı yapıp o gece saat bir buçukta kaçmaya karar verdi. Görev dağılımını daha önce planladığımız gibi yaptık. Belirlenen saatte uyanamayan, kaçma şansını yitirecekti.

O gece yatağa giysilerimizle girdik. Şiltelerimizin üzerinde yatarken uykuyla mücadele ediyorduk. Özgürlüğü ya da ölümü belirleyecek saat yaklaştıkça herkes durumu değerlendiriyor, kendi vicdan muhasebesini yapıyordu. Bizi koruması, karşımıza bir engel çıkarmaması için Tanrı'ya dua ediyordum. Saatler geçmek bilmiyordu. Önceden kararlaştırdığımız sinyali beklerken aklımdan korkunç düşünceler geçiyordu. Başaramazsak her şey bitecekti. Bir daha bu kadar uygun bir ortamı bulamazdık. O gece tek şansımızdı.

Uzun ve sancılı bir bekleyişten sonra nihayet sinyali duyduk. Yataklarımızdan kalktık. Hücremden üç kişi daha - Lipszyc, Zylberman ve Zaremski benimle geldi.

Hücreden gölge gibi sessizce dışarı süzüldük. Koridordaki nöbetçi derin uykudaydı. Çoraplarımızın üzerinde yürüyerek üçüncü kattaki atölyeye girdik. İki kişi ikinci parmaklığı kesiyordu. Birincisi daha önce kesilmişti. Bizi bekleyen tehlikenin bilinciyle hazırlıkların bitmesini bekliyorduk. Sonunda parmaklıklar kesilmişti. Gitme vakti gelmişti. Parmaklıkları büküp pencereyi çıkardık. İpi bağlayıp aşağı sarkıttık.

Korunma içgüdüsüyle kendimizi el ele kenetlenmiş bulduk, kimsenin bizi fark etmediğinden emin olmak için bir süre etrafı dinledik. Biri, aşağı sokağı kontrol etti. O sırada bir devriye tesadüfen oradan geçiyor olabilirdi. Sonra kalan
Gücümüzle kendimizi aşağıya salmaya başladık.
Zylberman ilk inendi. Tıpkı bir kedi gibi hızlı ve çevikti. Göz açıp kapayıncaya kadar aşağıda sokaktaydı. İkinci kişi aşağı inerken, birincinin molozların arasına saklanırken çıkardığı

ses duyuldu. Tuğlalar düşüyordu. Bir an için durduk ama artık geri dönüş yoktu. Üçüncü kişi de aşağı indi. Adımlarımızın molozları harekete geçirip ses çıkaracağını önceden düşünememiştik. Bir an için her şeyin bittiğini sandık. Ama gizli bir güç bizi destekliyor olmalıydı. Sonunda birbirimizin ardı sıra hepimiz aşağıya inmeyi başardık. İlk adım başarılı olmuştu. Hapishane duvarlarının dışındaydık. Ancak hâlâ tehlikedeydik. Nedense aşağı indikten sonra ipi çekip alması gereken son kişi üç kez denemesine rağmen ipi hâlâ alamamıştı. Ona mutlaka bunu başarması gerektiğini işaret ettik. Ne yazık ki yapamıyordu. Daha fazla bekleyemezdik. Her geçen saniye tehlike daha da büyüyordu.

İçgüdümüzle hareket ederek gettoyu saran duvara yöneldik. Etrafta derin bir sessizlik vardı. Her şey gizlilik ve belirsizlik içindeydi. Yol boyunca moloz yığınları vardı. Yalınayak yürüdüğümüz için tabanlarımız kesiliyordu. Gözlerimiz, kulaklarımız sonuna kadar açık, tesadüfen oradan geçecek bir devriye arabasının sesini duymanın tedirginliğiyle, karanlıkta yavaşça ilerliyorduk.

Birkaç adımda bir durup etrafı dinleyerek gecenin sessizliğinde bir süre böylece yol aldık. Sonunda öbür tarafta duran jandarmaya yakalanmadan karşıya geçmemiz gereken duvara geldik. İşte o zaman şehrin Aryan bölgesinde olacaktık.

Karanlıkta neler hissettiğimizi anlatmak çok zor. Ter içinde duvara asıldık. Kaçışımızın sonuçlarını tartıştık. Hayalimizde Pawiak'tan geçen bir devriye arabasını canlandırıyor, jandarmanın pencereden sarkan ipi fark ettiğini görür gibi oluyorduk. İki kişinin yardımıyla biri duvarın üstüne çıkartıldı. Etrafa dikkatlice göz gezdirip, her şeyin yolunda olduğuna emin olunca işaret verdi. Sonra birbirimize yardım ederek birer birer duvarı aştık ve kendimizi şehrin Aryan bölgesinde bulduk.

Aryan tarafına geçtiğimde biraz huzursuzlanmadım değil. Beni gözleyen var mı, diye çevreme bir bakındım. Yoo, kimsenin baktığı ettiği yoktu işte. Kendimi uzun bir yolculuktan dönmüş ya da beni günlük yaşamdan koparan bir hafıza kaybından sonra tekrar günlük yaşamın içine düşmüş gibi hissediyordum. O an aklıma, dua ederken uykuya dalıp yüz yıl sonra uyanan keşişin efsanesi geldi. O yılların izleri bütün yaşam boyu kaldı. Ne yazık ki, bedenin tersine, ruh kendini yenileme yeteneğine sahip değil. Uzun bir süre ruhum maruz kaldığı bu yaranın acısını canlandırabilecek her şeye şiddetle tepki verdi. O uzun ve neredeyse mucizevî erteleme süreciyle ilgili silik, sisli anılarım var. Daima yeni bir kimlikle ve yeni belgelerle hep yeni sığınaklara doğru, bir mekândan diğerine aralıksız yolculuklarla geçen bir dönem... Sadece, korkular hep o eski korkulardı.

Aramızdan Samuel sahte tren biletleri düzenleyen teknik bir ekibin başındaydı. Bu sahte bilet ve pasolarla, gettodan Aryan bölgesine giriş ve çıkış yapabiliyorduk. Bu belgeler o kadar başarılı yapılmışlardı ki, onları sahicilerinden ayırt edemezdiniz. Boş belgeleri Gestapo ofisinden temin eden Juda'dan sonra iş Samuel'in teknik donanımına ve çizim becerisine kalıyordu. Teknik ofisimiz için gerekli olan maddi imkânları da Laban temin ederdi. Laban'ın parayı nereden sağladığını kimse bilmezdi. Sadece odaya o hınzır gülümseyişi ile girdiğini anımsıyorum. Bir başka gezegenden gelmiş bir hali olurdu. O çok şey ifade eden gülümseyişi ile masaya bıraktığı para ve altınlar da bir şey söylemesine gerek bırakmazdı.
Yaşlılar biz gençlerin direnişini anlamakta zorlandılar. Onların umutsuzluğunu anlayabiliyorduk. Bir anda içine düşmüş olduğumuz durumun tüm çaresizliği içinde teslim olmuşlardı. Öyle anlar yaşamışlardı ki, ölüm bir kurtuluş gibi göründü onlara. Yaşananları, olup bitenleri değiştirmeye güçle-

rinin yetmediğini biliyorlardı. Öyle bir durum içindeydiler ki, ölüm, ürkütücü bir bilinmez, bir yok oluş sezgisi olmaktan çıkmış, hatta özlenir, kaçıp içine saklanılabilir bir sıcaklık gibi gelmeye başlamıştı onlara. Ölümle giderek uzlaştıklarını fark ediyordum. Artık ölümden korkmuyorlardı. Çünkü yavaş yavaş, yaşamaktan yorulmaya başlamışlardı. Biz hayata tutunmak ve kadere boyun eğmemek için bu tavrı geliştirmiştik. Yaşlıların 'er geç tutuklayacaklar' görüşüne biz karşı çıkıyorduk. Evet, tutuklanacaktık ama onların işini niçin kolaylaştıracaktık ki! Direnmek hem yaşama tutunma çabamız hem de ölüme meydan okumamızdı. Eğer öleceksek, savaşarak ölmek, onurlu bir ölüm olmalıydı. Nasılsa yarınımız yoktu.
O yıllar değişik fiil çekimleri yapardım; yaşıyorum, yaşıyordum, yaşadım, yaşamıştım, yaşayacağım. Yaşayacak mıyım? Ya da öldürüyor, öldürülüyor, öldürecek, öldürülecek, öldürüldü, öldürülecek; kim öldürecek beni?

Tsvi bazı günler, "Onca anıyı hatırlamaktan beynim ağrıyor" derdi bana. Ve şöyle devam ederdi: 'Bu anılardan neyi bulup çıkarmayı umuyorum? Neden kurtulmak istiyorum? Hayatım yerine koyduğum şeyin arkamda suya terk edilmişçesine uzaklaşarak küçüldüğünü görüyorum: akıntıya kapılmış görüyorum kendimi. Ayağımın altında ufalanan bu anıların üstünde durmak ve gittikçe küçülen geçmişimi izlemek dışında, şu anda yapabileceğim bir şey var mı? O günlerde ileriye baktığımız zaman bomboş bir zamandan başka bir şey görmezdik; orada gündüz yoktu, yalnızca koyulaşarak geceye dönüşen akşam karanlığı ve ta uzakta, kestirilmesi imkânsız, silik, sabırlı, bekleyen bir şey.
Ölüler ve ölüm bizi kendimizle buluşturmuştu. Ölüm bizi düşünmeye, kendimize acımaya, kendimizi sevmeye ve de kendimizi hoşgörmeye itmişti. Dürüstlükle hilekârlığın sarmaş dolaş olduğu bir konumlanışta bırakılmıştık. Üstelik bizimle ilgili olan kararların artık geri dönüşü mümkün olmayan

gücüyle yüz yüzeydik. Evet, düşünmeyi ölüm öğretmişti bize. Bütün uğraşmalarımız, didişmelerimiz, eylemlerimiz, en soylusundan en reziline kadar, ölmemek içindi. Korkutucu olan ölümün kendisi değildi. Biliyorduk ki, biz yaşadıkça o yoktu, o gelince de biz olmayacaktık! Ama sonra? Sonra nereye gidecektik? Bizler, bunca anı, bunca yaşanmışlık kanıtları... Hiç kimsesiz, tek başına, ölüme gideceğimize göre bu yaşantıların belgelenmesi gerekiyordu. İşte bu bilinçle bir getto arşivi oluşturmaya karar verildi.

Bir toplantıda Ringelblum bize şöyle seslenmişti: "Bu zor günlerde her şeyi yazmalıyız. Başka ne gelir elden? Öyle karanlık bir zamanda yaşıyoruz ki, insanlar çevrelerinde ne olup bittiğini bile kavramak durumunda değiller. Görmek istemiyorlar. Göremiyorlar. Ve sizlere söylüyorum. Bizler çaresiz kurbanlar olduğumuz sürece, görevimiz kaleme sarılmak ve 'günlük' tutmaktır. Benim not defterim her şeyi görmeli, her şeyi işitmeli ve bu korkunç günlerde yaşadığımız inanılmaz felaketi anımsatacak bir uyarı anıtı olmalı."

Emmanuel Ringelblum kültürel etkinlikleri düzenleyenlerdendi. Polonya Yahudi dünyasındaki yaşamı tarihi bir belge olarak kayda geçirmek için 1933' ten beri yazıyordu. 1940' tan sonra Ringelblum tüm Yahudi halkını da yazmaya ikna etti. Bunu bir tarihçi olarak kendine görev bildi. Varşova gettosundaki hayatı arşivleyen kişi olarak da tarihe imzasını atmış oldu. Bir eylemci, bir yazar, bir tarih araştırmacısı olan Ringelblum için kalem en güçlü silahımızdı. Bu yaşanan günler unutulmamalı, tarih önünde bizim de bir katkımız olmalıydı. Hiçbirimizin kaleminin susmasını istemiyordu. Burada bize tam bir yazar sorumluluğunu yüklemiş olduğunu vurgulamak isterim. Yazının gücünü insan özgürlüğüne korkusuzca kullandığımızda, aydınlık yarınlara ulaşmak daha kolay olacaktı. Onun bu tarihçi duruşu, bu kritik dönemde

soğukkanlı, sarsılmayan bir irade gösterme kararlılığıyla geçmişi ve geleceği görebilmenin öğretisiydi.

Polonya'da o günlerde aralıklı olarak Yahudi Direniş Örgütü ile Yahudi Danışma Kurulu altı dergi çıkarıyorlardı. Bu dergilerin yayını için kayda değer emek verildi. Elimizde bulunan tek bir teksir makinesi gece boyu çalışırdı. Genellikle elektriksiz bir ortamda. Karpit gaz lambalarının puslu ışığı altında. Çalışmalar sabaha karşı editörlerin göz yanmalarından yakınmalarıyla sona ererdi. Dergi kaç sayfa basılmışsa basılsın ertesi gün mutlaka dağıtıma çıkardı. Her anımız kıymetli ve kısıtlıydı.

Belleğimde, bir an, sesler kesiliyor ve onu görüyorum. Sonsuz bir an. Önümde. Onu tanıyorum. Bana bakıyor. Gülümsüyor. Kendine bakılmasına izin veriyor. Doğaüstü bir yorgunluk okunuyor gülümsemesinde, o ana dek yaşamanın yorgunluğu. Birden, o gülümsemeden onu tanıyıveriyorum, ama çok uzaktan, bir tünelin ucunda görüyormuşum gibi. Bu bir utanma gülümsemesi. Orada olduğundan, şu kalıntı haline dönüştüğünden ötürü özür diliyor. Ardından gülümseme siliniyor. Ama olay ortada, bu Marynka, ta kendisi.

Bir keresinde üzerinde kırk adet dergi ile Polonyalı bir polis tarafından tam da getto duvarlarının önünde yakalanmıştı. Franciczkanska Sokağı'nda. Kendine 'kaçakçı' süsü vererek polise 500 zloti teklif etti. Bu oldukça yüksek bir miktar karşısında polis iyice şüphelenmiş, üzerindeki 'kaçak' eşyayı görmek istemiş. Ve tam o anda dergiler Marynka'nın eteklerinden sokağın ortasına saçılmış. Olay daha da vahim bir durum almış. Tam bu sırada 'şans' eseri sokağın diğer ucunda bir münakaşa baş göstermiş. Bağrış çağrış, kavga dövüş ve yumruklamalarla. Böyle olaylara gettoda yer yoktu. Hele getto duvarlarının tam önünde! Polisin kavganın cereyan ettiği yöne yönelmesiyle, Marynka söz vermiş olduğu 500

zloti' yi yere fırlatıp, kaçma fırsatını yakalamış, 'münakaşa'ya gelince, o da o bölgede gözcülük yapan iki arkadaşımız tarafından çıkarılmıştı.

Mayıs 1942'nin ortasında Almanlar bizim basım yaptığımız apartmanı keşfettiklerinde ne teksir makinesini, ne daktilo makinelerini ne de stoklanmış kâğıt destelerini bulabildiler. İstihbarat servisimiz yirmi dört saat önce bizi bilgilendirdiğinden gerekli tedbiri almıştık.

Kitapları yakmak zor değildi. Ama en azından bir nüshanın hayatta kalma şansı olmalıydı. Varşova'da değilse bile bir başka ülkede, bir başka şehirde, bir kütüphanede... Bu düşünceden yola çıkarak yığın yığın anılar, dergiler, yeraltı örgütünün dağıttığı gazeteler, broşürleri nasıl becerip de sakladığını kendi gözlerimle görmüştüm. Emmanuel Ringelblum'un görüşünü şöyle özetleyebilirim: Yaşam oyun başlamadan karıştırılıp dağıtılan oyun kâğıtlarına benzer. Bu konuda hiçbir özgürlüğümüz yoktur. Dünya verir, biz de seçme şansı olmadan verileni alırız. Ama diye söylüyordu bize, sorun herkesin eline gelen kâğıtlarla ne yaptığıdır. Bazıları zayıf kâğıtlarla harika oynarlar, başkaları da tam tersini yapar: Ellerinde harika kâğıtlar bile olsa her şeyi çarçur edip kaybederler. Bizim özgürlüğümüz de işte burada, elimize gelen kâğıtlarla nasıl oynadığımızla sınırlı. Ancak iyi ya da kötü oynama özgürlüğü bile, kaderin bir cilvesi olarak herkesin şansına, sabrına, zekâsına, sezgilerine ve maceracılığına bağlıdır. Sonuçta oyunu oynama ya da vazgeçme, neyin ne olduğunu az çok anlamaya çalışma ya da vazgeçip anlamaya çalışmama özgürlüğüdür. Kısaca, ya bu yaşadıklarımızı uyanık halde yazıya aktaracaktık, ya da bir tür trans halinde yaşamdan vazgeçip, elimizdekileri saklamayacaktık. Kuşkusuz kültürümüz içimizde yaşayan en değerli hazinemizdi.

Emmanuel Ringelblum'a bilim adamına adanmış sessiz, dingin bir hayatın kokusu sinmişti. Bu, gizli bir keşiş hayatıydı. Bilginin en derin kuyularından önceki kuşakların yaşamlarına ulaşmaya çalışırdı. Çalışma odasının sessizliğini yalnızca kitaplar ve daha başka kitaplar doldururdu. Bir de deri ciltlerin o harika zengin kokusu, sararan kâğıtlar, küf, garip bir yosun ve eski zamk kokusu. Bilgelik, sırlar ve toz... Çalışma masası yığın yığın referans kitaplarıyla, defterlerle, siyah, yeşil, mavi renkte çeşit çeşit kalemle; kurşunkalemlerle, silgilerle, mürekkep hokkalarıyla, sarı zarflarla, broşürlerle, fişlerle, açık olarak yığılmış yabancı dilde kitaplarla, şuraya burada araya konmuş, defterden koparılma sayfalarla, üzerinde örümcek ağına benzer yazılarla, bolca üstleri çizilmiş ve düzeltmeler eklenmiş bir sürü yığının en üstünde asılı duran çerçeveli gözlüğüyle donanmıştı. Hepsi de bir tür sessiz, ciddi bir ihtişam sergilerlerdi.

Ringelblum'un etrafında bir halka oluşturduk. Bu görevin altından yalnız kalkamazdı. Kendimize 'Oneg Shabbat' adını verdik. Oneg Shabbat - 'Joy of the Sabbath' - Sabbat'ın Mutluluğu. Çünkü Cumartesi günleri gizlice buluşuyorduk. Ringelblum bize editörlük görevini üstlendi. Bu topladığımız belgelerin de saklanması gerektiğini biliyorduk. Elimizdekiler insanlığın elindeki en değerli belgelerden biri olacaktı hiç kuşkusuz. Ayrıca yazılan mektuplar da, günceler kadar değerliydi. Ringelblum ve diğer cemaat liderleri bu yazılı belgeleri süt güğümlerine saklamayı düşündüler. Öyle de yaptık. Yazılı belgelerle doldurulmuş üç süt güğümü Varşova sokaklarına gömüldü.

Bundan öte, her günün ne getireceğini kim bilebilirdi? Ziyankâr olmamak bizim görevimizdi. Hiçbir bilgi, belge boşa gitmemeliydi. En kötü günlerin daha önümüzde olduğu kesindi. Konuştukça heyecanlanırdı. Tüm Yahudilerin kaderini omuzlarında taşıyordu sanki. Yazılanlar bizlerden birer iz

olacaktı. Bizlerin yaşam mesajından başka bir şey değillerdi. Bu altüst olmuş dünyadan her birimiz bir ifade, yokluğa karşı söylenmiş bir söz olacaktık. Gün, eylem günüydü.

Yahudi kimliğimizi sakladıkça, daha Yahudi oluyorduk. Dışarıya alçak gönüllü, içimizde kendimizle gururluyduk. Hiçbir zaman Yahudi kimliğimiz bu kadar öne çıkmamıştı. Kendi kimliğimizi reddetmek? Bu mümkün değildi. Yahudi olmayanların dünyasından tamamen itilmiş, kendi dünyamıza çekilmiştik. Bu dışlanmışlık tamamen bizi kendi içimize yöneltmişti. Rol yapmak kaçınılmazdı. Hem kendimiz olma, hem de kendimizden bir başkası olma durumumuzla baş etmek zorundaydık. Hayat bizler için sürekli bir izlenme haliydi. Duygularımızı belli etmeden, rol keserek gizli bir uyanıklık takınırdık. Hep tetikte olma ve kendimize hâkim olma tavrımızla suskunluğumuzu korurduk. Suskunluğumuzu bir hazineyi, bir aile sırrını, iç daraltıcı bir anıyı, ruhtaki bir yaranın izini korur gibi, içimize gömmüştük. Dev bir çığlık kadar güçlü bir suskunluktu bu.

1945 yılının sonunda dünyanın yarısında hâlâ savaş dumanları tütüyordu. Molozlar ve küller her yerdeydi. Binlerce boynu bükük kent yıkıntılar içindeydi. Dünya bakmaya dayanamadığım bir yaraya dönüşmüştü. Bitmiş tükenmiş ordular bu yıkık kentlerin üzerinden evlerine doğru yürüyorlardı. Dünya tarihinin yazıldığını duyumsuyorduk.
Herkes bir şeyler anlatıyor. Astsubay çarpışmaları anlatıyor. Korkunç şeyler olduğunu. Kış aylarında insanların donduğunu, bu insanların çizmelerini ayaklarından bıçakla keserek çıkardıklarını, onlarınsa bıçağı hissetmediklerini, her taraflarının buzdan bir kütle haline geldiğini anlatıyor. Askerlerse kurşun yaralarını gösteriyorlar. Astsubaya yemek veriyorum, onu avutuyorum. Sinirleri adamakıllı bozuk adam minnettarlıktan ağlıyor. Ona yardım etmiş olduğumu hayatı boyunca unutmayacağını yineleyip duruyor. Çeşit çeşit çeteler, uçsuz

bucaksız göçmen yığınları da öyle. Açılan hapishanelerden, toplama kamplarından kurtulmuş mahpuslar, vatanlarına, kendi uluslarına dönüyorlardı. Aramızda dolaşan acıyı, bu acının boyutunu apaçık hissediyoruz. Binlerce paramparça yaşam önümden geçiyor. Hepimiz bitimsiz bir yalnızlık içindeyiz. Sonsuz belirsizliğin, savaşın dehşetinin acısını, yaşadığımız günlerin ruhunu görebiliyorum. Süt güğümlerinden ilki, savaştan sonra, 1946 yılında, bakımsız, yanmış ve yıkılmış Nowolipki Sokağı No. 68 de, ikincisi de l Aralık l950' de bulundu. Bu sokaklarda sanki bu süt güğümleri, tüm yıkıcı etmenlerin önünü kesmişti. Ne yazık ki üçüncü henüz bulunmuş değil. Diğer belgeler de demir kasalar içinde yeraltına gömüldü.

Daha neler söyleyebilirim? Diyebilirim ki: Özsaygı! Gurur! Kendimizi çığlık ve gözyaşı içinde, karmaşa ve gürültü arasında var etme dürtüsü! İşte bizim gerçeğimiz buydu. Balık pulları gibi birbirimize sımsıkı sarılışımız, onlar var oldukları sürece kendi varlığımızı sürdürebilme inancımız.

Teknik ofisten sorumlu olan Samuel aynı zamanda kumpas kurmakla da görevlendirilmişti. Yahudi Direniş Örgütü'ndeki gençlere hareket kolaylığı sağlamak için onlara sahte kimlikler düzenlerdi. Pullar, geçiş pasoları, sertifikalar, çalışma belgeleri... Kısacası bir sürü vır zıvır ve evrak. O günlerde evden yanınızda kimliğinizi taşımadan çıkamazdınız. Bir de Yahudi iseniz, tüm inandırıcı belgelerle Yahudi olmadığınızı kanıtlamalıydınız. Kendinizden emin ve gururlu bir yüz ifadesi takınmak yetmezdi. O günlerde Polonya'da kanunlar da gün be gün değişirdi. Her gün yeni bir belgeye ihtiyaç duyardınız. Ama en önemlisi bir iş yerinde çalışıyor olduğunuza dair belge en geçer akçeydi. Bu işçi belgelerini de Czesiek temin ederdi. Kısa boyu, atik hareketleri ve sempatikliliğiyle her yere rahatça girebiliyordu. Hükümette yüksek rütbeli memurlardan tutun da, karargâhtaki polise kadar hemen hemen

herkesçe tanınırdı. İnsanlar bir an bile onun Yahudi olduğundan şüpheye düşmezlerdi. Czesiek her tavrıyla onlardandı. Yahudi gettosunda ise ona şüphe ile yaklaşılmadı değil. Kimi onun iki tarafa çalışan bir ajan olmasından kuşkulandı. Kimi sokulgan insanlar onun yanına yanaşıp itibarından yararlandı. Çoğu kez yardım etti. Hatta çok karışık sorunları çözdükçe Yahudi gettosunda daha da tanınır oldu. Korkusuzluğu onu yaman bir hafiye yapmıştı. Hiç sakınmadan, gayet rahatlıkla herhangi bir hükümet dairesine girer, sağ elini el sıkmak için uzatırken, sol eli masadan mühürleri ve doldurulacak resmi evrakları almış olurdu bile. Öyle geniş bir dost kitlesi edinmişti ki, herhangi bir dükkâna girip, normal vatandaşa satılmayan bir malı alabilirdi. Czesiek'in getirdiği hazineden yararlanmak da Samuel'e kalırdı. "

Bunları sonra söyledi, çok sonra.

Daha şimdiden yorgunum, ama artık geri dönemem. Anlatmadan yüreğimdeki acıdan kurtulmam, onlardan arınmam mümkün değil. Gerisinde kül rengi bir sonsuzluk uzanıyor biliyorum... Vakit geç oldu, güneş çekiliyor. Onca anıyı hatırlamaktan beynim ağrıyor. Bu talihsizlik neyi ifade ediyor? Oradan neyi bulup çıkarmayı umuyorum? Neden kurtulmak istiyorum? Geçmişim arkamda, suya terk edilmişçesine uzaklaşarak küçüldüğünü görüyorum: akıntıya kapılmış bir buz kütlesi içinde donmuş ve çaresizce benden uzaklaşıyor. Belleğimde ufalanan bu gittikçe küçülen geçmişimi izlemek dışında, şu anda yapabileceğim bir şey var mı? İleriye baktığımda orada yalnızca koyulaşarak geceye dönen akşam karanlığını sezebiliyorum. Ta uzakta, kestirilmesi olanaksız, silik, sabırlı, bekleyen bir şey. O şey, burada, gölgeler arasında benimle konuşmaya çalışıyor.

Birden, kızlı oğlanlı çocuk bağırışları duyanca, elimde olmadan heyecanlanırım. Çocukluğuma geri dönerim bir an,

ama o çocukluk bir daha geri dönmemek üzere yok oldu, kayboldu, biliyorum. Dinlemek için dururum bir an, bunun bir hayal olmadığından emin olmak için. hâlâ çocuk bağırışları işittiğimi sanırım. Kulak vermek için dursam da sadece dalları okşayan rüzgârın sesi duyulur.

Hala o rüyayı hatırlarım. Yolun dönemecinde bir açıklık var. Evet gerçekten iki kız çocuğu görülüyor. Biraz uzakta, elinde bir topla küçük bir oğlan oradan oraya koşuyor. Kızlar duruyorlar; rahatsız etmemek için. Oğlan önde bağırarak koşuyor, kızlar sesleniyorlar, çocuk duymuyor, bağırmaya devam ediyor. Kızlar ona yetişiyorlar. Sesleri yavaş yavaş uzaklaşıyor, sonunda duyulmaz oluyor. Çocuğun yüz hatlarını iyice seçmek olanaksız Sahneleri fotoğraf berraklığında görüyorum ama sanki film henüz ışık alırken yerinden biraz oynatılmış gibi, şekillerin kendileri tam olarak gerçekleşmiyor, hatlar tam olarak gelişmiyor. Özellikle çocuk belirsiz; aslında şekil o kadar silik ve biçimsiz ki ona niçin çocuk dediğimi bile bilmiyorum; yalnızca bir çocuk izlenimi var, o kadar. Işıktan yapılma bir gölge aşamasında. Ben şaşkınlıkla bu önümdeki gelişen sisli dünyayı izlerken benim üzerimden veya bende bir çeşit varlık bulmaya çalışan biri, bu çocuk. Çünkü her ne kadar belleğimdeki görüntüsü bir hayalmişçesine belirse de, benim dışımda olduğunu zannetsem de, aslında ben onun yanındayım. Bu alacakaranlık ve yarı düşsel görüntüler arasında, bu belirsiz şekli tanımalıymışım veya tanıyacakmışım gibi, benim yakama yapışan bir işaret var. Sanki birden fırlayıverecekmiş gibi. Aranan bir sözcüğün dilimizin ucunda gezinip durması gibi, bu görüntü zihnimin bir ucunda gezinip dolanıyor. Böylece hayal ve gerçek üzerimdeki esrarlarını koruyorlar. Sahiden de hayal ile gerçeğin böyle bir etkisi var. Göz açıp kapayana kadar titreşerek kaybolan bu görüntüler her an çözülüp dağılmaya hazırlar. Bir tür mırıltı halinde gelip bulanıklaşan görüntüler. Ne uyku, ne uyanıklık, ikisi arasında sersem bir halde olma hali. Her

dem yarı sarhoş olmaya, bir çakırkeyif olma haline benziyor bu. Bu sisli görüntülerin ardında bir hüzün gizli. Hüzün görüntülerde değil, yaşanan zamanda. Yaşanan ve geçmişe dönüşen zamanın ağırlığı insanın yüreğine çöküyor. Geçmiş maziye dönüşüyor. Anılar belleğimizde yazılıyor. Fotoğraflar sararıp solsa da, yaşanmış olan herhangi bir an bir rüyada geri gelse de, beni sızlatan bir hüznü içimde taşıyor.

"İki sarışın oğlan, uzamış sakal gibi dik saçları, çıplak bacakları ve gövdeleriyle. Biri on bir, biri yedi yaşında. İki kardeş. İkisi de sarışın, mavi gözlü, yanık tenli. Enseleri daha koyu renk. Büyük olan küçüğü azarlıyor. Küçük huysuz. Söyleniyor: "Hep sen hep sen."
"Tabii öyle olacak. Ben daha büyüğüm."
" Haksızlık ama. Hiç ben olmuyorum."
Büyük olanı mecburen, istemeden teklif ediyor."Peki bak. Bir kere daha böyle oynayalım, sonra değişiriz tamam mı? Sırayla yaparız. Tamam mı?"

Kardeşi de anında oynayacağı karaktere bürünüyor. Onun kadar dikkatli değil. Ağabeyi bir bakış atınca kasılıyor ve bir adım ilerliyor, duruyor, topuklarını birbirine vuruyor - ayaklan çıplak olduğundan topuk sesi duyulmuyor - sağ kolunu kaldırıp ifadesiz bir şekilde karşıya bakıyor. Diğeri kısa, yarım yamalak ve yukarıdan bakan bir selamla karşılık veriyor. Küçük olanı kolunu indiriyor, topuklarını tekrar vuruyor ve büyük olanı yürüyüşü başlatıyor. Çenesini havaya dikip, çalımlı bir ağız hareketiyle, bastonunu başparmağıyla işaret parmağı arasında yuvarlayarak çıplak bacaklarına vuruyor. Küçük, arkadan geliyor. Ağabeyi kadar dik yürümüyor. O sadece bir er.

Bahçeden geçiyorlar. Burası çim ekilmiş dörtgenlerden, çimlerin kenarlarında düzenli çiçeklerden oluşan bir bahçe. Bahçeden geçiyorlar. Komutan onlara teftiş edercesine, yukarıdan bakıyor. Asker, hiçbir yere bakmadan, sersemce takip ediyor. Emir eri.

En dipteki, güllerden oluşmuş çite gelince duruyorlar. Önce komutan, iki adım gerisinde de er. Komutan yerini alıyor, dizini hafifçe kırarak sağ ayağı önde, bir eli belinde, diğer eli ortasından tuttuğu kırbacıyla kalçasında. Güllere tepeden bakıyor. Yüz ifadesi sertleşiyor ve emirler
Yağdırmaya başlıyor. Schnell!/Rechts!/Links!" (hızlı/sağ/sol) diye bağırıyor. Göğsünü şişiriyor.
"Rechts! Links!" Ardından sözcüklerin yerini değiştiriyor: "Links! Rechts!" -gittikçe daha hızlı, gittikçe daha yüksek sesle. "Links! Rechts! Links! Rechts! Links!"- daha hızlı, gittikçe daha yüksek sesle.

Bir müddet sonra mahkûmlar kendilerine verilen talimatlara uyamamaya başlıyorlar. Yerlere çarpıyorlar, adımları düzensizleşiyor. Komutanın sinirden benzi atıyor. Bastonuyla vurmaya başlıyor, vuruyor, vuruyor, vuruyor. Kımıldamadan, düz duran omuzlan ve kalkık kaşlarıyla. Çılgın gibi bağırıyor: "Schnell! Schneller! Aber los!", her verdiği emirde bir kez daha vuruyor.

Birdenbire, sıranın sonunda bir şeyler oluyor. Emir eri rolünden vazgeçen kardeşinin üstüne tehditkâr bir şekilde atlıyor. Bu sefer yanlış bir şey yapmış bir mahkûm rolü oynuyor, sırtı kamburlaşıyor, bacakları bedenini taşıyamaz oluyor, surat ifadesi bozuluyor, ağzına acı çeken, dayanamayan birinin ifadesi yerleşiyor. Komutan kırbacı diğer eline alıyor, sağ yumruğunu sıkıyor, göğsüne bir yumruk atıyor - yumruk atma taklidi yapıyor, bir oyun bu. Küçük sallanıyor, döne döne yere, çimin kenarına düşüyor. Komutan yere attığı mahkûma

küçümseyerek, ağzından salyalar akarak bakıyor. Ve nefreti geçiyor. Sadece tiksinme duygusu kalıyor geriye. Çizmesiyle bir tekme atıyor -tekme atma taklidi yapıyor, aslında ayakları çıplak ve bir oyun bu. Ama küçük bu oyuna alışık. Çizme darbesinin altında yumuşak bir paket gibi dönüyor. Açık ağzı ve ölü gözleriyle yere yatıyor.

Ağabey, çevresindeki hayali mahkûmlara bastonuyla işaret ediyor: "Zum Krematorium," diyor ve uzaklaşıyor. Dik, tatmin olmuş ve iğrenerek.

Kamp komutanı çok yakında, elektrikli tellerin dışında oturuyor. Kiremitli, bahçesinde gül ağaçlan, çimenler ve mavi boyalı kutularda parlak renkli begonyaları olan bir ev bu. Güllerden oluşan çitle teller arasında fırınlara giden yol var. Ölülerin taşındığı sedyeleri götürdükleri yol bu. Gün boyunca ölüler birbirini izliyor. Baca gün boyunca tütüyor. Saatler geçtikçe bacanın gölgesi, yollardaki kumların ve çimenlerin üstünde yer değiştiriyor.
Komutanın oğulları bahçede oyun oynuyorlar. Bazen atçılık, bazen top, bazen de komutanla mahkûm oyunu oynuyorlar."
(Auschwitz'in Külleri, Charlotte Delbo)

Belleklerimiz...
Değişik dönemlerimizin belleği, değişik anlarımızın, sahnelerimiz... Değişik olayların bir araya geldiği bir bileşkene dönüşüyor. Onların da usumuzda bir sindirilme süreçleri ve tekrar bir yorumlanma süreçleri oluyor. Birinden öbürüne değişen ve her birinin ayrı bir önem derecesi oluyor. Algılanışları, düşüncelerimizin resmigeçidine dönüşüyor. Ve bu karman çorman ortamda birden ortaya çıkıveriyorlar, fırçayı sallayınca sıçrayan sıvı boya damlalarının tabloya yansıması gibi.

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI YEDİ

Fiyat: Bir Sigara

Ölmek Bedava Değil!

Getto, günden güne küçülüyor! Dün Gesia Sokağı'ndaki Yahudi Mezarlığı'nın ölü veya diri tüm Yahudiler için sınır dışında kaldığı açıklandı. Pratik nedenlerden ötürü, Yahudilerin buraya gömülmelerini yasaklamak mümkün değil; çünkü, sağlık örgütü sağlık koşulları açısından bir mezarlığın şehir sınırları dışında olmasını öngörüyor. Böylece Yahudi ölülerin getto sınırları dışına gömülmesine devam edilmesi için emir verildi. Ancak Yahudi Mezarlığı'na bedava giriş kesinlikle yasaklandı. Hiç kimse 2, 5 zloti'lik giriş ücretini vermeden mezarlığa giremiyor. Tabii ki bu kapıda gözcülük yapan hem Alman hem de Yahudi akbabaları için yeni bir gelir kaynağı; çünkü, senin, merhuma eşlik etmek için değil de kaçakçılık yapmak için geldiğinden şüpheleniyorlar.

Tek seferde birçok cesedi taşıyan arabaların oluşturduğu kuyruklar Gesia Sokağı boyunca uzanıyor. Çoğu zaman cesetler çıplak, üzerlerini örtecek bir kâğıt parçası bile yok. Günde iki yüz kefen için kumaş nereden bulunacak ki? Hem kumaş olsa bile satın alacak kim var ki?

Cesetler üç kategoriye ayrılıyor: Birinci kategori, mezarlığın yıkama odasına getirilen cesetler. İki veya üç ceset aynı tahtaya yatırılıyor. İkinci kategori, kendi evlerinde temizlenmiş ve yıkanmış olan cesetlerden meydana geliyor. Bu iki kategorideki ölüler özel mezarlara gömülüyor. Bunlar insan gibi gömülmeyi hak eden talihliler! Bugünlerde bunun hatırı sayılır bir ayrıcalık olduğunu biliyoruz.

Üçüncü kategori ise, büyük çoğunluğu oluşturan açlık veya salgın hastalıktan ölenleri kapsıyor. Bunlar arasında gettonun sokaklarından toplananlar veya hastanede ya da açlıktan ölenler var. Bu cesetler toplandığı gibi yani çıplak ve yıkanmadan toplu bir mezara konuluyor. Böyle düzinelerce ceset, güneş doğarken gömülmek üzere her gün mezarlık ahırlarında toplanıyor. Mezar çukurunun üzerine ince bir tabaka toprak dökülüyor; ancak, kolları ve bacakları örtecek kadar değil. Karanlıkta yaşıyor, karanlıkta ölüyor ve karanlıkta gömülüyorlar...

Hamursuz Bayramınız Kutlu Olsun!

Bu yılki Hamursuz Bayramı daha önceki son iki bayrama göre daha iyi geçiyor! Hamursuz Bayramı'nda dindar Yahudiler ve hatta ılımlı gözlemciler "bir Yahudi hametz yeme günahını işlemektense ölür daha

iyi" diyen yasağa itaat ederek "hametz"e yani mayalı ekmeğe el sürmezler. Kaderimizin ellerinde olduğu Judenrat, bu yıl bize karşı oldukça cömert!.. Tüm bir hafta için kişi başına iki yüz elli gram matzoth (hamursuz ekmeği) verdi. Geçen yıl hiçbir şey vermemişlerdi. Ancak geçen yıl bir kilo matzoth'un fiyatı 15 zloti'ken, bu yıl kullanılan unun çeşidine bağlı olarak 35 ile 40 zloti arasında değişiyor.

Bu yıl ise matzoth dolu dükkân vitrinlerini boşaltabileceğiz! Orta büyüklükte bir ailenin iki günlük ihtiyacını karşılayan beş kilo matzoth bugün 200 zloti ediyor. Bu para nedir ki? Böylece herkes matzoth'a doyabilir. Öte yandan, bayramın ilk günlerinde büyük miktarlarda ekmek hazırlandı. Herkes bunları satın aldı. Bir bakkal müşterisine biraz da ihtiyatlı bir şekilde bir somun ekmek veriyor ve şunları da fısıldayarak ekliyordu: "Hamursuz Bayramı boyunca, ihtiyacın oldukça biraz daha ekmek alabilirsin. Utanma!" Arif olan anlar...

VIII

Durursa hayat, ben de bir an başarırsam gözlerimi
kapamayı,
Onları yanı başımda hissediyorum
Onları, sevdiklerimi; benimle yaşayan'
Antero de Quental

18 Haziran 1986

Yarın Auschwitz'e gideceğiz. Auschwitz!

Görümcem Irena -kendim ve herkes- nasıl dayanabileceğim? Ölümle yaşamın kucaklaştığı mekân ve her ikisinin boşluğunda yüzercesine...

Karanlığın içinde buldum kendimi. Doğumu ve ölümü karanlıkta buldum. Auschwitz'e düşüverdim birdenbire. Elsiz, kolsuz, yıpranmış. Nereye gittiğimizi bilmeksizin, nasıl da alışıyorduk yürümeye yavaş yavaş. Issız yollar... Dar geçitlerden çıkamıyorduk artık. Yeni bir yol açılıyordu; sonra yeniden açılırdı çukur. Çukur ve yollar hep aynıydı.

Auschwitz'e varmamıza yaklaşıyoruz; az kaldı.
Birazdan Auschwitz'de olacağım. Kaçabilsem, başka yerlere atsam kendimi! Auschwitz'in ürkütücü sessizliğinde yürüyeceğim başım dik, içim ezik. Ben Auschwitz'de kimsenin duymadığı bir çığlığım. Nasıl da yakalanır tümceler? Nasıl durdurulur anılar?

Nasıl korurum külden saçımı? Bu toz, bu toprak, bu barakalar nasıl yuttu çığlığımı? Sessiz kollar karşılıyor beni, başka bir kıyının ağaçları gibi...
Ansızın kalkan kol açılıyor, tutunuyorsun ona.
Yüzün geri gidiyor.
Hangi sis saklıyor senden bakışını?
Alevlerin önünden geçiyorsun
Her an ölüyor, her an doğuyorsun ve sen bu alevlerin önünden geçiyorsun.

Benimle konuşan bir sesin peşinde ağır ağır ilerliyorum, uykuda gibi. Bitmez tükenmez koridor boyunca gidiyorum. Ellerimin arasında kıpırdamayacak bir şeyin arayışında. Önümde karanlığa dalga dalga yayılan, genişleyen, titreşen bir hayalet hedef:

Uzanmış buluyorum Pola'yı. Kül rengi bir ağa dönüşmüş iri gözleri yeryüzünün suskun tortusuyla kaplı. Ve anlamı kalmıyor yüz sözcüğünün. Ölümün ağına tutulmuş, yitip gidiyor önümde. Kulağına gizlice onu ne kadar çok, nasıl ve hangi şiddetle düşündüğümü fısıldadım. Sevinçten ürperiyor, yüzü aydınlanıyor. Yaşamın örselediği ama yaşlandıramadığı yüzü aydınlanıyor. Sonluluğun sonsuz huzuruna ermiş bir ruhun aydınlığıyla. Sesinin esintisini, o berrak bakışını, anımsıyorum. Yüzüne bir gülümseme yayılıyor bir çırpıda, bir anda, bir solukta. Sanki hem sesine hem belleğine yeniden kavuşmuş gibi, kendi varlığını yeniden bulmuş gibi, gülüyor; hafif, ince, belli belirsiz bir gülümseme. Kollarıma bırakıyor kendini. Kucaklaşmamıza nasıl son vereceğimizi bilemiyoruz ve heyecandan sarsılıyoruz. Uzaklaşıyorum ondan. Kendimi unutmaya, kendimi yitirmeye, belki de hayal kurmaya...

Rüyalarımdan biri geri geliyor hatırıma. Bu rüyayı çok sık görüyorum. Hatta benim için gerçek bir anı. O genç kız bir

zamanlar sahiden var olmuş. Bir arkadaşıyla birlikte dersten çıkıyor, o da o kızların birisi herhalde. Anımsıyor, büyük bir avluda yaşıyormuş, ailesi o avlunun dibindeki evde oturuyor. Arkadaşı büyük kapıdan girince soldaki binada oturuyor. Başka bir okul arkadaşı da aynı avluda oturuyor. Ona gidiyor, genç kız ile ailesinin hâlâ orada olup olmadığını öğrenmek için, ama sınıf arkadaşını bulamıyor. Bu rüya başka rüyaları da peşinden getiriyor, pek çok belli belirsiz anı ile rüya birbirine karışıyor, birbirinden güçlükle ayırıyorum. Küçücük bir çocuk olduğum zamanı anımsıyorum. Çocukluğum bana bir dumanın ardından, bir sisin ardından görünüyor, sadece birkaç pırıltılı nokta seçebiliyorum sislerin arasında. Unutulmuşluğun karanlığına gömülmüş olanları nasıl geri getirebilirim? Yavaş yavaş geri gelenleri ayırt etmek çok güç. Hayalimde kurguladıklarım ve gerçekten yaşadıklarımdan ayrılabilmesi olanaksız. Karmakarışık izliyorlar birbirlerini, düzensizce çıkıp geliyorlar.

Usun içinden ağırca akan görüntüler. Kimisi bir zerrenin içinde yoğunlaştırılmış, kimisi ışığın titreşimleri gibi kimi güçsüz ve silik geçen bir görüntünün içinden sese dönüşebilen, ötekinde ise kaçan, yakalanamayan bir zerre. Birçok şey görünüyor bir kerede ve gittikçe zorlaşıyor kavramam.
Bir kez daha ağlamak istiyorum. Haykırarak, gözlerimde yaş kalmayıncaya kadar ağlamak, ama artık gözlerimde yaş yok, tek damla yaş yok, artık yaşlandım! Yaşamın kendisi bir mucize. Ve ben yaşamı sevdim. Sonuna kadar akan bir sel gibi. Acılar beni yıkadı, temizledi. O kadar saydam oldum ki yaşama bilincinden süzülen incecik bir ışına dönüştüm, kapının kenarından içeri sızan ışık çizgisi gibi.

Ah, Tanrım! Meksika'nın ünlü ressamı ve kültür ikonu Frida Kahlo'nun şu sözlerini nasıl unutabilirim? "Kaza, resim yapmaktan tutun da sevme biçimine kadar öyle çok şeyimi belirledi ki! Böylesine büyük bir yaşama arzusu, yaşamdan

çok şey talep etmeyi de beraberinde getiriyordu. Kaybetmeme ramak kalan şeyin her adımda bilincine vararak, yaşamdan çok şey bekledim. Yarım yamalak şeylere yer yoktu; yaşam ya hep ya hiçti. Yaşama, aşka susamışlığım dinmek bilmiyordu."

Frida'nın leğen kemiğinde üç ayrı çatlak vardı, bel kemiği çeşitli yerlerinden kırılmıştı. Köprücük kemiği ve iki kaburgası ezilmişti. Sağ bacağı paramparça olmuş, sağ ayağı çıkmış, sol omuzu da eklem yerinden fırlamıştı. Frida araba kazası geçirmişti. Ameliyattan sonra Frida uyandığında Ölüm yanı başında oturuyordu. Şöyle söylemişti. "Yalnızca hissetmekle kalmıyorum, görebiliyorum da. Ölüm odanın içinde dans ediyor. Bazen yatağımın çevresinde bisikletle dönüp duruyor. Bazen eline gitarı alıp neşeli bir parça çalıyor. Heyecan verici bir parça, duyduğum zaman içimden kalkıp Ölüm'ün yanına gitmek ve ona sarılmak geliyor." Doktorlar ölebileceğini söylemişti ve o ölümün yüzüne bakmaya, onunla yüzleşmeye çalışıyordu. Zamanla, ne pahasına olursa olsun yapacağı en iyi şeyin çalışmak olduğunun farkına vardı. Böylece resim yapmaya başladı. Resim yapıyor, acı çekiyor, ağlıyor, ağlıyor ve resim yapıyordu. Bir anlamda kendi yaşadığı 'ölüm'ünü hiçe saymak istermişçesine 'Doğumum' adlı tablosunu yaptı. Bedenin üstü çarşafla örtülü-ölüler gibi-bacakları ayrık bir kadın, başı kan lekeli yatağın üzerine çıkmış, gözleri kapalı bir çocuk-o da ölü gibi-doğuruyor. Yatak boş bir odanın ortasında, duvarda yalnızca boynundan iki kez hançerlenmiş bir 'Dolorosa Ana' portresi asılı. Tablo, bu doğumun şiddetinin temsilindeki sadelikte şok yaratıyor. Frida'nın dünyaya gelmesi mi? doğumu mu? Yoksa ölümü müydü bu? Belki de ölümünden doğuşunu mu ifade etmek istemişti? Frida gerçek ya da simgesel, kendi evrenini çizmeye kararlıydı. Frida, çektiği acıda da, yaşamla dopdolu oluşunda da yaşama sarılmış ve sanatıyla özgürleşecek, kendini var edecekti. Her şeye karşı, her şeye rağ-

men. Daha sonraki yıllar 'İki Frida' adlı tablosunun karşısında kendini şöyle ifade eder: "İnsanın her zaman bağlanacağı bir şey vardır. Her şey birbirine bağlıdır, her şey ayakta durur; biz ve benliğimiz, benliğimiz ve eşimiz, benliğimiz ve başkası, benliğimiz ve dünya..." Frida Kahlo'nun her fırça darbesinde acısından bir parça vardı, fon oluşturan bulutlarda, orda burda, yaşam belirtisi ama aynı zamanda havasızlığı ifade olarak gür bitkileri çizerken de, iç damarlarının dağınıklığını ve yoğunluğunu çizerken de ölümü simgelememiş miydi? Ona her adımda öylesine yakın, her yerde karşısına çıkan ölümü görmezden gelebilir miydi?

Ben yaşamı sevdim. Ben yaşamı sevdim. Sevdim... Şu sözcüklerin gücüne bakar mısınız? Artık adımın yanına kazıdım bunu. Böylesine büyük bir coşku, yaşamdan çok şey talep etmeyi de beraberinde getiriyordu. Yarım yamalak şeylere yer yoktu; yaşam ya hep ya hiçti.

Sonbahar gelmişti. Saplar güneşe doğru sararıp katılaşıyor, ağaçtan sessizce dökülen yapraklar toprağın üzerinde hışırdıyordu. Her bitki sonbaharın buğusuyla damgalanıyordu. Kulağımda güzün sessiz, ıssız hışırtıları, tekdüze yankılanıyordu. Evden uzaklara atmıştım kendimi.
Sokaklardaydım. Bir belediye otobüsü nereye giderse gitsin, oraya.

Serginin duyurusunu görmüştüm birden. "Karma Resim Sergisi" Çimli küçük bir bahçeden geçilip, birkaç basamakla inilen, kabartmalı, ahşap bir kapıydı. Kimse yoktu içeride. Sağdaki duvarın önünde durdum. Resim kümelerinin hemen üstünde alçakgönüllü, ince beyaz, kartlarda ressamların adları yazılıydı... Sonra resimler-maviler, yosun yeşilleri, hüzünlü eflatunlar, ikindi gölgeleri, gün batımı kızıllar, acı sarılar, sarılı kırmızılı alev yalımları sergide birden canlanıp usuma yerleşen renkler usulca çekti beni uzaklara. Bir se-

vinç büyümüştü birden içimde. Bu an yüklendiği sayısız "an" ile geçmişe katılmaya, geçmişle anılmaya başlamıştı bile. Zaman kişinin dışında gelişip süren yoğun bir akıştı. Geçip gidiyordu yaşam.

Her şey, yinelenmeksizin, hızlandırılıp yavaşlatılması olanaksız bir akış içinde, kendi özgün koşullarına göre noktalanıyordu. Geçip gidiyordu yaşam.

O sonsuzluk duygusunun kıpırtısını duyumsadım. Yaşamın tüm korkularına meydan okurcasına alabildiğine yükselen geçmişin ve geleceğin kırgınlıklarını, acılarını önemsiz kılan bir duyguydu bu.

Resimlere döndüm. Tablodaki resimler tutkulu bir sabırla işlenmişti. Uzun bir yeşillik örtüsüyle birbirini izleyen, yassı alanlar üstüne kurulmuş bahçeler gözü şenlendiriyor, ruhu dinlendiriyordu. Basit bir resimde bile, görmezden gelemeyeceğimiz bir bilinç, o resimde bir ruh olduğunu kanıtlayan gizli bir haykırış vardı. Bazıları detaylı çalışmalardı. Her öğeyi bir minyatür sanatçısı duyarlılığı ile betimleyen, havanın sıcaklığını, güneşin parlaklığını, doğanın tüm renklerini yansıtan eserlerdi. Kendimi yaşamın parçası gibi duyumsadım; yaşamın dışında değil. "Ey yaşam! Kabul et beni-değer kıl-öğret bana." Karanfiller, çançiçekleri, papatyalar!

O an yalnızca anı yakalamak, o anın şiirini yaratmak istedim. Alt tarafı küçük bir yaşamdı benimkisi, günü gününe yaşanan küçük bir yaşam.

Ağır ağır döndü başım. Alev alev bir sıcaklık yükseldi bedenimden. Karşı duvardaki resimler tepe taklak oldu. Giderek hızlanan bir baş dönmesi içinde bir kadının önümden geçişini görür gibi oldum. Geçmiş yoktu, gelecek yoktu. Şimdi

dünya, hızlanan kalp atışlarıyla eş zamanlı olarak sürükleniyordu.
Kendimi Umberto Boccioni'nin basamaklara tırmanan ve aynı zamanda o merdivenlerinden inen 'Uzamda Kesintisizliğin Tek Biçimi' yontusu gibi hissettim. Yerçekiminden kurtulmuş, ayda adım atan bir astronottum. Ya da yeryüzünden çok uzakta bir dünyalıydım. Hiçbir kaidenin üstünde durmayan, her şeyi taşıyandım. Hiçbir şeye ait olmayan, her şeyin sahibiydim. Tam anlamıyla gerçek üstü bir yaratıktım. Dinamizmin ta kendisiydim. Bayrak gibi dalgalanıyordum. Dünya gibi yürüyordum. Gezegenleri, uyduları peşimden sürüklüyordum. Geçmişi, sonrayı, 'şimdi'nin geniş kucağında taşıyordum.

Resim dağınık yankılar yarattı içimde. Ruhumda kopan fırtınalar, içimde taşan yaşam sevinçleri gürledi. Sergiden çıkıp bir kafeye attım kendimi. Burada yoğun bir hareketlilik vardı. Kentte insan kendini kolayca oyalanabiliyor. Kalabalık insanlar... Herkesin kendi hikâyesi vardı. Ve başka hikâyeler edinmeye devam edeceklerdi. Küçük dünyalar, gündelik yaşamın içinde yaşama karışan insanlar... İki kişinin birbiriyle zenginleşmesi ve daha sonra ayrılmaları... Bilinmeyene, önü açık bir yola, tekrar yol almak üzere ayrılmaları. İnsan birlikte güleceği birini istiyordu. Haz paylaşılarak büyütülüyordu. Aynı şey acı için de geçerliydi. Kalabalık caddede herkesin yöneldiği bir amacı vardı. Herkes bir buluşmaya yetişme telaşı içindeydi. Kesintisiz akıntıda akıp giden, duran, sarsılan ve tekrar hareket eden otobüsler ve arabalar. Gümbürdeyen trafiğin akışı, tek tek haykırmalar, kıkır kıkır gülüşler. Öteki insanların konuşmalarından parçalar, kırık tümceler... Patlayan kahkahalarda boğulan sözcükler... Kaynaşan, titreşen sesler. Yaşam bu olmalı. Çığlığıyla, cıvıltısıyla, canlılığıyla, yaşamı selamlayan bir koroydu bu kafe. Tıpkı Varşova'daki gibi. Polonya kültürünün bir parçası olarak düşünülen kafeler, Varşova'da çok rağbettey-

di. Oralarda günün ve gecenin her saatinde bir dostla karşılaşma olasılığı vardı. Oturulur, oyalanılır, bir başka kafeye ya da dans edilebilecek bir lokantaya gidilirdi. Annemle babam da bu eğlenceye katılmadan edemezlerdi. Aynı zamanda da çok iyi dans ederlerdi. Kimi kez babam evde gramafonu kurar, annemle bildikleri en iyi dansları- tango ve ağır vals- karşımda prova ederlerdi. Yaşam buradaydı... Bu kafede...

Bu yaşayan insanlarla birlikte. Benim yaşamım dedim kendi kendime. Seksen yıllık bir yaşam. Oysa benim yalnızca şimdiki an'ım var diye düşündüm. İşte şimdi yaşıyordum. Çevreme bakındım. Müşteriden sipariş alan garson vardı. Anlattığı öyküye kendini kaptırmış müşteri, söylenmesi gereken basma kalıp sözleri gün boyu tekrarlayacak olan garson, yoldan geçen otobüs, masanın üstündeki vazodan sarkan son yaşam deminin çırpınışındaki karanfilin iç çekişi, başı boş gezinen sinek, çayına limon sıkan şu adam, kulakları küpeli evrak çantalı kadın, parmaklarını açа açа konuşan geveze adam, üzerimize yağan ışık huzmesi, sandalyesinde kaykılmış, bacaklarını sallayarak sandviçini yemeye çalışan öğrenci, masadan masaya sipariş alan garson, elindeki peçeteyi sallayarak çılgın bir coşkuyla sevgilisini karşılayan delikanlı, her an gülmeye hazır gençler, yemek listesinin üstünde gezinen üç çift göz... Son modaya uygun giyinmiş bir hanım dondurma yiyordu. Güneş masayı benek benek yapıyor, ışık kırılmalarıyla kristal ışık huzmeleri gidiyor, geliyordu. Masanın üzerinde kıpırdaşan titrek gölgelerin arasında ışık lekeleri... Bardağın tahtada bıraktığı ıslak çember... Servis yapan garson kız, elindeki fincanla camdan süzülen ışığın ağına yakalanmıştı. Garson sipariş ettiğim turtayı önüme koydu. Kapıda bir yabancı belirdi. Müşterilerden biri parmağını kaldırıp işaret verdi. Yabancı içeri girdi. Müşteri ayağa kalkıp onunla konuşmaya gitti. Hiç ardı arkası gelmemiş konuşmalar, tokalaşmalar, memnun oldum demeler,

kırık tümceler, kahkaha kırıntıları, sahipleri belirsiz cümleler, kısa, kesik, telaşlı monologlar...

Milyonlarca şey üşüşüyordu. Atomlar dans ediyorlar, ayrılıyorlar, bir kitlede yine birleşiyorlardı. İnsanların yaşam dedikleri dinamizmi hep beraber oluşturuyorduk. Görkemle duruyordu yaşam. Canlılığı, gücü, doğurganlığıyla. Daha geniş bir algılama duygusuna, daha derin bir yaşama ulaşma isteğiyle öyle dolu hissettim ki... Her neyse...

Bir mektup yazar gibi herhangi bir yılda nasıl da ağır ağır ilerler gibi, yaşamı da böyle kat etmiştim. Ağır ağır. Babamı düşündüm, onun aramızdan ayrıldığı günü, ondan geriye kalan son görüntüyü, yumuşak yüz ifadesi, kapkara kıvırcık saçları, suç işlemiş gibi özür dileyen o bakışı. Bir an için, buradaydı, beni öpüyor, soluğumu kesecek kadar sımsıkı sarıyordu, ben de gülüyor, onu biraz iterek naz yapıyorum.

Kimi zaman, babamla buluşacağıma inanır gibi yaparım. Bunu açıklamak çok güç. Her şeyi bana o öğretmişti. Eşyalara nasıl bakıldığını anlatmıştı. Çiçekleri göstermişti en küçük ayrıntılarına kadar. Taşları, ellerimizde tutup sabırla baktığımızda onların ne kadar değerli olduklarını öğretmişti. Her taş bir evrendi. Bana doğanın dilini anlatan oydu.

Anımsıyorum, henüz savaş yeni başlamıştı. Akşamları annem küçük odada bir gaz lambasının ışığında bana ders çalıştırırdı. Oda pencerelerini mavi bir kâğıtla kaplamışlardı, bombalardan korunmak için. Kimi zaman, geceleri, çok yüksekten geçen uçakların sesleri duyulurdu. Aynı anda her bir yandan gelen ve yürek hoplatan bir uğultuydu bu. Babam beni göğsüne bastırıp, saçlarımı ve ensemi okşayarak hıçkırıklarımı dindirmeye çalışırdı. 'Hiçbir şey yok, hiçbir şey yok' diyerek beni yatıştırırdı. Ancak gözlerine baktığımda, benim gibi onun da korktuğunu görürdüm, çünkü o da aynı

şeyi hissederdi. O soğuk uçakların gölgelerinin üzerimizden geçişini nasıl unutabilir insan.
Tam tarihi hatırlamıyorum. Ocak olduğunu biliyorum.

Ocak 1942

Dışarıda, şiddetli tipi ortalığı kasıp kavuruyor. Camlar buz tutmuş. Böylesine dondurucu soğuk günlerde dillerden düşmeyen bir isim var: Kramsztyk, kömür dağıtım kontrolünü elinde tutan adam. Ne yazık ki, Almanların getoya dağıttıkları yakıt hastane, okul, postane ve diğer resmi binaları dahi ısıtmaya yeterli değil, nüfusun çoğu yakacak alamıyor. Karaborsada inanılmaz fiyatlara ulaşan kömürü kimse satın alamıyor.

Sokaklarda sık sık donmuş cesetlerle karşılaşıyoruz. Şeszno sokağındaki adliye binasının önünde, oturan kadınların kucaklarında paçavralara sarılı çocukların soğuktan donmuş kıpkırmızı ayakları görünüyor. Analar soğuktan kaskatı kesilen çocuklarını göğüslerine bastırıp o minicik vücutları ısıtmaya çalışıyorlar. Bazen koynunda yattıkları analarının öldüğünü fark etmeyen çocuklar dürtükleyerek onları uyandırmaya çalışıyorlar. Bu evsiz barksız kadın ve çocukların sayısı her gün biraz daha artıyor. Son nefeslerini verdikten sonra uzun süre sokaklarda yatan cesetlerle, kimse ilgilenmiyor.

Pinkert Cenaze evinin küçük arabaları devamlı ceset taşıyor. Dilenciler yolda rastladıkları ölülerin üstündeki giysileri alıp çıplak cesedi gazete kâğıdıyla örtüp rüzgârın kâğıtları savurmasını önlemek için de üstüne taş ya da tuğla koyuyorlar. Komitetowa ve Grzybowska sokaklarında bu yıl çok az dilenciyle karşılaşıyoruz; çünkü çoğu soğuktan donarak öldü.

Açlık dehşet verici biçimlerde kendini gösteriyor. Yiyecek maddelerinin fiyatları her gün biraz daha artıyor.
Elde paketle sokakta yürümek tehlikeli olmaya başlamıştı. Aç insanlar yiyecek paketi sandıkları her şeyin üstüne saldırıyorlar. Fırsatını bulunca başkasının elindeki paketi kapıp hemen açıp içindekileri yiyerek açlıklarını bastırmaya çabalıyorlardı. Eğer paketin içinden yiyecek çıkmazsa, içindekileri bir kenara fırlatıyorlardı. Hayır, bu insanlar hırsız değillerdi; yalnızca açlıktan akıllarını yitirmişlerdi. Yahudi polisi onlarla başa çıkamıyordu. Ve gerçekten, bu zavallı talihsizlere gereken cezayı vermeye kimin vicdanı elverirdi?

Temizlik koşulları da sürekli kötüye gidiyor. Lağım borularının çoğu dondu, birçok evde tuvaletler kullanılmaz durumda. İnsan dışkıları çöplerle birlikte sokağa atılıyor. Avlulardan düzenli aralıklarla çöpleri toplayan arabalar artık çok seyrek ya da hiç gelmiyor. Şimdilik bu pislik buzların altında gömülü. Ama ilkbahar rüzgârları esmeye başlayınca ne olacak? Kolera salgınının başlamasından çok korkuyoruz. Hastalık salgını başımıza gelen talihsizlikleri taşıran son damla olacak.

Şu satırları yazarken birden gözümde Knut Hamsun'un açlık sayıklamaları büsbütün canlandı. Norveç'in başkenti Kristiania'da (bugünkü Oslo) yaşanan acılı günler. İş bulamama ve açlığa katlanma. Canından beziş. Amerika'ya gitmeliydi, orada açlık yoktu hiç değilse! 1886 yılında zengin birinin ona yol parası vermesiyle, Amerika'ya gidiş. Tramvaylarda biletçilik, tarlalarda ırgatlık. Biletçilikte tutunamamıştı. Durakları aklında tutamıyor, birbirine karıştırıyor, yolculara haber vermeyi unutuyor, sahanlıkta kitap okumaya dalıyordu. Şikago'dan ayrılış. Kuzey Dakota'da çiftliklerde, bozkırda ekin kaldırma işlerinde çalışma. 'Serserilik Günleri', 'Bozkırda' adlı hikâyeleri ve 'Açlık' romanı ile bugün bize keyifli okumalar sunan Norveçli yazar Knut

Hamsun'un yazma serüveni İbsen'i okumak ve onun büyüsü altında kalarak başlıyor. Bu büyülenmişlik içinde kâğıtları üst üste yığıyor, sayfalar birbirini izliyor. Ve o yazmaya devam ediyordu. Yine aç kalıyor, ama bu sefer bunun neye yarayacağını, niçin olduğunu biliyordu: 'Açlık' romanıydı yazdığı.

Yazdığı bölümleri Politiken gazetesi yazı işleri müdürlerinden Edvard Brandes'e götürdü. Brandes, bu karşılaşmayı sonradan şöyle anlatıyor: "Ondan daha düşkün bir başka insan pek az görmüşümdür! Düşkünlüğü elbisesinin yırtık pırtık oluşundan ötürü değildi yalnız. Ya o yüzü! Müsveddeyi geri veriyordum kendisine, çok uzundu. Ama birdenbire kelebek gözlüğü gerisinde gözlerini ve gözlerindeki ifadeyi gördüm. Etkilenmemek olanaksızdı. Geri çeviremezdim, hiçbir şey diyemedim!"

Büyük yazar Dostoyevski için 'Merhametsiz Kabiliyet' diyenler olmuş. Çünkü Dostoyevski'yi okumak ve anlamak; tıpkı, Knut Hamsun'un 'Açlık'ı gibi. Bu eserlerin, sıkıntı vererek okunduğu ve güç anlaşıldığı için, yazarlarına merhametsiz diyebilir miyiz? Bu yazarlar kötü koşullar içinde oluşan yaşamın açık ve gizli olaylarını gözlemlemişler ve bunlardan duydukları üzüntüyle eserlerini kaleme almışlardı. Günün birinde; adaletin, iyiliğin ve güzelliğin yeryüzünde zafer kazanacağına inançları olmasaydı, bu eserleri kaleme alırlar mıydı? Yoksa susmaları mı, hiçbir şey yapmamaları mı gerekirdi? Büyük yazar L. Tolstoy da, Rusya'da bir türlü eksilmeyen darağaçlarını gördükten sonra; yeni yazdığı bir kitaba 'Daha Fazla Susamayacağım' adını vermemiş miydi?

İnanılmaz bir sahneye tanık olmuştum. İnanması gelmiyordu insanın. Ortada koskoca bir 'açlık' vardı. Neredeydi bu 'açlık'? Varşova'da mı? Varşova, yalan bir mekân değildi. Dün-

yanın herhangi bir kentiydi. Tanınan, bilinen bir kültür kentiydi. Sil baştan, insanlık tarihini düşünmeye başladım. Kültür tarihini... Dante neden yazmıştı? Leonardo, Freud neyi araştırmıştı? Ya Yunus? Ya Mevlana? Voltaire, Rousseau, Mozart, Goethe, Beethoven ne anlatıyordu insanlığa? Bitmeyen bir istek, tükenmeyen bir dilek ve beklenti: İyiliği, güzelliği, egemen kılmak... Daha güzel, daha adil, daha eşitlikçi bir dünyadan yana, güzel yarınlara ulaşmak için gönül vermiş insanlardı her biri. Onların sanatı yasalarca korunmayan, toplumca sahip çıkılmayan, çaresiz insanlığa çare bulma adına, bozuk düzenin yaralarını sarma adına yapılan çabalardı. Irk, renk, din ya da millet ayrımı yapılmadan herkesin barış içinde yaşamasıydı tek dilekleri. Aydın duyarlılığı ile insanlara ulaşmak istiyorlardı. Çünkü biliyorlardı ki onların sesi, sessizliklerin çığlığıydı.

Şu ana kadar Laura'dan fazla söz etmedim, değil mi? Kibbutz'daki ilk günlerimde Laura'yla birbirimize çok yakındık. O benim ablam, arkadaşım, yol göstericimdi. Kendimi en kötü hissettiğim zamanlarda gidip sığındığım tek kişiydi o. Arkadaşlık yaşanacak en güzel duygulardan biridir, çünkü insana zenginlik, heyecan ve suç ortaklığı tattırır. Bir anda birbirini görürsün, birbirini seçersin, bu arada bir tür içtenlik oluşur, sonra yan yana yürünebilir. İşte biz Laura'yla böylesi bir arkadaşlığı paylaştık.

Kibbutz'un tarlaları uçsuz bucaksızdı. İşimiz, karıklarda, aralıkları yirmi beş santimetre bırakacak biçimde pancar filizlerini koparmaktı. Kızlar ve erkekler birlikte çalışırdık, üstlerimizde aynı pantolonlar ve kalın kumaşlı ceketler, ayağımızda kalın tabanlı asker postalları vardı. Sabahları, tarlalar gecenin soğuğuyla kaskatı kesilmiş olurdu. Pancarların soluk dallarını toplamak için çömelerek ilerlerdik. Sonra güneş ufukta yükselir, gökyüzü çiğ bir maviye dönüşürdü.

Karıklar kuşlar gibi sesler çıkartan insanlarla doluydu. Zaman zaman, önümüzden serçeler uçup giderdi.
Laura'yla birlikte çalışıyorduk. Kopardığımız filizleri çuvallara doldurup karıklarda aynı tempoda ilerlerdik. Sohbet eder, ördek gibi yürüdüğümüz için gülüşürdük. Zaman zaman dinlenmek için dururduk. Ancak, günün sonunda öylesine bitkin düşerdik ki, yürüyecek halimiz kalmazdı. Uyuşmuş bacaklarımız bizi artık taşıyamayacak duruma gelirdi. Öyle ki, sonunda, işleri dizlerimizin üstünde sürünerek bitirirdik.

Zaman zaman, öğle sonraları, güneş batmaya yüz tuttuğunda, Laura'yla birlikte avokado ekili tarlalarda otururduk. Yaprakların gölgesi oldukça serindi, orada uzun bir süre kalır, birlikte sohbet ederdik. Bazen başımı Laura'nın dizine dayayıp uyurdum. Tarla yüksekçe bir yerdeydi, oradan bütün vadi görülebiliyordu. Uzakta, Taberiye (Tiberias) yakınlarındaki karanlık tepeler ve Arap kasabaların oluşturduğu açık renkli lekeler seçilebilirdi.

Laura'yla benim, binaların sonunda, su deposunun altında gizli bir yerimiz vardı. Orasını Laura keşfetmişti, öğleden sonraları çok sıcak olduğunda oraya sığınırdık. Su deposunun altındaki kapının anahtarını da bulmuştu. İki mazgal deliğinin ışığıyla aydınlanan boş ve büyük bir salondu. Yalnızca, kasalar, eski çuvallar, kablolar ve boş bidonlar vardı orada. Bir mağara kadar karanlık ve soğuktu. Hiç gürültü yoktu, yalnızca borulardan akan ve sürekli bir yerlere damlayan suyun sesi işitilirdi. Tuhaf ve korku vericiydi. Laura taşların altında, neredeyse şeffaf denilebilecek kadar beyaz akrepler bulurdu. Kimileriyse kapkaraydı.

Laura'yla şehir merkezinde dolaşır, tatil gününün keyfini çıkarmaya çalışırdık. Laura'yla iyi anlaşırdık. Canımız ne isterse onu yapardık. O döneme ait birlikte çekilmiş bir res-

mimiz var. Laura benimkinin eşi bir elbise içinde, yanımda oturuyor. Sağ bacak sol bacak üstünde geride ayak bileklerinde kavuşturulmuş. Kolumu ona dolamışım. Laura'ysa oturur vaziyette, ellerini kucağında kavuşturmuş. İkimiz de gülümsüyoruz. Öylesine içten bakışları, o kadar masum gözleri, öylesine yalın ve açık bir alnı vardı ki, kimse onun dürüstlüğünden kuşku duymazdı. Her ikimiz de cazibeli kızlar değildik. Cazibeli olmayı hiç öğrenmemiştik. Sadelik ve tevazu aşılanan bir eğitimden geçmiştik. Dürüst ve güvenilir oluşumuzla övünürdük. Kimseye kendimizi beğendirmek, dil dökmek, göz süzmek zorunda değildik. Oturaklı kızlardık. Daha ziyade atılgan ve becerikli olmamız istenmişti bizden. Ve biz öyle olmuştuk.

Dışarı çıktım. Bir görüntü başka bir görüntüyü izledi, bir görünüm bir başka görünümü yok etti. Bir kedi sessizce süzüldü önümden. Bir an için gözlerinin parıltılı yeşilini gördüm; sonra yok oldu. Kedi bir apartmanın boşluğuna saptı, gözden yitti. Kuşlar darmadağınık şarkılarını söylüyordu.

Gülümseyen bir mavide martılar fısıldaştı. Bir tutam bulut süzülüp geçti. Üzüntüyü tanımamış bir çocuğum sanki nereye gideceğim bilinmez. Ben sınırsız ve haritasız salınıyorum sonsuzluğa.

Doğanın bin bir sırla ördüğü dokusal yapısını izlerken, ağacın kabuğunda gözlerimi gezdiririm. Ağacın gövdesine yaklaşıp, o gövdeye yapışmış kabuklara dokunabilmeyi arzularım. Ağaçların kabukları aşınmış, yer yer dökülmüşlerdir. Gövdenin üzerinde oluşan yaşam artıklarını, dökülen kabukların altındaki taze dokuya yöneltirim dikkatimi. Soyut ressamları kıskandıracak bu görüntü yaşamın en dokunaklı resmini çizer karşımda. Doğanın kendi kurgusu içinde ağaç katmanlarının oluşum süreci, açıklı koyulu lekeleriyle yaşamın ta kendisi olur. Bu lekelerde doğanın yaratıcı dina-

mizmini yakalarım. Doğa kendini ne de güzel anlatır. Onun olağanüstü anlatım bütünlüğünü kıskanmamak olası mı? Doğanın anlatımı mesafeli. Ancak o, ona sevgiyle yaklaşana verir sırrını.
1930'ların ilk otuz yılı içinde, Parisli bazı ünlü ressamlar, kentten ayrılarak doğaya yönelmişler; kırlara, ormanlara gitmişler, nehirlerin kıyılarına inmişler, çayırlara, parlak güneş ışınları altında dolaşmaya başlamışlar ve gününün birinde Paris dolaylarında, Fontainebleu yakınlarında bulunan 'Barbizon' adındaki bir küçük köye yerleşmişler. Bu sanatçılara, sonradan Pleiades grubu denilmiş. Bu ressamların yaptığı tabloları görünce onlardaki renklerle ışık parıltılarının olağanüstü uyuşması karşısında Paris'te Louvre Müzesinde bu ressamların peyzajlarının güzellikleri karşısında Fransız düşünür J. Simon kendinden geçer. Bu doğa resimlerinin anlamlarını ruhunun derinliklerinde duyar ve bir ürperti ile:

'Görür görmez bu görkemli eserleri /birdenbire bir mutluluk sarıverdi benliğimi!/ sanki Tanrı uzatarak ellerini/ siliverdi alnımdaki mutsuzluk izlerini' demekten kendini alamaz.

Bu tablolar gerçekten de yalnız gözleri okşayıp ve ruha haz vermekle kalmazlar; aynı zamanda insanı eğiten, adeta insanın ruhunu yıkayıp temizleyen eserler olarak da yaşamlarımızda bir arındırıcı görev üstlenmiş olurlar.
Yaşamın nabzı tüm devinimleriyle karşımdaydı. Yaşamak ilkbaharın gönül hafifliğini, yazın verimliliğine, sonbaharın kayıplarına, kışın donduruculuğuna da evet demekti. Yaşamak her şey demekti.

Ağaç şöyle fısıldar: "Dikkat! Düşlerini gerçekleştirme yolunda ilerlemek için geçmişin yüklerini bir yana bırak. Coşkularının yaşamının devinimi olduğunu bil. Onları susturma. İçindeki yaşamı yadsıma. Yaşama evet demek, hep eğlen-

mek, gülmek değil. Bu aynı zamanda ağlamak, titremek, haykırmak, öfkeni söylemek, yaşamın tüm devinimlerine evet demektir. Çıtırtısı, patırtısı ve dürtüsüyle yaşamın."
Bana doğanın anlamlarla yüklü göründüğü saatler yaşarım. Başkasına iletmenin, anlatmanın, sözcüklere dökmenin güç olduğu görüntülerdir bunlar. Beni kendimle baş başa bırakan düşüncelerdir. Doğa işitene sessiz bir ilahi, farkındalığımın dışavurumudur. Havada titreşen ve tüm evreni titreten doğanın sınırsız cömertliğini, o cana can katan ezgiyi içimde duyarım. Yaşam gibi sakin, sessiz, kendiliğinden... Hayatın bir yanı ölürken, canlı, yaşayan, gürül gürül akan başka bir yanı vardır. Ve biz yaşayan yanına tutunarak, yaşama gülümsemeyi başarırsak o zaman gülecek bütün fotoğraflar diye düşünürüm. Düşünceler ansızın ortaya çıkışlarıyla, yersizlikleriyle yaşamın gerçekliğini nasıl da içlerinde taşırlar. Doğa ses ve sessizlikte hep konuşur bizimle. Bizi kendi evrenine davet eder, onun ne denli sonsuz olduğunu ve gizinin çözülemezliğini söyler.

Ağaç alıp uzaklara götürür beni, sunarken güzelliğini. Öylesine diri, öylesine sıcak... O büyülü şarkısını söyler. Bir giz gibi çok uzaklardan sesi gelir. Bir tümce takılır aklıma: "Sevgiyle bakılan her şey güzeldir, aslında." Ve sonra bir başka dize eşlik ediyor bunu.

'Her gün / bir çocuk dünyaya getiriyor güneş / sabah diyor
adına / kısacık yaşamı olan çocuğun'
Adonis

Dokunaklı bir saflıkla, tarifsiz duygular, düşünceler ve hayallerle kuşatıldım. Varlığım onların üzerimdeki açıklanmaz gücünün etkisinde. Kim bilir hangi esin, hangi dürtüyle ele geçirildim? Yoksa bana bir armağan mı sunulmuştu? Garip şey! Puslu ışıltılarıyla etrafımda bir çırpıda esrarlı bir alan örülmüştü. Sonsuzluktan akıp gelen bir tül dalgası.

Birbirine yaklaşan, çatallanan, sekteye uğrayan bu zaman dilimleri hem benimle, hem benden uzak. Ne çok insan, ne çok yüz, ne çok olay, ne çok nesne!
Kızım, "gülümse anne" diyerek kucağıma torunumu oturtuyor, fotoğrafımızı çekiyor. Yaşlı, beyaz saçlı bir kadın oldum. Daha dün anneannesinin kucağında oturan, daha geçen gün çiçek toplayan ben, yarın her şeyin sona erebileceğini anlayabiliyorum.

Nasıl dolmuş bunca şey bu küçük eve. Severek dokunduğum nesneler kaldırılıp atılmış, işlevini yitirmiş gibi unutulmuş. Elimi nereye atsam bir yerinden yaşamım çıkıyor.
Gencecik, dehşet içinde kana bulanmış bir çığlıkla bana yaşamımın armağan edildiği yerde o genç kız dualarımı, korkularımı duyabiliyorum. İnsan hangi sesleri duyar? Zihnimde yankılanan sesin beni bilmediğim bir yöne sürüklemesine engel olamıyorum. Düşme korkusunun da eşlik ettiği baş dönmesiyle kayıp sesler ve görüntüler arasında neden o sesi duyduğumu bilemiyorum. Pola'yla insan varlığının tükenişine tanık olmak kâbusumdu.

Geçmişin olaylarını incelediğim zaman, hepsi de bana hayret edilecek derecede ölçü dışı görünüyor. Beynimde meydana getirdikleri zincirde, değişik boy ve ağırlıkta halkalar var. Bu upuzun zincir kafamın içinde, sanki iki kulağımın arasına sıkı sıkıya asılmış garip bir duygu içimi sarıyor. Pola'yı anımsadığım zaman bu duygu kafamın içinde sallanmaya başlıyor; titreşimleri hasta ediyor ben. Belleğim bir kum fırtınasına uğramış gibi. İri taneli tozanlar, karanlık benekli bulutlar içindeydi her şey. Anılardan, çağrışımlardan yardım umuyor, delen gözlerle etrafıma bakarak geçtiğim yollarda teselli işaretleri arıyordum.

Sözcükler hecelere, seslere bölünüyor; sesler seslerle çarpışıyor, zerrelere ayrılıyor, çağrışımlar parçalanıyor aynı an-

da... Uçuşuyor... Varşova'dan İsrail'e, İsrail'den Varşova'ya kopuk kopuk, kare kare savruluyorum. Bir köşede güncem bekliyor beni. Sayfa sayfa açıyor kendini. Yıllarca ötedeymiş benden. Sık sık unutuyorum. Güncemin sayfalarında bitmek bilmez anılarda geziniyorum. Bana uzananları anımsıyorum.

17 Nisan 1942

Çıldırmış gibiyim. Bugün saat 18. 00'den biraz önce Yahudi polisi şefi Hertz heyecan içinde dairemize geldi. " Her şeye hazırlıklı olun, saat 20. 00'de bir 'pogrom' (Yahudilere karşı yapılan katliam) olacak, " dedikten sonra başka açıklama yapmadan hızla uzaklaştı. Bütün getto panik içindeydi. İnsanlar çabucak dükkânları kapattılar. Lublin'de katliamı gerçekleştiren yıkıcı bölüğün (Vernichtungskommando) aynı amaçla Varşova'ya geldiği söylentisi yayıldı. Biz buraya kapatıldık, dünyadan koparıldık. Korku içindeyiz.

Lublin'de olanlardan ötürü oldukça kaygılıyız. Bu şehirden gelen mültecilerin anlattığı hikâyeleri dinlediğimizde kanımız donuyor. İşin doğrusu Yahudi Lublin tamamıyla enkaz haline geldi. 44. 000 Yahudiden oluşan toplumun kökü kazıldı, dünya yüzünden silindi.

17 Nisan 1942 gecesi gettoda bir toplu katliam olayı yaşandı. Ertesi sabah, gece gerçekleştirilmiş olan cinayetlerin haberlerini Yardım Derneği'nden aldık. Öldürülenlerin listesine ilk bakışta kurbanları neye göre seçtiklerini belirlemek oldukça güç. Hepsi cemaat yararına çalışanlardı. Olay gettoda büyük bir endişe ve tedirginliğe neden oldu.

İki ya da üç gün sonra Judenrat tarafından hareketin sona erdiğine ve kurbanların "kendilerini ilgilendirmeyen meselelere karıştıklarından ötürü" cezalandırıldıklarına dair bir bildiri yayımlandı.

Hiç şüphesiz Almanların getto içerisinde casusları ve jurnalcileri var. Tüm bu olaylar Judenrat'ların (Yahudi teşkilatlarının) Alman politikacıların ajanı olduklarını ve doğrudan Almanların emirleri doğrultusunda çalıştıklarını açıkça gösteriyor.

Umarsız bir bulut gibi sürgünden sürgüne uyuşan gövdemle çatlayıp paramparça, eksik bir bilmeceye dönüştü- Sayfalarca yazı yoğun yaşanmış bir yaşam gibi çatırdadı, kıvılcımlar saçtı. Heyecan ünlemleri sendeledi, soru işaretleri kıpır kıpır oynadı. Noktalı virgül ıslık çaldı. Üç nokta belirsizliğini koruyordu.
"Yazmak bu mu" diye, kendi kendime yineledim.
Her şey şeklini kaybedecek.
Her şey aşınıp esneyecek.
Gevşeyip çatlayacak,
Kuruyacak,
Yırtılacak,
Yumuşak dokular sertleşecek,
Sert olanlar yumuşayacak,
Keskin olanlar körleşecek.
Bütünler parçalanacak. Sertleşti...
Yırtıldı...
Körleşti...
Parçalandı!
Bir mağaraya adım atar gibi girdim barakaya. Karanlık sardı içimi, başımın arkasından gözlerime yayıldı, sanki beynime iğne batırılmış gibi. Karnımdan bacaklarıma yayıldı. Yutkundum, bir daha yutkundum, tümüyle yuttum karanlığı.
Uzanmış buldum Pola'yı. Öyle uzanmış sanki teslim olmuştu. Ona "Ne kadar güzelsin. " dedim. Ölüm güzelleştirmiş onu. Doğru, ölüm güzelleştirir insanı. Fark ettiniz mi buradaki ölüler nasıl da genç ve kuvvetliler. Her geçen gün gençleşiyor ölüm. Genç bir çocuk dün on dokuzunda yoktu

bile. Ölümü çocukluğundaki yüzünü geri getirmiş. Üstünde o saf, masum gülümseyiş.

Pencere açıktı; bir adım daha; işte, Pola'nın sırtını gördüm. Piyanoyu çalan o idi; hem de iki eli ile birden çalıyordu! Bu beklemediğim manzara karşısında şaşırdım; hayran kaldım. İnce, narin parmakları piyanonun tuşları üzerinde koşuyor; sanki dans ediyordu. Arada bir, elinin birisini çok yükseğe kaldırıyordu. Havada bir saniye asılı duruyormuş gibi kalan bu el, sonra ansızın düşüyordu: inanılmayacak bir hızla, hem de birçok notanın üzerine...
Kendisi ise hareketsiz duruyordu. Zarif omuzlarının kıpırdanışlarına, parlak iki örgüden taranmış saçlarıyla, boynuna bakıyordum. O sırada müzik birdenbire durdu ve Pola başını bana doğru çevirdi; güldü ve şöyle dedi:
'Geldiğini piyanonun cilalı yüzeyinden gördüm. Bu müzik hoşuna gidiyor mu?'
'Oh! Elbette!'
'Zor bir parçadır. Henüz tam çalamıyorum, fakat her gün çalışıyorum. Önümüzdeki ay, babamın doğum gününde onu çalmak istiyorum. Senin için yeniden başlayayım. '
Bir müzik albümünün sayfalarını hızla çevirdi. Parmaklarını bir araya getirerek: 'Yaklaş!' dedi.
Beni yere oturttu. Piyanonun tam gövdesinin karşısına oturmamı, kulağımı abanoz ağacından cidara dayamamı istedi. Dediklerini yaptım. Daha bir şey duymadan mest olmuştum; bekledim.

Önce biraz aralıklı çıkıyordu sesler. Adeta yaz yağmurunun ilk damlaları gibi; sesler sıklaştı, birbirlerine yaklaştı ve gitgide birleştiler, çağlayandan üst üste düşen sesler halinde aktılar, genişlediler, müzik örtüleri oldular. Evde bu nota fırtınasının içerisinde tatlı bir melodi dolaştı. Aralıklarla havaya yükseldi, müzik kıvılcımları evin her odasında titreşti.

Titreşen müzik ve hızla çarpan kalbimle uçuyordum. Kollarım açık, esrarengiz bir gölün yeşil suları üzerindeydim sanki. Beni gün batımının kırmızıya boyadığı bulutlara götüren sihirli armoniler esintisinin üzerine çıkıyordum. Bu büyü ne kadar sürdü, bilmiyorum. Ablam muhakkak bir peri olmalıydı! Bana bu güzel duyguları yaşattığına göre. Onda sanki başka bir dünyanın anahtarı vardı. Bir gün Pola Bach'ın 'La Minör Prelüd - Füg'ünü dinlerken, 'İnsan böyle bir eser yazıp ölmeli' demişti. Demek Prelüd-Füg, yaşamak kadar güzeldi.

Ruhlardı onlar, eski zamanlardan kalmış. Zamanlar da insanlar gibi yan yana yaşar. Birbirlerinden farklı, bir arada varlıklarını sürdürürler. O sırada bir tanesi çıktı ortaya, arkadan biri, bir daha. Her biri sırayla bir köşeden çıkıyordu. Beyaz renkteydiler. Gecelik giymiş kadınlara benziyorlardı. Hafiftiler. Yükseliyor, geriniyor, sallanıyorlardı. Ruhlardan başka ne olabilirlerdi ki! Önce ayaklarından aşağıya bağlıymış gibi havada asılı kalıyor, yerde biraz dinleniyor, daha sonra hareket etmeye başlayıp sağa sola gidip geliyorlardı. Sürü halinde bir aşağı, bir yukarı inip çıkarak dolaşıyorlardı. O sırada rüzgârın sesini andıran bir uğultu duyuluyordu, hep birlikte inliyorlardı. Bacanın içinden gelen rüzgârın sesi gibiydi bu ses, mutsuzlardı, ağlıyorlardı.

Gözlerinde çarpan yüreğin ışıltısı. Her saniye daha güzeldi ölümün güzelliği. Yaşamdan çok alacağı vardı da sitemkâr bile değildi. Yüzü belirdi, yatağının ayak ucunda durdu, gülümsedi. Kirpiklerinin gölgesini burnundaki parıltıyı, al yanaklarındaki ateşi görebildim. Donuk gözlerindeki korkuyu, direnci, başkaldırıyı görebildim. Çığlıklar, hıçkırıklar yükseliyor her taraftan. Hiç bir ses çıkmıyor benden. Ve döndüm ben Pola.
Demek bilmiyordunuz, oradan dönüldüğünü. Oradan dönülüyor Pola.

Daha uzaklardan da. Ben başka bir dünyadan dönüyorum. Terk etmediğin dünyadan. Söylesenize döndüm mü ben öbür dünyadan?

Bana göre hâlâ sizinleyim ve ölüyorum sizinle her gün biraz daha, yeniden ölüyorum. Tüm ölenlerin ölümlerini yaşayarak ve bilmiyorum hangisi gerçek bu dünya mı oradaki öbür dünya mı? Artık bilmiyorum.

Ne çok şey yaşadığımı düşündüm, ne çok.

Akşam yemeğinden sonra, Pola sandalyesini masadan iter ve piyanoya koşardı. Oturur, toparlanır, piyano lambasının kehribar ışığında bir mücevher gibi parlardı. Akşam yemeği sırasında neyi çalacağına gizlice karar vermiş olurdu, genellikle yavaş, romantik, hüzün dolu bir parça; bazen, benimle arası iyiyse, 'Ay Işığı'. Annemin elindeki bulaşık kurulama bezini sıktığını, babamın gururlu ve duygulu oturuşunu anımsıyorum. Sıradan ayrıntıları anımsamaya çalışıyorum, Pola'nin yatağı yanındaki müzik notaları, giysileri. Babamın sanat galerisinin neye benzediği. Hükümetin aldığı kararlardan sonra, bir dükkân sahibi annemi içeri sokmuyor, annem yere eğilip, kapı önünde düşürdüğü eşarbını alıyor. Zihnimde, annemin bütün yaşamı o tek an içinde sıkışıp birleşiyor, üzerinde lacivert paltosu tekrar tekrar yere eğilirken. Her şey eriyip iç içe geçiyor. Yarım kalmış yaşamların kırıntıları.

Gözyaşlarım içimde kuruyor. "Lütfen bu gece üşüme."
"Lütfen bu gece rahat uyu, sevgili Pola."
Elleri, gözleri, saçları. Hepsini çok iyi anımsıyorum, ama hepsi de bölük pörçük ve onları birleştirip bir bütün çıkaramıyorum. Ne kadar uğraşsam, Pola'yı gözümün önüne getiremiyorum. Kısacası, onu göremiyorum. Tam benim ilerlediğim hızla o da geri geri giderek belleğimden sabit bir uzaklıkta salınıyor ve ben ona bir türlü yetişemiyorum. Şimdi bile

onun o çekingen yürüyüşüyle, çok genç olarak onu ya da ona benzettiğim birini görüyorum. Yanımda taşıdığım bir anı, belleğimdeki bir hayal olarak Pola benimle kalsa da, artık geçmişin katmanlarında kaybolup gitmişti, belirsizlik içinde, yaşam boşluklarıyla dolu. Sevgili Pola, benim tatlı ablam... Bir kapanın içinde yürümek gîbiydi; bir hapishanenin avlusunda volta atmak gibiydi Auschwitz'de yürümek, ayağıma takılan gençliğimdi.

Üstüne bastığım, tedirginlikle gezindiğim kamp patikası, barakalar, fırınlar, idam duvarı, toplu asılma direği, ölüm rampası hepsi kurbanların gözbebeklerinden oluşmuş parlak çelikten bir ayna halinde bana yansıyor. Auschwitz bir başka iklimden, bir başka çağdan, başka koşullardan sesleniyor.

Sayısız boş, terk edilmiş baraka. Hepsi bitişik düzen. Üçlü ranzalı yataklarına pisliğin, hastalığın, korku ve ölümün sindiği barakalar. Yok oluşun eşiğindeki insanların geride bıraktığı, acılı bir dünya! Kaderin zifiri karanlığını hüznün derinliklerinde duyardık. Yaralı, ezik! Ve esrarengiz bir şekilde dünyadan kovulmuştuk. 'Geleceğe dair yitirilen umutlar... Tasalı bir umutsuzlukla başbaşaydık. Tıpkı Max Beeckmann'ın 'Rüya' adlı tablosunda günümüz dünyasını bir karabasan olarak yansıttığı eğilip bükülmüş, çarpıtılmış kuklalardık.

20 Nisan 1942

Toplu katliamdan sonraki sabah Yahudi polisi gettonun her yanına dağılmış olan cesetleri topladı. İlk şok geçip de panik biraz azalmaya başladığında, olaydan şüphe duymaya başladık. Niçin bu tip bir seçicilik? Hazırladıkları listenin kaynağı neydi? Kurbanlar getto toplumunun her seviyesinden gelen insanlardı. Blajman gibi hali vakti yerinde tüccarlar, eski memurlar, küçük esnaf, bunların yanı sıra olduk-

ça fakir insanlar. Hatta fırıncı bile. Niye fırıncı seçilmiş de başka biri seçilmemişti?

14 Mayıs l942

Bu hafta yeni bir işkence metodu geliştirdiler. Önce bir düzine genç ve güzel kadını yakalıyor, onları belli bir hamama götürüyorlar. Güçlü, kuvvetli, dayanıklı erkekleri yakalıyor, onları da aynı hamama getiriyorlar. Hem kadınlar hem de erkekler kırbaçlanarak giysilerini çıkartmaya, çırılçıplak kalmaya zorlanıyorlar. Daha sonra ise beraber bir küvete girmeye ve hayvanların seksüel davranışlarını andıran ahlak dışı, müstehcen hareketler yapmaya zorlanıyorlar. Bu çileyi ve işkenceyi çeken esirler bu iğrenç işlemlerin ayrıntılarını anlatmaktan utanıyorlar. Bunların hepsi de bir amaç uğruna yapılıyor. Bir Nazi esirlerin sırtında kırbaç şaklatırken, bir diğeri de elinde kamera ile köşede duruyor. Böylece tüm dünya Yahudilerin ne kadar etik değerlerden yoksun olduklarını, toplum içinde seksüel ahlaksızlık yaşadıklarını görecek.

Kendimi, daha doğrusu Auschwitz serüvenini yaşamış biri olarak o yaşadıklarımızı yorumlamak hiç bugünkü kadar zor olmamıştı. Polonya hükümeti burasını bir tür ulusal anıta dönüştürmüş; barakalar temizlenip cilalanmış; ağaçlar dikilmiş, çiçek tarhları oluşturulmuş. Acınacak kalıntıların sergilendiği bir müze var. Burada, üç yıl boyunca öldürülenlerin ayakkabıları yığılıydı. Ökçeleri ezik, burunları yenmiş, yamalı, patlak ayakkabılar tepeleme sergileniyor. Korkunç bir tanık, belki bir milyondan fazla ayakkabı. Yırtık Rus asker potinleri, Polonya asker çizmeleri, erkek ve kadın ayakkabıları, lastik pabuçlar ve on binlerce çift çocuk ayakkabısı; sandaletler, terlikler, bebek patikleri...

Bozulan, solan, çürüyen, aşınan, esneyen, gevşeyen, çatlayan, yırtılan ayakkabılar... Dilsiz ve sessiz tanıklar... Bozguna uğramış yaşamların geride bıraktıkları yaşama dair işaretler... Barakanın sağ köşesinde on binlerce taban köselesi, ayakkabı derileri ve deri parçaları, pençeler, topuklar.

Kunduralar -mihenk taşlarımızdır. Onlar kişiliğimizi simgelerler. Üzerlerindeki vıcık vıcık çamur ve sürten kütükleriyle geçtikleri yerlerden izler taşırlar.

Pabuçlar-mihenk taşlarıdırlar. Kimi zaman ne kadar da değersizdirler. Kimisi bağcıklı, kimisi bağcıksız, kimisi yolların tozunu yutmuş... Kullanılmış deride devinimin kalıntısı. Bir yırtıktaki, bir yamadaki öykü.

Potinler böyledir işte, birer dayanak, birer nirengi noktası. Birer direk, birer kilometre taşı, birer iskele babası.

Potinler.
Onların da belleği vardır ve içlerine akıtırlar yaşanmışlığı... Nereye gidecekleri bilinmez, sınırsız, haritasızdır onlar. İnsan elinin uzanamayacağı yere doğru ilerlerler ayak sesleriyle, kıvrak devinimlerle umudu kabartarak.

Anılarım neyle başlıyor? İlk anım bir patik. Yumuşak, ılık bir dili olan küçük, kahverengi, mis kokulu bir ayakkabı. Yeni, parlak, neredeyse canlı derinin hoş kokusu baş döndürücü. Küçük ayaklarıma annemin giydirmeye çalıştığı bu patiklerle şirin görünüyor olmalıydım. Ailede ilk kez ayakkabı giymemden kaynaklanan delice, çılgınca, baş döndürücü bir neşe egemen olmalıydı. Çocukluğumdan bir sonraki karede annem bana sıcak ve yumuşak bir çorap giydiriyor. Bir el ayağımı hafifçe çoraba sokarken, annemin sakin ve sabırlı sesini, beni okşayarak bana sarılmasını ve benim ona sarılışımı, ona tutunuşumu, güvende olduğumu, o yaşadığım

ılık gıdıklanmayı... İşte buradayım, bebeğim, yanında ve sımsıkıyım sana.

Çocukluğumdaki ayakkabıları düşünüyorum. Kahverengi, önden bağlı, burunları yıpranmış, erkek ayakkabısı gibi ayakkabılar giyerdik. Sonra, tabanının yarısı aşınıp yok olmuş, ökçeleri yepyeni kalmış, salkım saçak, beyaz koşu ayakkabıları ve şoset çoraplarla giyilen kahverengi sandaletler vardı. O yıllarda çoğu ayakkabılar kahverengiydi.
Bir yerleştirme (*installation*) çalışması görmüştüm. Avustralyalı sanatçı Virginia Ryan giyilmiş ayakkabıları 'The Substance of Memory' adı altında sergiliyordu. Auschwitz'deki müzenin aksine bu ayakkabılar çift çift ve düzenli bir şekilde sergilenmişlerdi. Her biri bir öykü anlatıyordu. Sanatçı yüzlerce öyküyü renkle, formla ve hareketle (bir yere gitmek) izleyiciye aktarıyordu. Ve izledikçe, onların ardındaki yaşanmışlıklar da bir bir, kare kare belleğimize yansıyordu. Giyildikçe sahiplerinin ayak biçimlerini almışlar, sürelerini tamamlamışlar ve terk edilmişlerdi her biri. Ama keyifli bir vazgeçişti bu. Sahiplerinin yaşamını sessizce yaşamışlar, onların tanıklıklarını yapmışlardı. Sahipleri de onlarla beraber biçimlenmiş, onlarla nasıl yaşayacaklarını öğrenmişlerdi. Bir bakıma, her eskitilen ayakkabı o insanın fotokopisine dönüşmüştü. Sahiplerinin ayakkabı ile sürdürdükleri 'iletişim' doğrultusunda ayakkabıların biçimi de değişmişti kuşkusuz. Nesne ile onu taşıyan sahibi arasında bir kader birliği oluşmuştu. Ayakkabılar ümitlerimizin, korkularımızın, sevinçlerimizin, sorumluluklarımızın, karakterlerimizin karmaşık bir kesişme ve çakışma alanı olarak giriyordu yaşamlarımıza. Böylece her ayakkabı bir anıya dönüşüyordu. Ayakkabı ve anımsamak... Özetle, sanatçı şöyle bir mesaj iletiyordu; gelip geçen her şey, akıllara az ya da çok kazınan, kesif (belirgin) veya yarı saydam bir iz bırakır ardında.

Her insanın yaşam görüşü ve kendini ifade ediş tarzı farklı olsa da, günümüz sanatçılarından Kıbrıslı seramik sanatçısı Ayhatun Ateş'in 'Sessiz Yürüyüş' adlı yerleştirmesi (*installation*) onu yine ayakkabı imgesinden yola çıkarak oluşmuştu. Sanatçı bu çalışmasında dünya barışında kadınların rolünden yola çıkmış. Farklı dil, din ve kültürleri temsil eden 50 çift seramik kadın ayakkabısından oluşan bu koleksiyon, barışın egemen kılınması için kadının üstlenmesi gereken misyonun önemini anlatıyor. Dünyanın çeşitli kentlerinde sergilenecek olan bu serginin öyküsü yalnızca kadınlardan oluşan 50 koltuklu bir meclis düşüncesiyle başlıyor. Farklı kültürlerden kadın bakanları temsil eden 50 seramik ayakkabı, bu kadınların bir araya gelerek dünya genelinde yaptığı barış yürüyüşünü simgeliyor. Yürüyüşü kırmızı renkli ayakkabı başlatıyor. Çünkü seramikte kullanılan kırmızı, uranoksitten meydana geldiği için zehir içeriyor ve kullanmak cesaret gerektiriyor. Kırmızı ayakkabının verdiği cesaretle başlayan yürüyüşe, sonradan diğer renkler de katılıyor. Böylece galerinin zeminine yerleştirilen seramik kadın ayakkabıları, bireysel olarak başlayıp sonunda kitlesel bir biçimde dünyaya yayılan bir yürüyüşü gerçekleştiriyor. Kadının doğurganlığı ve üretkenliğinin altını çizen sanatçı, bu 'Sessiz Yürüyüş'ü toplumsal bir ayine dönüştürmüş oluyor. Ancak toplumsal barışı sağlamak için herkes el ele vermeli mesajını da veriyor.

Birden Van Gogh'un 'Köylü Pabuçları' adlı resmi yavaşça belleğimde belirginleşti. Van Gogh, birden beni yakalamıştı. Gözlerim, gerçekte olduğundan daha soluk görünen yüzüne takıldı. Kalakalmıştım. O arada usumdan bir yığın düşünce geçti. Bilincimde, tüm açıklığı ile 'köylü pabuçları' ansızın 'bana ait' oluyordu. Şimdiye kadar hiç algılamadığım bu 'köylü pabuçları' bir hazine olarak önüme serilmişti. Ahh, şimdiye kadar beynimde demir atmış kavramların nasıl birdenbire koptuklarını, parçalandıklarını anlayabiliyorum.

Düşüncelerimin tıpkı dümensiz gemiler gibi sahili olmayan bir denize vurduklarını hissediyorum. Yavaş yavaş bilginin ve anımsamanın aynı şey olduğunu anlamaya başlıyorum. Artık Van Gogh'un düşünce dünyasına adım atmıştım. Van Gogh sanki bir düş gibi sesleniyordu bana. Açık ve daha anlaşılır biçimde. Görünmez bir ağızdan sözcükler dökülüyor, canlanıyor ve üzerime geliyorlardı. Sözcükler dönüyorlar ve önümde renkli giysilere bürünmüş kızlar gibi dolaşıyorlar, sonra tıpkı pırıltılı bir buhar gibi havada ok oluyorlar, arkalarından gelenlere yol açıyorlardı. Hepsi kısa bir süre için var oluyorlar, ardından gelenlere yol vermek için yer aldıkları sahneden çıkıp gidiyorlardı.

Modernizmin görsel sanatlardaki en saygın eserlerinden biri olarak değerlendirilen Van Gogh'un 'Köylü Pabuçları' apansızın böyle çıkıyordu karşıma. 'Köylü Pabuçları'nda o tarımsal sefaleti, koyu kırsal yoksulluğu, yıpratıcı köylü emeğini, o en ezik insan dünyasını, resmederek sanki bu kasvetli köylü dünyasından özür diler gibidir Van Gogh. Bu resimde her şey toprağa aittir. Bu pabuçlarda tüm köy yaşamı bir bir serilir önümüze. Köy insanının ağır ayak izleri, tarla yolunun ıssızlığı, açıklıktaki kulübe, saban izleri, ocaktaki yıpranmış ve kırık iş aletleriyle birlikte, bütün o sessiz köy yaşamı örtülerinden sıyrılmış olur. O köy insanının içindeki dilsiz acının da bir çığlığıdır bu pabuçlar. İnsanı kendi içinde kapalı tutan, çevresine aşılmaz duvarlar ören, hatta bizi sanki toprağa gömen şey ayakkabılarımız değil mi?

Bütün bu düşünceler, yaşama (yürümek) ilişkin tüm bu imgeler bu pabuçlardaydı. Orada, onlarda toplanmış gibiydiler. Sanat, yaşamı nasıl da güzel yorumluyor! Sanat bu pabuçların ardındaki gerçeği aktarırken, beni başka dünyalara götürüyordu. Duygudan duyguya geçiyor, sanatla zenginleşiyordum.

Bir yazar pabuçlardan şöyle söz ediyordu: "Ayağın ölüme giden bir organ olduğunu Primo Levi'den öğrendiğimde ürperdiydim. Shoah, bana kamplarda ayak tırnaklarının dar ayakkabıların ucuna sürtmesi nedeniyle uzamadığını öğretmişti, ama Levi'ninki bir adım öteye taşıyordu konuyu: Kamplarda dağıtılan ayakkabıların biri büyük, biri küçük oluyordu; biri topuklu, öteki topuksuz; bu koşullarda, işe koşulan kamp sakinlerinin önemli bir bölümünün ayakları yara oluyor, ayakkabıya giremeyecek ölçüde şişiyor, bu hale gelenler gaz odasına gönderiliyordu. Auschwitz'de, Dachau'da, Gulag kamplarında çekilmiş ayakkabı yığını fotoğraflarıyla birleşti bu bilgi. Ayakkabı, soykırımın belki de en ağır simgesiydi."

Başka bir barakada yarı yarıya yanık gömlekler, donlar, saatler, küçük sarkaçlı saatler, tükenmez kalemler, tıraş bıçakları, makaslar, cep lambaları, şemsiyeler, el çantaları, çakılar, işlemeli Ukrayna peşkirleri, danteller, makas yüksükleri, korseler, her türden protez, takma dişler, sargılar... Boyalı kocaman harflerle sahiplerinin adları yazılmış valizler. Ötede yığınla kap kacak; fincanlar, tavalar, tencereler, kaplar, bidonlar, ufak sandıklar. Daha uzakta yan yana kömür haline gelmiş Sovyet pasaportları, Bulgarca yolculuk notları, Varşovalı, Viyanalı çocuk fotoğrafları, mektuplar, bir dua kitabının sararmış yaprakları üzerine yazılmış mısralar, Almanya'da kullanılan yemek karneleri... Diş ve saç fırçalarından oluşmuş kocaman öbekler. Yığın yığın elbise ve iç çamaşırı, bavullar. Sona ermiş bir yolculuğun sadık dostları, sessiz, düşünceli, acılı... Çoğunluğu çerçeveli gözlük kümeleri. Kampa getirilen eşyaların arasında bulunan fotoğraflar gündelik yaşamdan, küçük yaşamlardan, ansızın kesintiye uğrayan yaşamlardan çarpıcı görüntüler veren fotoğraflar. O dönemin sessiz tanıkları.

Sergilenenler, beni alıp Michael Cacoyannis'in 1964 yapımı 'Zorba the Greek' adlı filminin bir sahnesine götürdü. Odasında ölü bulunmuş, yaşlı ve kimsesiz o kadına. Komşuları bir telaş içinde, ölen kadının ardından bıraktığı eşyaları bir bir saçıyorlardı sokağa. Bu ölüm yaşamını tamamlamış olanın ölümüydü. Dolapları karıştırılıyor, çekmeceleri açılıyor... Çöpe atılmadan önce her bir eşyayı incelemek için kolları sıvamışlar... Fötr şapkalar, kürkler, eldivenler, jartiyerler, jüponlar, kombinezonlar, yıkana yıkana eprimiş dantelli mendiller; bazılarının köşelerinde işlenmiş kabarık çiçek motifler... İçlerine mektuplar, faturalar, birtakım evrak konulmuş zarflar... Siyah-beyaz fotoğraflar... Fotoğraflarda, kâh kendi yaşlarındaki kadınlarla, kâh asker üniforması içindeki genç bir adamın kollarında, bukleli saçları omuzlarında genç bir kadın hep gülümsüyor. Hepsi siyah-beyaz... Kadın gülümsüyor... Evinde ölü bulunmuş kadın gülümsüyor... İşlemeli ve dantelli bu örtülerle sokak bayram yerine dönüyor. Ve şenlik başlıyor! Kıkır kıkır kahkahalar arasında herkes bir ucundan yakalayıp, kadının yaşamını sergiliyor. Kadın gülümsüyor... Küçük burjuva insanının yer yer eprimiş, beyazlıkları uçup gitmiş etekleri dantelli, pilili perdelerle sessizce içine kapandığı yaşamı, kadının ölümüyle birden sokağa fırlıyor... Kadın gülümsüyor... İçin için sandıklarda, kapalı kutularda, saklı sihirli bir dünyadan dökülüyorlar ortaya. Zemini koyu kahverengi, kenarları yıpranmış, aşına aşına yer yer siyahımsı lekeler almış valiz... Kadın hep gülümsüyor... İşe yarar mobilyalar, küçük biblolar, kap kacak hemencecik pay edilmişti bile. Bu küçük oda, komşuların yıkıcı saldırısının ezip geçtiği bir savaş meydanına dönüşmüştü. Orada yaşlı kadından tek bir iz kalmadığı gibi, insani her değer de silinip yok olmuştu. Yalnızca kadından tanıyamadıkları silik soluk bir imge kalmıştı ellerinde.

“Lütfen dokunmayın”, diyen rehberin sesiyle kendime geliyorum. “Biz yıllardır bu nesneleri toplamak için çok uğraştık. Hepsi önemli tarihi dokümanlardır.”
Her tarafta yeşil, mavi ya da pembe parfüm şişeleri... Sık, dalgalı, bakır rengi saçlar, çiğnenmiş genç kız örgüleri. Sarışın bukleler, kumral örgüler, siyah permalı bir tutam saç. Ve daha başka saçlar, birçok saç... Ablam bana şarkılar söylerdi. Güler, örgülerini çözer, açık saçlarıyla oynamama izin verirdi. Küçük iskemlelerden birine oturur, başını yatağıma uzatır, saçlarını yorganın üstüne yayardı. Ben kimi kez ellerimi saçların arasında gezdirir, kemi kez de yüzüme örterdim. Çok gür saçları vardı. Sabun kokardı hafiften.

“Kadınların saçlarını niye keserlerdi?” diye soruyor bir turist. - ‘Saç toplama emri 6 Ağustos 1942’de verilmişti. Altın dişler için verilen emir gibi bu emir de tüm kamplardaki saçlar içindi. Saç tıraşı, kampa giriş prosedürlerinin parçasıydı. Kapatılan kişinin aşağılanmasının bir parçasıdır. Gerçekten de saçlar, insanın tüm niteliklerinin sembolüdür: Güzellik, güç, erkeklik, kadınlık... Saçların kökünden kazınması, hijyen önlemi olmanın yanı sıra, firarları da önler. Ve SS, buna yeni bir işlev ekleyerek yenilik yapar: Saçlar sanayi için hammadde olur. ‘ Denizaltı personeli ve demiryolu şirketi için keçe ayakkabı imalatında kullanılacaklardı’, diye açıklıyor rehber.

Kısa, uzun, renk renk saç yığınları dezenfekte edilerek çuvallara bastırılıp Almanya'ya gönderildi. Bu saçlar Alman denizatlılarında şilte doldurmakta, halatlar örmede kullanıldı diye açıklıyor rehber kız. "Bunu Alman denizatlılarının komutanı Amiral Reader doğrulamıştır. " diye ilâve ediyor. Barakalar (geri çekilme sırasında yakılmamış olanlar) oldukları gibi kalmışlar: Sertleşmiş toprak zeminiyle, basık, kirli, derme çatma tahtalardan inşa edilmiş olarak; yataklar yok, tavana kadar tahtadan düz kanepeler var.

Auschwitz ne diye sorarsanız bana hiç duraksamadan "ölüm" derim. Auschwitz bana ölümü simgeler-tam, mutlak ölüm. Bu insanlığın, insanın, mantığın, kalbin, dilin ve duyguların ölümüdür...

Sonra seçimin talihsizleri için başlayan o uğursuz ve son yürüyüş. Ölüme yürüyüş. Seçimde yitirenlerin gaz odalarına gidişi. Gerçekten duş alacakları izlenimi veren tavandan sarkan duş süzgeçlerinden su yerine gaz verilmesi. Ziklon B gazı. (Barakaların bir yanında üst üste yığılı ziklon B kutuları görülebiliyor.) Üstlerinde bulunan her şeyi çıkarılarak gaz odalarına doğru götürülen kadınlar ve erkekler. 210 metrekare alana kıstırılmış, sıkıştırılmış iki bin kadın ve erkek. Ölüm acısında aynı hazin gözler. Aynı suskun kaygılar... Nefesleri, kokuları ve kaderleri birbirine karışmış binlerce insan... Eksile eksile çoğalan bir kalabalık...

İki blok ötede kısırlaştırma barakası. Nazi hekimlerinin özel tıp deneylerinde kullandıkları kobay kadın tutukluların kısırlaştırıldığı baraka. Ah. Sevgili Lily! Doktorlar tarafından ırksal araştırmalar için sömürülen insan kobaylar... "Böylesi daha iyi, kızlar", demişti bize kıdemli Macar Yahudi kadın. "Ölmekten daha iyidir... Çalışmaya gitmek zorunda kalmayacaksınız, ölmeyeceksiniz!" Tutukluların dökümünü veren listeler, Auschwitz'e ölüm yolcuları taşıyan vagonların maketi, kamp planının büyütülmüş, özgün teknik resimleri... Biraz ötede camlı vitrinler altında, krematoryumun küçültülmüş modelleri. Günde aralıksız yirmi dört saat çalışan, insan cesetlerinin yakıldığı fırın blokları...

Tek başına kalan bir insanın kapladığı o güçsüz yeri kaplamaya çalışıyorum. Varlığım bir toz bulutu. Kampın ortasında zamansızmışım gibi duran bir boşluk. Bir his var içimde. Çözemiyorum. Yüreğim sıkıştı. İçim kilitlendi.

Bir kadın sesi işittim. Önce bizim gruptaki birinin sesi olduğunu düşündüm, ama birkaç dakika sonra aynı ses çok yakınımdan "Şalom" dedi. Şaşırmıştım. "Şalom" dedim.
Biraz bekledi. "Çok yoruldunuz mu?" diye sordu. Yorulmak ne sözcük, bitmiştim. Ses dinlenmem gerektiğini söyledi. Benden hiçbir yanıt almayınca bir süre sonra Kadın bu defa "Sizi zorla mı getirdiler?" diye sordu. "İnsan hiçbir şeyi zorla yapmamalı" diye yanıtladım. Bana gülümsediğini ve gülüşündeki sıcaklığın içimi ısıttığını hissettim. "Ben gönüllü geldim" dedim. "Gönüllü olmak, istemektir" dedim. Bu kavramları ilk kez duymuyordu. Konuşmaların beni güçlendirdiğini hissetmişti.

Geceler sanıldığından da çok uzuyor, uyku tutmayınca...
Usul usul yoğunlaşan geceyle beraber görüntüler, sesler yarı uykulu zihnimde birbirine karışır. Yüzler akar, gidip gelir, titreşirler. Yaşamıma çeşitli zamanlarda girmiş çeşitli yüzler, gözlerimin önünden hızla akarlar. İpi kopmuş tespih taneleri gibi geceye düşmüş, solgun gelip geçer ve karanlık içinde ışırlar. Ardından belli belirsiz, eski zamanların karanlık yüzleri şekillenir; yavaş yavaş biçimlenir, sabit bir hal alır, ne olduklarını güçlükle sezebildiğim kişileri anımsatırlar. Yüzler belirginleştikçe daha bir saldırganlaşırlar, üstüme üstüme gelirler. Böyle bir gecede dehşetle yataktan kalktım. O hayaller ve düşünceler içinde hazin ve yalnızdım. Ölü gibiydim adeta... Ömür boyu yaşadığım ne varsa, hepsi en olumsuz yanlarıyla geçiyordu kirpiklerimden. Bir tür bilinç sınavı verir gibiydim ve salt yolculuğun hızı nedeniyle bu yüzleri göremiyormuşum gibi bir duygu içindeydim.

Gece yarısının karanlığına gömülmüş yatak odamdan çıktım, dengemi kaybetmemek için tutuna tutuna oturma odasına girdim. Geceleri ev her zamankinden daha yabancılaşıyor. Duvarda özene bezene yaptırılmış çerçeveler içinde aile fotoğrafları asılı. Çocukların fotoğrafları. Onların çocukluk-

ları. Gülümsediklerini, hınzırca kahkahalarla beni alaya alıp gülüşmelerini duyar gibiydim. Birbirimize sarıldığımız, içinde mutluluk anlarımızı yaşadığımız fotoğraflar. Tuhaf bir sessizliği vardır bu fotoğrafların. Önceleri hiç de öyle değilken yıllar içinde onlar da ağır bir sessizliğe bürünmüşler. Donup kalmış o anlar, sersemletici bir uğultuya dönüşüyor belleğimde. Çocuklar içlerinden gelen sese göre kendilerince bir oyun sergiliyorlar. Zihinlerinde o an tek bir düşünce egemen; içinde yaşadıkları anı yaşamak.

Geceleri ev her zamankinden daha yabancılaşıyor. Çeşitli eşyalar kendi gölgelerinin havuzu içinde yüzüyor... Benden bağımsız, benim sahipliğimi reddedercesine. Çocuklarımın gözüyle baktım onlara, rahatlıkla bırakabileceğim ne vardı aralarında? Öldüğüm zaman, hepsi atılacaktı. Timsah biçimli fındık kıracağı, bir teki kalmış sedef kol düğmesi, dişleri kırılmış kaplumbağa kabuğundan tarak, kırık gümüş çakmak, altlığı olmayan el boyaması porselen bir fincan, bir sirke şişesi... Evin dağılmış paçavraları. Yadigârlar, kırık çömlek parçaları gibi saçılacaklar ortaya. Öldüğüm zaman, biri üstlenecek bu işi. Bir ölünün arkasından temizlik yaptığınızda bir gün sıra size geldiğinde ne kadar çöp torbası doldurulacağını daha iyi anlıyorsunuz. Daha yaşarken bile her yaşamımızı bir çöplük gibi ıvır zıvırla doldurmuyor muyuz? Yadigârlarımızı, anılarımızı, ümitlerimizi, kâbuslarımızı, korkularımızı... Hayal kırıklıklarımızı, yaşam sevinçlerimizi.

Ansızın sonsuza dek ertelenmiş bir geleceği imleyen bu nesnelerle bir iletişim kuruluyor aramda. Bu nesneler benim kişisel fantezilerimi, arzularımı, baş döndürücü coşkunluklarımı beraberlerinde nasıl da taşımışlar! Sandıkla kurduğum ilişkinin tazeliğiyle beraber geçmişle şimdiki zaman örtüşüyor. Onlardan yayılan sihirli bir sıcaklıkta yaşamımın anlamını buluyorum.

Bu nesnelerle şekillendiğimi düşündüm. Nesneler kendi sürekliliklerini taşırlarken, ben de kuşaktan kuşağa bana miras kalan ve beni meşgul eden bir sürekliliği de taşıyordum usumda. Kendimi, karmaşık ve kendime özgü bir izler birikimi olduğumu anlayabiliyordum. Benden çocuklarıma yadigâr olarak kalacak olan bu nesneler beni anlatıyordu. Ailem ve köklerime dair izlerdi her biri. Sevinçlerimin, ümitlerimin, beklentilerim bir kesişme alanıydı her ele gelen nesne. Yüklendiğim her kararda ve eylemde benim dünyevi oluşumumun sonucu olarak ortaya çıkmışlardı. Evimdeki her nesne, benim gelip geçiciliğim gibi ben var oldukça yaşayacak, aklıma az ya da çok kazınacak, yarı saydam bir iz bırakacaktı ardımda. Giz taşıyan her nesne ardımdan tamamlanması halinde yarına açık bir öykünün başına, sonuna ya da herhangi bir noktasına iliştirilebilecek ipuçları verecekti. Her nesne bir yaşanmışlık tortusu olarak, yaşamın tüm tonlarına bulanmış olarak çıkıyordu karşıma. Yaşamın tez ve değişken akışının atan nabzıydı. Kendi dünyamın ana yolları, sapa yolları, patikalarıydı her nesne. Ne zamandır böyle saklı duruyorlardı? Silinip gitmiş düşlerime mi sormalıydım? Çok sevdiğim bir arkadaşımın düğün anısı olan şu kurumuş çiçek buketini, nasıl atabilirim? Ya torunum Arie'nin yaptığı resimleri sakladığım dosyayı? Ve çekmeceleri dolduran mektup ve kartpostalları? Ya şunca yıldır kutsal bir özenle topladığım pulları, kuruttuğum çiçek çeşitlerini? İnsan nasıl kendi geçmişini fırlatıp atabilir, nasıl olur da bir anda şimdiye dek olduğu insan olmayı yadsıyabilir? Bir kitapta okuduklarımı birden anımsadım. Eski Japon kültürüne göre parıldayan her şey değersiz ve bayağı kabul edilirmiş. Yeni bir fincan veya vazo, ürküntü verirmiş. Neden diye sorarsanız, Japonlar parlayan bir nesnenin 'yeni' oluşundan henüz kullanımın ona kazandırdığı soylulukla değer kazanmadığına inanırlarmış. Eskimiş, pek çok kez çay içmekten ötürü kararmış bir fincan, bizimle yaşamış, sabrımızı ve özenimizi ona aktardığımız bir eşya olmuştur. Ve zamanla hem bizim

huyumuzu, hem duygularımızı yüklenmiş, o da bize hizmet ederek bunun karşılığını vermiştir. Farklı kültürleri tanımak insana nasıl da değişik bakış açıları kazandırıyor. Yaşamdan kopuşunun çığlığını işitirim her antika eşyada. O eskimişliğiyle, havada titreşen ve bütün evreni titreten, o cana can katan ezgiyi duyarım. Bugün dokunduğumuz veya gördüğümüz her antika eşya insanlığın kat ettiği mesafedir.

21 Temmuz 1942

Gettoda hâlâ panik var. Büyük felaket her an bekleniyor. Nazi muhafızları sokaklarda dolaşıp hiçbir neden yokken insanları vuruyor. Açlık gittikçe kötüleşiyor-yiyecek tamamen yok oldu. Bir pound ekmek şimdi on iki zloti. Bizler de aynı paniği yaşıyoruz ve sözcüğün tam anlamıyla açlıktan ölmek üzereyiz. Erzakımız tükendi. Yemeğimiz biraz kaynamış suyun içine bir parça patates ya da pancardan oluşuyor. Sabahları yediğimiz ise bir dilim esmer ekmek ve "kahve" denen bir su.

Annemin pişmiş pancarları soyup dilimleyişini hatırlıyorum. Bir elinde pancar, öbüründe küt bıçak, lekeli parmakları ve dilimlerin parlak mor kırmızısı. Bu rengin yoğunluğu ile yaptığı işe gösterdiği titizlik. Geçmişim, şimdinin iç içe geçtiği zamansızlık kesitlerine dönüşüyor. Her nesne bir yüzleşme... Niyeler, niçinler, yıkılmış ömürler sıralanıyor ard arda. Seneler önce izlediğim bir yerleştirme sergisini anımsıyorum.

Yerleştirme sanatını sanat tarihçileri 'kaidesini yitirmiş bir heykelin öyküsü' diye tanımlıyorlar. Heykeller tepetaklak olmuş, figürler altta kalmış, mekânlar yayılmış, kaidenin de bir anlamının kalmadığı farklı sanatsal disiplinleri harmanlayan bir sanat dalı olarak giriyor sanat tarihine, yerleştirme sanatı. Ve bütün bildiklerimizden vazgeçmeye bir çağrı. Bir

kaçış değil. Sadece bir duruş. Yerleştirme sanatı işte böyle bir şey.

İzlediğim yerleştirmeye sanatçı, 'Sandık Odası' adını vermişti. İçine, yalın duvarlar ve kapalı duran birkaç oda kapısından geçilerek girilen 'Sandık Odası' şimdiki zamana ait belirgin bir yaşam şeklini yeniden yaratıyordu. İlk odaya girince, birbiri ardına haberler ve spor karşılaşması yayını yapan radyonun sesi rahatsız edecek derece yükseltilmişti. İnce ve keskin tonlamasıyla radyo yayını üzerimize zorla nüfuz ediyor, izleyiciyi çarpıyordu. Bu şekilde izleyenin dikkati 'şimdiki zaman'a odaklanıyordu. İkinci odada ise ' geçmiş', kişisel bir geçmişten çok sosyal bir geçmiş olarak okunuyordu: Mobilyalar eski stil ve tekrar tekrar kullanılmaktan yıpranmış; hiçbir şey belirgin bir kişiye özgü değil ve hiçbir şey bu mekânı kullananları tanımlamıyordu. İkinci odada 'geçmiş' ' şimdi'yi eziyor. İzleyici ancak bu odaları geçtikten sonra üçüncü odaya, sandık odasına girebiliyordu. İçi tıka basa giysi, yastık, yorgan ve kumaş dolu bu oda önceki iki mekânla karşılaştırıldığında aşırı derece göz alıcı, rengârenk ama gizli bir alan olarak gözüküyor. İlk iki odanın kuru, yalın ama dayanıklı mobilyalarından sonra, bu sınır tanımaz derecede parlak renkler ve baştan çıkartıcı kumaşların yaydığı sihirli sıcaklık, hiç beklenmedik kuvvet ve canlılıkta bir arzunun doğmasına yol açıyor. Düş ve vaat edilmiş bir mekânı, büyü kuvvetiyle meydana çıkararak sonsuza kadar ertelenmiş bir 'geleceği' ima ediyordu.

Nesnelerin gizemli diline sığınmış, onların dalgalanışına öylesine bırakmıştım kendimi. Ansızın, bir hayal gibi, içimin boşluğundan yansıyan soluklar, estirdikleri hava varlığımın derinliklerine doğru aktı. Sanki onlarda doğaüstü bir dil vardı. Yaşamımızın tüm anlamı sandık odalarımızda mı toplanmıştı? Orası, kendimize ait bir evrendi. Her yaşanmış anın içinde eriyen benzersiz bir evrendi.

'Artık bilsek de giysilerin bir daha gerekmeyeceğini, saklıyoruz onları/ yukarıdaki kilitli sandıkta. / Bazen diz çöküp dokunuyorum/ onlara, yeniden yaşamak için onları/ giydiğin zamanları, kolunun, bileğinin/ gerçek biçimini hatırlamak için. / Ellerimi sokuyorum boş, / görünmeyen kolların içine, / duraksıyor, sonra kavrayıp havaya kaldırıyorum: /yeşil bir tatil: kırmızı bir vaftiz/ töreni; bütün o yaşamadıkların/ toz olarak çöküyor kafamın içine. (Andrew Motion'ın şiiri)

Alain Robbe-Grillet kuramcısı olduğu 'yeni roman'ın insan odaklı olmadığını, nesne odaklı olduğunu ilan ederken, nesneleri görmezden gelmememiz gerektiğini bize anımsatmakla ne kadar da haklı. Çünkü biz bu küçük 'nesne'lerle var oluyor, onlarla beraber yaşıyoruz. Onlar bizim dünyamızın parçaları. Önemsiz olarak gördüğümüz her 'nesne', bir insanın yüzünde yaşanmışlıktan doğan yüz kırışıklıkları gibi bize yaşam ipuçları verirler. Çevremizdeki 'nesne'ler bizim gerimizdeki yaşam izlerimiz değil midir? Evin duvar ve döşemeleri, orada oturan kişinin- yoksul ya da zengin, silik ya da gösterişli- alınyazısı değil midir?

Sandıktaki nesneler karşımdalar. Merakla dinliyorlar beni. Bir yandan da yazıyorum. Sizi rahatsız etmiyoruz ya! Yook! İsterseniz biz eski yerlerimizi aldıktan sonra yazın dermişçesine bakışlar fırlatıyorlar çevreme. Fırlatsınlar. Huzursuz mu oldular! Meşgul etmeyelim sizi mi demek istiyorlar. Hayır! Hayır! Rica ederim! Bana kesinlikle engel değilsiniz. Benim çevremde her gün sizler gibi nice nesneler garip bir şekilde girip çıkıyor, yaşam buluyor bende ve sonra çekip gidiyorlar yaşamımdan.

Evimdeki sandığa uzanıp onu boşaltmaya girişirim. Onu hâlâ gizemli bir hazine gibi görürüm. Yıllardır onu açıp bakmadı-

ğımı hatırlarım, içinde ne var, anımsayamam. Oysa suskunlukları içinde dile gelmek için feryat ediyordurlar.

Sandığı açarım, içinden naftalin topları fırlar. İnce ipek kâğıdına sarılı masa örtüleri çıkar ortaya. Eski komşum 'Bunları Dora'ya sakla' demişti. Şunu da 'Kendine al' diye tembihlemişti, kendi el emeğim nakışlı örtüyü göstererek. Kızımın gelinliği ve onun düğün fotoğrafları, sepya rengi grup fotoğraflarımız bir bir saçılır ortaya. Bir paket kuş tüyü. Birtakım rengârenk nakış iplikleri, iki çift beyaz çocuk eldiveni. Sandıktaki eşyaları bir bir çıkarır, keşifler yaparım. Orada, dopdolu bir yaşamın sır dolu yoğunluğu içinde 'nesne'ler kendi eskimişliklerinde, orada öyle durup beklemiş, gençliğimden bir parça olmuşlardır. Onları yeniden yaşamak için dokunurum. Eskinin kokusunu bulurum onlarda. Nereye dokunsam toza bulanırım; sanki orada her şey toza dönüşmüş zamandır. Yavaşça uzanır ellerim. O incecik parmaklarımdan akıp gelirler nesneler, kum dallarından süzülen yapraklar gibi. Kayıtsızca sıralanırlar işte. Ne konuşur ne de sorarlar. Suskun ve iki büklüm hepsi. Dönerler durmadan ve öyle akarlar ki zaman uzun uzun kanar içimde. Nesneler ağır ağır akarlar kendilerine, karanlığa... Bir pul koleksiyonu başlanmış ve öylece bırakılmış, bir kartpostal, lekelerle dolu gümüş işlemeli bir ayna...

Yarı saydam ve suskun aynanın sisi içinden belli belirsiz beliren gözlerim. 'Kim götürdü bakışlarımı? Ne oldu gözlerime? Hani benim ellerim, ayaklarım, saçlarım, yüzüm?'
Birbirine eklenen yıllar... Kendi belleğimin sandığından beyaz kâğıda sıçrayan dil sürgünleri... Yüreğin derinliklerindeki kırık dökük iç çekişler, karanlığı yara yara bir yol bulmaya çalışan, karman çorman, oraya buraya, saçılmış sözcükler... Bin parçaya ayrılan yakarışlar, yitip giden bir rüya; derken yeniden akan sözcükler, sessizliğin kurşuni ağırlığından nakışlanan kutsal serpintiler... Karalanmış say-

falarla tekrar yüzleşen, iç içe geçen kendimden yansımalar. Uzun bir öyküyü yeryüzüne ulaştıracak. Metin ve ben. Birbirimizi yansıtan iki ayna oluyorduk. Birbirimizi bütünlüyorduk.

Kampa gitmeden önce, aynaları hiç düşünmemiştim. Yüzümü görmek kadar doğal bir şey yoktu benim için. Aynasız kalınca farklılaştığımızı, eskisi gibi olmadığımızı nasıl anlayabilirdik? Belki de aynalarımızı bizden almış olan askerler bunu biliyordu. Birbirimizin yüzüne ne kadar endişeli baktığımızı görünce anlamışlardır belki de. Marx'ın dediği gibi insan dünyaya elinde bir aynayla gelmediğine göre, insan kendisini başka insanlarda görüyor ve tanıyordu.

19 Eylül 1942

Sokaktan gelen silah sesleri ve çığlıklar bizi çıldırtıyor. Geceler korkunç. Dün akşam penceremizin altında kırk kişiyi vurdular. Hepsi erkekti. Katliam yaklaşık iki saat sürdü. Katiller tekmeler ve silahlarının kabzalarıyla kurbanlarına son darbeyi indiriyordu.

Katliamdan sonra yeraltı liderleri şiddetli direnişe geçtiler. Yasadışı yayınların sayısı arttı. Hatta bu gazeteler bizim bile elimize geçiyor. Okuduğumuz gazetelerden cephelerdeki savaşlardan iyi haberler aldık. Müttefikler Mısır'da savaşı kazanmış. Rusya'da düşmanı Moskava'dan atmış. Gazetelerden sürgünleri anlamını ve sürgüne gönderilen Yahudi'lerin kaderlerini öğrendik. Nazilerin karşısında umarsız davranmamamızı ve ellerinde silahları olanların, düşmana karşı direnişe geçmeleri isteniyordu. Gazetedeki Silahlanma! Adlı bildiri, 'Koyun gibi değil, mertçe ölelim', sözleriyle sona eriyordu.
Her nasılsa durum Ağustos'un son günlerinde biraz düzeldi ve kimlileri geleceğe ümitle bakmaya başladı. Ama bu durum

yalnızca fırtınadan önceki sessizlikti. 3 ve 4 Eylül'de Almanlar, cemaatin örgütlediği atölyelere el koydu. Litvanyalı ve Ukraynalılar eşliğindeki, seçkin gardiyanlar, yetenekli işçilere gereksinim olduğu bahanesiyle, atölyeleri basıp, düzinelerce insan topladılar. Stawki Sokağında topladıkları, sayıları bine yakın işçiyi, Treblinka kampına götürdüler.

Almanların savaşta kullanmak üzere getirdikleri ölüm makinelerini, Treblinka'ya sürgüne giden insanlar üstünde deneyecekleri söylentiler ağızdan ağza dolaşıyor, ama hiç kimse ayrıntıları bilmiyor.

20 Eylül 1942

Sürgün edilenlerin çoğunun Treblinki'ye gönderildiği ve orada Almanların savaş için denedikleri silahlarla öldürüldüklerini artık bilsek de daha fazla ayrıntıdan yoksunuz.

6 Eylül Pazar günü Yahudi polisine yeni bir kampanya başlatma emri geldi. Bunu cemaatteki Yerleştirme Komisyonu tarafından yayımlanan bir bildiri izledi. "Büyük Getto"da (Smocza, Gesia, Zamenhof ve Szczesliwa sokakları dâhil) oturanlardan geriye kalanların 5 Eylül'e kadar kayıt olmaları çağrısı yapılıyordu. Almanca ve Lehçe yazılan metinde bir de uyarı vardı: Herkesin iki günlük yiyecek getirmesi ve dairelerin kilitlenmeden bırakılması. "Zamanında kaydolmayanlar vurulacak" diye son buluyordu emir.

Tanımlanan bölge dikenli teller ve kalın iplerle çevrildi. Kayıt işlemi sabah on birde başladı ve bütün bir hafta sürdü.
Bu kaydın amacı saklananları avlamak ve halen gettodaki fabrikalarda çalışan aile reislerini, eş ve çocuklarını yakalamaktı. İnsanların büyük çoğunluğu kendilerini dairelerine hapsettiler. Kamplarda ölmektense evlerinde ölmeyi yeğlediler.

SS'ler ve Letonyalı askerler bu bölgedeki daireleri dolaşıp buldukları her insanı vurdular. Birçok Yahudi su ve yiyecek depoladıktan sonra duvar örüp kendini mahzenlere kapattı. Getto sokaklarının altında uzun tüneller kazıldı. Şu anda gerçek bir yeraltı gettosu var. Kimileri Almanların yıkıntılara bakmayı akıl etmeyeceğini umarak bombalanmış harap evlerde gizleniyor. Bütün hafta boyunca silah sesleri durmadı. Bu sürede 50.000'den fazla kadın, erkek ve çocuk Treblinka'ya götürüldü.

Tsvi, bana kumdan bilmeceler sorardı. Önümüzde serili kumdan. Yalınayak yürürdük kumda. Umutluyduk. Günün ilk ışığı ile uyanıp beni şımarttığı saatler. Sevgiyle. Beni şımartıp kartpostallar postaladığı günler. Kutlanan yaş günlerim, evlilik yıl dönümlerimiz... Bin kere öp beni, öp, yüz kere öp; bin kere, sonra yüz kere yeniden. Bin kere, yüz kere, öp, durmadan öp. Benim dilsiz sırdaşım, sevgilim.

Kampa ilk geldiğim günleri anımsadım. Zaman kavramını artık özümseyemiyordum. Önce günlerin adını unutmuştuk. Bir süre sonra ayları da birbirine karıştırmaya başladık. Son olarak yalnızca mevsimlerin değiştiğini izleyebiliyorduk.

Her gün akşam olduğunda, karanlık yoğunlaştığında dünyanın sonu geldi sanıyordum. Üzerinde yattığım ranza, bana her an fitili ateşlenmiş, patlamaya hazır bir bomba gibi geliyordu. O nedenle her sabah güneşin doğuşunu gördüğümde güne yeni umutlarla doğmuş oluyordum. Gece yarısı, çölde yolunu kaybetmiş bir adama, uzaktan görünen bir ışık ya da hasta döşeğinde korkunç acılarla kıvrandığı bir anda elini saran el gibi... Ya da susuzluktan ölmek üzere olan insanın yüzüne serpilen su gibi...

Şimdi burada Varşova'da niçin bulunduğumu anlıyorum. Kendim için buradayım. Şimdiki kendimden daha fazlası olmak için bu yolculuğu göze aldım.

Her şeyden önce ben bir insanım. Ben bir kadınım. Bir kadın olarak ülkem yok, bir kadın olarak hiçbir ülke istemiyorum, bir kadın olarak ülkem tüm dünyadır.
Yaşamım bir insanın bekleyeceği her şeyle hatta daha çoğuyla dolu. Sevdim ve sevildim. Acıyı ve kederi tattım, mutluluğu da, hem de genç bir kızken düşlediğimden çok daha fazlasını...

Sessiz bir çığlık düşüyor ve getiriyor ufuklardan soluk soluğa kalmış ruhları. Bitirilmemiş tümceleri bitirmeye çalışan noktalar gibi duydum gövdelerin ölü bakışlarını, suskun çığlıklarını. Baktım Varşova sokaklarına.
Annemin yaşamı açık bir seccade gibi yayıldı ortaya... Bir ölüşün eşiğinde seslendi bana... Yüreğime ulaştı okşayışı. Elini elimde duyumsadım. Şefkatli eli yüreğimin ta içinde...
Yürek atışlarından bir ırmağız biz...
Çocukluğum Varşova'da,
Gençliğim Polonya topraklarında,
Geçmişimi anımsamak ve anımsamak istemediğim birçok şey...
Tek ben miyim acı çeken zamandan?
Yıl üstüne yıl...
Ama kim, yeterince ne hatırlayabilir?
Herkes içinde taşır kendi ezgisini...
Yalnızca yitirdiklerim üzerine konuşabilirim.
Hiçbir zaman sahip olmadığım şeyler üzerine...
Suskunluk üzerine mesela...
Bu, sahip olduğum tek özgürlük.
Neredeyse dilsiz bir suskunluk.
Çok az sözcüklü.
Ve sonra o uzun yolculuk...

Ve seyretti suskunluğum beni sessizlikte.
Çığlıklar arasından yayılan şafağın ilk ışık kırıntıları, dalların siluetleri üzerinde parlıyor. Az sonra güneş usul usul dokuyacak ışığını ve gittikçe artan bir kimlikle yerini alacak gökyüzünde, 'Dün' arkamızda bıraktığımız silik ayak izlerimiz gibi silinmeyi bekleyecek bir suskunluk içinde.
Boğazımda cam kırıkları...
Dönüyor çark,
Çark dönüyor.
Batan ay,
Biten 'dün',
Ve gittikçe genişleyen 'gün',
İncecik inci taneleri gibi saçılacak avucumda,
Ve yaşanmayı bekleyecek.
Ses veren yüreğime sarılmış,
bulutlar gibi başı boş geçmişin çağrılarına
ve belleğin uçurumlarına gömülmüş.
Beklemekteyim o çocukluk halimi.
Kırılgan ve duygulu genç kızı.
Gölgem düşer her metnin bitmemiş dokusuna,
bırakır bir işaret ve yeniden dokur.
İmgeler içinden kaçak sözcüklere tutunarak,
yeniden kurmayı deniyorum
kendi üzerine yıkılan ya da geriye akan zamanı.
Bir anlaşma içinde.
Birbirimizi yeniden tanımak için.
Cecile ve ben.
Yaşamın öteki yamacına giden bu yol, benim yolum.
Ve birbirini izleyen bu sözler,
bu metni yaratan ve benimle düşüp kalkan imgeler
ve bir yapıttan ötekine,
ivedilik ve endişe içinde
kendi saflığım içinde
Kendime o kadar yakın, o kadar uzak
yitik bir ses olmamak için.

Metin yıkıyor sınırlarını,
taşıyor beni dışına.
Dünyanın tüm çığlıkları benden metnimden geçiyor.
Doğuyorum.
Metin yaklaşıyor, uzaklaşıyor, serüven kendi devinimiyle yenileniyor.
Ruhumda yangın, ruhumun gizi uyarılmış.
Bu yürüyen yürek benim, sürekli içimde yüreğin adımlarıyla.
Yazı metnim konuşur benim için,
Emer tüm ürküntülerimi,
Tüm çelişkilerimi,
Düşlerimi,
Korkularımı,
Gözyaşlarımı.

Fiyat: Bir Sigara

Aristokrat Mülteciler, Şehrimize Hoş Geldiniz!
Bu hafta sansasyonel bir gelişme yaşandı. Nazi muhafızlarının denetiminde 2. 600 Alman Yahudi vatandaşı getto dolaylarına getirildi. Olayı bu kadar çarpıcı hale getiren ise Almanya'dan gelen Yahudi göçmenleri olarak karşılanmalarıydı. İnsanlar Gestapo ve Polonyalılar'ın kendilerini tren istasyonunda yiyecek ve çiçekler ile karşıladıklarını söylüyorlar. Pulman vagonlarda sınır dışı edildiler. Zengin ve varlıklı görünüyorlardı ve Varşova'ya ulaştıklarında gayet şık giyimleriyle dikkat çekiyorlardı. Kısacası, aristokrat mültecilerdi onlar. Nazilerin onları adi ırkın fertleri olarak sınıflandırmadığı ve bu nedenle de Aryan tarafına yerleştirildikleri bildirildi. Bu aristokrat mülteciler için, getto içerisinde getto kuracaklar gibi gözüküyor.
Ama bu insanlar da kim? Irkçı terminolojiye göre bunlar yarı Yahudi. Çoğu Hıristiyan inancında doğmuş, ebeveynleri veya büyük büyük ebeveynleri yıllar önce din değiştirmiş. Çoğu, karma evliliklerden doğan çocuklarmış. Karı veya kocadan bazısı saf Alman'mış. Diğer bir deyişle, pratikte hepsi her halükarda Hıristiyanlar ve 1933'ten önce tüm mesleki alanlarda önemli pozisyonlarda ve yüksek mevkilerde görev almış tam katıksız Almanlar... İronik olansa Alman oldukları kadar Yahudi de olmaları. Doğum sertifikaları kendilerini ele vermeseydi, Nazilerin kendisinden daha çok Nazi olurlardı. Problemleri, üçüncü jenerasyona kadar Yahudi kanıyla bozulmuş birinin Nazilerin arasında yaşamasının yasak olması. Nazi kanunları bu tip kişileri "yarı Yahudi" olarak tanımlıyor.

Hırsızların ve Kaçakçıların Dikkatine!
Şabat arifesi, Iyyar ayının biri, Tashab, gettoda hiçbir zaman unutulamayacak bir terör gecesi oldu. Karanlığın örtüsü altında Naziler bir toplu katliam gerçekleştirdiler ve sadece sabah olup da getto civarındaki evlerin kapılarında cesetleri bulduğumuzda, facianın büyüklüğünü fark edebildik.
Bu cinayetlerden bir veya iki gün önce, gettoda bir önsezi hakimdi. Varşova yolculuğu Lublin yolculuğundan niçin daha iyi olsun ki? Korkularımıza yol açan ise, Lublin'deki katliamdan sorumlu olan taburun benzer bir katliam yapmak üzere Varşova'ya geldiği söylentisiydi. Endişenin ana kaynağı ise Yonak isimli bir Aryan'ın gettonun Aryan-Yahudi sınırında öldürülmüş olmasıydı. Bu kişi hırsızlık ve kaçakçılık ile

geçinen belalı bir yasadışı tipti. Bu haydutların bazıları Ukraynalı ve Alman. Bu öldürülen kişi de bir Alman'dı. Katil, yetkili mercilerce biliniyordu, ancak yine de bu olaya bir Yahudi'nin karıştığını bahane etmekten geri kalmadılar. Bu bilgi bize sızdığında, felaketin yaklaştığını anladık. Şabat arifesinde, Almanca bilen on sekiz Yahudi polisi kendi devriyelerindeki katillere refakat etmek üzere davet edildiler. Bir huzursuzluk ve tedirginlik dalgası tüm gettoyu sardı fakat Yahudi polisleri ayaklanmış olan kalabalığı sakinleştirdi. "Kafanızdaki tek bir saç teline bile zarar verilmeyecek!" diye bizi inandırdılar. Gece yarısı toplu katliam başladı. Kendilerine yolu gösteren bir Yahudi polis ile beraber dört katilden oluşan bir grup, ellerinde isim listesi ile ölüme mahkûm edilenlerin evlerine doğru yola çıktı. Sırtlarında makineli tüfekler, ellerinde de tabanca taşıyorlardı. Giriş kapısının zilini çaldılar. Katillerin yapmaları gereken bir işleri olduğundan, kapıcının hayatı güvendeydi. Yine de kapıyı açmada geciken kapıcı, kurşunların ilk hedefi oldu. İsimleri listede olmamasına rağmen altı kapıcı hayatını bu şekilde kaybetti. Garip olan ise Nazilerin bu ölüm görevinde oldukça kibar olmalarıydı. Nazik bir şekilde "İyi akşamlar!" diye selamladıktan sonra suçlu olan kişinin avluya çıkmasını istediler. Sahneyi aydınlatan güçlü bir fener ışığı ile kurbanı duvara karşı tuttular; bir veya iki el ateş ederek hayatına son verdiler. Cesedi giriş kapısında bırakıp bir sonraki yere doğru yola koyuldular.

Getto içerisinde kaç tane katil çetesinin dolaştığını bilmiyoruz, ancak elliden fazla kişinin öldürüldüğünü biliyoruz. Sabah aydınlığı kapıların yanındaki cansız bedenleri ortaya çıkardı. Resmi olarak suçlanmadılar. Karanlıkta liste hazırlandı ve yine karanlıkta hüküm infaz edildi. Hiç kimse bu cinayetlerin nedenini bilmiyor. Bu, hiçbir zaman unutamayacağımız bir gece oldu.

Haberler tüm gettoya yayıldı ve Judenrat'ın başkanı, Czerniakow, kalabalığın önüne şu teselli sözleri ile çıktı: "Sakin olun! Strese girmeyin! Bu cezalandırılanlar bazı yasadışı faaliyetlere karışmışlardı. Herkes işinin başına dönsün!"

Getto komiseri, Auerswald de şu sözleri sarf etti: "Yahudi halkına sakin olmalarını söyleyin! Hiç kimse yaşamlarını tehdit etmiyor! Yalnızca bir şeyi unutmasınlar: Kendilerini ilgilendirmeyen işlere bulaşmasınlar... " Ne tip işler? Bunu söylemedi.

Toplu katliamdan sonraki sabah Yahudi polisi gettonun her yanına dağılmış cesetleri topladı. İlk şok geçip de panik biraz azalmaya başladığında, olaydan şüphe duymaya başladık. Nasıl bir seçicilikle gerçekleştirmişlerdi dünkü olayları? Hazırladıkları listenin kaynağı neydi? Kurbanlar getto toplumunun her seviyesinden gelen insanlardı.

Blajman gibi hali vakti yerinde tüccarlar, fırıncı, eski memurlar, küçük esnaf, hatta oldukça fakir insanlar bile. Niye fırıncı seçilmiş de başka biri seçilmemişti?

Olayı biraz daha deşince durum ortaya çıktı. Öldürülmek üzere seçilen kişiler "Das Blettl" isimli yasadışı politik bir bülten çıkarmakla suçlanmışlardı. Böylece oyuncu Alman basınının gizlemeye çalıştığı bülten ortaya çıkmış oldu. Bu fikir Bund'dan (Yahudi Sosyalist Partisi'nden) çıkmış ve hayatın her kesiminden bir grup da para, kâğıt, dizgi, basım ve dağıtım tedarik ederek bunun çıkarılmasına yardım etmişlerdi. Bu yürekli adamlar Şabat arifesinde, Iyyar'ın birinde ödüllerini aldılar.

Sakın biz de topun ağzında olmayalım? Umarız ki bir sonraki sayımızda yine sizlerin karşısında olalım!

IX

''Yaşamlarımz ölüm demek olan,
denize dökülen birer ırmak'
Manuel Rivas

22 Haziran 1986

Açık panjurlardan yaşam sızıyor odama. Hele martılar, hele martılar, her bir tüylerinde ayrı telaş! İçimde kuş cıvıltıları ile güne başlıyorum. Düşlerimde çizdiğim o resimleri yeniden bulup yaşatmalıyım, o resimleri. O günler nerede? Çok gerilerde. Dünlerde, eskilerde.

Yüzümde gezinen yaz güneşini duyumsuyorum. Kayaların, ağaçların kokusunu tenimde duyumsuyorum. Doğa yaşamımın bir parçası. Böyle anlarda mutluluğun tam içinde olduğumu düşünüyorum.

Yeniden yazı masama dönüyorum. Mutluluğumun bütün gövdemden aktığını duyumsuyorum. Tüm evreni kucaklamak istiyorum.

Yalnızca yazı metni var karşımda. Anı dünyasının izleri serpiliyor her yanıma. Havada asılı kalmış bir tırpan gibidir anılar. İlk tümce dökülüyor kâğıda. Bir inatçı mırıltı, bir uçsuz bucaksız uğultu sayfalarda uçuşuyor. Kendi belleğimin sandığından anıların sarhoşluğuyla kâğıtta kavisler çiziyorum. Yeniden sözcükler... Damla damla kâğıda akan, sıçrayan damlalar, kutsal serpintiler uzun bir ağıtı yeryüzüne ulaştıracak.

Düşüncelerin ve duyguların nakışlarıyla yaratılan bir yaratılış destanıdır bir yazı metni. Her metin kanatlanan bir çığlık... Telaşla özgürleşerek arınan, hafifleyen, sonra birden yırtılıveren bir çığlık... Kendi uzun, sonsuz çığlığım! Yeniden akar sözcükler. Yüreğin derinliklerinden kırık dökük iç çekişlerle, bin parçaya ayrılan, yitip giden bir rüya gibi... Yeniden akar sözcükler...

Öfkelenmekten, ağlamaktan, gülmekten, yaşamaktan keyif duyuyorum. Olumlu ya da olumsuz kendim olmanın sevincini yaşıyorum.

Küçük, yalın mutlulukların olağanüstü olduklarını keşfettim. İç dünyamın zenginleşmesiyle kendimle daha iyi dost olmayı becerdim sonunda.

Güneşe yönelen bitkiyi görebiliyorum. Güneşi izleyerek hareket ediyor, onu arıyor, ona yalvarıyor. Gün boyunca yaptığı dairesel hareketi, havada çıkardığı hışırtıyı dinlemeyi artık öğrendim. Bitkinin güneşe ilahi okuduğunu fark ettim. Artık bir menekşeye bakınca, güneşin yükselmesiyle açıldığını, kendini tamamen ona sunduğunu ve güneş kaybolduğunda kapandığını görebiliyorum. Onun taç yapraklarını açıp kapatmasının güneşe bir övgü olduğunu - tıpkı biz dua ettiğimiz zaman dudaklarımızı açıp kapattığımız gibi - anlayabiliyorum.

Ellerim titremeye başladı; kimi kez bardağı iki elimle tutmak zorunda kalıyorum. Eskiden her zaman, her yerde uyuyabilirdim; ancak şimdi evimi, yatağımı arıyorum. Komşum ile sabah yürüyüşlerine çıkıyorum. Yaşam üzerine konuşuyoruz. Erkekler, kadınlar, çocuklar hakkında. Bildiğimiz kederler ve mutluluklara ilişkin. Ve öğrenmek istediklerimiz ile ilgili. Uykuda gördüğümüz tuhaf düşler hakkında. Ve

yanı başımızda bize eşlik eden ağaçlar, çiçekler, ağaçlar ve düşler dünyası hâlâ benim.
Zaman geçiyordu. Saatler saatleri takip etti. Ama hiçbir şey olmadı, kimse gelmedi. Gaz odasının hem içi hem de dışı sessizdi. Belki de bizi unutmuşlardı? Yavaş yavaş çok az da olsa bir umut kırıntısı ortaya çıkmaya başladı. Sabaha karşı geri geldiler; gaz odasında ölümü beklediğimiz kâbus gibi bir bekleyişten sonra dışarı çıkarıldık. Bu kilitli binadan sanki kaçabilirmişiz gibi bizi yeniden saydılar ve tekrar erkeklerin olduğu kampa bir gün önceki aynı barakaya geri götürdüler. Burada mahkûmlardan öğrendik ki geceleyin gaz mevcutları birdenbire tükenmiş.

Uzun süren bir hastalıktan yeni kalkmış gibiydim - dilim paslıydı, dudaklarım çatlamıştı; terim buz gibi sırtımda kurumuştu. Gözlerim kararmış, bacaklarım kesilmiş, kasılıp kalmıştım. Ölümdü o, biliyordum, soğuk nefesiydi yüzümde duyduğum. Öylesine sessizce. Tek sözcük etmiyoruz; söyleyecek sözümüz olmadığından değil, gerekmediğinden. Galiba bazı öykülerin konuşulması gerekmiyor.

Bir örtü kalkıyor üzerimizden. Tersine çeviriyoruz yaşamı: ölümden doğuma. Her anımız parça parça bir geçiş... Kaygıdan umuda. Belirsiz, elden kolayca kaçıveren, parçalanmış bir dünya bizimkisi. Işık benekleriyle, belli belirsizlikle titreşen noktacıklarız. Yaşamın geri çekildiği, ölüm kusan topraklarda bir mumyanın çözülmüş sargılarıyız. Oradan buradan parçalarımızı topluyoruz. Topluyoruz toplamasına da, kendimizi yapıştıramayacak kadar çok kırığız. Kendimi görüyorum. Kendi zedelenmiş tenimi... Boşluğa, hem içimdeki, hem dışımdaki boşluğa direnen incecik bir zarım. Yaralı ve bereli. Ah, bir daha ayağa kalkmak, yaşamın içinde yol almak, sonra yaşlanmak ve unutmak! Ama henüz değil. Canlanmak gerek. Küçük adımlarla. Yürümeyi yeniden öğrenen bebeğim. Korkmayayım diye, en yumuşak renklerle

başlıyorum; badem yeşili, gök mavisi, soluk kırımızı. Veya şekerli, sulu renklerle; mandalina, çilek, portakal, böğürtlen. Dünyanın tüm renklerine bürünüyorum. Geliyorum. Yaşama tekrar katılacağım, dans edeceğim, dans edeceğim, dans edeceğim. Dans etmeyi öyle severdim ki! Bekleyin, geliyorum! Zaman gerek, uzaktan geliyorum, ama geliyorum. Önümde adımlarımın sesini duyuyorum. Toprak ve su, gök ve yer arasında yaşamın yolu. El yordamıyla gidiyorum. Gitmek için gidiyorum. Ancak durmayacağım. Bin ışıklı damlalardan doğuyorum. Her saniye, dinginliğe, güzelliğe doğuyorum. Işığa doğru yükseliyorum. Yaşam bana, kocaman gülümsüyor.

Aynı kampta akşam yemeğimizi yedik. İlahi bir mutluluk yaşıyorduk. Yeniden doğmuş gibiydik! Ah! Anneciğim! Gaz odasından sağ çıkmak! İşte bu bir mucize olmalı! Akşam yemeğinden sonra ekmek dağıttılar (dört kişiye bir somun ekmek); bizi tekrar saydılar ve üstü kapalı araçlara bindirdiler. Bütün bu olup bitenden sonra, içimde tuhaf bir titreme oldu. Her şey bulunduğu halden çıkıp başka bir hale girdi sanki biraz kaydı yerinden, biraz oynadı.

Ferahlayarak iç çektik. Şimdi bizi götürdükleri kampın yeri veya isminin ne olduğu hususunda en ufacık bir fikrimiz yoktu. Oraya varana dek de bilemedik.

Majdanek'te kadınlardan Yahudilerin Auschwitz'de zehirli gazla öldürüldüklerini ve yakıldıklarını duymuştum. Bunlara inanmamış ve bunların Yahudi düşmanlarının aptal bir icadı olduğunu ve bu söylentilerin özellikle bizi korkutmak için uydurulduklarını düşünmüştüm. Ancak şimdi, kampımızdan birkaç yüz metre uzaklıkta tel çitin gerisinde demirli pencereleri ve kocaman bir bacası olan devasa binayı görebiliyordum. Burası krematoryumdu.

Öldürülmeye getirilen çocukların soyunmasına yardım etmek, düzeni sağlamak ve yetişkinleri acele ettirmek için gaz odalarında çalıştırmak üzere güçlü, kuvvetli, sağlıklı kadınların seçilip, bir araya toplanması işlemi başladı. Diğer kadınlar da öldürülen Yahudilere ait eşyaların ayrıldığı ve düzenlendiği "Kanada"da çalışmak üzere seçildiler. "Kanada" kelimesini "kendine de başka kimseye de burada hiç yer yok, burada hiç kimse yok!" olarak tercüme ettik ya da daha da açık olarak, burada tek bir Yahudi bile kalmadı, hepsi Naziler tarafından katledildi. Eşyaların yığıldığı depoları 'Kanada' diye adlandıran mahkûmlardı. Burası gerçek bolluk yeriydi, her şey bulunurdu: para, erzak, ilaç, değerli taşlar, giysiler, dua kitapları, dua örtüleri, vs. Polonya'da, Kanada refahı ve zenginliği simgeliyordu; biraz Peru'nun Fransa'daki imgesine benziyordu.

Ansızın dokumacılık işinde çalışan kadınların tamamının bizim yanımızdaki 26 numaralı bloğa transfer edileceğini öğrendik. Buradaki blok gözcüsü zalimliği ve gaddarlığı ile ün salmıştı. Bu barakalarda başka yerlerden daha büyük ölçüde bir kalabalık ve kargaşa hüküm sürüyordu. Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer misali bu bloka gönderilmekten ödümüz kopuyordu. Ben mesanem hasta olduğu ve boğmaca olduğum için özellikle korkuyordum. Ama şans farklı bir yüzünü gösterdi: 26 numaralı bloka gönderileceğime birdenbire "Kanada"ya gönderildim.
Sonunda her yaşanan basitleşiyor, yaşanmış olan her şey. Büyük acılar hiç anlamadan geçip gidiyor. Ve günler geçtikçe değil, hayır, yıllar geçtikçe yaşam da sönüyor. Yaşanan anlar yavaş yavaş, parça parça eskiyor. Ve işte o zaman insan gerçekten yaşlı oluyor. Usumda binlerce öykü topluyorum. Hepsi burada, benim yalnızlığımda. Uzaktakiler, yakındakiler.

Yazı masasının çekmecesinde timsah derisinden bir çantayı saklardı annem. Çantanın içinde ışıkta döndürüldüğü zaman mavimsi kızılımsı mor rengi ışıklar saçan saydam taşlı bir yaka iğnesi vardı. Bir de gümüş kakmalı fil dişinden yapılmış bir yelpaze. Gülümseyen, diz kırarak selam veren bir balerin resmi vardı yelpazenin ipeğinde. Çanta, süs iğnesi ve yelpaze çekmecede durur, bu nesnelerin hiçbirini kullanmazdı annem.

Ben de annem gibi bilsem de giysilerin bir daha gerekmeyeceğini, yine de saklarım onları sandıklarda... Bir zarf içinde kızımın çocukluk örgüleri, tığ işi tek bir bebek patiği, kullanılmamış bir mutfak önlüğü. Bir eski atkı, rengi atmış bir bere, laciverdi kaçmış buruşuk bir kazak. Üzerine tığ iğnesi iliştirilmiş iki adet dantel yumağı. Beyaz patiska tülbent. Pembe kurdeleler. El örgüsü şal. Bazı şeyler saklanmalı, bazıları atılmalı ya da birisine verilmeli. Çürümüş lastik şeritlerle tutturulmuş deste deste kan tahlilleri, röntgen filmleri. Moda dergileri. Bu dergilere bayılırdım. Saatlerce bunlarla oyalanırdım. Derken bir fotoğraf makinesi çıkıyor ortaya. Altta hiç kullanılmamış eski bir fotoğraf albümü duruyor. Kimi fotoğraflar ayakkabı bağı ile birbirine tutturulmuştu. Dolu dizgin geçiyorlar önümden fotoğraflar tıpkı bir resmi geçitteki gibi. Hepsi birer birer bir an varoluyorlar ışığın önünde, benim bakabildiğim kadar. Sonra atılıyorlar tekrar sandığa, sessizliğe ve karanlığa... Kırmızı plastikten dikişleri çatlamış yamyassı çantam elime geliyor. Çantayı alıyorum, orasına burasına bastırarak düzeltmeye çalışıyorum. Çantayı açınca içinden birkaç bozuk para avucuma dökülüyor. Boş sandıkta ve yere saçılmış eşyalarda bütün yaşamımı görüyorum. Bütün bu anı yolculuğu beni göz kamaştıran bir karanlığa götürüyor. Sanki önümdeki yaşamıma ulaşamayacağım: Ve sonra kendimi o yaşamın içinde tekrar bulmak ve tekrar karanlıkta süzülmek... Yaşlılık bu olsa gerek. Yere düşmeksizin bedenimin dışında oyalanmaya başlıyorum. Böyle an-

larda bulanıklaşıyor görüntüm, sanki iki tane 'ben' varmış gibi; biri ötekinin üstüne konmuş ama tam oturmamış... Yana kaymış, yitmişim gibi... Sahi, bu yaşamı ben mi yaşadım? Her şey boş ve sessiz görünüyor, ama benim için boş da sessiz de değil; yankılarla dolu.
Pola önünde notalarla mutfak masasında oturuyor. Masaya parmaklarıyla vurarak alıştırma yapıyor ve anımsaması gerekenleri not kâğıdına yazıyor. Pazar öğleden sonraları babam divanın üzerinde uyuyor ve Pola onu uyandırmak istemiyor. O zamanlar 'Aile Mutluluğu'nu kaleme alan Tolstoy kadar mutluyduk! Sofya Andreyevna, pırıl pırıl yanan gözlerle, gidip Tolstoy'u öpmüştü. Eseri temize çekerken, bir an için durmak ve kocasına teşekkür etmek istemişti. O günler onlar da mutluydular.

Şimdi tak-tak vuruşları duyabiliyorum. Pola'nın odalarımız arasındaki duvara tak-tak vurduğunu duyabiliyorum; yataklarımızdan birbirimize iyi geceler dileyebilmek için bulduğumuz bir şifre bu.

Anıları nakış gibi işlemeye çalışıyorum, güvenli ve sıkı dikilmiş olmalılar. Kumaşa iyi gömülmüş, ışıltılı taşlarla süslü dikişler. Pola'nın piyano notaları, Tsvi'nin sözcükleri, annemin dikiş makinesi, Hilek'in el yazısı, babamın yağlı boya tabloları ve resim koleksiyonu... Ramek bana mektuplarıyla arkadaşlık ettiği ve yıllar önce olduğu gibi bugün de onları yanımda hissediyorum. Ölülerle ilişkimiz sürekli olarak değişiyor, çünkü onları sevmeye devam ediyoruz. Annemin o konuşmaları... Her konuşmada olduğu gibi, bazen bana yanıt veriyorlar, bazen vermiyorlar. Pola'ya yakın olmak istiyorum. Ama yanıt yok. Arada sırada yatarken Tsvi'yi aklımdan geçirdiğimde onun fotoğraflarına bakar bulurum kendimi. Ona yakın olmak isterim. Bunu yapabilmek için hayal kurarım. Ellerimi yüzüme kaldırıp Tsvi'yi koklarım avuçlarımda. Kibbutz'a malzeme taşımak için yaptığı kamyon yolculukla-

rını anlatışı hiç aklımdan çıkmaz. O genç, delikanlı Tsvi'yi delik deşik yollarda sallana sarsıla giden bir kamyonun tepesinde görür gibi olurum. Tsvi ve şöför bir başlarına, farların solgun ışığının aydınlatamadığı, onları sapasarmış bir gecede henüz uslu duran ama hep tehditkâr mayın tarlalarının ortasında... İşte bunları görür gibi olurum ve kamyonun içinde, Tsvi'nin bakışlarının ışığını görür, sözcüklerindeki kaygıyı işitirim. Onları anımsayan belleğin ta kendisi. Pola'yı, annemi, babamı hep rüyalarımda gördüm. Yıllarca onlarsız ve onlarla yaşadım. Onları bunca yakınıma getiren içimde, en içimde ışıldayan bir şeyler. Öylesine yakınlar ki, annemin güçlü elini, Pola'nın zarif parmaklarını hissedebiliyorum, öylesine yakın ki başımda annemin eli, öylesine yakın ki babamın arkadan beni saran kolları. Annemin beni çağırdığını hissettiğim, onun yalnızlığıyla dolduğum bütün o yıllar. Öteki hayaletler gibi fısıldıyor; kendiyle birlikte olmam için değil, yeterince yakınında olduğumda, bana dünyaya ait olduğumu söylemek için. Onların sesleriyle doluyum. Sevgiye kapanmasın hiç yüreğiniz.

15 Ocak l943 olmalı...

Sığındığımız fabrikanın en az göze çarpan tenha bir köşesinde, yıkanmadan, kıyafetlerimizi değiştirmeden ve hatta ayakkabılarımızı bile çıkarmadan sessiz sedasız yattık. Her türlü beklenmedik olaya karşı hazırlıklıydık. Ancak sadece kayıp geçen kısa bir an için bir sonraki saatin ne getireceğini düşünmemeye çalışarak yaşıyorduk. Bu koşullar altında küçük çocukların yetişkin insanlar duyarlı davranmalarına ve sabır göstermelerine hayran olmamak elde değildi.

Gettoda gerçek anlamıyla çocuk yoktu. Özellikle toplama ve sürgün edilme harekâtları sırasında hepsi birer yetişkin oluyordu. Hepsi yaşamlarını sürdürebilmek için mücadele edi-

yordu. Aramızdaki en ufaklar bile bunu anlıyor ve hissediyordu.

Sığındığımız Toebbens fabrikasındaki tek yiyecek, sahiplerinin çoktan sürgüne gönderildiği komşu evdeki boş bir dairede 'sürgün edilme harekâtları' (kesin çözüm) arasındaki aralarda annemin günde bir defa pişirdiği az miktardaki arpa çorbasıydı. Sürgünler başladığı andan beri annemin peşini bırakmıyordum. Sadece onun yanında kendimi güvende hissediyordum. Onun yanında hiçbir şeyden korkmuyordum. Yemek pişirirken, gözlerimi tencereden ayırmıyor, birkaç kaşık dolusu sıcak çorbaya kavuşacağım an'ı sabırsızlıkla bekliyordum. Aynı zamanda sokakta ve avluda olan herhangi şüpheli olayı da dikkatle izliyordum.
Annemin bu yabancı, ölü evde, başkasının mutfağında bu hevesi ve isteği nasıl bulabildiğine şaşıyordum. Sık sık safra taşı ağrılarından acı çeken bu zayıf küçük kadın demir gibi bir iradeye sahipti. Kendini tamamıyla kontrol edebiliyordu. Sükûnetini ve sakinliğini kaybetmeden herhangi bir durumda ne yapacağını çok iyi biliyordu. Etrafına dikkatlice göz gezdirerek Almanlara yakalanmadan tencereyi fabrikaya kadar taşıyordu. Herkes bir diğeri kadar açtı! Tabii ki hiç kimse açlığını bastırmayı hayal bile etmiyordu. Bu etsiz, unsuz çorba anında bitiyordu... Sonra karınlarımız tekrar bize varlıklarını anımsatıyordu... Tüm bu sevdiğim insanların bakışlarından fışkıran umutsuzluk ve keder beni açlıktan daha fazla üzüyordu. Yeni bir toplama ve sürgüne gönderilme harekâtının kapıda olduğu haberini her an bekliyorduk. Gettoda sinsice dolaşan Nazi'lerden kurtulmak için, umutsuzca bir yerden diğerine kaçma eziyetinden başka ne yapabilirdik ki!
Hangi gün olduğunu anımsamıyorum, yine bir ocak günü müydü?

18 Ocak 1943 olmalı.

Toplama ve sürgün harekâtlarının kapsamının arttığı, bu harekâtta çalıştırılmak üzere Alman'ların Avrupa'da işgal ettikleri birçok bölgeden kalabalık eşkıya ve haydut birliklerini Varşova'ya getirttikleri söylentileri etrafta dolaşıyordu. Ayrıca fabrikada çalışan işçilerin de toplandığı ve sürgüne gönderildiğini öğrendik. Rüşvet vererek alınan izin belgeleri ve kimliklere sahip olan insanların bile toplanarak sürgüne gönderildiğini öğrendik.

21 Ocak l943

Toebbens fabrikasının müdürü bunu öğrendiğinde, bizi de fabrikadan kovdu. Yalvarmalarımıza bağırıp çağırarak karşılık verdi. Bizim varlığımızın fabrikada çalışan insanların yaşamını ve güvenliğini tehdit ettiğini söyleyerek, hakaretler savurarak bizi zorla merdivenlerden aşağı sürükleyerek sokağa attı...

Fabrikaya çıkan dış merdivenlerin karşısında getto sınır bekçileri ve gözcüleri duruyordu. Alman jandarmaları bu merdivenlerin olduğu yöne ve fabrika kapısının önündeki yüksek verandaya sık sık ateş ederlerdi. Birçok insan burada yaşamını kaybetmişti. Müdür ile fabrika kapısında mücadele ederken, hepimiz ölüm tehlikesi ile karşı karşıyaydık...

Annemin fabrika kapısında müdüre bizi içeri alması için yalvarmaları fayda etmedi; tekrar fabrikaya geri dönmemize müsaade etmedi. Açık merdivenlerde, içinde tüfek saklı olan fıçılar ile yüz yüze, "harekâtın" tüm şiddetiyle devam ettiği bölgeye oldukça yakındık. Her an hepimizi yakalayabilirler veya jandarmalardan biri üstümüze ateş açabilirdi.

Annem müdürü ikna edemeyeceğini anlayınca göz açıp kapayana dek bizi arkasından sürükleyerek merdivenlere koşup bizi en yakın çıkış kapısına yöneltti. Telaşla merdivenlerden yukarı tavan arasına çıktık. Orada düzinelerce insan sığınmıştı. Tıklım tıkış terleyen insanların arasındaydık. Bedenlerinden yayılan sıcaklık ve pis koku midemin bulandırıyordu. Bayılacakmışım gibi oluyordum. Burası pislik, ter, sidik ve dışkı kokuyordu. 'Harekât' devam ederken dışarıdan duyulmasın diye yattığımız yerde kıpırdamaya bile korkuyorduk. Elde edebilen, ses çıkarmasın diye ilaçla çocuğunu uyutuyordu. Sessizlik bir bebeğin ağlaması ile bozulduğunda neler olduğunu tarif etmek zordu. Ağlayan bir çocuk boğularak susturulabiliyordu. Annenin çocuğunu savunmaya veya ağıt yakarak yas tutmaya hakkı bile yoktu. Düzinelerce insan bir bebek veya çocuk yüzünden ölmemeliydi. Bu gettonun sığınaklarında hüküm süren katı bir kuraldı.

Anneme sıkıca sokularak sarılmış, aç ve terden sırılsıklam yatıyordum. Susuzluk dayanılır gibi değildi. Yorgunluktan bitap bir şekilde uykuya dalıp dalıp uyanıyordum. Sokaktan gelen her sesin, her hışırtının yaşamıma veya ölümüme karar verebileceğini biliyordum. "Harekâtın" gürültü patırtısı yaklaştığında, Nazilerin bizi bulmaması için sessizce dua ediyordum. "Harekât" sona erdiğinde veya bizden uzaklaştığında, sevinçle anneme ve ablama sarılıyordum. Nazilerden kaçılan her saat bize bir armağandı.
Yine de sonunda bizi yakaladılar. Bu tüm gün boyunca süren bir "harekât"tan sonra akşama doğru...

Karanlık yavaş yavaş çöküyordu. Tavan arasında kalabalığın içinde uzun süre hareketsiz yattıktan sonra akşam esintisinin serinliği iyi gelmişti. Annem itinasız bir şekilde benim yün ceketimi sırtına atmıştı. Sadece bir an için dışarı çıkmıştık, herhangi bir yere gitmeye bir niyetimiz yoktu. Zaten ne gidecek yerimiz ne de ziyaret edecek kimsemiz vardı...

Beklenmedik bir şekilde, birkaç tane iki tekerlekli binek arabası sokağa girdi. Bu bisikletle çekilen el arabaları getto kurulduğundan beri bir yerden bir yere gitmek için sıkça kullanılıyordu. Bu arabaları Yahudileri avlamada "uzman" olan Naziler, Ukraynalıları ve Litvanyalıları kullanırdı. Hayretle 'Toplama Harekâtı'nın bizim sokağımızı ve birkaç komşu sokağı da içine almış olduğunu gördük. Daha önce hiçbir zaman günün bu geç vakitlerinde böyle tuzaklar olmamıştı. Bu koşullar altında tavan arasına kaçış olası değildi. Silahlı Naziler arabalardan aşağı atladılar ve toplama işlemi yapılacak sokakları kontrol altına almak için dağıldılar.

Sonunda biz de yakalandık.
El kol hareketleri ile sokağın ortasına yürümemizi emrettiler. Dakika dakika büyüyen ve kalabalıklaşan sıradaki ilk dörtlü gruptuk.

Babam, annem, ablam Pola, abim Hilek ve ben, Nazileri öfkelendirmemek ya da dayak yeme veya öldürülme riskine girmemek için tek sözcük söylemeden itaatkar bir şekilde durduk. Babamın Toebbens fabrikasından sahip olduğu kimlik sayesinde veya Hilek'in toplama ve transfer yerinden tanıdığı Polonya polisi subaylarından biriyle olan yakın arkadaşlığından ötürü bir şekilde sürgüne gönderilme işleminden sıyıracağımızı umuyorduk... Hilek'in Polonyalı tanıdığı Leopold Socha, Varşova Belediyesi'nin kanalizasyon şebekesinde çalışıyordu. Hilek'e Aktion'dan (kesin çözüm) bizi kurtarmaya söz vermişti. Şöyle açıklık getirmişti: "Bunu kendim için yapmak zorundayım. Özgür olmak için. " Hilek'in izin belgesi vardı; temizlik ve dezenfekte işlerinde çalıştığı kayıtlıydı. Annemin ve benim kaderim ise en büyük tedirginliği yaratıyordu, ama Naziler bizim sağlıklı ve kuvvetli olduğumuzu görürlerse bu"üretken" Yahudi ailesini serbest bırakacaklarını düşünüyorduk. Ancak yine de çok emin olduğumuz bir şey değildi.

İzin belgeleri ve çalışma müsaadeleri olan Yahudilerin bile yakalanan eşlerini ve çocuklarını çok ender olarak serbest bırakıyorlardı. İşler daha da kötüye giderse, tarlalarda çalışmaya gideceğiz diye annem toplama ve sürgüne gönderilme noktasına giderken yolda beni teskin etmeye çalışıyordu. Tarlada, kırsal kesimde başımıza kötü hiçbir şey gelemezdi.

Başımıza neler gelecek diye korku içinde bekliyorduk. Babam bizi birbirimize yakın tutuyordu; annemi, ablamı ve beni öptü. Bir adım bile uzaklaşmamıza izin vermeden eliyle bizi özellikle devamlı huzursuzca kıpırdanarak yerinde duramayan ve bizi kalabalıktan hızla koparark kimse görmeden ilk yardım ofisi ve Yahudi polisi ofisinin bulunduğu okul binasına sokmaya çalışan annemin elini sıkı sıkı tutuyordum. Annem yük vagonlarına bindirilmemizi önlemek için bizi burada saklamak istiyordu.

Babam ise kaçmayı düşünemeyecek kadar altüst olmuştu. Tüm yapabildiği Nazilere kimliğini ve çalışma belgesini göstermekti. Bunların sayesinde son anda kurtulabileceğimize inanıyordu. Çok korkuyordu. Askeri birliklere karşı çıkmanın sadece ölümümüzü hızlandıracağını düşünüyordu.

Annem ise farklıydı. Bunun için her zaman sıkıca ona sarılırdım. Onun bir şekilde bir çıkış yolu bulacağına kendimi inandırmıştım... Babamın varlığında ise tamamen farklı duygular içindeydim. Ve şimdi, toplama ve sürgüne gönderilme noktasında, aynı şey oluyordu.

Nazilerin meydanın ortasına isyan eden kalabalığı hedef alan makineli bir tüfek yerleştirdiklerini gördük. Karmaşık, kasvetli bir yığın... İç içe girmiş, şaşkınlıktan donup kalmış, acılı insanlar... Şurada burada sarsılan, yorgunluktan, açlıktan ölüm kokan bedenler. Sık sık yüksek sesli haykırmalarla, hiç yoktan çıkan kavgalarla tedirgin edilen insan yığınları.

Ancak, herkes neler olup bittiğini anlasa da hiç kimse bağırmaya cesaret edemiyor; sessizce gözyaşlarına gömülüyordu. Tedirgin, huzursuz ve ağır bir bekleyiş... Annem, babam, Hilek, ben ve ablam Pola, birbirimizle kucaklaşıp vedalaşıyoruz; son bir kez birbirimizin yüzüne bakıyor gibi, sonsuz karanlığın kucağına düşmeden önce sevdiklerimizin suratlarının her bir ayrıntısını kafalarımızın içine kazımak ister gibi birbirimizi uzun uzun süzüyorduk.

Babamın bilinci tam olarak yerinde değildi; annem ise her zamanki gibi sakindi. Bana gülümsüyordu bile.
Kulağıma "Sakın korkma!" diye fısıldıyordu. "Herkes bir gün ölmek zorunda, biz sadece bir kere ölüyoruz... Ve birlikte öleceğiz, o yüzden de sakın korkma. O kadar da korkunç değil… "

Hayır, korkmuyordum. Yalnızca buna inanmıyordum.
Ölümün ne demek olduğunu kavrayamıyordum. Dünyada olmayacağımız veya yaşamımızın sona ereceği bir günün geleceğini düşünemiyordum. İşte bunu anlayamıyordum.
Yaşama inanç ve merak içinde nelerin olacağını bekliyordum. Garip, hatta mutlu bile diyebileceğim bir ruh hali sarıyordu tüm bedenimi; ölümden önceki son anlar diye değil ama neden bilmiyordum; bu dakikalar bana garip bir şekilde yüce ve oldukça önemli geliyordu. Yaşamımın kutsal anı.

Sonra birdenbire trenin düdük sesi duyuldu. Yük vagonları yaklaştı ve durdu. Makinalı tüfeğe artık gerek yoktu. Belli ki planları değişmişti. Hemen vurulmayacaktık; Treblinka'dan gelen tren bizim içindi. Tehlike yaklaşıyor, tren uğulduyordu. Nereye gitmeliydik?

Sonunda içlerinden birine rüşvet vermeyi başardık. Mücevherleri benim ve Pola'nın karnına ve göğsüne sarmışlardı. Babamla annem banknotları paylaşmışlar onları da kendi göv-

delerinde saklamaya karar vermişlerdi. Uzun uğraşlardan, denemelerden, alıştırmalardan sonra, soyunmadıkça sırf üstten aramayla belli olamayacak şekilde ayarlamıştık bunu. Mücevherleri zaten pamuğa sarmak zorundaydık, yoksa canımızı acıtırlardı.

Hilek'in saatine karşılık annemin, benim ve ablamın binanın içine girmemize izin verdi. İç avluda bulunan bir lağımın içerisine saklanabilecektik. Bu iş sırasında, polisin aşağılığını gösteren ufak ancak karakteristik bir olay yaşadık. Hilek saatini verdiğinde, yakınlardaki başka bir polis bunu fark etti ve hemen olaya müdahale etti: "Bu da ne demek oluyor? Tanıdığın birinden ailesini kurtarmak için rüşvet mi alıyorsun? Hiç utanmıyor musun?" Bunun üzerine diğeri biraz düşündü ve istemeye istemeye Hilek'e saatini geri verdi.

Biz saklanacağımız yere doğru giderken, arkadaşının yaptığına karşı çıkarak bize "iyilik eden" bizi yakaladı ve saati kendisi için istedi.

Annem, ablam ve ben dar lağım borusunun içinde oldukça rahatsız bir pozisyonda kaskatı kesilerek ve fenalıklar geçirerek saatlerce acı çektik. Oldukça sıkı kapanmış bir demir ızgara ile dünyadan koparıldık. Tam anlamıyla, boğulma tehlikesi ile karşı karşıyaydık. Ve Hilek Naziler bizi bulur da vururlar korkusu ile zangır zangır titriyordu. Bizzat kendisi birçok kez bu lağımdan ölü bedenleri çıkarıp temizlememiş miydi?

Hilek'in bize yardım edebilecek tek insan olduğunu biliyordum. Gettodan görünmeden çıkılacak yollar, saklanıldığında kimsenin bulamayacağı yerler bilirdi o. Yürekli kişiliğini bana öyle bir yansıttı ki ona güvenim sonsuzdu. Gettoyu, iğneler batmış avucunun içi gibi bilir ve kimi zaman, bir insanın bu kadar çok şey bilebilmesi şaşırtırdı beni. İnsan, her-

halde gözlerinin çevresinde kırışıklıklar çoğaldığında bu kadar çok şeyi bilebilirdi. Daha önce Varşova'nın sokak haritasını edinmişti. Hilek, kenti bir an önce öğrenerek kimseye muhtaç kalmadan kendini ve bizi kurtarabilecekti. Bir gece yattığı yerde Varşova haritasını açmış, bu haritayı bölüm bölüm incelemiş, aynı şiir ezberler gibi ezberlemişti. Daha sonra onu sınavdan geçirmiştik. Hilek her sorunun çözümünü biliyordu, gene de bu problemleri önce kendi açısından gözden geçirmek zorundaydı.

Çok şükür ki işler iyiye gitti. Yük vagonlarında yakalanan herkese yetecek kadar yer olmadığından, bir kısmının sabaha kadar ana istasyon noktasındaki karakolda bekletilmesine karar verildi. Bunu öğrenen Hilek daha önce dikkatlice yerleştirmiş olduğu kanalizasyonun demir ızgarasını yerinden çıkardı. Şayet etrafta hâlâ insanlar varsa, biz de yerimizden çıkabilir ve Almanlar bizi vuracak diye korkmadan aralarına katılabilirdik. Almanlar sadece götürülmekten mucizevî bir şekilde kendilerini kurtarmayı başarmış olan tek tek kişileri vuruyorlardı.

Sonu gelmeyen tüm gece boyunca gözümü hemen hemen hiç kırpmadım. Daha sonra annem yine bir polisten diğerine koşuşturarak pazarlık etmeye, tren Treblinka'dan gelmeden önce bizi bırakmaları için yalvarmaya başladı. Polisin yumruklarına maruz kalmış, çaresiz ve iki büklüm babamın trenlere doğru yürüdüğünü gördük... 49 yaşındaydı.

Babamla en büyük zevklerimizden biri doğada beraber yaptığımız gezintilerdi. Açık havada, sessiz bir ortamda kendimize göre yer seçip, güneşin ışık ve gölge oyunları içine dalıp gittiğimiz an'lar yaşardık. İşte bu doyulmayacak bir mutluluktu. Bütün bunlar, benim tonton babacığımın bana aşıladığı doğa sevgisiydi.

Bir yeri ağrısa söylemez, kısaca, hiç yakınmazdı bizleri üzmemek için. Bundan dolayı, annem hep gözünün içine bakar, bir sorun varsa anlamak isterdi.

Sanat galerisi pırıl pırıldı babamın. Öyle düzenliydi ki, etrafta bir dağınıklık görmezdiniz. Bir de, en güzel yeri neresiydi bilir misiniz sevgili babamın? Elleri. Kısa, tombul parmaklar, içleri pespembe, yumuk yumuk avuç içleri...
Bizim evde hiç münakaşa, tatsızlık olmazdı. Babamın sevecen tavrı, annemin de uyumu evde çok huzurlu bir ortam yaratmıştı. Babacığım herkese, çocuklara bile saygı ve sevgi doluydu. Babamın bir gün olsun kötü bir söz söylediğini hiç duymadım. Babacığım her haliyle bir beyefendiydi.

"Babam ne zaman yanımıza gelecek?" diye sormaya cesaret edemiyordum. Yürürken, annemin elini sımsıkı tutuyor, kaçamak bakışlarla, onun gergin, soluk yüzünü, sıkıca kapalı tuttuğu dudaklarını ve ağzını, başına taktığı eşarp yüzünden yaşlı görünen yüzünü izliyordum. Neredeydi o babama güzel görünmek için giydiği o açık yakalı, mavi elbiseli, simsiyah ve ipeksi saçlar, o parlak teni ve yaz ışığında yüzünde parlayan ışığı anımsıyordum. Şimdi, hiç kuşkusuz, bütün bunların hiçbiri yeniden yaşanmayacaktı, çünkü giderken geride bırakılan bir daha bulanabilir miydi? Buraya, dönecek miydik, yoksa buraları bir daha hiç görmeyecek miydik? O an bütün bunları soramamıştım, annemle birlikte toplama alanına doğru yürürken. Sormaya cesaret edememiştim. Ancak annem anlamıştı; yalnızca yüzünü buruşturmuş, ağladığı için gözlerini ve burnunu silmişti.

Annem sonunda, rüşvete razı ederek (bir yüzük, iki kilo pirinç ve Hilek'in takım elbisesi karşılığında) bir polisi ikna etmeyi başardı. İyi talihimize inanamıyordum. Polis bizi değişim kapısında toplanıp da geri çevrilen küçük bir grubun içine dâhil etti. Gettoya geri dönüyorduk!

Bu iyi talihi, yürekli ve akıllı anneme borçluyduk. Paniğe yer vermediği ve Hilek ile benim onu azarlamalarımızı dikkate almadığı için onunla ne kadar gurur duysam azdı. Polis ile pazarlık ederken bu kadar metanetli ve azimli olduğu, iradeli davrandığı ve tüm ısrarı ile gayret gösterdiği için onunla gurur duyuyordum!

Yaşadıklarımızdan son dakikaya kadar beklememeyi, yaşamımızı zaman varken kurtarabileceğimizi öğrendik artık. Sürgüne gönderilme harekâtı bitinceye kadar kaçışlarımız geçiciydi. Biliyorduk. Gücümüzü tüketene dek, parasız kalana dek veya yakalanana dek kaçacaktık. Kaçmak ölümlerimizi ertelemek olsa da. Bir veya iki hafta içinde bile olsa. Yaşamımız için savaşmadık diye kendimizi suçlamamak için kaçmak. Nasılsa ellerine geçecektik. Ama neden işlerini kolaylaştıralım ki! Bizi yakalasınlar bakalım. En azından onları kızdırmak için kaçmak...

Her dem olduğu gibi, hırçın SS subaylarının sağa sola savurduğu insanlardık. Telaşlı, kederli ve hüzünlüydük. Dalından uçan sarı güz yaprağının yalnızlığı vardı yüreğimizde. Dünya bu kadar sağır olabiliyormuş demek!

Stawki Sokağı'ndaki tavan arasına geri döndük. Teyzemi, kızı Halina ve büyük oğlu Marek'i yeniden bulduk. Sevinç içinde yeniden kavuştuk ve defalarca birbirimize sarıldık. Sanki yıllardır birbirimiz görmemiş, sanki başka bir dünyadan geri dönmüşüz gibi kucaklaşmalarımız bir türlü sona ermiyordu.

Belki de gerçekten öyleydi? Başka bir dünyaya gitmenin eşiğinden dönmüştük... Babamdan ise hiçbir haber yoktu.
Akşam Stawki Sokağı'ndan Leszno Sokağı'na bir yolculuk yaptık. Birkaç hafta öncesine kadar gürültülü gettonun yeri-

ni, çöl gibi boş ve sessiz sokaklar aldı. Evlerin tuğlaları, kaldırımlar ve sokaklar faşizmin görgü tanığıydı.
Gettonun sokakları bomboş ve ölüydü. Birçok evde soğuya rağmen pencereler ardına kadar açıktı; perdeler rüzgârda uçuşuyordu. İçeride devrilmiş mobilyalar, kırılmış mutfak dolapları, yerlere saçılmış giysi ve çarşaflar görülüyordu. Yağmacılar ve katiller izlerini bırakmıştı.

Günden güne getto daha da boşalıyordu. Ölümün soğuk nefesinden kaçarak tavan aralarında, daha önceleri kimsenin düşünemeyeceği karanlık deliklerde saklanıyorduk. Tüm yaşamımız kaçmaya ve yeni saklanacak yerler keşfetmeye bağlıydı. Ne büyükanne ve büyükbabamız, ne de yakınlarımız bizimle beraber değillerdi. Yakınlarımızın, dostlarımızın, akraba ve tanıdıklarımızın yasını tutuyorduk. Aydınlıktan ve ışıktan kaçıyor, açık alanlardan sakınıyorduk. Ulaşılamaz oyuklar, gizli yerler, karanlık, pis kokulu tavan araları, derin ve rutubetli kilerler dostumuzdu. Ama burada bile katiller izimizi buluyordu. Yahudi polisinin ve Judenrat'ın yardımıyla o kadar sistematik çalışıyorlardı ki saklanmış insanları bulmamaları olası değildi.

Leszno Sokağı 64 numaradaki birkaç odalı bir daireyi işgal ettik. Yanımızda sadece birkaç aile vardı. Sahipleri Naziler tarafından öldürülmüş ve artık hiç kimsenin umursamadığı boş daireler arasında seçim yapabilirdik. Hiçbirimiz Alman sanayicilerin verdiği güvencelere inanmıyor ve rahat yaşam koşullarındansa karanlık bir kiler ya da tavan arası ile daha çok ilgileniyorduk.

İşgal ettiğimiz dairede şansımıza savaştan önce benim için ulaşılamaz bir rüya olan birçok güzel eşya, muhteşem mobilyalar, her çeşit oyuncak ve lüks baskı ciltli kitaplar vardı. Şimdi ise hepsi ziyan olmuş, hiç kimse tarafından kullanılmıyordu. Bazılarına şöyle bir göz gezdirdim; ancak, hepsi bana

hüzün verdi. Tüm bu kitaplar ve oyuncaklar bana bir zamanlar bu hazinelere sahip olan çocukları anımsattı. Bu çocuklar artık Varşova'da değillerdi. Trenlerle götürülen insanlara ne olduğunu hiç kimse tam olarak bilmese de artık bu dünyada olduklarını sanmıyordum. Hepsi ortadan kaybolmuştu. Geri dönecekler miydi? Çocukların evlerine geri döneceğini hayal ederek oyuncakları dikkatlice yerlerine koydum. Yokluklarında kitaplarını ve oyuncaklarını gözetmediğimi onlara nasıl söylerdim? Benden onlarla kalmamı ve birlikte oynamamızı isteyeceklerdi. Daha sonra ise tekrar bu çocuklara neler olmuş olabileceği düşüncesi tüm benliğimi sardı. Yeni evimizdeki ilk gece kızgınlığımı ve öfkemi dizginleyemiyordum. Ağlamaya başladım ve annemi bitip tükenmez sorularla canından bezdirdim: Dünyada niçin her şey bu kadar korkunç, bu kadar çirkin, tüm bunlar ne zaman sona erecek, daha ne kadar acı ve ıstırap çekecektik? Ama annem bir şeyleri açıklayabilir mi, değiştirebilir mi ya da düzeltebilir miydi? Bana sıkıca sarılarak gülümsedi ve sakin bir şekilde her şeyin bir başlangıcı olduğu gibi bir de sonu olduğuna beni ikna etmeye çalıştı.

"Ama biz bu sonu görecek kadar yaşayacak mıyız?"
Annemi çok seviyordum; ona tapıyordum. Sakinliğine, kendini kontrol edebilmesine, kıvrak zekâsına, yaşamlarımız için bu kadar cesurca ve yüreklice savaşmasına, korkuyu yenme ve bu zor ve acımasız zamanlarda paniğe karşı durma gücüne hayrandım. Sınırsız özverisinden... Bize, ailesine ve karşılaştığı herkese büyük sevgisinden... Ölümle karşı karşıya geldiğinde, Naziler makineli tüfekleriyle bize nişan aldıklarında ve daha birçok benzer korkunç durum karşısında bile yüzünden hiç eksik olmayan gülümsemesinden ötürü ona hayrandım.

Ansızın Nazilerin Leszno Sokağı'na yaklaştıklarını gördük. "Sokağımızda bir askeri harekât!" diye teyzem beni ve Halina'yı elimizden iyice kavrayarak umutsuzluk içinde bağırdı. Tavan arasına kaçtık. Bacaklarımız titriyor, kalpleri-

miz büyük bir hızla atıyordu. Naziler Leszno Sokağı'nın tamamını ve komşu kenar sokakları ablukaya almışlardı. Annem çalıştığı dikim evinin penceresinden sokağı hep izlerdi. Annemin korkusunu tahmin edebiliyordum.

Nazi avcı sürüsü bulunduğumuz yere yaklaşırken, teyzem çatısı olmayan tavan arasına doğru bizi sürükledi.
Daha yaşamak istiyorduk! Teyzem ivedilikle kızı Halina'yı, beni ve komşumuzun iki ufak çocuğunu tavan arasının zarar görmemiş duvarlarının birinin içindeki dolaba soktu. Halina ve beni alt rafa, iki küçük çocuğu da üst rafa yerleştirdi. Sonra dolabı kilitledi ve kırık tahta parçaları ile önüne barikat yaptı. O ve komşumuz daireye geri döndüler ve daha önceden planlandığı gibi döşemelik kumaş ruloların arasına saklandılar.

Biz nefeslerimizi tutarak olduğumuz yerde kımıldamadan yattık. Naziler merdivenlerde bir yukarı bir aşağı koşturuyor, kapıları kırıyor, bağırıyor, kahkahalar atıyor, ateş ediyorlardı... Bir tanesi tavan arasına girdi, saklandığımız yeri geçti ve araştırmaya başladı. O sırada iki tanesi de tam yanımızda durdu. Konuşuyorlardı. En ufak bir harekette yakalanabilirdik, normalden biraz daha yüksek sesle nefes alıp verirken bile, mahvolmuştuk.
Ben hiç nefes almamaya çalışıyordum. Biri dört, diğeri altı yaşında olan yukarımızdaki çocuklar hiç kuşkusuz korkudan işediler. Sidik yüzümden ve başımdan aşağı akıyordu. Ben bunu bile hissetmiyordum. Çocuklardan biri kazara saklandığımız yeri ele verebilir korkusu ile tir tir titriyordum. Mesela gözlerinden yaşlar boşanır veya öksürürlerse... Heyecandan ve dolabın içerisindeki havasızlıktan terliyordum. İki Nazi gitti, ama askeri harekât devam etti. Beş saat dolabın içinde kaldık. Tabanca tüfek sesleri azaldı, bir süre sonra sesler iyice uzaklaştı. Hava kararmıştı. İnsan sessizlikte her şeyi duyuyordu:

Her adımı, her hışırtıyı, en küçük gürültüyü, bir kapının çarpmasını, ahşap basamakların gıcırdamasını.

Akşam karanlığı çöktüğünde bile, insanlar saklandıkları yerlerden çıkmaya yeltenmediler. Polisin askeri harekâttan ötürü boşaltılmış olan evlerin yağmalanmasını bitirmesini bekliyorlardı. Şimdilik seferberliğin geçtiğini biliyorduk, ama ne kadar dışarı çıkmak istesek de sakin bir şekilde bekledik. Annem çalıştırıldığı asker elbiseleri dikim atölyesinden elbet gelecekti.

Ama ne teyzem ne de komşumuz göründü. Zaman geçiyordu: İnsanlar işten eve dönüyorlardı. Kötü bir önsezi bizi sarmıştı; belki de yakalanmışlardı? Belki annem de dikim evinden götürülmüştü, belki de bizi dışarı çıkarmak için hiç kimse gelmeyecekti? Ve o zaman biz ne yapacaktık?
Uzun bir süre sonra annem çalıştığı terzi atölyesinden geldi ve dolabın kapısını açtı; bizi kollarına aldı ve sıkıca sarılıp öptü. Teyzem ve komşumuz ana istasyon noktasına götürülmüştü. Halina artık öksüz kalmıştı. İki küçük çocuğun babası da akşam işten sığındığımız eve geldiğinde, çocuklarını da yanına alarak karısına katılmak üzere ana istasyon noktasına gitti. Hilek ve teyzemin büyük oğlu Marek boşu boşuna teyzemi Yahudi polislerin elinden kurtarmaya çalışmıştı.

Annem gün boyunca umutsuzca dikim evinin penceresinden dışarıyı seyretmiş ve işkence çekmişti. Terzi atölyesinden sığındığımız eve geldiğinde ise, sevgili kardeşinin götürüldüğünü anladı. İlk defa umutsuzluğunu açığa vurdu; sanki bir anda çöktü, yaşlandı. Yaşamım boyunca annemin ağladığını ilk defa gördüm.

İnsanlar öngörülen Varşova gettosu tasfiyesinin baharda gerçekleşeceğini ısrarla tekrarlamaya başlayınca, annem ağabeyim aracılığıyla Aryan tarafından içeri sokulan yiyece-

ğimizin bir kısmını satarak hemen hepimiz için Mila Sokağı No. 3 yakınındaki bir sığınakta yer satın aldı. Sığınak bir mahzenin altına inşa edilmişti. Aynı zamanda da pompa, elektrik, vantilatörler, ranzalar ve yiyecek stoku için duvar dolapları gibi çeşitli ekipmanlarla donatılmıştı. Tüm bu donanım ve teçhizat gösteriyordu ki burası bir veya iki "askeri harekât" için geçici bir saklanma yeri olmayacaktı.

Sığınak Eylül 1939'da bombalanmış bir evin yıkıntılarının altındaydı. Önce mahzene girdik, daha sonra da bir tünelden geçtik. Labirentlere girdik, çıkmaz sokaklara daldık. Burası birkaç yüz kişiyi barındırabilecek kapasitedeydi. Ayrıca tüm sığınaklarda olduğu gibi silah stokları da mevcuttu.

Mutsuz bir kış geçmişti. 1943 yılının dini hamursuz bayramı yaklaşmıştı. Bayram kutlamasını sığınakta geçirdik. Gece geç vakit gözcülük yapmakla görevli tanımadığımız Yahudi gençler kapımızı çalıp kısaca birçok Nazi biriminin gettoyu her bir yandan çepeçevre kuşattığını söylediler. Hemen sığınağa girmemiz emredildi. Birçok gizli geçidin olduğu labirent gibi dolambaçlı dehlizlerden geçerek sonunda sığınağa ulaştık. Bu dehlizlerde birinin yolunu bulması oldukça güç ve biz bile ikinci defa burada yolumuzu bulamazdık. "Askeri harekât"ların birkaç saat içerisinde sona ereceğine ve çok yakında evimize geri döneceğimize inanıyordum.

Bir saklanma yerini paylaşmak, sevgi kadar birbirine yakın olmak demekti. Bir köşeden ötekine annemin ardı sıra gidiyordum. Güveneceği tek bir kişisi olan birisinin korkması gerektiği gibi korkuyordum. Yalnızca ona olan güven duygusu ve bağlılığımla kaygımı yatıştırabiliyordum. Onun avucumdaki güvenli eli beni avuturdu. Her geçen gün artan bir sevgi bağına giriyorduk. Kapkara ve uçsuz bucaksız bir okyanusta yalnız, yitik ruhlardık. Bize yol gösterecek hiçbir ışık yok, hiçbir ışık.

Kimimiz mağaralarda, kimimiz Hıristiyan dostların çiftliklerindeki barakalarda ve hayvan ağıllarında. Biz sığınakta. Bodrum son derece soğuk ve rutubetli bir yerdi; duvarlar, yerler, ahşap kirişler, neye dokunsanız her şey nemli nemliydi. Daracık gizlenme yerlerinde, anne-babalar çocuklarına anlatabilecekleri ne varsa anlatıyorlar: Aceleyle bir araya getirilmiş aile öyküleri demeti, akraba adları. Babalar beş yaşındaki oğullarına evlilik yaşamıyla ilgili öğütler veriyorlar. Anneler haroseth'in, mezedhes'in, kolent'in, fırında ayvanın, haşhaş tohumlu kekin ve ladhera'nın tariflerini aktarıyorlar kızlarına. Bütün gece, gündüz ve gece. Dinliyorum yalnızca. Uyuyuncaya kadar dinliyorum, yeniden uyanıp dinlemeye koyuluyorum yeniden.

Hayatta kalmak, yazgıdan kaçmak demekti. Ama insan yazgısından kaçtığında, kimin yaşamına adım atmış olur?
Yaklaşık iki yüz kadar insan burada dar ranzalarda yan yana sıkışık bir halde kalıyorduk. Boş bir yer bulmak güçtü ; annem ve ben birlikteydik; Pola ve Hilek ayrı; teyzemin kızı Halina ise bize daha yakındı. Tüm mahzenler gibi burası da rutubet ve küf içindeydi. Hava kirli ve karanlıktı. Heyecan ve korku dolu bir atmosfer hâkimdi. En başından beri anlaşan ve pazarlık yapılandan daha çok insan geliyordu. Sonraki günlerde diğer tehdit altındaki saklanma yerlerinden veya yanan evlerden sürekli insan gelmeye devam etti. Sığınak gittikçe kalabalıklaşıyor ve daha da pis kokuyordu. Musluğa ya da tuvalete giden biri karanlıkta başkaları ile çarpışıyor ya da komşularına sürtünüyordu. Münakaşaların, tartışmaların ve hırgürün, hiçbir şey için kavgaların, hakaretlerin, aşağılamaların ve isim takmaların ardı arkası kesilmiyordu İnsanlar temiz havaya ve en basit ve temel olanaklara ihtiyaç duymaktan tükenmiş bir halde sürekli bir korku ve belirsizlik içinde eziyet çekerek kendi kontrollerini yitirmeye başlamışlardı. Sığınak tam bir cehenneme dönüşmüştü.

Mahvolup yok olmanın nasıl tek bir yolu varsa, kurtulmanın da sürüyle eziyetli yolları vardı. Bunca eziyete göğüs germek, açlıkla, soğukla savaşmak gerekti. İradeyi sertleştirmek gerekti. Ölmek zorunda kalmamak için sürekli çare düşünmek gerekti. Kendi bilincimizde güçlenmemiz, kendimizi yaşama kavgamıza adamamız gerekti. Gelecek, aşılmaz bir engel gibi kapkara ve yoğun, orada karşımızda duruyordu. Kendimi insan hissetmenin doğurduğu acıyla, kaleme kâğıda sarılıp hiç kimseye açmak istemediğim şeyleri yazmaya koyuluyordum. İçler acısı durumumuzu mizaha dökmekten başka çarem kalmamıştı. Kendime ve herkese moral olsun diye bir sığınak gazetesi hazırladım. Sığınakta elden ele dolaşmasını görmek, insanlara biraz olsun umut vermekten dolayı kendimle gururlanıyordum.

İnsan yaşanmış zaman ve anıları geride bıraktıkça değer bilmeyi, bunları güzel değerlendirmesi gerektiğini öğreniyor. Her yaşamın söylenmemiş bir ezgi, sevgiliye hiç yazılmamış (yazılamamış, yazılma cesareti bulamamış) bir mektuba benzediğini düşünürüm. Kayıp giden zaman, yaşamın tüm tekdüzeliğine karşın, öyle sıradan olmadığını düşündürtüyor, bizi ikaz ediyor, bir göz kırpışıyla zamanı ertelemememizi, zamanın tik taklarına asılmamızı istiyor bizden. Beni ertelerseniz, ben de sizi eritip ufalarım, yok olursunuz, der. Yaşam kısa olduğu kadar uzun, uzun olduğu kadar kısa; yaşamın yarını yok. Zaman konuşur; sonsuzluk belli bir sonlulukla anlam kazanabilen bir süreç. Sonsuzluk en küçük zaman parçasında, yalnızca anlarla ölçülebilen bir bakışta. Sonsuzluk anlamlandırdığımız bir dokunuşta. Sonsuzluk yaşanmışlıkta.

Genç kızlığımı yangınlar içindeki Varşova'nın sığınaklarında, Varşova gettosunun duvarlarının içinde, Majdanek, Auschwitz, Ravensbrück (Büyük bölümü sadece kadınlara ayrılmış tek kamptı. Korkunç ünüyle diğer kampların gardiyanlarının ağzından ürkütücü bir tehditti) ve Neustadt-

Glewe'nin dikenli tellerinde geçti. Gerçekten geride hiçbir şey kalmadı mı? O kitleler arasında hayatta kalan kimse yok mu? Bütün ailemden geriye bir ben mi kaldım? Nasıl olur da hepsi öldü ve bir tek ben yaşıyorum? Ben, aralarında en zayıf olanı.

Tüm ailemizden, sadece yeğenim Marek ve ben hayatta kaldık. Savaştan sonra sadece kadın mahkûmların rüyalarında görebileceği şekilde mucize denebilecek koşullarda Haziran 1945'te Neustadt-Glewe kampından geri döndüğüm ilk gün, Varşova'da bir sokakta onunla karşılaştım. Başka yolcularla tıkış tıkış dolu bir kamyona bindirilmiştik. Yol boyunca kömür haline gelmiş kalıntılar, siyahlaşmış taş ve korkunç bir sessizlik bizi takip etmişti. Üstümüz başımız toz içinde ve yorgunduk. Yeniden bir öyküyü anımsamak ister gibi bakıyordum Varşova'ya. Çok eski, belirsizliklerle yüklü bir duygu uyandı bende, güneşin bulutlardan bir görünüp bir yok oluşu gibi...

Marek bisiklete biniyordu ve ben de Varşova'nın Praga bölgesindeki Yahudi komitesini görmek için paramparça olmuş sandaletlerimle yürüyordum. Birdenbire yanımda yürüyen Celina "Şuraya bak, bisikletteki adam Marek'e benziyor!" diye bağırdı. Celina her zaman akraba veya arkadaşlarına benzeyen kişileri bulmaya meyilli olduğundan hiçbir beklentiye girmeden şöyle bir etrafıma baktım... Ve yeğenimi gördüm. Var gücümle "Marek!" diye bağırdım. Şaşırmış bir şekilde çevresine baktı, hemen bisikletinden aşağı indi ve bana doğru koşmaya başladı. Sokağın ortasında, bir grup gayet ilgili ve duygulu insan etrafımızı sarmış bir şekilde, birbirimizin kucağına atıldık ve sımsıkı birbirimize sarıldık. Ama birkaç dakika sonra Marek biraz uzaklaştı, bana dikkatlice baktı ve ismimi, annemin ilk ismini, ona ne olduğunu sormaya başladı. Ben olduğuma inanmıyordu...

HAFTALIK SIĞINAK GAZETESİ: SAYI DOKUZ

Fiyat: Bir Sigara

Politik Kulis: Führer Düşünü Gerçekleştirebilecek mi?

Führer tüm dünyaya Yahudi ırkının Avrupa'dan silineceğini anons ettiğinde, biz "Sadece bize işkence ediyor. Bu hiçbir zaman mümkün olamaz. " demiştik. Ondan sonra, uşağı Goebbles geldi ve onun söylediklerini tekrarladı. Kim daha önemli, efendi mi yoksa uşağı mı? Ben kendi adıma, efendinin sözleri diyebilirim. Fakat yine de uşağının sözleri bizi efendisinin sözlerinden daha çok şok etti; çünkü, bu defa söylediklerini gerçekleştirdiler.

Her gün insanlar doğup büyüdükleri topraklardan, anavatanlarından sökülüp koparılıyor, ormanların veya ıssız çöllerin gizli yerlerinde vahşice öldürülüyor ve hiç kimse de mezarlarının yerini bile bilmiyor. Krakov'da on yedi bin Yahudi kayıp. Hemen hemen tamamı sürgüne gönderilen Lublin'li Yahudilerden yaklaşık 40. 000'i kayıp. Bir ormana götürüldüklerini ve hepsinin öldürüldüğünü öğrendik. Daha yaşıyorlarken kendi mezarlarını - oldukça büyük bir toplu mezar - kendi elleriyle kazmışlar.

Hrubieszow'lu Yahudilerin de hepsi katledildi. En son kalan iki bin kişi Biala Podlaska'dan sürgüne gönderildi. Mlawa'da yirmi iki kaçakçı tüm Mlawa cemaatinin gözleri önünde asıldı; bunlar arasında dört de kadın vardı. Ve bu böyle diğer şehirlerde ve köylerde de sürdü gitti: sınır dışı etme, yıkım, imha etme ve kılıçtan geçirme...

Mutual Aid Görev Başında!

Mutual Aid yani Yardım Derneği mülteciler için yardımlaşma hizmeti sunuyor. Merkezleri işletiyor; giysi toplanması ve dağıtımı ile ilgileniyor. İlk giysi kampanyaları oldukça başarılı oldu; ancak daha sonraları bu hizmet önemini birazcık yitirdi.

En önemli hizmet tabii ki halk mutfakları oldu. Bu mutfaklarda şunları gözlemleyebilirsiniz:

1) Dağıtılan yiyecek miktarı farklı dönemlere göre değişiyor; ancak, her zaman yetersiz.

2) Mutfaklar düzensiz ve aralıklı olarak işliyor; yiyecek sıkıntısı bazen mutfakları kapılarını kapamaya zorluyor. Uzun bir kapalılık devresinden sonra büyük miktarda yulaf sevkiyatı aldığımız zamanlardaki mutluluğumuzu ve sevincimizi hatırlıyorum. Mutfaklar yeniden çorba pişirmeye başladı.

3) Zimmete geçirme ve suistimaller ile mücadele etmek çok zor. Kötüye kullanma ve suistimal pek yaygın değil, ancak yiyecek yetersizliğinden ötürü - teorik olarak kişi başına iki gram yağ - personel kendi aç ailelerini beslemek için yiyeceğin bir kısmını kendisine saklıyor. Tüm bu meseleler ve bunlarla mücadele etmek için alınan önlemler Ev ve Konut Bulma Komitelerinin Merkez Komisyonu'nun son toplantılarından birinde Szpindler tarafından rapor edildi. Kamu sektöründe halk yararına çalışanlar tarafından organize edilen ve denetlenen bazı mutfaklar çok daha memnuniyet verici ve tatminkar bir şekilde işliyor. Bunlar arasında hatırladığımız kadarıyla şunları sıralayabiliriz: 23 Nalewski Sokağı (E. Kagan tarafından kurulan), 15 Twarda Sokağı (Alexander Landau tarafından kurulan) ve 22 Leszno Sokağı (Sukiennik, Braun ve Cholewa tarafından kurulan.)

4) Yine de en trajik olan, mutfaklar tarafından dağıtılan yiyeceğin bir insanın hayatta kalması için oldukça yetersiz olduğu gerçeği. Bu miktarda yiyecek ile hayatını idame ettirmeye çalışan birinin uzun süre yaşaması imkânsız. Mutfakların günde bir defa çıkardıkları çorba oldukça yetersiz. Bu düşük kalorili besini uzun süre sindirdikten sonra, sindirim organlarının işleyişi tabii ki duruyor.

Dizanteri iyice yaygın ve güçten düşmüş olanları hemen mezara gönderiyor.

X

'Geçmiş -bireysel geçmişin yanı sıra
bütün insanlığın geçmişi-sonsuza dek
içimizdedir'
Sigmund Freud

23 Haziran 1986

Auschwitz'e varıyoruz. Giriş kapısını, barakaları, kamp girişini hatırlıyorum. Rehberimize daha önce buraya geldiğimi açıklıyorum. Şiddetle buna karşı çıkıyor.
"Hayır, burası Auschwitz; siz Birkenau'da bulundunuz... "
"Ama her gün buradan 'Kanada'ya çalışmaya gittim; öldürülen insanların kıyafetlerini burada ayırıyor ve düzenliyorlardı." Rehber sessizleşti ve kabul etti: "Evet gerçekten de şu anda 'Kanada'nın barakalarının yanında duruyoruz." Bir hayvanın koku alması gibi burayı keşfetmiştim. Bunca yıl sonra bu yeri hemen tanıdım!

Patlamak üzere olan mayınlar gibi gergindim. Gezinemiyor, farklı yerleri ziyaret edemiyordum. Rehberden arşive veya müze idaresine kadar bana eşlik etmesini rica ettim. Onlara söylemek, daha sonra neler yaşadığımı ve bilmedikleri şeyleri aktarmak zorunda olduğumu hissediyordum. Onlar benim bildiğim ve hatırladığım tüm ayrıntıları bilemezlerdi.

Grubum Varşova'ya geri döndü; ben ise Auschwitz'de kaldım. Akşam geç saatlerde kırmızı renkli yaz güneşinde boş baraka sıraları... Bir zamanlar kampın sahibi olan, bize hükmeden Nazilerin karargâhlarına ait olan binalar ve barakalar... Şimdi ise inanılmaz derecede sessiz ve sakin. Auschwitz'in bugünkü sessizliğini hangi sözcükler tarif edebilir? Ben burada işkence ve ölümün feryatlarını duyuyorum. Burada kırk yıl sonra yeniden bu sesleri işitiyorum.

Her gün ve her gece. Her günün ve her gecenin her saati. Trenler ve trenler geliyorlar. Burası dünyanın en büyük istasyonu. Bir fotoğrafını bile görmediğimiz kentlerden, kasabalardan, köylerden geçerek haritada gösteremeyeceğimiz ırmaklardan dökülerek geliyoruz. Ortak kaygılarımızla, kamburu çıkmış azınlık ruhlarımızla geliyoruz.

Geliyoruz. Çocuklar, kadınlar büyük anneler, büyük babalar, aile anıları ve aile belgelerimizle. Altınları olanlar altınlarını yanlarında getiriyorlar. İşe yarayabileceklerini umut ederek. En değerli aile yadigârlarını da alarak... Hâlâ evlerimizin kokusunu taşıyoruz. Direncimizi de yanımızda getiriyoruz. Umutlarımızı da. Onurumuzu da. Kırgınlığımızı da. Ve büyüyor karanlık.

14 Haziran 1941'den kampın kapılarının açıldığı tarih 27 Ocak 1945'e kadar şaşkınlığımızla gelsek bile şaşırmak istemiyoruz. "Bakalım ne olacak?" diye bekliyoruz.
Pek çok ülkeden geliyoruz. Her dilden binlerce insan... Fransa'dan, Ukrayna'dan, Arnavutluk'tan, Belçika'dan, Slovakya'dan, İtalya'dan... Macaristan, Yunanistan, Hollanda, Makedonya, Avusturya, Hersek, Karadeniz ve Batlık kıyılarından... Akdeniz ve Vistül kıyılarından... Her yolcu gibi, sılalarımızı yüreklerimizde taşıyoruz. Nereye geldiğimizi bilmek istesek de bilemiyoruz.

Geliyoruz bohçalarımızla Varşova'dan, eşarplarımızla Zagrep'ten, yün berelerimizle Tuna'dan, siyah zeytin dallarıyla Yunanistan'dan, mavi kurdelalı şapkalarımızla Belçika'dan, esmer tenli, kara gözlü, kıvrak elli, kıvrak bedenli çingeneler solmuş kahkahalarıyla geliyor. Her iklimden geliyoruz. Siyasi suçlular, direnişçiler, eşcinseller, cüceler, ikizler, entelektüeller. Kimisi doktor, kimisi mimar, kimisi sanatçı, besteci veya şair... Trenler ve trenler dolusu geliyoruz...

Günler ve geceler boyu...
Seyrek ve bezgin duruşlu ağaçların yerleştiği arazide üzgün, hırıltılı akar Sola Irmağı. Geniş ve dümdüz uzanan sisli tarlalar... Bataklık... Auschwitz. O uğursuz isim Auschwitz. Yok etme kamplarının en korkuncu. Yeryüzünün en büyük toplu mezarlığı. Demir kapısında "çalışmak, özgürlüktür" yazılı Auschwitz. Dört milyon ölüyü emen Aushwitz toprağı. Çevresi on altı kilometrelik elektrikli ve dikenli tel örgülerle kaplı, yüz yetmiş hektara yayılan, üç bölümden oluşan, üç bin SS'in görevli olduğu Aushwitz. Günde ortalama yirmi bin kişiyi yok etme kapasitesine ulaşmış Aushwitz cehennemi. Yalnız Polonya topraklarının değil tüm Nazi İmparatorluğu'nun geniş sınırlan içinde var olmuş ölüm kamplarının en büyüğü. En çok kurban yutanı. "Bir bilincin, bir programın, bir iş birliğinin ve sonsuz teknik aracın ortak ürünü: "Auschwitz!" Tel örgülerle çevrili, makineli tüfekli SS'lerin beklediği, ışıldaklarla donatılmış nöbet kuleleri, eğitilmiş köpeklerle donatılmış bir arazi Auschwitz. Çalışma kampı, temerküz kampı, tecrit kampı, toplama kampı, ölüm kampı, yok etme kampı, toplu imha kampı: Auschwitz!

İlkbaharda insan küllerini ilk kez işlenen kurutulmuş bataklıklara serdiler insan fosfatıyla toprağın verimini arttıracaklardı. Bele bağlanan torbalardan kemik tozu serpildi. Böyle-

sine bir ölüm değerlidir dediler. Ölümün botanik bahçelerinde çiçek açsın diye döküldü bu tozlar. Ve tükenmedi bu tozlar.
Trenler ve trenler dolusu geldik... Günler ve geceler boyu...
Evet, ben Cecile Zylberman
Görkemli bir tanığı ve refakatçisiyim geçmişin.

Evde çocukları beklediğim bir gündü. Akşam sofrası hazırdı. Salona geçtim; bir yandan onları beklerken, bir yandan da müzik setinin başına geçtim. Mozart ve Bach, hüzünlü Schubert ve küçük, sessiz, narin Satie. Pazar günleri için Portekiz fado'su ve Ray Charles'in sesi. Tango müziği, Callas aryaları. Ve yeniden Mozart ve Schumann... Müzik ve zaman. Müzik ve yolculuk. Bach'ın 'Mass in B minör'ünü çalmaya başladım. Ben Bach'ın müziğinde kavrayıcı bir denge duygusu ve derin bir Tanrı inancı duyumsarım. Bach'ın müziğinin Tanrı'ya adanmışlığı ve inancıyla beslendiğini algılamışımdır. Benim için onun besteleri yaraları saran müziktir. Her karamsar olduğumda müzik dinlerim. Bitmemişlikle tükenmezlik arasında uzayda sonsuzluğun düşlerine kapılırım. Evde kimsecikler yoktu, sokağa bakan pencereler açıktı, yakından tanıdığım o hüzünlü, coşkulu sesler salonu dolduruyordu. Birinci bölümü bitirince, eski bir alışkanlıkla kocamın müzik dinlerken oturduğu köşeye baktım. Yoktu, ne zamandır oturmadığı koltuğu boş duruyordu. Batan güneşin kızıllığının vurduğu bir ağaç dalı pencerenin önüne uzanmıştı, akşamın serinliği doluyordu açık camdan içeriye. Koltuğa yaslandım, yüzümü iki elimle örterek düşüncelere daldım.

İçimde kopan bir şeyler var. Duyumsuyorum. Yalnız kaldığımda fotoğraf albümümüzü çıkarıp masanın üstüne koyar, üzerine eğilerek bakarım, sanki bir kuyuya ya da havuza bakar gibi, kendi geçmişimin ötesinde bir şeyler ararım. Düşündüğüm ya da kaybettiğim, erişemediğim ama hâlâ

görebileceğim bir şeyi arar gibi kumda parlayan bir mücevhere bakar gibi bakarım fotoğraflarımıza. Her ayrıntıyı incelerim. Fotoğraf makinesinin flaşından ya da güneşin parlaklığından aydınlanmış yüzlerimize, giysilerimizin kıvrımlarına, ağacın yapraklarına, yaprakların arasındaki küçük, yuvarlak şekillere dek incelerim. Sahi, biz miyiz gerçekten? Bu dikdörtgen kâğıdın penceresinden kendimize bakınca kendimizden söz edebilir miyiz? Yıllar insanı nasıl da kendinden yabancılaştırıyor? Tsvi'nin kıvrılmış gömlek kollarına, sonra bileğine, elinin güneşten yanmış koyu tenli cildine bakıyorum. Tsvi ışıltılar saçıyor. Üstünde yansıyan güneşten olsa gerek. Çevrede başka insanlar var, çimenlerin üzerinde oturan, açık renkli yazlık giysileri içinde başka piknikçiler de var. Her şey gayet uygun, olağan. Oysa ben ikimizin baş başa ve yalnız olduğumuzu hissederim. Sanki altında oturduğumuz ağaç, bir ağaç değil de bir çadır, sanki ikimizin çevresinde bir daire çizilmiş. Bu dairenin içinde ikimiz. Her şey taze, her şey daha yaşanmayı bekliyor.

Kalıcı anların tadı yenileniyor, içimde hoş sedası yankılanıyor. Tsvi'nin gölgesi silinmekte inat ediyor garip bir şekilde, ince bir bulut gibi taşıyorum içimde onu, ona uzanırken ve ona dokunamazken. Sevdayla yaşadığım sevinçler tutuyor beni şimdi ellerimden.

Son zamanlarda senden başka bir şey düşünemiyorum, demişti Tsvi. Çatlamış toprak üzerine bir kalp çizmişti, içinde adımızın baş harfleri vardı. Neden iki insan arasındaki tutkuya varan çekim, neden yan yana geldiklerinde sözcüklere yansımaz? Kutsal bir sessizlikte sevdayı büyütür, yaşamı aralardık. Sanki dünyada bizden başka hiç kimse yoktu.

Aşkın rüzgârıyla savrulan yüreklerdik. Büyülü sözcükler biriktirirdik. İki yaşantı biriken... Bir umuda, bir dileğe...

Bu sabah, canım kahvaltı etmek istemedi. Bir bardak sıcak süt içtim ve huzursuzca sağa sola dolanıp zaman geçirdim. Delip geçen dipsiz avuntular içinde düşüncelerimi akıntıya bıraktım. Sonsuz bir şimdiki zamanda sessizliğe mi kök salıyordum? Savrulmanın diliyle, düne, bugüne, yarına dair sözlerle kanayan aynalara bakarcasına yeni yüzlerimi keşfe mi çıkmıştım? Eriyor, akıp gidiyor muydum? Polonya yolculuğuma çıkmadan önce giderek artan sıklıkta, hiçbir şey bilmiyormuşum duygusu içindeydim. Sanki bildiğim her şey bir sağanak misali belleğimden akıp gitmişti. Ve ben hepsinin geri dönmesini bekliyor, ama döneceklerinden de emin olamayarak bir an için felce uğramış bir dehşet içerisinde kalıyordum.

Varşova'ya geldiğimden beri, yazmış olduğum metinlerle kuşatılmış olarak otel odamda dolanıyorum. İçinde yaşadığım bu mekân devinimli bir dalga gibi dönüp beni kendi üzerine kapatıyor. Henüz öğrenmeye başlamış bir başkası gibiyim. Düz bir çizgi, dümdüz. Hayır. Düz çizgiler yok. Hep devingen, birbirlerinin ekseninde dans eden çizgilerin serüvenine katılıyorum. Ben hep arkada kalıyorum. Onlar gidiyorlar. Eksik bir şeyler olmalı bende. Ben niçin arkada kalıyorum? Adım atıyorum, sağa, bir de sola. Yüzler buluyorum; girilmemiş evrenler buluyorum. Derin derin soluk alan, usul usul evrene açılan yolculuklarında dertleşiyorum onlarla. Yaralarıma değiyorum, kaktüs dikenlerine değercesine.

Geçmiş benim için süreksiz, kesik kesik bir şey. Bazen kendi hayalimi yakalıyorum: Karanlık bir boşluk, bir hayal, bir boşluk... Sahi, yarasa kollu kazaklar, balerin pabucu gibi dümdüz pabuçlar, dans elbiseleri giyen ben miydim? Kasıklarını kasıklarıma yapıştıran Tsvi'yle ayaklarımı yere sürte sürte dans eden ben miydim? Göğsüme taktığım kurumuş çiçekler çoktan atıldı; fotoğraflar, elbiselerim, gelinliğim kararan gümüşlerle birlikte sandıkta olsa gerek. Çoluk çocu-

ğa gösterilecek o dudak boyalı fotoğraflar bir an gözümün önüne geliyor.

Evet, zihnim oradan oraya savruluyor. Otel odamda her şey kararmaya başlıyor. Danslar bitti, yumuşak, tatlı ezgiler sönüp gitti. Hiçbir şey durağan değil. Gece dalga dalga yayılıyor. Gecenin dansı başlıyor. Gökyüzüne yayılan yıldızlar teker teker beliriyor. Geniş alanlara yayılan meyve ağaçları, dağların tepeleri karanlığa bürünüyor.
Güneş geri dönecek; ulu ağaçlar dallarını yeniden kaldıracak. Neşe geri gelecek, doğa bir çocuk gibi gülümseyecek. Dün bir masal olacak, unutulacak.

Zaman BENİM... Geçiyorum... Geçiyorum dünyadan... Kız kardeşimin uzun saçları vardı. Altın sarısı... Annemin elleri altın. Kar beyazı köpüklerin arasında kaybolurdu onları yıkadığında... Kuruladığı zaman onları, ablamın boynundan altın bir şelale akardı küvete doğru... Annem ablamın çözülen saçlarını örer kurdelelerle bağlamayı severdi. Mırıldanarak bir türkü tuttururdu. Bir yeşil kurdele bu altın bukleye. Bir pembe-yüzünün gamzeleri için; bir de mavi-gözlerinin rengine... Ablamın gözleri gökyüzü mavisiydi. Erken şubat günüde, evin önünde, güneş omuzları üzerinde gezinirken, komşular sorarlardı ona bu kimin saçları diye.

Ablam da "annemin, annemin" diye
gamzeli gülümsemesiyle yanıtlardı.
Öyle severdim ki ablamın saçlarını...
Hiç makas değmedi saçlarına.
İzin vermedi annem.
Krematoryum: O gururlu baca
Bütün gün ve bütün gece
Her gün ve her gece
Kampın üzerinde dolanan duman
Auschwitz krematoryumunda yakılmadan

önce, ablamı oturtup
saçlarını traş ettiler.
19 yıllık altın sarısı bukleleri

19 yıllık saç örgüleri
Bir gemi yüklemesinde, torbalarda
ve kare karton kutularda
verimli topraklardan gelen pamuk
balyalarıyla paketlendi ablamın
saçları Almanya'ya...
Oradan da yorgan imal eden fabrikaya,
peruk sanayisine, tekstil ve
yatak malzemesi imalathanelerine,
Alman denizaltılarında şilteleri
doldurmaya, halat örmeye.
Uçaklar çok sürmez diye,
Homurdanarak geçtiler.
Kızıl Ordu'n un kızmış top namluları çok sürmez diye,
Gürledi
Dachau, Auschwitz, Buchemwald, Mauthausen gaz odalarına sürülenler,
içlerinden çok sürmez diye,
Dua ettiler.
Küçük çocuklar çok sürmez diye,
Haykırdılar.
Dünya çok sürmez dedi
Evet, sadece on iki yıl sürdü Nazi zulmü.
Hikâyemi anlatıp kurtulmaya öyle
İhtiyacım var ki!
Belki de sadece bunun için yazıyorum.
Pola'nın kalın kaşları, yoğun, bol, koyu bir şurubu andıran harika saçları vardı,
Beline dökülen upuzun bir demet. 'Bir sanat
eseri', diyordu annem, bir iskemlede oturan Pola'nın saçlarını fırçalarken.

Bir gün uyanıp Holokost'un yaşanmamış olduğunu bir duysam.
Bir masal gibi,
Gelip geçen bir karabasan gibi...
Hiçbir şeyin yaşanmadığı,
Hiçbir şeyin hatırlanmadığı,
Kampsız,
Ölüm marşsız,
Fırınsız,
Ve korkusuz...
Ve tarihin
Değerini anlatmaktan da
Vazgeçtim artık.
Bütün bu görüntüler bir bir
Silinse kafamdan
Bir silinse, Tanrım
Daha ne isterim ki!
O zaman özgür olurum ben,
İlk kez dünyaya doğmuşçasına...

Bağdat'taki Yusuf'u düşünürüm.
Filistin'de ağlayan babaları düşünürüm.
Afganistan'da yıllardır süren şiddeti ve katliamı düşünürüm.
Hele Steve McCurry'nin 'Afgan kızı' fotoğrafını kim unutabilir ki!
Sonrasında binlerce kadın gibi o da 'Burka'ya girdi.
Hiroşima'yı düşünürüm, yanık et kokusunu ve çığlıkları,
Havada uçuşan kol ve gövdeleri,
Atom bombası çocuklarını,
Hiroşima'lı gebe kadınların doğurdukları canavara benzeyen çocukları düşünürüm.
Vietnam'a atılan milyonlarca bombayı,
O simsiyah atom yağmurunu,
O yağmurun her damlasının radyoaktivite ile dolu olduğunu.

Kara Afrika'da, Asya'da ve Pasifik'te sömürülen çocukları düşünürüm.
Şili'de işkence gören ve kaybolan insanları düşünürüm.
Ukrayna'da patlayan Çernobil Nükleer Santralı'ndan
göğe yükselen radyasyon bulutlarını düşünürüm.
Çernobil'de çalışmaya gidenlerin ayrı ayrı öykülerini düşünürüm.
Başlarına gelenlerle ilgili
Bakın bir baba ne anlatıyor:
'Eve döndük, orada giydiğim bütün giysileri çıkarıp çöpe attım.
Kasketimi küçük oğluma verdim,
Onu çok istiyordu.
Hep o kasketi giydi.
İki yıl sonra beyin tümörü teşhisi koydular. '

Dünyayı kırbaçlayan kara kanatlı silah tacirlerinin kana susamış bakışlarında
geleceğin fotoğrafını görebilmeyi isterim.
Savaşların zalim örtüsünü üzerinden kaldıramayan dünyam, paramparça...
Ama barış!
Etkimiz, gücümüz yok,
Katkımız yok
Figüranlarıyız dünyada oynanan oyunların

Sesler duyuyor musunuz?

İnsanlar sel olmuş, akıyor
Ellerinde pankartlar. Herkes avazı çıktığı kadar bağırıyor. Sloganlar birbirine
karışıyor. Dallı budaklı konuşmalar yapılıyor.
Barıştan söz ediyorlar.
Tüm evrenin ırmaklarını düşünürüm

Bizi ısıtan ilkyaz güneşini,
bir kayısı dalında açan çiçeği,
bir çocuğun gözlerindeki umudu,
göğü maviye boyayan çocuğu,
kırmızı, beyaz, mor açan laleleri
alev alev aydınlığa, güzelliğe, özgürlüğe, barışa tutuşan şairleri,
Yaşamı ve umudu çoğaltan şiiri düşünürüm
Şarkılarını söyleyen kuşları düşünürüm,
Dağları, ovaları, denizleri, gölleri...
Kederleri saklayan insan onurunu düşünürüm
Savaşları durdurabilmeyi düşünürüm
Öfkeyi sevgiye dönüştürmeyi düşünürüm
Barışı yaşama geçirmeyi düşünürüm
Yaşadığımız dünyada insanca bir yaşam
Düşünürüm...
İnsandan yana, eşitlikçi, sömürüsüz,
Savaşsız bir dünya düzenini kim özlemez ki...
Bir umut olsun yeryüzü herkese
Sevsinler ve sevilsinler
Çocukların oyuncakları olsun,
Gençlerin de sevgilileri

Yaşama ve aşka dair şarkılar söylesinler
Sevgi bizim güneşimizdir
Bizim küçük, güneşimiz
Varolduğumuz ve yaşam denen bu olağanüstü serüvenin bir parçası olduğumuza
göre...
Ve sevmek o kadar basitken...

Auschwitz'ten ayrıldığımdan beri yazmadım. Başka şeylerle meşguldüm, diğer bir deyişle yaşama geri dönmekle meşgul-

düm. Bugünlerde tüm dikkatim geçmişe değil, gerçek yolculuklara.
Gitmek, veda etmek, hoşça kal! demek. Hüzünlenmemem gerek. Gitmeliyim.
Lazienki Parkı'nı, Belvedere Sarayı'nı, Wilanow'daki Sarayı'nı, Praga Meydanı'nı, Varşova'nın eski Prag'ını gezdim. Sanki bir dakikada geçmiş gibi kırk yılı yeniden yaşadığım on iki gün...
Bütün bunları kendi gözlerimle görmemiş miydim? Ne uzun yaşamıştım. Ne çok dolaşmış, ne çok insan tanımıştım. Ülkeden ülkeye gidiyor, kendi hikâyemi anlatıyordum. Anılarımın kökleri ne kadar da derindeydi. İç dünyamın gözüyle kaynaşan kentleri, kızgın çölü, uçsuz bucaksız tarlaları, şen vadileri, ana yolları, köy patikalarını dolaşmıştım. Buralardan arta kalan imgeleri her an belleğimden çekip çıkarabiliyordum. Bu yüzden benim için yaşamak artık anımsamak demekti. Ve anıların rüzgârgülüne göre dilediğimce çekip çevirebiliyordum. Geçmiş! Sizce sadece geçmiş midir? Öykümü bir daha, bir daha dinlemek? Ve bütün bu yolculuk serüveninin sonunda kendimle karşı karşıya gelmek? Nasıl bir tılsımla? Nasıl bir yürekle? Bunca çaba, ısrar, bunca istek, heves... Neyi elde etmek için? Anımsayınca insan daha iyi düşünebiliyor. Daha geniş. Daha hızlı. Çevremde her an yeni bir yaşam çiçekleniyor. Yürüyorum ve yaşam çığlık atıyor.

Eve geri dönüyoruz; ancak, Polonya ve özellikle Varşova anılarım usumda ve yüreğimde hâlâ öyle capcanlı ve taze ki. Durmadan sessiz hıçkırıklara boğuluyorum. Varşova'nın sokaklarını özlüyorum. Polonya'da kalmış olan parçamı özlüyorum. Aileme çok bağlıyım ve onların soracağı sorulardan korkuyorum: "Tamam, Polonya nasıldı? Nasıl gitti?"

Ve ben biliyorum ki, yanıt vermek yerine, gözyaşlarına boğulacağım; çünkü geçmişe yapılan böyle bir yolculuğu tarif etmek olası değil.

Varşova'da evlerin çevresinde döne dolana akan Vistül ırmağının hemen kıyısında sessiz uçan martıların birer öyküsü vardı. Sonra yolların, meydanların, bahçelerin, parkların öyküleri vardı. Şehir anıların, acıların, belli bir zaman dilimindeki tüm yaşanmışlıkların izini taşıyor, çok dokunaklı bir dünyaya sessizliğiyle keskin bir imza atıyordu. Varşova kendisini sessizliğinde anlatıyordu. Sessizliğin, hiçbir sırrı saklamadığını bilerek susuyordu Varşova.
Çocukluğumu geçirdiğim yerlere yakın olma duygusunu sürdürmek için hâlâ yalnız kalma özlemi çekiyorum. Burada ölen tüm sevdiklerimin gölgeleri çevremde dolaşıp duruyor. Birinin beni anlayıp hoşgörülü davranması zor. Tabii ki yolculuğumdan önce uyarıldığım halde bu zor deneyimlerin ve yaşadıklarımın ağır yükünden dolayı sinirlerimin iyice bozulduğunu söyleyecekler.

Şimdi ise bir insanın geçmişinden bir iz, bir kalıntı bulduğu böyle yerlere ne kadar bağlı olduğunu daha iyi anlıyorum. Akraba ve tanıdıklarının külleri, ayak seslerinin çıkardığı yankılar, kıyafetleri, şimdi sessiz olan sesleri... Bunu önceden yeterince fark etmemişim. Şimdi İsrail'e dönmek üzereyken Romek'in yüzü geldi gözlerimin önüne, ama o yaşantımın öbür döneminde yer alıyor, beni sürekli izlediği ve her yerde karşıma çıkan o yeniyetme delikanlıyı anımsıyorum. Kimi zaman, koluma dokunan elini, sorgulayan bakışını hissediyorum. Romek'le arkadaşlığımız bir toz bulutunda doğmuş ve yine bir toz bulutunda yok olmuştu. Bunca yıldan sonra, ondan kesin olarak geriye kalan tek şey onunla yaptığımız tiyatro çalışmaları anılarım. Romek'i o güne kadar hep aramıştım. Hep onu görmeyi umut etmiştim. Sokaklarda, hastane koridorlarında, insanların arasında, otobüste aradım

onu. Düşlerimde, kapıyı açıp karşıma dikiliyordu. Bana bakıyordu, elini hafifçe koluma dokunuşunu hissediyordum. Soluk bakışında hep o sorgulayan ifade vardı. Karşılaştığımız günden bu yana hiç değişmemişti. Üstünde aynı gri ceket. Her zaman yalnız görüyordum onu, birlikte yürüdüğü bir insan yoktu. Sürgünden, unutulmuş bir ülkeden benim için geliyordu.

Uçak geniş bir kavis çizerek alçalıyor. Birazdan uçak piste inecek. Ailemle buluşacağım ve her şey eskisi gibi devam edecek. Geride çok şey kaldı. Kimliklerimin birinden daha kurtuldum.

Fiyat: Bir Sigara

Yardım Derneği ve KOM'un Toplantıları

Yardım Derneği ve KOM'un toplantıları her salı saat 17: 00'de düzenli olarak yapılıyor ve 17: 15'ten daha geç başlamıyor. Farklı Yahudi kuruluşlarından üyeler tanıklık edebileceğinden, böyle bir dakiklik sosyal disiplinin oldukça nadir bir göstergesi. Toplantıya katılamayacak olan üyeler komiteye haber vermek ve katılamama nedenlerini göstermek zorundalar. Genellikle, katılımı beklenen herkes orada hazır bulunuyor. Bunlar önemsiz ve ufak meseleler gibi görünebilir; ancak, getto döneminde, tüm dünya gittikçe kötüye giderken ve hızla dipsiz bir kuyuya sürüklenirken konmuş kurallar bize ahlaki değerlere ait bir istikrar ve bağlılık bilinci de getirdi. Kendi insanımıza karşı sosyal görevlerimizin önemini hepimiz kavrıyoruz.

Her toplantı bir önceki haftanın genel durumu hakkında başkanın raporu ile başlıyor. Karşılıklı düşünce ve fikir alışverişi ile devam ediyor. Daha sonra ise çözülmesi veya yeniden düzenlenmesi gereken sosyal refah alanındaki sorular ve sıkıntılar ele alınıyor. Yardım Derneği ve KOM'un temsilcileri bu toplantılara katılmak üzere genellikle davet ediliyor. Toplantı tutanağı yirmi nüsha olarak kaydediliyor ve diğer bölgelere, diğer sosyal kurumlara ve Dr. Ringelblum'a gönderiliyor.

Kamu sektörünün temel ünitesi - her bir apartmanda seçilmiş olan komite - hareket tarzını giderek yavaş yavaş değiştiriyor. Bu değişimin gelişimi şöyle oldu: Orijinal tasarımda, "Ev ve Kalacak Yer Bulma Komitesi Yardım Derneği Merkezi Kurumu" nun yerel organı olacak; kurallara ve tüzüklere bağlı kalacak. Toplanan tüm yardımlar ve bağışlar, görevi bunları "Ev ve Kalacak Yer Bulma Komiteleri" aracılığıyla yerel ihtiyaçlara göre yeniden dağıtmak olan Merkez'e gönderilecek.

Bu prensip teoride ses getiriyordu; çünkü, bu her binada yaşayan insan sayısına ve zenginliğine bakılmaksızın eşit bir yardım dağılımına vesile oldu. Bu ikna edici sistem, gerçek yaşam koşullarında çöktü. Zaman geçtikçe, sefalet ve yokluk arttı; bazı konutlar sadece fakirlerle doldu. Tabii ki o binaya ait komite ve o binada yaşayanlar kendilerine özgü sefaletlerini ve gereksinimlerini en iyi kendileri takdir edebilirlerdi. Bu koşullar altında tabii ki yardımları ve bağışları merkezi bir kurum tarafından yönlendirilen bir dağıtıma göndermek oldukça zordu. Her bir komite mümkün oldukça kendi binasında yaşayan muhtaçlara ve fakirlere yardım etmeye çalıştı.

Bu toplantıların trajik atmosferi hep aynı: Talep ve isteklerle boğuşuluyor; her bir dava davacının aşırı ihtiyaçlarını ve ara sıra da umutsuz kötü durumunu gösteriyor. Komite de insanların çektiği bu ıstıraplar karşısında güçsüz ve çaresiz durumda! Eldeki mevcut yardım ve bağışlar tüm başvuranlar arasında eşit şekilde mi paylaştırılmalı? Eğer böyle yapılırsa, yardımın hiçbir yararı olmayacak: Kişi başına bir kilo ekmek satın almak için yeterli bile olmayacak. Diğer yandan, bir seçim yapmak zorunda kalınırsa, kim seçilmeli? Birini reddederken, başka birine geçici bir yardım yapmaya nasıl karar verilecek? Bu durum göz önüne alınarak isteklerde eleme yapılması, yardım ve ödeneklerin gerçekten acil durumda olanlara verilmesi kararlaştırıldı.

Getto Filme Çekiliyor! Rejisörler İş Başında!

Almanlar her zamanki dürüstlükleri ve açık sözlülükleri ile planlarını bize açıkladılar! Astıkları posterler ve bildirilerde bizi dünyaya tanıtmak istedikleri yazıyordu. Bu ilanlar hepimizin dikkatini çekti.

Birkaç gün sonra da Alman film ekipleri ortaya çıktı. Bakkal dükkânlarının sahiplerinden ilk önce vitrinlerini büyük bir özenle dekore etmeleri istendi. Sonra da oldukça nadir bulunan ve pahalı mallar ile vitrinleri doldurmaya başladılar. Daha sonra, Judenrat'ın belli bazı üyelerinin ve genel olarak varlıklı kişilerin yaşadığı Chlodna Sokağı'nda yer alan gayet pahalı döşenmiş apartman dairelerini filme çektiler. Güzel ve iyi giyimli genç bir kadının yer aldığı, pahalı zevklerle döşenmiş odaları seçiyorlardı. Çok şükür bu olay tatlılıkla gerçekleştirildi. Yalnız, görevlendirilmiş biri, konu mankeni olmayı reddedince yeri daha uzlaşmacı bir kadınla değiştirildi.

Yine de bu film kampanyası birkaç barbarca ve vahşi olaya sahne olmadı değil... Birkaç koyu dindar görünümlü adam, birkaç genç kadın ile birlikte zorla ayinsel banyoya (mikva) sokuldu. Tümü kıyafetlerini çıkararak çırılçıplak kalmaya ve birlikte banyo yapıyor gibi görünerek filme çekilmeye zorlandı.

Şimdi de 'film çekme destanı'ndan diğer bir olayı aktarmak istiyoruz: Almanlar Karmelicka ile Nowolipki Sokakları'nın köşesinde yer alan Schulz Restoran'ın sahibine her masaya bol bol yiyecek ve içecek servisi yapılmasını emrettiler. Daha sonra sokaktan rasgele seçilmiş Yahudileri restorana getirdiler. Bu kişilere masalara oturmaları ve yemek yemeleri emredildi. Bu ziyafet daha sonra filme çekildi. Restorancıya da faturayı Judenrat'a göndermesi söylendi.

Bu ziyafete katılmış olan birkaç Yahudi içeri girdiğinde, biz de tam olarak 29 A Nowolipki Sokağı'ndaki Yardım Derneği binalarını ziyaret ediyorduk. Ekibimize büyük bir şaşkınlıkla olanları anlattılar.

Gettoda hâlâ kaybedilmemiş olan espri ve mizah anlayışı ile, Judenrat'ın gerçekten de ilk defa açları doyurduğunu düşündük...
Birkaç gün sonra 'gettoda film çekme destanı' son buldu; ancak bizi endişelendirmeleri sona ermedi. Bu filme çekme olaylarının ne anlama geldiğine ve niçin yapıldığına dair varsayım ve tahminlerin ardı arkası kesilmiyor. Hiç şüphesiz ki, Almanlar gettonun ahlaksızlık ve sosyal adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir yer olmadığını göstererek gettodaki yaşama sahte, düzmece ve yanlı bir görünüm vermek istiyorlar.

XI

'Devasa bir şatoya doğru yola koyuldular.
Şatonuın dış cephesinde şunlar yazılıydı:
'Kimseye ait değilim ve herkese aitim.'
Diderot, *Kaderci Jacques ve Efendisi*

Ekim 2006

Akşam güneşi odama vuruyor. Duvarlar, eşyalar, her şey safran kazanına batmışçasına sarı bir renge bulanıyor. Güneye bakan pencerelerden birinden karşıdaki tepenin bir cümbüş aleminde yüzdüğünü görüyorum. Günbatımı bir ömre bedel. Perdelerin arasından içeriye sızan bir dilim gökyüzüne, geceye devrilen akşam alacasının moru egemenleşiyor. Bak ben-utanıyorum söylemeye-böyle bir günü yaşadığım için adeta sevinç duyuyorum. Demek yaşıyorum her şeye rağmen!

Deneyimlerimden kendime yararlı bir şeyler çıkarmaya çalıştım ve yüksek bir bedel ödedim. Çabalarımın boşa gitmesini istemiyorum. Örneğin, deneyimlerim bana minnettarlığı, şükran duymayı öğretti. O günlerde hiçbir şeyim yoktu. Ancak şimdi şükürler olsun, çocuklarım, torunlarım ve dostlarım var. Sevdiğim bir evim ve istediğim kadar yiyeceğim var. Yaşamın her dakikasını içime sindirmek istiyorum. Çocuklarıma da her zaman anımsatıyorum: "Bu, kostümlü bir prova değil. Bu yaşam."

Artık öykülerimizi tüm dünyayla paylaşmalıyız. Hâlâ şansımız varken anlatmalıyız. Biz o günleri yaşayanlar, artık oldukça yaşlandık. Sayılarımız gittikçe azalıyor. Bir gün bu olayın hiçbir gerçek tanığı kalmayacak. Onun için her şey anlatılmalı. Artık tarih için konuşmamız gerekiyor. Bizler bir gün hepimiz gideceğiz, ama sesimiz her zaman bu dünyada kalmalı. Son yıllarda okullara da giderek konuşmalar yapıyorum. Böylece çok da ülke gezdim. Öğrencilerden bazıları 15 yaşında. Onları gördükçe sıkıntıdan ter döküyorum. Çünkü saklanmaya başladığımda ben de 15 yaşındaydım. Konuşmama, o günlerden çekilmiş bir fotoğrafı göstererek başlıyorum. Fotoğrafta güzel giyinmiş şirin çocuklar görüyorlar. Böylece onlara, savaştan önce bizim de güzel ve normal bir yaşantımız olduğunu gösteriyorum. Sonra öykümü anlatıyorum. Savaştan sağ kurtulmak, geri kalan her şeyi gözümde önemsiz kılmıştı. İyi yanı şuydu ki kazanma hırsı, kararlılık ve ne olursa olsun başarıya ulaşma yeteneğini edinmiştim

Pek çok kez televizyona çıkıp konuştum. Kendi çevremde tanınmış bir insan oldum. Sanırım çocuklarım da benimle gurur duyuyor. Önceleri insanların beni garipseyeceklerini sanmıştım. Kendimi tanımaya başladıkça tedirginliğimden kurtuldum. Şimdi çok sakinim. Bunun nedeni sanırım artık öykümü içimde saklamak yerine onu herkesle paylaşabilir ve anlatabilirim. İçimdeki yaralı küçük çocuğu bugünün olgun kadınıyla tamamladım. Bu, bana sonsuz bir özgürlük verdi. Saklandığımız delikten çıkmak yeterli mi? Hayır. Gelecek nesillere bir borcumuz olduğunu sanıyorum.
Macaristan'da çağrılı olduğum bir konferanstan yeni döndüm. Ben burada yaşıyorum, dedim. Yaşadığım yer burası, evim işte burası, başka evim yok. Gidip valizimi açıyorum. İçini yolunca yordamınca boşaltıyorum, giysiler, ayakkabılar, kâğıtlar, kitaplar, yolculuklarda yanımızda sürüklediğimiz, gerekli gereksiz, ufak tefek öteberi. Sabahlığımı bulup üzerime geçiriyorum, şimdi gerçekten kendi evimdeyim.

Tavandan sarkan lambayı yakıyorum. Abajura bir ampul takmalı... Eve tertip düzen verilmeli. Yatağıma açık renk bir çarşaf seriyorum, yastık kılıflarını geçiriyorum. Çocuklar hafta sonu gelecekler, belki yarın. Evi yerli yerine konulmamış nesnelerin yarattığı düzensizlikten temizlemek gerek. Paketleri mutfağa götürüyorum. Geriye kitapları, kâğıtları yazı masasının gözüne yerleştirmek kaldı. Artık kendi evimdeyim. Alt üst olmuş bir evde, ruhum da darmadağınıktır. Titizlenmeli, özen göstermeli. Artık evimdeyim. İngilizlerin dediği gibi, bir insanın evi, onun kalesidir. Koltuğa oturup, evimi eleştirel bir gözle inceliyorum. Evimdeyim. Ve burada bir başıma yaşıyorum, yapayalnız. Pek öyle sayılmaz, ziyaretime gelen komşularım var, çocuklarım, torunlar... İlk gece kolay geçecek gibi görünmüyor. Ah, yalnızlık! Bana eşlik eden yalnızlık. Bazen katlanabiliyorum bazen yoldaşım da olsa bu akşam katlanamıyorum ona. Biri olsun, bir ses olsun istiyorum. Bu uykulu uyuşukluğun içinde bir uyusam. Uyanıp uyanıp kalkmasam. İyice dalsam uykuya, rüyaya... O kayboluşa…

Bu hafta 82 yaşımı doldurdum. Kısaca bir ömrün gölgesi artık üzerime düştü.

Yazılmamış bir sayfa gibi gün. Bütün gün düşündüm. Yürüdüm, uzun uzun. Saatler boyu. Birkaç haftadır durum hep aynı. Kararımı verdim. Bir yıldan fazla zaman harcamıştım. Bir yıl daha elimden kaçıyordu. Hiçbir sonuç yoktu. Bir süre dinlendikten sonra yazıyı ilmik ilmik elden geçirmenin zamanıydı.

Yazıyı zorlayıp yeniden ele almalıydım. Ekim ayı bitiyordu. Sonbaharı şimdiden bacaklarımda, bedenimde duyuyordum. Zamanı yakalamam gerekiyor. Yeniden sabırla yaşamı, isteği, inancı yakalamam gerekiyor. Bana söylenenleri anımsıyorum. Sabır!Sabır! İşi zamana bırak. Böyle anlarda şu resim

delisi 1760 doğumlu ihtiyar Katsuşika Hokusai'nin söylediklerini kendi kendime sık sık tekrarlarım. "Altmış yaşından önce ürettiklerimin hiç önemi yok. Doğanın gerçek yapısını öğrendiğimde yaklaşık yetmiş üç yaşımdaydım. Ağaçlar, otlar, hayvanlar, balıklar, böcekler, bu yüzden seksen yaşıma gelince daha çok ilerleme göstereceğim... Doksan yaşıma gelince nesnelerin gizine katılacağım. Yüz yaşımda harikalar mertebesine ulaşmış olacağım. Yüz on yaşıma geldiğim zaman ister bir nokta, ister bir çizgi, bende her şey yaşam kazanacak!"
Yaşam bir bayram artık.

Fiyat: Bir Sigara

Sınır Dışı Etmenin Yedinci Günü

Canlı cenazeler apartmanımın pencerelerinin önünden geçiyor - kollarının altında ufak bohçalar taşıyan gölgeler... Hayvan vagonları veya kömür vagonlarıyla sınır dışı edilip sürgüne gönderilecekler. Ağlamaları, feryatları ve çığlıkları artık durdu. Çoğu kaderlerine boyun eğmiş görünüyorlar.

Evlerin ablukaya alınmasının, sokaklardaki kovalamaca ve avın yanı sıra üçüncü bir sınır dışı etme metodu daha vardı - ödül! Avlulara sınır dışı edilmek için transfer noktasına gönüllü olarak geleceklere seyahatleri sırasında yanlarına almak üzere üç kilo ekmek ve bir kilo reçel verileceğini söyleyen büyük afişler ve ilanlar asıldı. Temmuzun 21'ine kadar süre verildi.

Sınır dışı etme, gettonun tüm sokaklarında tüm hızıyla sürüyor. Ellerine geçirdikleri herkesi - süslü ve şık giyimlileri veya kötü ve paçavralar giyinmiş olanları - herkesi ama herkesi topluyor, vagonlara tıkıyorlar. Yanlarında Alman fabrikalarında çalıştıklarına dair belge olanları bile... Sınır dışı etme temposu saat saat değişiyor. Her taraf avcı kaynıyor. Üniformalı Yahudi polisinin ve üniformasız yardımcı polisin yanı sıra sade Alman vatandaşları da bu görev için gelmişler. Fark edilmemek için sivil kıyafetler giyiyorlar.

Tüm gün boyunca getto ölüm sessizliğinde. Fabrikalardaki çalışma saatleri esnasında yoldan gelip geçenlerin ve etrafta dolaşanların sayısı oldukça azaldı. Herhangi bir fabrikaya kabul edilmeyi henüz başaramamış olanlar, yakalanma korkusuyla burunlarını dışarı çıkaramıyorlar...

Muhtemelen kurtuluş gelecek! Muhtemelen daha iyiye doğru bir değişiklik olacak!

Sınır dışı edilmeye karşı "sigortalı" olanlar arasında gözlerinden korku okunan, ceplerindeki evrak ve izin belgelerine rağmen hiçbir zaman evlerinin kapısından dışarı adım atamayan bir grup hâlâ gettoda yaşamakta. Bunlar felaket patlak verdiğinde sayıları iki binin üzerinde olan "Yahudilerin Kendi Hakkını Koruma Derneği"nin "yetkilileri". Felaket ve yıkım zamanlarında hiç yoktan bir şeyler var etmeleri, kâğıttan köprüler inşa etmeleri Yahudilerin gücüdür. İşlerse, işler ve işlemezse, ne kaybedersiniz? Sınır dışı etme olayından önce, "Kendi Hakkını Koruma ve Yardım Derneği" iş ve işçi bulma kurumuna kayıtlı yaklaşık dört yüz kişiyi işe aldı. Alınanlar arasında bürokrasi kanunla-

rına uygun olarak çalışma kartına sahip tam gün çalışan görevli memurlar da mevcut. Ve birdenbire facia patlak verdi! Binlerce kişi yasal olarak korumasız bırakıldı ve sürgüne mahkûm edildi. Dolayısıyla derneğin yöneticileri, Yahudi cemaatinin rızası ve onayı ile, arkadaşlarına üzerinde filanca kişi derneğin görevlisidir diye yazan "meşrulaştırma" evrakları ve belgeleri şeklinde yasal bir sığınak sağlamaya karar verdiler. Meşrulaştırma işlemi için gerçek bir imalathane kuruldu. Kuruluşundan günümüze dek derneğin faaliyetleri ile ilgili nasıl olursa olsun herhangi bir bağlantısı olan bir kişi, ister ücretli bir çalışan isterse gönüllü olsun, görevlilerden biri olduğunu gösteren onay belgesini aldı.

Üç gün içerisinde iki binin üzerinde sertifika hazırlandı ve dağıtıldı. Hiç kimse uzun kuyruklarda beklemiyordu, ancak daha çok üst üste bekliyordu. Gözlerinde ölüm korkusu olan yüzlerce kişinin hücum etmesi, akın akın gelmesi ve itişip kakışması korkunç boyutlara ulaştı. Çığırından çıkmış kalabalık, ofislere hücum ediyor, daha hızlı çalışmaları için görevlileri zorluyordu. Sonuç gerçekten tam tersi oldu. Karar bozuldu, çalışma kesildi ve gecikti: Her iki yönden de bir kaos yaşandı. Hiç kimse böyle bir belgenin yasal olarak kabul edileceği güvencesine sahip değildi, ancak dayanacak yazılı bir şeye sahip olmak iyidir. İnsanlar şu an için Yahudi polisinin her şey ile ilgilendiği ve polisin bu sertifikaları yasal kabul eden Yahudi cemaatinin emri altında olduğu gerçeğinde teselli arıyorlar. Herkes "Bu belge gerçek bir garanti taşımıyor. Sonunda bu belge uygun bulunmayacak ve iptal edilecek. Ancak şu an için bu belge Yahudi polisinin gözünde geçerliliğe sahip ve bu benim için yeterli. En azından gidebilir ve saklanmak için daha güvenli bir yer arayabilirim. " diyor.

Nazizmi selamlamanın tek yolu. Daha ne olsun?

"Kendi Hakkını Koruma ve Yardım Derneği"ne şükürler olsun!